

"నిరీక్షణ"

(ఇంటర్నేషనల్ కంటెంపరరీ ఆర్టు ఎగ్జిబిషన్, ఢిల్లీలో 'ప్రై' బహుమతిపొందిన చిత్రం)

—చిత్రకారుడు : శ్రీ వరక రామలింగేశ్వరరావు.

నందన
భాద్రపదము

భారతి

సంపుటము 29
సంచిక 9

నీటి మబ్బులు

శ్రీ బొడ్డు బాపిరాజు

నీలాల నీటి మబ్బులు
వ్రేలెను మాయనుగు తెనుగు విను వీధులలో;
లీలా విధృత శ్రావణ
బాలాకమనీయకైశ్యబంధములగుచున్

మధురవినీలకాంతి సుషిమాకృతులై రమణీయ దక్షిణా
పథముల కావృతిన్ వలసవచ్చిన వింధ్య హిమాచలమ్ములో!
విధురనిదాఘ నిర్దళన విక్రమముల్, సురరాజ వాహినీ
రథములో! నీల నీరదములౌనో, వియత్పథి సాగ నుద్ధృతిన్

తుమ్మెద రెక్క కాన్మెరుగు దొంతరలై, తళుకుంజిలుంగు పిం
ఛమ్ముల విప్పి నాట్యములు సల్పు నెమళ్లయి, లేజిపుల్లజొం
పమ్ముల పూలగాలి పసిపాపల నూయెల లూపు నిత్తమా
లమ్ముల కొమ్మలై సొగసులద్దెను మింటియొడంద మేఘముల్

నిగనిగనైన మబ్బుకొన నెక్కొను వెల్గుశలాకవంపు సో
యగములు తొంగి చూచు—హృదయమ్మున నెన్నడొ దాచుకున్న వ్రేల్
స్నిగముడి నేలు మల్లెవిరిచెండుల ; కాటుక కంటి రెప్పలన్
బగటగు బాష్పబిందువుల ; వాతెరయంచుల జారు నవ్వులన్.

చల్లని మబ్బు తెప్ప తెరచాపలు పట్టినజోక, నిద్దపుం
దెల్లని రెక్కసాచి పరతెంచెను కొంగల బార్లు—నీరసో
ద్వేల్లితమైన యీ భువన వీథులకుం దిగివచ్చు వేలుపు
న్వెల్లువ క్రొత్తరంగ నురువెత్తిన తుంపర చిందు చిందులై !

నవనవరమ్యరమ్యపరిణామ విభాస్వదనల్ప కల్పనా
వ్యవధులు, వారి వాహనివహంబులు సత్క విమానసంబులై;
భువన మహాసనంబులయి పొల్చెను. పల్చని సంజవెల్గుల
న్నవకము దేరె నింటివలనై చనుదెంచెడి పాడి మందలై.

జలరాశి ముద్దు కన్యలు
తొలకరి క్రొన్నీటి మబ్బుదొరసానులు మా
తెలుగుం బాలాల నమృతము
లొలుకుచు బంగారుపంట లొరిగింతురు లే !

త్యాగరాజు- సాహిత్యము

శ్రీ శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి

త్యాగరాజస్వామి సిద్ధిపొంది, నూరేళ్లు దాటి పోయింది. చెన్నపట్నమూ, బెజవాడా, రాజమహేంద్రవరమూ వంటి పట్టణాలలో శతవార్షికోత్సవాలు వైభవంగాజరిగినవి. కాని ఈయుత్సవాల ఫలితంగా త్యాగరాజు సంగీతరచనకికన్న సాహిత్యరచనకే ఎక్కువప్రచారము జరిగినది. చెన్నపట్నములో రసికరంజనీ సభలో వినబడిన ఉపన్యాసాలూ, రాజమహేంద్రవరపు గౌతమీవిద్యాపీఠమువారు ప్రచురించిన త్యాగరాజ శతవార్షికోత్సవసంచికలోని వ్యాసాలూ, ములకనాటి సభవారి సంచికా, బెజవాడ కార్యక్రమమూ, అన్నీ కూడా త్యాగరాజు సాహిత్యవిభూతినే ఎక్కువగా ప్రచారము చేసినవి. రాజమహేంద్రవరపు ఆంధ్రగానకళా పరిషత్తువారు "త్యాగరాజ కీర్తనలు" సవ్యాఖ్యానముగా ప్రచురించి త్యాగరాజు సాహిత్యానికి పరిమన్ముద్ర వేశారు. టి. వి. సుబ్బారావుపంతులుగారు త్యాగరాజుకవిత్వము కబీరు కవనాన్ని మించిపోయిందనేశారు. వీరభద్రశాస్త్రిగారు త్యాగరాజుని మహాకవి అన్నారు. శతవార్షికోత్సవోత్సాహంలో ఈరీతిగా ఎందరో ఉస్తాదులు "బస్తీమే సవాల్" చేశారు. త్యాగరాజస్వామిని ఇంతవరకూ గుర్తించుకోలేకపోయిన తెలుగుజాతికి ఆయన ఘనతను చూపించేయత్నంలో పైపండితుల యుత్సాహాతిశయము సంగీతరస్తా తప్పి సాహిత్యరస్తాలో సుదూరము సాగిపోయినది. ఇన్ని సంస్థలలో ఏ ఒక్కటీకూడా త్యాగరాజుకీర్తనలను మొత్తంగా స్వరసహితంగా ప్రచురించలేదు. రాజమహేంద్రవరము వారు 'త్యాగరాజశతవార్షికోత్సవ కార్యక్రమమూ' 'శతవార్షికోత్సవసంచికా', 'త్యాగరాజ కీర్తనలు—సవ్యాఖ్యానమూ', మొత్తము వేయిపుటల్ని మించిపోయిన గ్రంథము ప్రచురించారు. స్వరపరచిన 'అపురూప' కీర్తనలు నూరు అచ్చై ఎట్టకేలకు వచ్చినవి. నూరు కీర్తనలు! దానితో కథ కంచికి పోయింది! తక్కిన ఐదువందల కీర్తనలూ అందరికీ అందుబాటులో ఉన్నట్లే పై పరిషన్నిర్వాహకుల నమ్మకమన్నమాట.

ఏతావతా శతవార్షికోత్సవానికి ఆంధ్రులు వెలువరించినది—కబుర్లుతీసి వేరే పెట్టినట్లైతే—నూరు కీర్తనలు! త్యాగరాజస్వామి మహాగాయకుడూ, వాగ్గేయకారుడూ అయివుండగా మనము ఆయన నొసటికి సాహిత్యకుంకము పెట్టి ఊరేగించుకోడము మనకు రసికమండలిలో గౌరవాపాదకము కాదు. సంగీతకళకు ఔన్నత్యము చేకూర్చిన కారణము

చేతనే త్యాగరాజునకు గౌరవము వచ్చినదికాని అందమైన సాహిత్యభావములను వెలిబుచ్చినందుకు కాదు. ఆయన జన్మము ద్రావిడభూమిలో. ఆయన రచించినది సమకాలికులకు ఎందరికో తెలియని తెలుగు భాషలో. ఈనాటికీ తెలుగు తెలియని దాక్షిణాత్య విద్వాంసు లాయన కీర్తనలు వినిపిస్తున్నారంటే, ఆ కీర్తనలలోని భావాలకు తన్మయులైకాదు, వాటిలోని సంగీతకళావిన్యాసమునకు ముగ్ధులై ముగ్ధులను చేయుటకే. సాహిత్యభావాలు ఎలాగున్నా సంగీత రచన గొప్పగానున్న కారణముచేతనే దక్షిణదేశమంతటా ఆయన పేరు మారుమ్రోగినది. ఆయన కీర్తనలలోని వాక్కులు చేలమాత్రములే. సంగీతమే వాటికి జీవము. అలాంటప్పుడు త్యాగరాజు సంగీతాన్ని వెనుకకు నెట్టి సాహిత్యాన్ని తీసుకొచ్చి ప్రదర్శించడము జరుదైన కార్యమా!

భరతుని కాలము నాటికి గాంధర్వకళ స్వరతాళ పదాశ్రయము. జాతకకథలలోగాని, బౌద్ధశిల్పములలో గాని తాళమూ, జంత్రమూ లేని గాంధర్వము కానరాదు. హీనయాన బౌద్ధులు గాంధర్వమును ఇంద్రియలోలత్వము కలిగించుకళగా పరిగణించి బహిష్కరించినా, బ్రాహ్మణ మతాభిమానులైన గుప్త రాజులు జంత్రగానమును స్వయముగా సాధకము చేయుచుపోషించిరి. హర్షుని కాలమునాటికి నాటకాలలో తాళాశ్రయములే అయిన పదములు పాడు పద్ధతి ప్రారంభించినా పదకొండో శతాబ్దమువరకూ పదములలో మాత్రప్రాయముగా మెలగిన రాగము ప్రత్యేకముగా గుర్తించబడినట్లు కనబడదు. నృత్య గీత వాద్యముల చేరికయే సంగీతము (సభ్యకళ) అనే పరిగణన అదృశ్యమై పద రాగ తాళముల చేరిక కూడ సంగీతమే అనే అభిప్రాయము అప్పుడు ప్రబలినది. సేనరాజుల కాలములో రాగము సాహిత్యపు ఛాయలోనే ఒదిగియుండినట్లు జయదేవుని అష్టపదులు సాక్ష్యమిస్తాయి. పురందరదాసు రచనలలో రాగానికి కొంచెము సంకెళ్లు సడలినట్లు కనబడినా రామదాసు కీర్తనలలో అక్షరస్వరాలే ఘనమూలైనాయి. తాళ్ళపాకవారు పల్లవీ అనుపల్లవీ చరణమూ అనే రచనలతో కీర్తనా శిల్పాన్ని పెంచారు. క్షేత్రయ్య, జావళీకర్తలూ, కీర్తనలను చౌకకాలానికి దింపుటలో కీర్తనలలోని సంగీతానికి కొత్త ఊపిరి తిరిగింది. దీక్షితులవారి సంస్కృత కీర్తనలలో కావ్యభాషే అధికారము చలాయించినా, రాగము సెలయేరులాగ మెలికలు తిరిగి ప్రవహించి తన చైతన్యాన్ని స్ఫురింపజేసింది. చైతన్యమయుడైన త్యాగరాజు చేతిలో రాగానికి అధికారము వచ్చింది. ఒకే చరణమును మార్చి సంగతులు చేర్చి పాడే ఆచారము ఆయన కల్పించారు. ఉమాకాంత విద్యాశేఖరు లన్నట్లు ఒక్కమారువింటే సాహిత్యభావము బోధపడిపోతుండగా రెండు మూడు మార్లు వినిపించడము దేనికి? సంగీతానికి వైశాల్యం కలిగించడానికే. దీనికి తోడు త్యాగరాజ కీర్తనల హ్రస్వరూపము ఒకటి బాగా తోడ్పడింది సంగీత విస్తృతికి. పదిపన్నెండు చరణాలతో బండ్లబరువులై కనపడే రచనలముందు, ఒకటి, రెండు చరణాలతో సాంతమైపోయే త్యాగయ్యకీర్తన చంచల చైతన్య మూర్తియైన హరిణశాబకమువలె ముగ్ధమనోహరంగా విహరించింది. సంగీతరచనకీ చైతన్యమలవర్చినది త్యాగయ్యయే. ఆయన కీర్తనలు రసజ్ఞుల నాకర్షించుట కిది ముఖ్యకారణము.

భక్తిపూరితములైననూ మీరాబాయి కీర్తనలు మధురభావపూరితములై శృంగారమునే ధ్వనించినవి. కబీరుప్రబోధగీతములలో సాహిత్యమే గరీయసి. సంగీతము ఆయన ఉపదేశములకు వాహనము మాత్రమే. జయదేవుని అష్టపదులకు రాధామాధవుల శృంగారమే వస్తువు. పురందరదాసు శ్రీకృష్ణుని లీలావిలాసమును కీర్తించెను. విజయనగర పతనానంతరము ఆ రాజసభలలో పూజలందిన రసికత్వము దక్షిణదేశానికి వలసపోయింది. రాధికాసాంత్వనమూ, విజయవిలాసమూ బట్టి ఆనాటి పరిస్థితుల పరిమళము కొంత తెలుస్తుంది మనకి. క్షేత్రయపదములూ, జావళీలూ ఆనాటి రచనలే. ఈరీతిగా తొలిరోజులనుంచీ సంగీతముతో హద్దూపద్దూ లేని శృంగారము చేరి వుండడాన్ని బట్టి నటవిటగాయకులు క్షుద్రులుగా గణించబడేవారు. ఆ కారణముచేతనే కాబోలు త్యాగరాజు తండ్రి రామబ్రహ్మముగారు త్యాగరాజు గొంతులో పరవళ్లుతొక్కు సంగీత సరస్వతి అందెల మ్రోత వినీకూడా త్యాగరాజుని సంస్కృత పాఠశాలలో ప్రవేశపెట్టారు. కీర్తనలు అసువుగా రచించే ఉత్సాహంలో కూడా త్యాగరాజు 'నటవిట క్షుద్రుల' 'కామమోహదాసత్వ'న్ని ఈ

డించి, సంగీతజ్ఞానము భక్తివినా సన్మార్గము కాదని కీర్తించి, తొలిసారి ఉజ్వలమైన స్వరరాగ సుధారసమును భక్తితో చేర్చి ఇచ్చినాడు. ఆయన కాలమువరకూ జగన్మోహనమైన సంగీతము రమణీచారుణ్యానికే అంకితము. తన కీర్తనలన్నిటా రామనామమును ధ్వనింపజేసి, నరహరిస్తుతినే గాని నరస్తుతి చేయక, శిష్టాచార సంప్రదాయమును తొలగనీయని పద్ధతిని ఉంఛవృత్తివల్ల జీవనము చేసి, త్యాగరాజస్వామి గాయకులకు గౌరవము సంపాదించిపెట్టి వారిని నటవిట వర్గమునుంచి తప్పించినారు. పరమేశ్వరునికి అంకితమైన సుందర సంగీతమును నాయన్మారులకు తర్వాత దక్షిణదేశము, త్యాగరాజు కాలములోనే విన్నది. సమకాలిక జనసామాన్యమునకు అర్థయుతముగా బోధపడకున్నా, భక్తిపునీతమైన ఆయన కీర్తనావళి దూరదేశములకు కూడ వ్యాపించుటకిది రెండవ కారణము.

త్యాగరాజస్వామి చేతుల్లో సంగీతము సౌందర్యాన్నీ సౌశీల్యాన్నీ అలవర్చుకుంది. ఈ కారణాలచేత ఆయన రచనలకి వ్యాప్తివచ్చింది. కాని ఆ కీర్తనలలోని సాహిత్యభావాలవల్ల కాదు. ఇప్పుడు కదా ఆయన కీర్తనలు తెలుగుదేశంలో వినపడుతున్నాయి? దేశమంతటా తిరిగి వింటే నూటికెక్కువ కీర్తనలు వినబడతా యంటారా? సాహిత్యభావం అర్థంచేసుకోగల మనవంటి రసికులకే అక్కరలేకపోతున్నాయే, మరి దక్షిణాదివారికి సాహిత్యాన్ని బట్టి కావలిసివచ్చాయంటారా త్యాగరాజు కీర్తనలూ? అయినా మన తెలుగువారికి త్యాగరాజు తెలుగుదనముతోనే గాని ఆయన కీర్తనా సంగీతంతో నిమిత్తం లేదు. త్యాగరాజు తన కీర్తనల సంగీతంలో మూర్తీభవించినాడుగాని తెలుగులో మూర్తీభవించలేదు. దక్షిణాదివారు పాపం తెలుగు ఏమీ రాకపోయినా, కీర్తనల సంగీతంకోసం వాటిని వల్లించుకున్నారు వారితో సంగీతవిద్యలో పోటీ చెయ్యలేక, త్యాగరాజు కీర్తనాసాహిత్యాన్ని అరవలు పాడుచేస్తున్నారూ, మే ముద్ధరిస్తున్నామని మనము బోరవిరచి ఉపన్యాసాలిస్తున్నాము.

కీర్తన చెఱకుగడ అయితే సాహిత్యము పిప్పి సంగీతము రసమూను. కీర్తన ఒక వర్ణచిత్రమనుకుంటే సాహిత్యము వర్ణలేపనాని కాధారమైన పటము మాత్రమే.

తొలిరోజులనుంచీ నేటివరకూ సంగీతము పొందిన వికాసాన్ని పరిశీలించుకుంటే, సంగీతకళ క్రమక్రమముగా సాహిత్యశృంఖలాల్ని తెంచుకుని తన స్వత్వాన్ని నిరూపించుకున్నట్టు తెలుస్తుంది. త్యాగరాజు, సంగతుల పద్ధతివల్ల కీర్తనకి ప్రాణము సంగీతమే అని నిరూపించడమే కాకుండా సాహిత్యాన్ని ఇష్టమువచ్చినట్టు విరిచి పారేశాడు. ఆయన కాలమువరకూ కీర్తనలలోని పాదములు మధ్యన ఆపకుండా పూర్తిగా పాడడము పరిపాటి. త్యాగరాజు కీర్తనలలో సంగతులు పాడే అలవాటువల్ల సాహిత్యాన్ని అడ్డదిడ్డముగా విరవవలసి వస్తోంది. కీర్తనలో సంగీతమే ప్రధానము గనుక సాహిత్యానికి జరిగే ఈ 'అపచారాన్ని' గురించి నేటికాలపు ఆంధ్రాభిమానులు తప్ప త్యాగరాజుగాని, ఆయన, శిష్యులుగాని బాధపడియుండినట్టు లేదు. నేటి ఆంధ్ర గాయకులు త్యాగరాజుకంటె సాహిత్యాభిమానం బలిసినవారు కనుక, అడ్డదిడ్డపు విరుపు వచ్చినప్పుడు వెనకటి చరణంలోని అక్షరాల్ని ఎరువు తెచ్చుకుని, 'గో-పురద్వారమున' 'శివమనో-చిన మెరుగరు' అని పాడుతూ,—వ్యాకరణసూత్రాభిమానులు పూర్వకవుల వ్యావహారిక భాషాప్రయోగాల్ని దిద్దేశి సమర్థించినట్టే—త్యాగరాజు 'యేమరిపాటును' సమర్థిస్తున్నారు. కాని ఆ పండితులకు యతిస్థానాలలోని ప్రయోగాల్లాగే, ఈ భాషాగాయకులకు, "బాగాయె నయ్య", "చక్కని రాజమార్గము", "రామ నీ సమానము", "ఎంతని నే వర్ణింతును" "నీవాడ నేగాన"వంటి కీర్తనలు చిక్కు తెస్తాయి. వీటిలో పై పద్ధతిని సర్దుబాటు వీలు కాదు. అసలీరకంగా సర్దుకోవాలని త్యాగరాజు అభిప్రాయము కానేకాదు. ఏమంటారా? గురుశిష్య న్యాయముగా దిగివచ్చిన గానపద్ధతిలో ఈ సర్దుబాటు కనబడదు. ఈ విరుపువచ్చినచోట్లలో, యతి, విరిగిన ముక్కలోని మొదటి అక్షరానికే గాని ఆ ముక్కని పూర్తిచేసే మాటయొక్క మొదటి అక్షరానికి లేదు చూడండి, "(రా)జీవాక్ష సాధుజన జీవన సనాతన" "(సం)త్రాణగానలోల త్యాగరాజనుత" "ఫలము నీకు తనకు లేదనుచు పాలింపలేదా" పద్యంలోకన్న పాటలో యతియొక్క సౌందర్యము హెచ్చు. రెండక్షరాలూ వివరంగా వినబడినప్పుడే ఆ అందము తెట్టుతుంది. ఈ రెండక్షరాల్ని ఒత్తి

పలకాలని త్యాగరాజు యతిస్థానంలో వేస్తే వెనక అక్షరాల్ని ఈడ్చుకువచ్చి, సాహిత్యం పాడవకుండా రక్షించాలని కంకణము కట్టుకొని సంగీతంలోని అందం చెడగొట్టడానికి మనకేమి హక్కున్నది?

మరొక సంగతి. కీర్తనకి పల్లవీ అనుపల్లవీ చరణమూ అనేవి అంగములు. పల్లవి రాగస్వరూపాన్ని సూచిస్తుందీ, అనుపల్లవి ఆరోహణావసానాన్ని సూచిస్తుంది. చరణము రాగానికి చెందిన ఇతర ప్రస్తారాల్ని సూచిస్తుంది పల్లవీ అనుపల్లవీ చేరి రాగముయొక్క పూర్తిరూపాన్ని చూపిస్తాయి. అలాగే చరణాలు పూర్తిగా పాడితే రాగముయొక్క పూర్తిరూపాన్ని చూపిస్తాయి. చరణపు మొదటి అక్షరంతో ఆ రాగానికి చెందే ప్రస్తారము ప్రారంభించి చివరిభాగంతో అంతిమాతుంది. సాహిత్యం అడ్డదిడ్డముగా విరిగే చోట, విరిగిన ముక్క మొదటిఅక్షరముతోనే చరణముయొక్క సంగీతము మొదలు పెడుతుంది. ఒకే గీతిమీది బిందువులతో ప్రారంభమై సమాంతరముగా సాగిపోయే రేఖలలాంటివి ఒక కీర్తనచరణాలు. వీటి మొదళ్ళని స్థానభ్రష్టను చెయ్యకూడదు. కీర్తనా శిల్పాన్ని స్మరించుకుంటే ఈ విషయముయొక్క ప్రాముఖ్యత తెలుస్తుంది. కీర్తనను సాహిత్యపు విరుపులు సర్దుబాటుచేసి పాడబోయేవారు సంగీతముమీద అభిమానమున్నవారు మాత్రము కారు.

అనుప్రాసాన్ని ధారాళంగా కావాలని కోరి త్యాగరాజు వాడినట్లు ఎన్నో కీర్తనలు సాక్ష్యమిస్తాయి. వీటిలోని అనుప్రాసము పాడుకూంటే చక్కగా వుంటుంది. సాహిత్యదృష్టితో చూస్తే అసహ్యంగా కనబడుతుంది. "తిరాన దొరకని, పరాకు వాయెన, సురాను జేసితే, సురాసురలు మె, చ్చురా యిపుడు యీ, హరామి తనమే, లరా భక్త త్యాగరాజనుత." అన్నది ఒక ఉదాహరణము, ఇలాటివి చాలా ఉన్నాయి. వీటి అందము పాడినప్పుడే గాని మాటలు విన్నప్పుడు కాదు. ఇక త్యాగరాజును 'మహాకవి, విప్లవకవి' అని గొప్పలు చెప్పుకున్నవారు 'మహాకవి' శబ్దార్థాన్నిగాని, త్యాగరాజుమాటకారితనాన్నిగాని పరిశీలించినవారు కారంటాను. ఆయన వాక్యాలలో ముక్కలు మింగేస్తారూ! స్వాధీనముకాని చోట భాష ఎలా నడిస్తే అలా నడిపిస్తారూ! అన్వయానికి తిలోదకా లిస్తారు కావలిస్తే, మాటలకి శుద్ధ క్షౌరము చేసి ప్రయోగిస్తారూ! పులగపు సమాసాలు వాడతారూ! అరవపు జాతీయము వాడతారూ! మాటలు తుంచేస్తారూ! ప్రాసలు తప్పతారూ, పడికట్టు రాళ్లుపయోగిస్తారూ, కవిత్వపు జిత్తులు ప్రయోగించబోయి కాలుజారతారూ? ఇక మహాకవి అనగా యేమిటి? అయితే ఆరువందలకీర్తనలు రాసినప్పుడు, 'విడుదలకు మొక్కెదు' 'ఉండేది రాముడొకడు' 'అలక లల్లలాడగ', వంటిచక్కని భావాల అందపురచనలేవో కొన్ని రాకపోతాయా? వీటినీ, మనకి వచ్చిన భాషలో కీర్తనలు రాశారనీ పట్టుకుని మహాకవి పట్టాన్ని కట్టిన వారేపాటి రసికులూ?

త్యాగరాజుకీర్తనలు కబీరు కవిత్వాన్ని మించిపోయాయని రాసిన సంగీత సుధానిధులు సంగీతాన్ని గురించిన తమ అభిప్రాయాన్ని సాహిత్య వీధుల్లోకి తోలేరంటాను. కబీరు కవనాన్ని అర్థము చేసుకోగలిగిన వారనవలసిన మాటకాదిది. వీరే మరొక చోట "ఎందుదాగినాడో లో గంభీరమగు తోడి రాగముచేత నే తన చింత వెలిబుచ్చినాడ"న్నారు. అంటే "కీర్తనాసాహిత్యభావములకు అనుకూలముగా నీతకు రాగమును" వాడినాడని వారి అభిప్రాయము. వీరికే కాదు, పెక్కురు సాహిత్య మనస్కులకు ఈ అభిప్రాయము ఉన్నది. ఇది విన్నవారికి కూడా యిష్టముగా తియ్య తియ్యగా వుంటుంది. కాని కొంచెము పరిశీలన చేస్తే ఈ దబాయింపు ఎంత అసందర్భమైనదో బోధపడుతుంది. కీర్తనకి చాలాచరణాలుంటాయి. రెండుమూడు చరణాలున్నవి కలవు. కీర్తనలోని పల్లవి, అనుపల్లవీ చరణమూ మూడింటినీ, ఒక్కొక్కటి మూడేసి సంగతులు వేసి పాడుట మామూలు. చరణాలన్నిటికీ సాధారణముగా సంగీత రచన ఒకలాగే వుంటుంది. అందుకే ఒక కీర్తనని స్వరయుక్తంగా రాసుకునే విద్యార్థులు ఒక చరణానికి మాత్రమే స్వరము రాసుకుంటారు. నాలుగు చరణాలున్న కీర్తనని దేనినైనా తీసుకోండి ఈ చరణాల సాహిత్యభావాలు వేరుగా వుంటాయికదా? (లేకపోతే నాలుగు చరణాలు కల్పించడమెందుకూ?) ఈ భావా లన్నిటికీ సంగీతరచన ఒక్కటే! అంటే, ఒకేరీతిని నడిచే సంగీతము మూడు వేర్వేరు భావాలని ఆవేశిస్తుందన్నమాట. ఇది

ప్రతి కీర్తనలోనూ జరిగే సంగతి. ఇక 'రసానుకూల' 'సాహిత్యానుకూల' రచన అనగా ఏమిటి? అనుపల్లవికీ, చరణాల చివరిభాగాలకీ సంగీత మెక్కువే. ఇందుకు బాగా పనికొస్తాయి. త్యాగరాజ కీర్తనల కట్టలు పరిశీలించి చూడండి వీటికి 'భావానుకూల్యత' ఉన్నదేమో? కీర్తనయొక్క నిర్మాణంలోనే లేని దాన్ని 'గిరిపై నెలకొన్న' లోంచి ఒకపుల్లా, 'ఎందు దాగినాడో' లోంచి ఒక గడ్డిపోచా తెచ్చి కాకిగూళ్లు నిర్మించి నిరూపించడము సాధ్యమా?

సంగీతజ్ఞులు చేయదగిన పని మరొకటి సూచిస్తాను. తోడిరాగములోని కీర్తనలన్నీ కూర్చి, వాటి సంగీతరచనను పరిశీలించి, సంగీతరచనా సామరస్యమున్నచోట్ల సాహిత్యరచనలను పట్టిక వెయ్యండి. ఇప్పుడు చెప్పండి వీటి సామరస్యపు కబుర్లు. లేదా సాహిత్యరచనా సామరస్యమున్న కీర్తనల భాగాల్ని కూర్చి, వాటి సంగీత రచనలకి సామరస్యమున్నదేమో చూడండి.

ఇంతకూ చెప్పబోయేదేమిటంటే త్యాగరాజుని సాహిత్యపుటద్దాలతో కాదు చూడవలసినది. ఇంతవరకూ మన దురదృష్టమువల్ల సాహితీపరులే త్యాగరాజుని పట్టుకున్నారు. వీరి లేఖినులు చెయ్యగలిగినదేదో చేసినవి. చెయ్యవలసిన పనిమాత్రము జరగలేదు. శరభోజీమహారాజా, స్వాతి తిరునాళ్ ప్రభువూ విన సుబ్బశా్యరిపది, గణేశభావే, గోవింద మారార్, సుందరేశ మొదలియార్, శ్రీరామమూర్తి, తిరుపతి వెంకటేశ్వరుడూ, విని సంతోషించిన పాల సముద్ర తరంగఘోషము తెలుగునాటికి వినిపించే యత్నము జరగాలి. అదీ బిరుదైన పని.

అయితే త్యాగరాజు సాహిత్యానికి ఏమీ ప్రయోజనము లేదా? అని అడుగుతారు కొందరు. లేకేమి? త్యాగరాజు మహాభక్తుడు. ఎరిగిన భగవద్రూపాలన్నిటినీ భక్తితో కొలిచినవాడు. ద్వైతాద్వైత మతాల బోధలు అనుభవమువల్ల పరీక్షించిన సాధకుడు. పరమభక్తుని ఆధ్యాత్మిక వికాసాన్ని చూపించనెంచేవారికి కీర్తనల సాహిత్యము సాయపడవచ్చును. కాని కీర్తనారచనాకాలముల వరుస తెలియదు కనక రచయితకు ఆధ్యాత్మిక వికాసమంటే వుండే అభిప్రాయాలనుబట్టియే కీర్తనాసాహిత్యాలను రచయితే పేర్చుకుని వేదాంతచర్చ చేయవలసివస్తుంది. త్రిలింగరజతోత్సవ సంపుటంలోని "త్యాగరాజస్వామి ప్రశస్తి" అనే వ్యాసం ఇలాటి యత్నమే. స్వంతంగా వేదాంతచర్చ చెయ్యక త్యాగరాజు మాటలనే పరమపదసోపానములాగ అమర్చే యత్నము కూడా 'త్యాగరాజు ఆత్మవిచారం' అనే పుస్తకంలో భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారు చేశారు. అయితే దీనిలో "అక్కడక్కడ త్యాగరాజు రచనలోని తియ్యందనాలు ఇమిడ్చినప్పటికీ, భావం మొత్తంమీద భమిడిపాటివారిదే." అసలు త్యాగరాజు ఏమన్నాడో తెలుసుకోవాలంటే త్యాగరాజు కీర్తనల్ని చూసుకోవలసివస్తుంది ఒకటీ, త్యాగరాజు భక్తిరసానికి వీరి హాస్యరసము చేరుతుంది రెండూ ప్రయోజనాలు. త్యాగరాజు సంగీతమూ వద్దూ, ఆయనగారి సాహిత్యమూ వద్దూ మనకి! మరేమిటి కావాలి?

"సౌందరనందము"

"సురభి"

సత్కావ్యానుశీలనము చేయునపుడు నిశితాతినిశితమగు ప్రసన్నబుద్ధి నుపయోగించి కావ్యహృదయములోనికి చొచ్చుకపోయి సహృదయంలో సానుభూతిని పొంది అందలి మహాపదార్థాలను సవివరంగా తెలిసికొన్నగాని — ఒక నిష్కృష్ట నిర్ణయానికి రాగూడదు. అట్లు వచ్చుచో అది తర్కసహమైన విమర్శన మనిపించుకొనదు. లోకంలో ఏ విషయావగాహనానికైనా సహృదయత్వం పరమావశ్యకమైన లక్షణమనుట అనుభవ ప్రత్యక్షమైన సత్యం.

అంతియకాని విమర్శకుడు ఏకో నానుభూత అభూత ఆవేశాన్ని ఆరోపించుకొని కావ్యవిమర్శనమునకు సాహసించుచో వాల్మీకి కాళిదాసాదులు కూడ విపరీతంగా సాక్షాత్కరిస్తారు. నిష్పాక్షిక విమర్శనమే విమర్శనము.

ఇటీవల శ్రావణ భారతిలో శ్రీ పాట్లపల్లి సీతారామారావుగారు సౌందరనంద మనెడి కావ్యముపై వెలువడిన విమర్శనమే నన్నీ కృత్యమునకు ప్రేరేపించినది. దోషైకదృక్కులు కానివారి విమర్శనములోని అంశములకు నా సమాధానములను, తత్కావ్య అనుగత మహార్థములను యథాశక్తి సహృదయలోకమునకు సమర్పించుటయే నా యీ వ్యాసప్రయోజనము. భాద్రపద భారతిలోనే దీని నందించుటలోని పరమార్థము నే చెప్పబోవు సమాధానములకు సహృదయ హృదయ భద్రపద సంపాదనాపేక్షయే.

సత్కావ్యము పాఠక్రమమునకు నిలువవలెనన్న కొన్ని హేతువు లుండవలె నన్నారు. (*a*) సమాసమున కర్థము కుదురుట. (*b*) కారకప్రక్రియ సరిగా నుండుట (*c*) ప్రసిద్ధ సాంకేతికమైన శబ్దము వాడుట (*d*) భావమునందు పూర్వాపరసందర్భ ముండుట.

పై నుదహరించిన నాలుగు అంశములలో పై మూటిని విమర్శకులు తలచి చూడలేదు. మొదటి అంశమైన సమాసమును గురించి అధరీకృత శబ్దమును తడవి-గుటకలు మ్రింగిరి. మూడవ అంశమైన ప్రసిద్ధ సాంకేతిక శబ్ద ప్రయోగమును గురించి విచారణ చేయుచు సౌందరనందములోని ప్రాథమికము, విశేషకము, వ్యయము అనుశబ్దములను ప్రశ్నించిరి.

తర్కసహమైన విమర్శ—అనుచు ఆధునిక విమర్శలో ఒక భాగమనిరి. ఆధునిక విమర్శలక్షణములు శ్రీ సీతారామారావుగారి దృష్ట్యా "కావ్యము వ్రాయునపుడు కవి ఎట్లున్నాడు? క్రమముగా అతడు పరిణతి చెందినట్లు కావ్యమునందెట్లు కాన్పించుచున్నది" అనునవి. ముఖ్యముగా తాదృగ్దృష్టి వారిలో లేదు, వారు చేసినది తర్కసహమైన విమర్శన మనిపించుకొనదు.

"పూర్వపు ప్రబంధములు వస్తు నిర్దేశముగా ప్రారంభింపబడలేదు. ఆశీర్నమస్క్రియాదులలో నేదేని ఒకటి యుండితీరును. సంస్కృత కావ్యము లెక్కువభాగము వస్తునిర్దేశకముగా ప్రారంభింపబడినవి" సంస్కృతాలంకారికుల రససిద్ధాంతము, తద్భంగలక్షణము, సంస్కృత వైయాకరణుల వ్యాకరణపద్ధతి స్వీకరించి విమర్శనము వెలువరుచున్నవారికి—"ఆశీర్నమస్క్రియావస్తు నిర్దేశోవాపి తన్ముఖమ్" అని చెప్పిన ఆలంకారిక సూక్తిప్రకారముగ వస్తునిర్దేశముగూడ కావ్యముఖమున నుండదగునని ఏలనో స్ఫురింపలేదు.

అదియునుగాక సౌందరనందములోని కృత్యవతారిక నమస్క్రియారూపముగనే ప్రారంభింపబడినది. కథారంభమున మాత్రము వస్తునిర్దేశము కలదు. పూర్వాంధ్రప్రబంధములలో గూడనట్లుండుట ప్రసిద్ధము. మనుచరిత్రము శ్రీవక్షోజకురంగ......అని ఆశీర్వాదరూపమున ప్రారంభింపబడి కథారంభము మాత్రము వస్తునిర్దేశరూపంలో నిష్పన్నమయినది.

"వరణాద్వీపవతీ తటాంచలమునన్......మహి కంఠ హార తరళశ్రీస్ఫూర్తి నివ్వడం బించుమన్"

"కావ్యములో ప్రథమసర్గయంతయు బుద్ధుని ప్రవేశప్రబోధములు వర్ణింపబడినవి. ఇది కథా దృష్టితో నిర్మింపబడినదికాని రసదృష్టిచే నాకృష్టమైనదికాదు. ఆ బుద్ధుని ప్రవేశప్రబోధములు రసమునకేమాత్రము దోహదముచేయవు"

ఇందు శాంతమంగిరసమగుటచే శాంతరసోద్దీపకములగు బుద్ధుని ప్రవేశప్రబోధములు కేవలకథా దృష్టిచే గాక రసదృష్టిచే కూడ పరమావశ్యకములు. ప్రతిభావంతుడైన కవి చేయుపద్ధతియే యట్టిది.

"కావ్యమంతయు సుకుమారముగ నున్నది. కవి పలుకుబడి చాలినంతగ లేదు. ఎంతసేపటికి జిలుగుపని" ఇచట ఉపయోగింప బడిన "పలుకుబడి," "జిలుగు పని" అను పదములు కేవల శబ్దవ్యామోహంతో వాడినవేకాని రమణీయార్థ స్ఫోరకములు కావు.

"పంచ సంధుల నుచితస్థితిలో కూర్చుటకు కవి శక్తినంతయు వెచ్చింపవలయును." ముఖప్రతి ముఖ గర్భ అవమర్శ...ఇత్యాది" పంచసంధి ప్రతిపాదనము దృశ్య కావ్యములలోవలె శ్రవ్యకావ్యములలో నంతగా పాటింప నక్కరలేదేమో! లేక వారు ఒక వేళ సామాన్య కావ్యదృష్టితో వ్రాసిరో!

"కావ్యములో నాయికా నాయకులు సుందరీనందులు. వీరిద్దరి శృంగార చేష్ట లుదాత్తముగ లేవు. దీని కుదాహరణముగ బుద్ధుడు మధ్యాహ్న భిక్షార్థియై వచ్చినపుడు నాయికానాయకులు శృంగారములో మునిగి తేలుచున్నట్లు వర్ణింపబడి యున్నది. ఇది దోషము. పట్టపగలు నాయికా నాయకులకు శృంగారము నిషేధము" అని చెప్పిరి.

ఇట శృంగారమన విమర్శకుల దృష్టిలో పాశవకేళి కాబోలు. కాని సుందరీనందులు కేవల బహిః సౌందర్యాకృష్యమాణ నిష్కామ ప్రేమారాధకులు. ఈ పరమార్థము సుందరీనందుల ప్రతి మాటలోనూ ధ్వనితమై, అనుస్యూతమై కావ్యమంతటను ప్రసన్నమగుచున్నది.

"ఇది కథాదృష్టితో చెప్పు మాటకాని రసదృష్టితో చెప్పు మాటకాదు" అనిరి. కావ్యప్రధాన రసమైన శాంతమును పరిపుష్టము చేయుటకు తద్విరోధిరసమును లేటతెల్లముగను, పుష్కలముగను వర్ణించుట చాల ఆవశ్యకము. ఇట శృంగారరసము పరిపుష్టమైననేకాని అంగిరసమగు శాంతము స్వచ్ఛముగ చెల్వారదు. విరుద్ధరస సమ్మేళనమే—అదియును—హృదయంగమ సమ్మేళనమే కవి ప్రతిభను చాటి చెప్పు ఢంకా దెబ్బ. రసపోషణ చక్రవర్తిత్వానికి ఈ సన్నివేశము పట్టుగొమ్మ. లోకమును చీల్చుక పోగల్గిన వ్యుత్పత్తి సముద్దీపిత ప్రతిభావంతుడైన కవి కాని, యిట్టి కార్యమునకు గాలూనడు. సాహిత్యరసపోషణ చక్రవర్తియైన నాచనసోముడు ఉత్తర హరివంశములో ఘంటాకర్ణుని వృత్తాంతములో యీ చమత్కారమును చేసినాడు. విమర్శకులెక్కడో ప్రయోగించిన "గారడీవిద్య" అన్నది అట అస్థాన ప్రయుక్తము కాని ఇట ప్రయుక్తమగుచో సార్థకమగును. మను చరిత్ర మందలి వరూధినీ ప్రవరుల ఘట్టము చదివిన యీ విషయం బోధపడగలదు.

"శృంగార ముత్తమప్రకృతి శృంగారము కాదని నా వాదము" అన్నారు. ఇది కేవలము నిర్హేతుకవాదముగా కన్పించుచున్నది. దోషనిరూపణైక దృష్టితో విమర్శన మారంభించిన ఏ కావ్యమును ఆగదు. మహాకవులని లోకప్రతీతి నందిన కాళిదాస, నన్నెచోడులు కుమారసంభవములో దివ్యులగు పార్వతీ పరమేశ్వరులకు గజమైథునమువలన కామోద్రేకమును గల్పించి తాద్రూప్యమును పొందించారు. ఇత్యాది యుత్తమప్రకృతి శృంగారమగునేమో! "ఉపనాయక సంస్థాయాం, మునిగురుపత్నీ...... తిర్యక్షు...శృంగారే అనౌచిత్యం." అని. పూర్వాచార్యులు ప్రవచించియున్నారు శృంగార రసాభాసమును గురించి. అయినను యీ ఘట్టములను పరమరసవత్ఖండములుగా విజ్ఞులు గ్రహించారు. దానికొకటే సమాధానం.

అనౌచిత్యాదృతే నాన్యత్ రసభంగస్య కారణం
ప్రసిద్ధౌచిత్యబంధస్తు రసస్యోపనిషత్పరా."

ఎంతవరకు అనౌచిత్యమువలన రసపుష్టి సంపాదింపబడునో అంతవరకు దానిని పరిహరింపరాదన్నారు.

"యావతాతు అనౌచిత్యేన రసస్య
పుష్టిః తావత్ న వార్యతే."

అందువలన యీ ఘట్టమునందలి రసపోషణ చాతుర్యమువలన కవి సిద్ధహస్తత అభివ్యంజిత మవుతోంది. ఈ విషయంలో శ్రీవారి పురోభాగిత్వము సర్వతిశాయిగా ప్రసన్నమగుచున్నది. అయ్యది విమర్శక లక్షణము కాదని వారే ఉద్ఘాటించారు.

"నందుడు బుద్ధునిదగ్గరకు వెళ్లి తిరిగిరాడు. సుందరి యప్పుడు విచారించినది.

"కూరిమి తోబుట్టువుల విస్మరించి యా
నెయ్యంబు నీవీద నిలుపుకొంటి."

ఇది అధమనాయిక కుచితముగ నున్నది. రాజపుత్రిక కుచితముగ లేదు." అని అన్నారు.

వీరికి విహారంలో ఉండే అవస్థా విశేషాలు అవగతంకానట్లు స్పష్టమగుచున్నది. తోబుట్టువుల పట్లగల సౌదర్యౌదార్యంకూడ విడచి దాన్నంతా నందునిలో స్థాపించుకొన్నది. ఇది విరహవేదనలో ఉపాలంభనము.

'అష్టవర్షా భవేత్ కన్యా పుత్రవత్ పాలితామయా
దాస్యామి తవపుత్రస్య దత్తాస్నేహేన పాల్యతాం'

అన్న సూక్తి మహార్థము ఇందులో వ్యజ్యమానమగుచున్నది.

శృంగార చేష్టావర్ణనములో ప్రణయకోపము నొకదానిని తెచ్చిపెట్టినారు. అది కృతకముగా తెచ్చిపెట్టినట్లున్నది తప్ప సహజముగ లేదు. పూర్వప్రబంధములలో నాయకునిచే గోత్రస్ఖలనాదికము చేయించుట కలదు. దానికి నాయిక కుపితయగుట కలదు."

ఇటవారువాడిన ప్రణయకోప శబ్దమే సమాధానమొసంగుచున్నది. వారు చెప్పిన గోత్రస్ఖలనాదికము చేయించినచో అయ్యది ఈర్ష్యాకోప మనబడును. ప్రమాణము మనవి చేయుచున్నాను.

"మానః ద్వివిధః ఈర్ష్యామానః ప్రణయమానః
ఇతి ప్రణయమానః
ద్వయోః ప్రణయమానః స్యాత్ ప్రమోదేసుమహత్యపి ప్రేమ్ణః
కుటిలగామిత్వాత్ కోపోయః కారణంవినా"

ఈర్ష్యామాన: ఉత్పన్నప్రాయిత భోగాంక గోత్రస్ఖలన సంభవము అగుచున్నది. కావున ఇట ప్రణయకోపము అని చెప్పినది సరిగానే ఉన్నది.

"ఈకావ్యములో బౌద్ధమతముయొక్క వాతావరణము కాన్పించదు" కావ్యములో నున్నదే బౌద్ధమత వాతావరణము. అది సార్వత్రికముగ నున్నది. ఒక సుందరీ నందుల ప్రణయఘట్టములో తక్క తక్కినపట్టుల నెల్లననుస్యూతమై పూవులలో దారమువలె పరువులెత్తుచున్నది. ఉదాహరణము లొసగబూనినచో నిదియును మఱొక కావ్యమగును. వ్యాసవిస్తర భీతిచే విడచుచున్నాను.

"ఈగ్రంథమునిండా హిందూమతముయొక్క ఛాయలు ఎక్కువగ కన్పించుచున్నవి"

"స్మరదుర్మదున్ బట్టె సపరివారంబుగ
పసువరించిన యజ్ఞవాటివోలె"

ఇది హిందూమత సిద్ధాంతచ్ఛాయగా బాహిరంగా విమర్శకుల దృష్టికి కన్పించినా ఇందులో తదతీతమై, తద్భిన్నమై, పరమ రమణీయమై బౌద్ధసిద్ధాంత స్థిరీకరణము వెల్లారుతోంది. కామక్రోధలోభమదమాత్సర్యములతో తారాడుతున్న జగత్తును కామప్రకృతినుండి నివర్తింపజేస్తూ నిష్కామప్రేమ సిద్ధాంతాన్ని స్థాపిస్తున్న బుద్ధుని గురించిన వాక్యమిది. అంతతప్ప యాజ్ఞిక వాతావరణానికి ప్రసక్తిలేదు. నందుని పరిచిత హృదయవీథుల్లోకి బుద్ధుడు చొచ్చుకపోయి స్వీయసిద్ధాంతాన్ని స్థాపిస్తున్నాడు. అందువలన బౌద్ధచ్ఛాయలే సుభాషితాలచ్చట. హిందూమత సిద్ధాంత ప్రసిద్ధభాగాన్ని తీసికొని, దానిని ఖండించుచు బుద్ధుని ప్రేమ సిద్ధాంతాన్ని నెలకొల్పుచున్నారు. కవులిచ్చట!

"బుద్ధుని యుపదేశమ్ములలో బౌద్ధమతము లేదు"

బుద్ధుని జిహ్వాసింహాసనాసీనమై భాసించే ప్రతివాక్కూ బౌద్ధసిద్ధాంతవ్యంజకమై, రమణీయార్థపరీవృతమై కాంతా సమ్మితత్వంతో కలకలలాడుతోంది. అంతకంటె ఘాటుగా చెపితే కావ్యము కావ్యధర్మాన్ని విడచి శాస్త్రమయి ఊరకుంటుంది.

"నందునకు బలవంతముగా సన్యాస మిప్పించుటయే తప్పు - బౌద్ధమత విరుద్ధము" దీనికి సమాధానము కొంత ఈవరలో ఇచ్చిఉంటిని. కామాది అరిషడ్వర్గ బాధితమైన జీవలోకాన్ని ఉద్ధరించడమే బుద్ధుని ఆశయం. ఎయ్యది జీవికి శాశ్వతానందదమో

అయ్యది ఘటింపచేయుటయే బౌద్ధధర్మము. అదియే జీవకారుణ్య సిద్ధాంతము. తత్సూచకంగా కామోద్దీపితుడై కాలప్రవాహములో కొట్టుకొనుచున్న నందుని ఉద్ధరించుటకై చేసిన కృషి- అది బలవంతమయ్యును పథ్యమే.

"ప్రేమ సిద్ధాంతము — ఈ ప్రేమసిద్ధాంతమాయన కంటకట్టగూడదు"అనిరి. బుద్ధనందుల సిద్ధాంతము నిష్కామప్రేమారాధనము. ఇయ్యది అర్థంగమై కావ్యములో నెల్లెడల బ్రసరించుచున్నది. ఈ సిద్ధాంతమును పరమరమ్యముగ కవులు పోషించిరి. సహృదయంతో పరిశీలిస్తే పూర్వాపరవైరుధ్య మేమీ కానరాదు.

"రస విరోధిజ్ఞానము. ఈ కావ్యమందలి ప్రధాన రసము శాంతము. అంగిరసము ఇతివృత్తమునం దంతటను అనుసంధితమై వ్యాపించియుండవలయును. ఈ కావ్యమునందది లేదు"

శాంతరసము కావ్యమంతటను అనుస్యూతమై యున్నది. రెండవ సర్గలో సుందరీనందుల ప్రణయ వర్ణనము చేస్తూ అంగరసమైన శృంగారమును తల మునకలుగా సృష్టించారు. విరోధిరసాన్ని అంత పుష్కలంగా పోషిస్తేనే తప్ప అంగిరసం పరిపుష్టం కా నేరదు. విరుద్ధరస సంపుటీకరణమే సిద్ధహస్తుడు చేసే పని. ఎవరో ప్రౌఢకవులు తప్ప ఇట్టి చమత్కారము నిర్వహించి కృతకృత్యులు జాలరు. ఎఱుకతో చేసిన పనియే యిది. ఇది నిజంగా ఇంద్రజాల విద్య.

"ఈ కవులు వాడిన యలంకారములు వట్టి యలంకారములు." దీని కుదాహరణంగా "సంసరణ మహాబ్ధి మగ్నమగు మానవకోటిపయిన్ కృపాఝరుల్"

ప్రథమ సర్గలో బుద్ధుని చరిత్ర సంగ్రహంగా వివరించిరి. ప్రథమసర్గలో మొదటి పద్యంలో బుద్ధుని జననము, రెండవ పద్యంలో అభినిష్క్రమణము తపోవన ప్రవేశము, జ్ఞానావబోధము వర్ణించిరి. మూడవ పద్యంలో పరమసత్యాన్ని అరయ లోక భవాబ్ధిప్లావ్యమానమై పాటులుపడుచున్న లోకాన్ని చూచి అతనికి గల్గిన మనఃపరితాపాన్ని వర్ణించారు. నాలవ పద్యంలో అందుల కతడు చేసిన ప్రచారాన్ని వర్ణించారు.

మూడవ పద్యంలో మానవలోకం పడే పాట్లను చూచి తాను కుందుచు సకరుణంగా సానుభూతిని ప్రకటిస్తున్నాడు, అని చెప్పటలో పర్యవసితమగు "సంసరణ మహాబ్ధి......" అను పద్యపాదమున జన్మమును సముద్రంతో పరిపోల్చారు.

ఆ పోలికవలన భవాగాధత్వం వ్యంజితమవుతోంది. ఆ అగాధములగు దుఃఖములను తెలిసికొనుటకు చొచ్చుకపోగల్గినది నిమ్నగ తక్క ఇంకొకటి కాదు. సముద్రంలో ఝరిప్రవేశించిన నాడే సామరస్యం కల్గును. కాని పూజ్యపాదులు చెప్పినట్లు లేవనెత్తు సాధనములతో పోల్చిన ప్రయోజనము లేదు. అయ్యది తరువాతి పద్యమున నిర్వహింపబడు విషయము. అందుచే నిట యీ అలంకారము సర్వాంగసుందరమై నైకార్థస్ఫోరకమై, కవి ప్రతిభాసముల్లసనసూచకమై భాసించుచున్నది. ఈ శక్తి మహాకవి నిష్ఠము.

"భవనిదాఘ సంతాపముల్ పరిహరించు
సత్యకాంతి దయాది నిర్ఝరులు పొడను
నీ విహార మహాహర్మ్య పొక్కిటుల
కంట నీర్వెట్టదగునె నీవంటివాడు."

కంట నీర్వెట్టవలదనుటలో ఏమి అటంకమును వారించుచున్నాడు?"

జన్మయనెడి వేసవి వడదెబ్బలనుండి, ఆ కొండయందు స్రవించు సత్యకాంతి దయాది వాహినీసేకము స్వాస్థ్యాన్ని పొందిస్తుంది. అని కవి చెప్పచున్నాడు. ఇది లోకసామాన్యమైన విషయము.

నట్ట నడివేసవిలో ప్రయాణం చేస్తుంటాము. ఆ ఊష్మతవలన మనలో దాహ ముద్భూతమై కన్నులు చీకట్లు క్రమ్ముట, లేదా బైరులుక్రమ్ముట, చెమర్చుట జరుగును. పదార్థజ్ఞానము కూడా నేత్రేంద్రియం కోల్పోతుంది. వెంటనే ఏ మహాతల్లి యయినా చల్లని జలా లందిస్తే ప్రాణం బయటికి వచ్చినట్లు సంతోషిస్తాము. అందువలన కంటనీర్వెట్ట వలదని చెప్పచున్నాడు. ఇట్టి సామాన్యవిషయం తెలియకపోవటం శోచనీయం.

"కావులు కట్టియున్ తిరుణ కంబుహితుం బురడించువాని" ... "అవలిసోమయి యున్నవాని"

అనుటతోడనే అందలి స్వారస్యము చెడి యూరక యున్నది" ఇది విమర్శకాభిప్రాయము.

స్వారస్య మేమాత్రమును చెడలేదు. కావులు కట్టుకొనియుండుటచే బాలసూర్యప్రభాభాసమానుడై యున్నాడు. సమాసన్న మరణరైన ఉవిద వేదన చూడలేక కరుణామయుడైన అతడు అవలిమోమై యుండెను. జీవిపడే వేదన చూడలేక అట్లు పొనర్చెను. అతని జీవకారుణ్య సిద్ధాంతాన్ని పుష్టిమంతం చేస్తోం దీ సన్నివేశం. బాలభానుడుకూడ పశ్చిమాభిముఖుడై ప్రయాణం చేస్తున్నాడు. నందుడున్నశో జీవిపశ్చా దను భావ్యస్థితి నూహిస్తున్నాడా అన్నట్లు అవలిమోమై ఉన్నాడు.
ఉదాత్తభావ గంభీరంగా ఉందీ సన్నివేశం.

"బోనుబద్ధ భద్రగజపోతము పోలిక...ఈ ఉపమలో లోకస్వభావము లేదు"

ఇట బోనుఅనగా స్వేచ్ఛాసంచార నిరోధకము అని అర్థము. దీనిని లోకములో వ్యాఘ్ర సింహముల కుపయోగించు సాధనముగా వాడుచున్నారు. అట్లుపయోగింపక భద్రగజ పోతమున కుపయోగించుటలో ప్రౌఢిమకలదు. విశిష్టవాచక శబ్దములుకూడ కొన్నిచోట్ల విశేషణార్థము విడచి సామాన్యార్థమున ప్రయోగింపబడుట ప్రసిద్ధము. ఆలు అనుభార్యార్థ సూచక శబ్దమును స్త్రీ పరముగా వాడుచున్నాము. ముద్దరాలు ...మొ. పశుపక్ష్యాదులకు కామము ఋతుబద్ధమై ప్రవర్తించును. ఆ సమయముననే తక్క అన్యసమయములలో వ్యభిచరింపవు. అట్టి ఊహలకే తావీయవు. ఆ సమయమున మాత్రము కామతృష్ణ ప్రగాఢమై, మహో తీవ్రమై ప్రజ్వరిల్లును. కట్టుత్రాళ్ళను, గొలుసులను, కూడ—తెదిచ్చా పూర్తిగా త్రెంచుక పారిపోవు పశువులను మనము చూచుచునే యుందుము. దీనిని ఎదపోవుట అందురు. ఆ కామేచ్ఛ రైనను గజములందు ద్విగుణీకృతమై ప్రవర్తిల్లును. ఆ గజపోతముతో నందుని పోల్చుట లోకోత్తరముగనున్నది. సామాన్యుడా ఉపమను ప్రయోగింపజాలడు. పోగా "బోనుబద్ధ... అనుచోకదా సందేహము. అయ్యది కొంతవరకు పై చెప్పిన హేతువులవలన పరిహృతమగును. ఏనుగుల పట్టుకొనునపుడు పెద్ద పెద్ద గోతులు త్రవ్వి—వానిని వెదురుతడకలతోన ఆచ్ఛాదించి, పైనమన్నుచల్లి కృత్రిమగ్రాసము మెలిపించి లేదా పిడజల్లి వాని నాకర్షింతురు. ఆగ్రాసాపేక్షతో వచ్చి ఏనుగులు గోతిలో పడును. దీనిని మాటొగ్గుట అందురు. ఇది రైనను స్వేచ్ఛాసంచార నిరోధకమే. బోనునబడుట అనగా అర్థమిది. ఏనుగును యథాతథముగా పట్టుకొనుట బ్రహ్మతరము కాదు. నందుని స్థితిని బోనుబద్ధ భద్రగజ పోతముతో పోల్చుట పరమ రమణీయముగ ఔచితీ పుష్టముగ నున్నది.

"కలయవలైన పన్ను వలచిక్కి బయటకి నుటికి పాఱదలంచు నుడుతపోలె" ఇం దుపమాలంకార ఔచిత్యము లేదు."

వానివాని మహోర్థముల నరయజాలక "అదితప్పు—ఇందులో ఔచిత్యములేదు" అనుట సాహసము. నందుడు వ్యవస్థిత చిత్తంతో ప్రియాసక్తమైన భావమొకవైపునుండి సోదరాజ్ఞా పరిపాలనాధర్మం మఱొక పార్శ్వంనుండి పెనవైచి వాని వాని సత్త్వానుసారంగా లాగుచుండ బాధపడుచుండును. అతని అప్పటి స్థితిని వర్ణిస్తాడు కవి. వలలో చిక్కక బయటికి పోజూచే ఉడుతలా ఉన్నాడని కవులు ప్రవచించారు. ఉడుత బహుచంచల స్వభావమైన జంతువు. ఒకచో కాలూది నిమువమైన నిల్వదు. అస్థిరస్థితి నివేదనార్థమై ఆ ఉపమనుగ్రహించారు తక్క నాయకునకు హీనత్వారోపణార్థమై కాదు. అట్లగుచో కింకవీంద్ర ఘటాపంచాననులు ప్రయోగించిన "చాలదే వేటకైఒకజాగిలంబు" అన్న గంభీరవచనము, తచ్ఛర్చాసంపత్తి సంధూతాలవుతాయి. ఇది కవి ప్రౌఢిమను తెలుపు నలంకారములలో నొకటి.

"ఈ కావ్యమంతయు సౌకుమార్యమను గుణముచే నిండిపోయినది. కావ్యములో ప్రసాద గుణమున్ననే రమ్యమని ఆలంకారికుల ఊహ"

ప్రసాదగుణము రమ్యము సర్వరస పర్యవసాయి అని ఆలంకారికులెల్లరు సంగీకరించిన విషయమే. సౌకుమార్యము కావ్యస్వాదుతా సంపాదక గుణమని కొంతమంది ఆలంకారికు లంగీకరించిరి. సౌకుమార్యము అనగా శ్రవఃకటుత్వము లేని శబ్దరచన అనియు, ప్రసాదగుణమన్న పఠనోత్తర క్షణముననే తదర్థము నవోద్ధూత నవనీతంలా మెత్తగా సద్యః ప్రసన్నతా గుణము కలిగిఉంటుందని 'సుస్కేంధ.

మగ్నిరివ' అని ఉదాహరణమునిస్తూ రూపించారు ఆలంకారికు లెల్లరును. సౌందరనందంలో ఎక్కువ భాగము ప్రసాదగుణ భూయిష్ఠమై యున్నదనుట సత్యదూరము కాదు. స్థాలీపులాక న్యాయమున ఒకటి రెండు పద్యములు చదివిన చాలును. ఎంతగా ప్రసాదగుణాన్ని చిమ్ముచున్నారో తమరే పరిశీలింతురు.

"ఎలదేటి రెక్కతుదపై
బొలసిన కసుగందు మల్లెమొగ్గకు దులరై
తొలిసంజ నూత్న రుచులన్
కలకలమని నవ్వు వలపు గాదనవగునే"

"వసి వాళ్వాడదు, ఒకప్పుడు
కసుగందదు మేల్మిచాయ తగ్గదు తావుల్
కొసరు మరందము చిలుకును
విసువక ఎదదాల్తు నట్టి ప్రేమసుమమ్మున్."

"పాచ్చె మెఱుగని భావముల్ పొందిపొసగి
వలపు సెత్తావులీనెడి భాగ్యమల్పమగునె గురుదేవ!

ఆ భాగ్య మెవరిది?

మనసు లేకిభావము నందిన ఏ యిరువురి మధ్య నున్న ప్రేమరైనను యీతని కల్పము కాదు. కేవల దంపతీగతమైన తుచ్ఛ కామము నీత డాశించుట లేదు. నిష్కామ ప్రేమసిద్ధాంతమును నిరూపించుచు నుపన్యసించు పట్టులో 'దంపతుల భాగ్యమనవద్దా?' అని ప్రశ్నించుట విరుద్ధంగాను విరసంగాను ఉన్నది.

'బౌద్ధ ధర్మమే శరణమటంచు
భిక్షుకుడు సౌధపురస్థలి నిల్వగాంచి'...

"ఒక భిక్షుకుడు నిల్వగాంచి అని యుండవలయును."

A man అంటే ఒక మనుష్యుడు అను నర్థము చెప్ప వ్యాకరణజ్ఞానములేనివాడు ఒక భిక్షుకుడు అనవలెను. అచట 'డుజ్' ఏకత్వద్యోతకము.

"పుష్పబాణాగ మాధ్యేతృప్రాథమికుండవై—
ప్రథముడవై యనవలెను."

పుష్పబాణస్య ఆగమః పుష్పబాణా
గమః పుష్పబాణాగమస్య అధ్యేతారః
పుష్పబాణా గమాధ్యేతారః
ప్రథమేభవః ప్రాథమికః
అధ్యేతౄణాం ప్రాథమికః

అని ఇచట సంస్కృత సమాసములో ప్రాథమికశబ్దము ఏల దుష్టమో అనూహ్యము. బాగపునకైన సంస్కృతజ్ఞానమున్నచో నిది యథార్థ మనిపించును.

"ఎలదేటి రెక్కతుదపై......
......కలకలమని నవ్వువలపు గాదనవగునే

ఈపద్యమువలన వలపులక్షణమెట్లు తెలిసినది?

వసివాళ్వాడదు......ఎదదాల్తు
నట్టి ప్రేమసుమమ్మున్"

ఈ భావము లెంత పరస్పర భిన్నములుగ నున్నవో చూడుడు. పై పద్యములో వలపు కసుగందును. రెండవపద్యములో ప్రేమ కసుగందదట. కవులభావములో ప్రేమవలపులు విభిన్నములేమో"

వలపు—ప్రేమ భిన్నార్థకములే. వలపనగా కోర్కె, ప్రేమ అనగా స్నేహము. అనిర్వచనీయాత్మానుబంధము. ప్రేమ సాక్షాత్కారానికి ప్రథమదశవలపు. వలపు గాఢమై, అస్థానా ప్రయుక్తమై, పటిష్ఠమై సుప్రతిష్ఠితమైనప్పుడే అది ప్రేమగా ప్రసన్నమగును.

ఆవలపు లలితాకృతి కలది. ఏమాత్రము నొవ్వ, తాకుసహింపదు. భ్రమరపాద నిక్షేపాసహామల్లీ పుష్పస్వభావము కలదివలపు. అయ్యది ప్రేమగా పరిణమించిన కసుగందదు. చాయతగ్గదు. చిదానందకుల్యమై, ప్రసన్నమై హృదయానంద సంధాయకమగును. వాని యవస్థావ్యత్యసజ్ఞానము మహాకవికిగాని ఇద మిద్ధముగా తెలియదు. లోకములో గృహస్థుడు కావచ్చును. పదిమంది అందాల బరిణెలతో పొందందవచ్చును. కామకళా బోధకములగు గ్రంథములను చిత్రములు చదువవచ్చును, చూడవచ్చును కాని ఆప్రేమ యందలి దశా విశేషాలరయుటకష్టం.

"ధర్మచక్రమ్మును కేల ద్రిప్పుచు...ధర్మ చక్రమును త్రిప్పుట ఏమి? ఇది ఏ మేని గారడీ విద్యయా?"

ఈ మాటను రసవిరోధజ్ఞాన విషయములో ప్రయోగించియున్న రమణీయముగ నుండెడిదని మనవి చేసియున్నాను. ఇటమాత్రి మస్థాన ప్రయుక్తము. అల్పజ్ఞానసూచకము. ధర్మచక్రము అను చోట ఉపమితసమాసము చెప్పినచో చక్రమువంటి ధర్మము అని ధర్మమునకు ప్రాధాన్యము వచ్చును

అప్పుడు వారి యాక్షేపణ సరిపడును. కాని రూపక సమాసము చెప్పకొన్నచో ధర్మమనెడి చక్రము అని ధర్మమునందు చక్రత్వారోపము చేసి చక్రమునందలి పరిభ్రమణ క్రియాన్వయిత్వము ధర్మమునకు ఘటింప వలెను. ఇట్లగుచో గేలద్రిప్పటలో గారడీ ఏమున్నది?

"అతడే సుకృతాత్మురాలైన మాయాదేవి కడు పార గన్న బంగారు తండ్రి—ఈ ధోరణి సొగసుగా లేదు."

ఇది పరమజాతీయమైన పలుకుబడి. అచ్చపు తెలుగుదనాన్ని గ్రుద్దుకొన్నది. శ్రీ సీతారామారావు గారు పల్లీజన సంప్రదాయ సౌభాగ్యాన్ని, పరస్పర బంధుతా సంపల్లక్ష్మిని పరిశీలించకుండా వ్రాసిన వ్రాతయిది. తత్సంఘంలో బుద్ధుడొకడై చెల్వారుచు, తదతీతుడై పెనురొంపినుండి విడివడి సత్యమార్గ గవేషణా సక్తుడై మహాజ్ఞానియై వెలుగొందుచూ చిరకాలానికి సాక్షాత్కరించిన తేజోమూర్తి. అట్టి తేజః పుంజాన్ని చూచి జనం ఏడ్పుట లోక స్వభావ విరుద్ధం. "ఇతడా నాతండ్రి! మనమాయమ్మ కన్న బంగారునాయన—ఇతడే మనల్ని పాపపు రాసులనుండి ఉద్ధరించే దేవుడు—" అని భావించుట పరమ సహజంగా ఉంది. "ధృతం వపుః కాంచన పద్మనిర్మితం" అన్న కాళిదాసుని వాక్యం స్మరణకు వస్తోంది. బంగరులోనున్న మేల్మిచాయ, మెత్తదనం ఆయన తనువల్లిలో భాసిస్తున్నాయి. ఇప్పటికీ మా ఊరు వెళితే—నా మూర్ధ మాఘ్రాణించి—ముద్దాడి చేతివ్రేళ్ళ చిటికెలతో దవ్వాదరించే ముసలమ్మ లున్నారు. లోకచక్షువైనవానికి గాని యిందలి పరమార్థము గోచరంకాదు.

"సడలని కౌగిలింతలకు చందనచర్చలు పేటు లెత్తగా" "ఎట్లు సంభవమని నాప్రశ్న."

లావణ్య రాసులయిన విలాసవతులు స్తనముల యందు, చెక్కిళులయందు చందన చర్చా సౌభాగ్యాన్ని అలంకరింప చేసికొనడం కేవల కావ్య గతిమే కాకుండా లోకసామాన్యంకూడా. అలాగే సుందరి స్తనాంతరసీమలో చందనచర్చ నెలపుకొన్నది. తత్ప్రియ పరిరంభ నిర్భరానంద ఫలితంగా తనువల్లికి అతఃపూర్వము అలంకరించుకొన్న చందనం బీటలు వాఱింది. ప్రియదర్శనము తత్సంభాషణము, సంభావణౌచితీఫుల్ల మనస్సద్మ శోభ—కారణముగా సాత్త్విక భావోదయమై ఘర్మాంబుకణ సంజననము, రోమాంచము మొదలగు కార్యములావిర్భవిస్తవి. ఆ సమయంలో గాఢాశ్లేష ఫలితంగా చందనం తడి యారితే అక్కడక్కడ బీటలు వాఱినది. ఇందులో దోషమేమో కానరాకున్నది.

"నిశ్శేషచ్యుతచందనం స్తనతటం
నిర్మృష్ట రాగోధరః—
వాపీం స్నాతుమితోగతాసి నపున
స్తస్యాధమస్యాంతికం"

అన్న శ్లోకము, దానిపై నాలంకారికులు నెరపిన విమర్శనము వివరముగా తెలిసికొన్న నీ సందియము తీరునని తోచును.

"కవి మనః పంకజాసవ సిక్తమై రసాగ్రమున నాడెడి పదార్థములనంగ, ఆనంద పరిఫుల్ల మానీంద్ర దహరతారాధ్యమండారుజీవాత్మలనగ- ఇది శాస్త్ర దృష్ట్యా నిలువవు."

ఇది సుందరీనందుల సౌందర్య సౌఖ్య రసామృతానుభవము గురించి వర్ణించిన పద్ధతి.

పదము అర్థము కవిమనః పంకజములో నుండు కారయిత్రి భావయిత్రి శక్తులను నాసవముతో సమ్మేళనము చేయబడిననాడే అవి రసప్లుతాలై జిహ్వాసింహాసనాసీనలవుతాయి.

ఇట జీవాత్మ పరమాత్మలకు భేద మంగీకరించినవాడు శాస్త్రదృష్ట్యా ఇది తప్పక నిల్చును. అట్టి అంగీకారాన్ని స్థాపించే మతములు ద్వైతవిశిష్టాద్వైతములు.

"నామాన్కులక్ శ్రోపుదుఃనీ నవ్యామృత పీతిఃణమ్ములను.—ఈ ప్రయోగము పూర్వము"

శ్రీవారి నిందరమే స్తుతి పర్యవసాయి యయినది.

"రచియించుకొనిరొ చెలియ నునుచెక్కులందు విశేషకమ్ము. ఇట విశేషకము అనగా నొసటిబొట్టు. సుందరి దానిని చెక్కులపై ఏల అలంకరించుకొన్నది?"

ఇట విశేషక శబ్దమునకు నొసటిబొట్టు అను అర్థమేకాక మకరికాపత్రము అను అర్థము కూడ

కలదు. అట్టి పత్రరచన కపోలములందు, స్తనములందు పూర్వకావ్య ప్రసిద్ధమే. అదియునుగాక *Apte Dictionary*లో *A Parting line of the Painting on the face*-అని వ్రాయుచు ఉదాహరణంగా

"స్వేదోద్గమః కింపురుషాంగనానాం చక్రే పదం పత్రవిశేషకేషు" నిచ్చిరి. సౌందరనందకర్తలు ఈ విశేషకశబ్దమును పెక్కుచోట్ల మకరికాపత్ర అర్థమునందుపయోగించిరి.

'ఎడవినిధర్మ మార్గమెటులే నొక సుందరునేయ ఏయుపదమునకు బాణము ప్రయోగించుటయని అర్థము, ఇక్కడ వేయు అని ఉండవలయును."

కనకపు సింహాసనమున శునకము
గూర్చుండబెట్టి శుభలగ్నమునం
దొనరగ బట్టముగట్టిన...
......వినరా సుమతీ.

దొనరగ అనేశబ్దమును గ్రహించి దానిపై కుస్తీ చేసినట్లుగా నున్నదీ విమర్శ. అడుగేయు అనే జాతీయాన్ని యథాతథంగా గ్రహించారు. దాన్నట్లు ప్రయోగించుటలోనే సొగసున్నది. 'నాలుగు అడుగులేద్దాం' అనే లోకవ్యవహారాన్ని మనం వింటూనే ఉంటాము. వారి లోకజ్ఞతకు తార్కాణంగా తీసికొని సంతోషింపవలసినదే కాని శాబ్దిక చర్చ నెరుపకూడదు.

"జాలిగా బడె దేమిటి కన్న దైన్యభావము గదురగా- జాలి, దైన్యము భిన్నార్థకములు కాబోలును."

జాలియన మనః ఖేదము. లేక విచారము. దైన్యమన భయభారము లేక దరిద్రభావము. అని అర్థము. "ఏలనయా విచారింతు వుభయభావముట్టి పడు నట్లుగా" అని బుద్ధుకు ప్రశ్నిస్తాడు. అవి రెండును భిన్నార్థకములే. అర్థ స్వారస్య పోషకములుగనే ప్రయోగింపబడినవి.

"కొంగొకింతె అధరీకృతమైనకోలంది.

అధరీకృతము నిట్లు వాడకూడదు. సంస్కృత సమాస పూర్వశబ్దమైన రమ్యముగనుండును."

ఇట మొదట వాడకూడదనియు, తిరువాతి వాక్యములో వాడవచ్చునన్నట్లు అంగీకరించి సంస్కృత సమాసపూర్వ శబ్దత్వము రమ్యమని వ్రాసి అంగీకరించుచు అశబ్దసాధుత్వమును దూషించుటకు జంకిరి. ఇది శ్రేష్ఠమైన ప్రయోగము.

"స్వయము కోరివరించి కయికొన్న—
తెలుగులో స్వయముగా అని వాడి తీరవలయును"

స్వయం అని సంస్కృతములో నిది అవ్యయము. దీనిని తెలుగులో అవిభక్తముగనే వాడకూడదనియు, 'గా' చేర్చి క్రియావిశేషణముగ వాడవలెననియు వారియుద్దేశ్యము కాబోలు. కాని క్రియావిశేషణమునకు "గా," "గ," చేర్చకుండ యథాతథముగ ప్రయోగింపబడుచున్న పట్టులు కుప్పలు తెప్పలుగ కన్పించుచున్నవి. ఉ॥ మిక్కిలి, పెక్కుగాక.

"నేతి నేతి యటంచు ననేకగతుల బడలికన్గొనె తుదకు నిర్వాణపథము"

"నేతి నేతి అనునవి వేదాంతములోనివి. వానిని తీసికొనివచ్చి బుద్ధునివద్ద వాడుటలో పూర్వము చెప్పిన దోషము సంఘటిల్లుచున్నది:"

బుద్ధుడు స్వజనాన్ని ఉజ్జగించి సత్యమార్గగవేషణాసక్తుడై తపస్సు చేస్తాడు. ఏవేవో కొన్ని పరమార్థములుగా తోరకముందు తారాడుతవి. కాని యథార్థ మరయుచో, వానిలో నెవ్వియును సరిపడవు. ఆ భాగములో ఈ విషము అను విచారము చేయుచు "ఇది కాదు—అరయవలయునది ఇది కాదు'—అని నిర్ణయం చేసికొనుచు, చాల శ్రమనంది తుదకు నిర్వాణపథాన్ని అందుకుంటాడు. వేదాంతాంతర్గతమైనదైనప్పటికి దాని నాపట్టులో నుపయోగింపలేదు. ఈ సంప్రదాయము సంస్కృతము తూణ్ణముగా మాటాడగల ఆర్యుల సంభాషణలో స్వచ్ఛంగా భాసిస్తుంది. సంస్కృత మహావాక్యాలూని చమత్కారంగా తెలుగులో బిగించి పలకటం కవిప్రౌఢిమను చూపించే వెలుసుకువక. "నరకేసరిక్రోధో మరణేప్రతీకిం భయము" అని రామకృష్ణుడు పాండురంగమాహాత్మ్యములో ప్రయోగించాడు. అయినను బుద్ధభగవానుడు శ్రీవారను కొన్నంతటి సామాన్యపురుషుడు కాడు. భగవదవతారపురుషుడే.

"ఔచిత్యము, రసము, కథ వీని దృష్ట్యా ఈ కావ్యం నిలువదు. కావ్యమునకు ముఖ్యముగా కావలసిన సామగ్రియే ఇది" అని శెలవు ఇచ్చారు.

వ్యాసాన్ని ఉపక్రమిస్తూ కొన్ని కావ్యలక్షణాల నుద్ఘాటించారు. అదే వ్యాసాన్ని ఉపసంహ

రిస్తూ ఈ లక్షణాలని నిర్దేశించారు. వానికీ వీనికీ పొత్తు కుదురుటలేదు. అందలి పరమార్థ మేమో వారికే ఎఱుక. ఈ విధముగా పూర్వాపర వచో భంగముతో నలరారే విమర్శనము ఎంతవరకు విశ్వాస్యమో విజ్ఞులకే ఎఱుక. ఈ కావ్యములోనున్న జీవగఱ్ఱయే ఔచిత్యము. కథాపటుత్వ మెచ్చటను సడలలేదు. రస మున్నదో పరిస్ఫుట విభావానుభావ వ్యభిచారిసామగ్రీ సముల్లసితమై ఎట తడివినను తలమున్కలుగా దర్శన మగుచున్నది. శ్రీవారి భావముల రూపెట్టిదో వారి ఎఱుకకే సందేహముగా నున్నది. ఇక పరేంగితజ్ఞత మాట బ్రహ్మదేవుడి కెఱుక.

ఇంతవరకు వారుచేసిన దోషారోపణమును సమర్థించుటయే యయినది. అటనట తలమానికములుగ నున్న పద్యములను సహృదయ చక్రవర్తులకు మనవి చేసి,—అందలి అలంకార ప్రయోగపాటవము' భావనా ప్రాగల్భ్యము, ప్రసాద గుణదర్శనము చూపించి నా వ్యాసమును ముగింతును.

ఒక కావ్యమును వినుటకైనను, చదువుటకైనను దానిని గుఱించి విమర్శనము సెఱుపుటకైనను అధికార ముండవలయును. తగిన వయః పాటవము—తదుత్పన్నమైన ప్రౌఢిమ, వ్యుత్పత్తియుండవలయును. జగచ్ఛిక్షితత్వము సంపాదింపవలయును. ఈ సామగ్రి లేకుండ కావ్య శ్రవణ, పఠన, విమర్శనములకు గడంగుట ఈత నేర్వక చెఱువులో దిగుటవంటిది. సముద్రములో నురుకుటయైనను గాదు. శబ్దము జ్యోతిస్సు అని కదా మనపూర్వుల ఊహ. దానితో గారడీ చేసిన కారుచిచ్చులా మనం భస్మసాత్కృతుల మవుతాము. ఒక కావ్యంతోనయినా అంతే. వారు చెప్పినట్లు లోకములో పెద్ద ఉద్యోగముల చేయవచ్చును. అధిక సంపాదన చేయవచ్చును. పదిమందిలో పలుకుబడి బడయవచ్చును. తర్కకర్కశుడైనవాని ఆశ్రయము సంపాదింపవచ్చును. కాని కావ్యము—నిర్మించుట విషయము దేవుని కెఱుక—అటుంచండి—అర్థము చేసికొనుట సామాన్యము కాదు. తగినంత దమ్ముండవలయును. ఊరక మండూకప్లుతు లొనర్చిన ప్రయోజనము లేదు. యథార్థము నివేదించుటకై ఇంతగా ఒత్తిచెప్పుచున్నాను. క్షమింతురు గాక.

"పాతరలాడు తద్భ్రుకుటి
వల్లి రౌటుల్ చలియించునట్టులన్
చేతులు తాండవింప మల
చేన్ వృషభానుడు విశ్వమెల్ల కా
లాతిగమౌ తదీయ రుచి
రాంగ విలాస సుధాంబురాశిలో
చీతతికొప్పకోగి నిలి
చెన్ చెలిచూపుల పాలపోలికన్."

ఇది సౌందరనందకర్తల బ్రహ్మాండమైన భావనా ప్రాగల్భ్యాన్ని చాటి చెప్పు పద్యము. ఆ నందుడు సుందరీసౌందర్య ఆకృష్యమాణ సర్వచేతనుడై ప్రపంచాన్ని మఱచెనట. ఆమె కనుచూపులలోని పాపలా వర్తిస్తున్నాడట. ఆమెకు దర్శనాభిముఖంగా ఉపకరిస్తున్నాడని తాత్పర్యం.

ఆమె ఏ పదార్థాన్ని చూడవలెనని కాంక్షించినా, ఆ పదార్థమును తనలో (నందులో) ప్రతిఫలింప జేసికొని, ఆమెకు సాక్షాత్కరింపచేస్తూ తాను ఆదర్శమై అనువర్తిస్తున్నాడన్న మహార్థం వ్యంజితమవుతోంది. అందువలననే అతడు మున్ముందు ఆమె చేసికొనబోయే విశేష కార్యములకు ఆదర్శధారణము వహిస్తాడు. ఆమె నేత్రగోళమునకు నందుడు తారక. అట తారక అన్ననూ బాగుండెడిదే! పాప అన్నారు. ఈ మాట అనటంలో గడుసుదనం ఉట్టిపడుతోంది. తన్ను ఆచ్ఛాదించివైచిన సుందర సౌందర్యోపనిష త్సారజ్ఞానమును గ్రహించుటలో పాపలా ఉన్నాడు. పాప మెలా గ్రహించగలడు? ప్రియురాలు గట్టిగా కన్నెఱ్ఱజేసి చూచిన నిట్టనిలువున నీరైపోతాడు. అనగా నందుడు ద్రవీభూతుడౌతాడు. లోకంలో ఏదైనా పదార్థాన్ని నిదానంగా పరీక్షిస్తే తారక నీరుక్రమ్మటం సహజం. ఆమె నందుడను పాపకు నేత్రగోళముగ వర్తించుచున్నదని ఈవలకే మనవి చేసియున్నాను. ఇతని అవ్యవస్థిత చేతః ప్రవృత్తి ఈ ఔపమ్యమువలన ధ్వనితమగుచున్నది. ఈ ఉపమాలంకారమువలననే భావ్యర్థసూచనము జరుగుతోంది. ఇది వాన్యతో దర్శనీయమైన అలంకార ప్రయోగ ప్రాగల్భ్యము. కాని విమర్శకు లన్నట్టులు వీరి అలంకారములు ఎచ్చటను, ఎన్నడును నిష్ప్రయోజనములు కావు.

ఇలా తలచినకొలదీ మహార్థాలు పద్యఃస్ఫురితము లవుతవి. ఈ ప్రయోగము కేవలమపూర్వమే కాదు. భావనా గంభీరమై పరమ రమ్యముగ నున్నది. సంస్కృతాంధ్రవాఙ్మయంలో ఎక్కడా ఇట్టిది లేదు. ఒక్క నాచనసోముడు మాత్రం అనిరుద్ధుడు అంతఃపురంనుండి దొంగిలింపబడినపుడు కృష్ణుని ముఖమున అనిపిస్తాడు. "కన్నుండ కంటిపాపం గొన్నట్టులు." ఇలా ఎవరో రసచక్రవర్తులు మాటాడకలసిన మాట కాని కవిసామాన్యుడు అనగల్గినది కాదు. ఇలాంటి వాటి నాస్వాదించియే కాబోలు 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' అన్నారు పెద్దలు.

రసవిరోధజ్ఞానము వీరికి లేదన్నారు. వీరికి పుష్కలముగ నున్నది. అనుకున్న వారికి లేదేమో! ప్రియ విరహ వేదనా పేశ్యమాన అయిన సుందరి నందుణ్ని ఉపాలంభనము చేస్తుంది. అచట

"జారా! అభినయవిద్యా
పారంగత! వంచకాలి వంచక! రసభా
వారంభ ప్రతికూల వి
చారా! సౌహార్ద ధర్మసమయ విదూరా"

మేము యీ యీ ఘట్టాలలో యీ యీ గారడీలు చేస్తున్నాము. మీరు అప్రమత్తులై గ్రహించండి అన్నట్లు 'టముకు' వాయిస్తోంది పద్యం.

మహాకవులు ప్రతియుగంలోనూ పుట్టుచునే యుందురు. సత్కావ్య నిర్మాణం చేయుచునే ఉందురు. కవులు పెక్కురుండవచ్చును. మహాకవులు మాత్రము సంఖ్యాకంగా ఉంటారు. వారి నర్థము చేసికొని ఆరాధించుకొనటం ఆ యా జాతి జీవనసౌభాగ్య సంస్కారాలపై ఆధారపడి యుంటుంది.

మహాకావ్యాన్ని గురించి ఏమి వ్రాసినను అపరాధమగును. ఆధునిక కావ్యములకు మాత్రమే కాదు, కావ్యవాఙ్మయమునకు సౌందరనందము శిరోభూషణము.

యేనాస్మిన్ అతివిచిత్రకవి పరం
పరావాహిని సంసారే కాళిదాస
ప్రభృతయః ద్విత్రాః పంచషా
వా మహాకవయ ఇతి గణ్యంతే.
విద్వా నేవ విజానాతి విద్వజ్జనపరిశ్రమమ్
నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనామ్.

"తమసోమా జ్యోతిర్గమయ"

ఉడికిస్తూన్నట్టు "ఓహోహో! అందమేరా! హాయ సక్కని కోడెగాడా?" అంటూ మెత్తగా పాడుతూ లాలిస్తూ కదిలింది. తెల్ల పట్టువలువలతో స్పానిష్ కన్యవేషంలో ఉన్న మరొక యువతి, కోయ నాయకుని వేషంలోవున్న పురుషుని బాహు మధ్యంలో కదలుతూ, తన చేతి మల్లెపూదండ నతని ముకుకోళ్ళవద్దకు విలాసంగా చేర్చింది.

ఈ విలాసచేష్టల నెల్లా అర్థంచేసుకోవాలో అతనికి తెలియటంలేదు. అందరికీ తను చాలా హాస్యాస్పదునిగా కనపడుతున్నాననుకొని, తోట లోపలి చెట్ల చల్లనినీడల క్రింది శిలావితర్దికకు చేరి ఏకాంతంగా అక్కడ కూర్చున్నాడు. ఆ శిలావితర్ది పైనంతా లతలు పందిరల్లుకొని లతాగృహాన్ని ఏర్పరచుకొన్నట్టున్నాయి అతను అక్కడ కూర్చున్న మరుక్షణంలోనే ఆ స్త్రీ అతని ప్రక్కకువచ్చి కూర్చుంది.

పడుచుదేనా? అందగత్తా? అతను చెప్పలేడు. ఆమె ధరించిన ఊదా ఉన్నివసనం దేహాన్నంటి పెట్టుకొని, ఒంటివంపుల వ్యక్తీకరిస్తూ, తామర తూండ్ల లాంటి సుంద్రని చేతుల రెంటినీ ఏమాత్రం అచ్ఛాదించకుండా నగ్నంగా బైట పెడ్తూంది. ఆ చిన్న చేతుల వ్రేళ్లు ఉంగరాలతో బరువెత్తి పోయినయి. అసలే పెద్దవిగాఉన్న ఆమె తెలి నీలి కండ్లు, ఆ నుదుటను వేలాడుతూన్న ఆభరణాల ఆవరణతో మరింత పెద్దవిగా కనబడుతూ, ఆ రూపాన్ని సర్వాంగీణ మొనరుస్తున్నాయి.

నిస్సందేహంగా నటీమణి అయిఉంటుంది. డెషిలెట్టి ఇంటికి నటీమణులు చాలామంది వస్తూంటారు. నటి అని అనుకోటంతోటే అతనిలో బెరుకు మరింత ఇనుమడించింది. అల్లాంటివాళ్ళంటే అతని కసలే హడలు!

అతనితో మాట్లాడుతూ అతనికి అతి సన్నిహితంగా జరిగి, మోకాళ్ళపై చేతులానించి అరచేతిలో చుబుకం ఇమిడ్చి, దీర్ఘాలోచనాపరురాలై నట్లు, మందంగా - కొంత అలసత స్ఫురింపచేస్తూ మాట్లాడుతూంది.

"ఊ! అయితే నిజంగా దక్షిణాదినుంచే వచ్చావన్నమాట! ఆ జుట్టుకూడా ఎంత చక్కగాఉందో! ఓ! అద్భుతం!"

ఇంకా అతని విస్మయాలన్నీ కదలవేస్తూంది. పారిస్‌లో ఎన్నాళ్ళబట్టీ ఉంటున్నాడు! అతను కౌన్సల్ పరీక్షకా చదువుకూంది! ఆ పరీక్ష చాలా కష్టమా! అక్కడ చాలామంది తెలుసునా! అయితే డెషిలెట్టి ఇంట్లో విందుకు ఎల్లా వచ్చాడు! డెషిలెట్టి ఉన్న "రూడిరోమ్" పేటకు, అతనుంటూన్న "లాటిన్ క్వార్టర్" పేటకు, చాలా దూరమే!

తనను తీసికొచ్చిన విద్యార్థి పేరు చెప్పి, మహాకవి "లామార్నెరీ" బంధువని చెప్పాడు. ఆపేరు వినగానే ఆమె ముఖకవళికలు మారిపోయాయి. మొగం అకస్మాత్తుగా నల్లబడింది. కాని అతనేమీ గమనించలేదు. ఇతర మేమీ చూడకుండా, కళ్ళు మెరిసిపోయే ఊపున ఉన్నాడతను. తన స్నేహితుడు, లామార్నరే మహాకవి ఇక్కడకు వస్తాడనీ అతనికి తనను పరిచయం చేస్తాననీ, మాట యిచ్చి తీసుకు వచ్చాడు. "ఆయన పద్యాలంటే నాకు మహా యిష్టం. ఆయన్ని కలుసుకోవాలని నాకు ఎంతో కోరికగా ఉంది" అంటున్నాడు.

అతని బోళాతనానికి జాలితో చిరునవ్వు నవ్వుకొంది. ఒక చిన్న విలాసంతో నిరసనంగా బుజాలు కుంచించింది. అక్కడి వెదురు పొదల ఆకులను రెండు చేతులా విడదీస్తూ నర్తనశాలలోకి చూచింది. అక్కడ ఆ మహాకవుడు కనబడ్తాడేమో అతనికి చూపిద్దామని.

ఉత్సవం చాలా రంగేళీగా జరుగుతూంది. ఆ నృత్యరంగం నిజంగా గంధర్వవిహారభూమిలాగా ఉంది. ఆ నర్తనశాల అసలు డెషిలెట్ చిత్రశాల. కాని అక్కడ అతను బొమ్మలు నేపిన పాపాన పోయి నట్లు లేదు. ఆ చిత్రశాల ఇంటి పైకప్పుఎత్తున ఒక్కటే పెద్ద హాలుగా ఉంది. హాలు నిండా రంగు రంగుల తెరలు, రంగుటద్దాలు, కలంకారీపనిషీలఅద్దాలు, పల్చని వెదురువేళ్ళ రంగురంగుల సన్నదారాల జిలుగు తెరలు, అందంగా అమర్చబడి ఉన్నాయి. చైనీయ, జపానీయ, పారసీక, కాచ, మృత్తిక, లోహ దీపకళికలకాంతులు, రంగుకాగితాల బుట్టలలోనుంచి ప్రసరిస్తూ భవనం అంతటా ఇంద్రధనుస్సు రంగుల నన్నిటినీ విరజిమ్ముతున్నాయి.

మధ్యమధ్య విద్యుద్దీప నీలికాంతులు తళుక్కుమని, ఈ వర్ణాల నన్నిటినీ పేలవ మొనర్చి, అక్కడి

నర్తకీ నర్తకుల మొగాలమీదా, నగ్నభుజాలమీదా, వారి వసనాలు ఆభరణాలమీదా, వెన్నెల వెల్లదనాన్ని విరియింపచేస్తూ, అక్కడి అలంకరణలు ఆభరణాలు అన్నీ, తోటనుంచి నర్తనశాలదాకా అంచెలుఅంచెలుగా చీడీలు కట్టుకొని, నర్తకీనర్తకుల మొగాల పేర్పులో సోపానస్థితి గడిచి, వాద్యగాళ్ళ వేదికపై, వాళ్ళమెడల తెలుపులో, మేళకర్త చేతి కమాను చలనంలో ఆ ఆరోహణకు తారకస్థానం అందుకొన్నట్లు స్ఫురిస్తున్నాయి.

తాను కూర్చున్నచోటినుంచి, ఆ పచ్చని ఆకు జొంపాలసందులలో, ఆదూరచిత్రంతోపాటు అల్లిబిల్లిగ పెనవేసుకుపోయినట్లున్న పూల తీగెల అల్లికలోనుంచి, ఆ ఉత్సవదృశ్యాన్నంతా ఆ యువకుడు చూస్తున్నాడు. ఆ ఆకుజొంపాలు, ఆ చిత్రానికి అంచులుకట్టినట్లున్నాయి. అక్కడి నృత్యసంగీతాల లయతో పెనవేసుకొనే ఆ పూలతీలు ఆ మధ్యను కదలుతున్నట్లు, దృగ్భ్రమను కల్గిస్తున్నాయి. తన ప్రక్కనేఉన్న ఆ విగుప్త పల్లీయ, అక్కడిజనాన్ని, వాళ్ల పేర్లను, విషయాలను, ఒక్కొక్కటే వివరణ చేస్తూంటే అతనికి మరింత కౌతూహలం పెరిగింది. ఆపేర్లన్నీ ప్రతిష్ఠ కలవే! ఆ మహామహులంతా సరదాగా, వివిధ మారువేషాలతో ఈ ఉత్సవంలో పాల్గొనటం, ఆ విషయాలన్నీ ఈయువతి ఆ వాతావరణంలో తనకు వివరించటం, అతని ఆనందౌత్సుక్యాలను ఇనుమడింపచేసింది.

వడుందట్టి బిగించి, అందులో కొరడా దోపిన ఆ వ్యక్తి 'జేడిస్'; ఆ దూరాన్నున్న పల్లెటిపూజారి వేషగాడు "ఇజబే"; పొట్టిగా కనపడకుండా ఉండేందుకు కాలిజోళ్ళలో పేకదస్తాలు కుక్కుకొన్నాడు. ఫించను ఉద్యోగి టోపీతో చిరునవ్వు నవ్వుతున్నవాడు కోరట్ బాబా! "థామస్ కౌచర్" బుల్ డాగ్ వేషంలో ఉన్నాడు. పోలీసు దుస్తులు ధరించినవాడు "జండ్ట్"; కొంగ వేషధారి "ఛామ్" అన్నీ ఆనాటి మహాకవుల, మహాకళాకారుల పేర్లే!

యువకులంతా పూర్వీకపు రాచవేషాలు, ఇంకా అల్లాంటి గంభీరపు వేషాలు ధరించారు. కాస్త నడివయసుదాటిన పెద్దలంతా, బజారీ అలగా వేషాలు, హాస్యదోహదకమైన వేషాలు వేసుకొన్నారు. యువకులే కొస్త తీవ్రంగా జమదగ్ని ఉన్నారు. వృద్ధులే అరమరలు విడిచి కాముడి పండగలో నిమగ్నులైపోయినట్లు విచ్చలవిడిగా ఉన్నారు.

ఏబదిఏడేళ్లు నిండిన శిల్పి "కాఉడల్" పేదరికంలో దుస్తులు చినిగి అల్లాడిపోతున్న బీదసైనికుని వేషంలో ఉన్నాడు. కండలు తిరిగిన అతని కైదండలు ఇంకా అతనిలోని భీమబలాన్ని వ్యక్తపరుస్తున్నాయి. అతని రంపులపళ్లెం, పాతడాలులాగా వేలాడుతూ అతని మోకాళ్లకు కొట్టుకొంటూంది. మహా సంగీత విద్వాంసుడు "డిపాట్టర్" ఫకీరు వేషంలో తలపాగా పక్కకుచుట్టి, పొట్టతో నేల మీద పాకుతూ, సర్పనృత్యం చేసున్నట్టు, సాగుతూ "అల్లా, ఇల్ అల్లా" అంటూ కీచుగొంతుకతో అరుస్తున్నాడు. "కాఉడల్" అక్కడే ఒక సైనికుణ్ణి ఒప్పులకుప్ప ఆడుతున్నట్లు చేతులతో గిరగిర తిప్పేస్తున్నాడు.

ఈ మహాపురుషుల ఇద్దరిచుట్టూ చాలామంది నర్తకీ నర్తకులు గుడికట్టినట్టు కూర్చుని విశ్రాంతి తీసుకొంటున్నారు. గృహయజమాని డెషిలెట్ పారశీక శిరోష్ణం ధరించి, చిన్నికళ్లు చికిలించుకొంటున్నాడు. అతని బిరుసుగడ్డానికి, ఆ దీర్ఘనాసికకూ ఆ శిరోష్ణం అమరినట్లుంది. ఆ జలసాలలో అతిథులు చూపిస్తున్న "సరదా" అతనికి చాలా హాయి గొల్పింది. పైకి కనుపరచకపోయినా అతనికి కూడా ఆ రాత్రి స్వర్గసౌఖ్యం అనుభవిస్తూన్నట్టుంది.

డెషిలెట్ ఉద్యోగరీత్యా ఇంజనీయరు. చాలా ధనికుడు. దయార్ద్రహృదయుడు. పదిపన్నెండేళ్ళనుంచి పారిస్ కళాసంఘాలలో మంచి పేరు ప్రతిష్ఠలలో ఉన్నాడు. తనకూడా చిత్రాలు గీస్తాడు. కాని అంత "ఖాతిరీ" ఉంచినట్టు కనపడడు. బ్రహ్మచర్య జీవితం, విస్తృత పర్యటనం, అంతకు అంతగా చేతినిండా ధనం, వీట్లతో, అతని వ్యక్తిత్వంలోనూ, కళలోనూ కూడా, సాంప్రదాయవిరహితమైన స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలు అలవడిపోయాయి. అప్పుడతను మధ్యప్రాచ్యంలో టాబ్రిజ్ నుంచి టెహరాన్ దాకా రైలుమార్గం నిర్మించే ఉద్యోగంలో ఉన్నాడు. పదినెల్లుగా ఆ ఉద్యోగంలో రాత్రింబవళ్లు, చెమటోడ్చి పనిచేసి, ఎండకెండి వానకి తడిసి, ఇసుక ఎడారులలో మలేరియా మన్యాలలో, డేరానివాసాలతో గడిపి, వేసవి రెండునెలలూ

విశ్రాంతి తీసుకొందామని పారిస్‌కి స్వగృహానికి చేరుకొన్నాడు. ప్రతిసంవత్సరం పదినెల్లు విదేశాల్లో ఉద్యోగంలో అహోరాత్రాలు గడిపి వేసంగి రెండు నెలలూ పారిస్‌లో కులాసాగా విశ్రాంతి తీసుకోటానికి 'రూ డి రోమ్' వీథిలోని తనయింటికి వచ్చేవాడు. ఆ యిల్లు కూడా, అతను వేసవికేంద్రంగా అమరిఉండేటట్లు తన స్వంత డిజైనుతో కట్టుకొన్నాడు. పారిస్‌లో ప్రతిభులైన పురుషులని, అందగత్తెలైన స్త్రీలని అందర్నీ ఆ రెండు నెల్లూ తన యింటికి ఆహ్వానించేవాడు. ఆ కొద్దివారాలలోనే నాగరక జీవన మధుమత్తతనంతా ఆస్వాదించటానికి ప్రయత్నించేవాడు.

అతని ఇంటిముందు కిటికీ తలుపులు తెరుచుకొనేటప్పటికే, నాటకంలో తెర ఎత్తినట్లు, "డెషిలెట్ ఊళ్లోకి వచ్చాడ"న్న వార్త ఊరి స్టూడియోలన్నిటా పాకిపోయేది. అంటే ఇక వసంతోత్సవాలు మొదలు అవుతాయన్నమాట. ఇక ఆ రెండు నెలలు, సంగీతసభలు, నృత్యాలు, ఉత్సవాలు, కౌముది పండుగలతో, ఆ యింట ఒకే జలసాగా గడిచిపోయేవి. వేసంగి సెలవులకు పారిస్ సామాన్య జనం అంతా పల్లెపట్టులకు సముద్రతీరానికి పోయి, పారిస్ నిర్జనమైందా అనిపించే రోజుల్లోనే సరిగ్గా ఈ ఉత్సవం ప్రారంభమై మళ్లీ చైతన్యం కల్గించేది.

అతని ఇంటిలో రాత్రింబవళ్ళు ఏకధాటిగా సాగే ఈ జల్సాలలో డెషిలెట్ స్వయంగా పాల్గొనేవాడు కాడు. అంటీ అంటనట్టుగా ఉంటూ నేతిబంగు తాగినవాని మాదిరిగా, అందులో కనరాని నిమగ్నతతో విసుగులేక విరతిలేక ఆనందిస్తూ కూర్చున్నట్లుండేవాడు—కాని ఏమాత్రం తొణకకుండా, ఏ నిముషమూ చైతన్యం తప్పకుండా హుందాగా ఆనందించేవాడు.

డెషిలెట్ చాలా స్నేహపాత్రుడు. మిత్రులకు సహాయం చేయటంలో చేతికి ఎముక ఉండేది కాదు. ఆడవాళ్లంటే, ప్రాముఖ్యలకున్న నిరసనం—అందులోనే సహజ గౌరవాలూ—మిళాయించుకొన్న నాగరికతతో చూసేవాడు. అతని భాగ్యభోగ్యాలకు పేరుప్రతిష్ఠలకు ఆశపడి వచ్చిన అందరు యువతుల లోనూ, ఒక్కరాత్రికి మించి అతని ప్రేమ మారగొన్నానని చెప్పుకోగల పడతి ఒక్కతె లేదు.

"అయినా మనిషి మొత్తంమీద మంచివాడే"-అంటూ పల్లెపడుచు, గాసిన్‌తో డెషిలెట్ విషయం వివరిస్తూ చెప్పింది. ఇంతలో అకస్మాత్తుగా ఆ విషయం ఆపి, "అడుగో నీ మహాకవి" అంది.

"ఆ! ఎక్కడా?"

"నీ ఎదురుగుండానే—కొత్త పెళ్లికొడుకు వేషంలో ఉన్నాడే, అతను."

యువకుడు అగాధంగంతో నీరసంగా "అహా!" అన్నాడు—ఇతడా తన మహాకవి! ఆ ఊబకాయం, ఒళ్ళంతా ఆ జిడ్డుచెమట బకుతూ, చొక్కాలోంచి ఉబుకుతూన్న రొమ్ము, మహోదరం—ఇతడా తన మహాకవి—"ప్రేమ కావ్యం"లోని ఉద్భ్రాంత వేదనా గీతికలు అతనికి జ్ఞాపకానికి వచ్చాయి. ఒళ్లు పులకరింతలతోనే ఆ కావ్యగీతిక లెప్పుడూ పఠిస్తూండేవాడు—తనకు తెలియకుండానే గట్టిగా ఆ కావ్యంలోని గీతం చదువుతున్నాడు.

"నీ శిలాసదృశ సుందర దేహ యష్టిన్
చైతన్యమింత కలిగించెడి యాశతో, నా
ఎదచీల్చి గుండె నెత్తుటులోద్ముకొంచున్
కుదిబోట్టుకూడ సరిపెట్టితి, నోసి శాఫో!"

ఆమె చటుక్కున ఇటు తిరిగింది. ఆ ఊపులో ఆ అనాగరక ఆభరణాలన్నీ ఘల్లుమన్నాయి.

"ఏమిటి అంటున్నావ్?" అంది విసురుగా. ఆ గీతపాదాలు "లాగూర్నెరీ" రచించినవి. అంత ప్రసిద్ధమైనవి, ఆమెకు తెలియవా అని ఆశ్చర్యం వెలిబుచ్చాడు.

"నాకు కవిత్వంఅంటే చిరాకు" అని ముక్తసరిగా అంది. అల్లా నిల్చునేఉంది. నొసలు కోపంతో ముడిపడే ఉన్నాయి. ఆ లతాకుంజంలో వ్రేలాడుతున్న అందమైన పూగుత్తులను వణుకుతూన్న చేతులతో చీదరింపుగా తోసేస్తూ, నర్తకులవంక చూస్తూంది. చివరికి అతికష్టంమీద మనసు నొకదోవకు తెచ్చుకున్నట్లు "సెలవు" అని చెప్పి, అక్కడినుంచి మాయమైంది.

పాపం ఆ మేళగాడు తెల్లబోయాడు. ఇంతలో ఏం ముంచుకొచ్చింది? అదిడ కేమయింది! నేనేమన్నాను! అంటూ విభ్రమచేతస్కుడైపోయాడు. తల పగులకొట్టుకొన్నా కారణం ఏమీ తెలిసేటట్లు

అల్పుడు కనబడలేదు. చివరకి తనలాంటివాడు ఇంటికి పోయి పడుకొని నిద్రపోతే మంచిదనిపించింది. ఒక్క నిట్టూర్పువిడిచి, తన వేషం పరంజామా అంతా చేతుల్లోకి తీసుకొని, నృత్యశాలకు బయల్దేరాడు. ఆ విసుప్త పల్లీయు కల్గించిన చిరాకుకన్నా, అక్కడి జనం వత్తిడిలోనుంచి చీల్చుకొని తలుపు అవతల పడటమే మరింత చికాకుగా కన్పిస్తోంది.

ఇంతటి కీర్తిప్రతిష్ఠల సాన్నిధ్యంలో తన అల్పత్వం మరింత కన్నులకట్టినట్లయి, అతన్ని మరింత భీరువుగా తయారుచేసింది.

అక్కడ నృత్యం ఆగిపోయింది. సంగీతం ఆలాపనలు ముక్తాయింపులు ఏవో ఇంకా కొంచెం సాగుతున్నాయి. వాట్లకి తాళం వేస్తూ, కొందరు ఉత్సాహులు మాత్రం నృత్యంలో గిరగిరా తిరుగుతున్నారు. అందరికన్నా ఎత్తుగా భీమవిగ్రహంతో కనబడుతూన్న కాఉడల్, ఒక చిన్న కోమలాంగిని బాహువుల్లో ఇరికించుకొని వానాలప్పలు తిప్పుతున్నట్లు గిరగిరా తిప్పుతున్నాడు. ఆవిడ కేశబంధం విరబారి, వెనుకకు కేతనంలాగా జీరాడుతోంది.

హాలు వెనుకగా ఉన్న పెద్ద కిటికీలు తెరచి ఉన్నాయి. వాట్లలోంచి వస్తూన్న శుద్ధ ప్రాతర్మలయానిలవీచికలు, పోక ఆకులను కదుల్చుకొంటూ వచ్చి, నక్షత్రశాలలలో వెలవెలబోతూన్న క్రొవ్వొత్తి జ్యోతులను నొక్కుతున్నట్లు దిగవాల్చేస్తున్నాయి. ఒక కాగితందీపం బుట్ట అంటుకొంది. అక్కడి గాజు పలకలు చిట్లి చుట్టూ జిమ్మాయి. హాలునిండా నౌకరులు చిన్న చిన్న గుండ్రనిబల్లలు కుర్చీలు అరుబయట హోటళ్ళలోలాగా విందుల కమరుస్తున్నారు. దెషిలెక్ విందులలో జనం నల్గురైదుగురు జట్లుగా చేరి కూర్చోటమే అలవాటు. ఎక్కడికక్కడ సన్నిహితుల, సమహితుల, గుంపులు ఏర్పడేవి.

అక్కడ ఏం కోలాహలం ! ఏం కేకలు ! బజారు చీలిపీధుల అలగా కేకలకు, ప్రాథ్యసుందరుల "ఏఏఏఏ" అన్న ఓలకేకలు సమాధానాలిస్తున్నాయి. ఎన్నో చిన్నిచిన్ని గుసగుసలు, ఎన్నో కిలకిలనవ్వులూ, కామపారవశ్యంలో చిక్కిన లలనామణుల కూజితారావాలు! అన్ని ఒకే కోలాహలంలో మేళవించిపోతున్నాయి.

ఈ సందడిలో దప్పూడులేకుండా జారిపోతూన్న గాసిన్, తలుపుదగ్గిరకు చేరేటప్పటికి అసలు మిత్రుడు కనుపించాడు—అతని కళ్లు ఉబ్బిపోయి ఉన్నాయి. ఒళ్లంతా చెమటలుకారి పోతున్నాయి. రెండుచంకలా రెండు సీసాలు ఇరికించుకొన్నాడు.

"ఓరినీ ! ఎక్కడికెళ్ళావోయ్ ! ఈ హాలు అంతా నీకోసం గాలించేస్తున్నాను. అదిగో అక్కడే మేజా, స్త్రీలుదొరికారుపద—అదిగో మ్యాఫిన్ నుంచి వచ్చిన బాచిలరీపిల్ల అక్కడే ఉంది—ఆ జపాన్ వేశ్య వేషంలో ఉందే, ఆ అమ్మాయే! నిన్ను పిల్చుకు రమ్మని పంపించింది. త్వరగా పోదాంపద" అంటూ పరిగెత్తాడు.

అతనికి దాహం వేస్తోంది. అది కాకుండా, విందులో పాల్గొనాలని ఉత్సాహము కెరెత్తుతోంది. దూరాన్నుంచి తనని రమ్మని సైగచేస్తూన్న ఆ నర్తకి మొగంకూడా వ్యామోహితుణ్ని చేస్తోంది.

ఒక మెత్తని గంభీరస్వరం "వెళ్ళవద్దు" అంటూ అతని చెవిలో ఊదింది.

కానీపటిక్రింద అతనితో ఉన్న స్త్రీ అతని ప్రక్కనే, దాదాపు అతన్ని ఆలంబించుకొని నిలచిఉంది. అతన్ని ప్రక్కగా లాక్కొనిపోతోంది. ఏమాత్రం ఆలోచనలేకుండా ఆమె ప్రక్కనే కదిలిపోతున్నాడు—కారణం? ఆమె అతన్నాకర్షించిందని కాదు. నిజాని కామె వంకన్నా అతను కన్నెత్తి చూసినట్లే లేదు. పైపెచ్చు, తలకట్టులో బాకులు అమర్చుకొంటూన్న ఆ జపాన్ వేశ్యరూపు, అతన్నింతకన్నా చాలా ఆకర్షిస్తూనే ఉంది. కాని తన చిత్తాన్ని మించిన మరో మానసిక శక్తి వశ్యమెనర్చుకొంగా ఆ వ్యక్తి ఉద్వృత వాంఛా విజృంభణానికి తలవొగ్గి కదులుతున్నాడు.

వెళ్ళవద్దు...!

మరుక్షణానికి ఆ యిద్దరు "రూ డి రోమ్" వీధి అంచున నిలబడ్డారు. వేకువఝాము వెల్లవెలుగులో అక్కడి కిరాయిబళ్లు కునుకుతున్నాయి. వీధి ఊడ్చేవాళ్లు వీధి కడ్డంగా ఇటునటూ కదులుతున్నారు. కూలికి పోతూన్న కార్మికులు, వీధిలోకి పొంగిపొర్లుతున్న ఆయింటి జలసా కాంతులను, నడివేసగిలో ఈ వసంతోత్సవాన్ని, వీధినబడ్డ ఈ వేషధారి మిథునాన్ని, తేరిపారజూసి కదిలిపోతున్నారు.

"మీ యింటికా, మా యింటికా?" అని అడిగింది. ఏ, కారణమో సరిగ్గా తెలియకుండానే తన బసకు వెళ్లటమే మంచిదనుకున్నాడు. బండీవానికి తన బస ఉనికి చెప్పాడు. దోవ పొడుగునా, అంతటి దీర్ఘప్రయాణంలోనూ వాళ్ళేమంత మాట్లాడుకోలేదు. ఆమె మాత్రం అతని చేతిని తన రెండు చేతుల్లోకి తీసికొని అల్లాగే పట్టుకొని కూర్చుంది. ఆచిన్ని చేతులు మంచుకన్నా చల్లగా తగుల్తున్నాయి అతని చేతికి. వెనుకకు వాలి సీటుకానుకొని ఆ సోఫాలో మునిగిపోయి పడుకొంది. ఆమె తన చల్లని చేతులతో తన చేతిని నిమురుతోన్న కదలికే లేకుంటే నిద్రపోతోందనే అనుకొనేవాడు. బండి కిటికీ అద్దాల నీలి ఛాయ ఆమె మొగంమీద నీడలు జార్చుకొంటోంది.

రూ జాకబ్ వీధిలో, విద్యార్థులకు వసతైన ఒక హోటలుముందు బండీ ఆగింది. నాలుగు అంతస్థులపైదాకా ప్రయాసపడి నాలుగు వరసల మెట్లెక్కుకుంటూపోవాలి.

"నా చేతుల్లో నిన్ను ఎత్తుకొని తీసికెళ్లనా" అంటూ నవ్వాడు. నిద్రామగ్నమైఉన్న ఆ యింటి నిశ్శబ్దతను భంగపరచకుండా చిన్నగానే నవ్వుతున్నాడు. ఆమె ఒక్క నెమ్మది చూపుతో అతన్ని ఆస్వాదిస్తోంది. నిరసనంలోనే మృదుత్వం—ఆ చూపులో అనుభవం ఉట్టిపడుతోంది. ఆ చూపు అతన్ని పూర్తిగా ఆకళించుకొంటూ స్ఫుటంగా "పిచ్చిపిల్లాడా!" అంటోంది.

దక్షిణపు పల్లెటూరినుంచి వచ్చాడు. ఆ గ్రామీణయౌవనపుటుత్సాహ ఉద్రేకాల్లో, ఆమెను పసిపిల్ల నెత్తుకొన్నట్లు రెండు చేతులా ఎత్తుకొని మెట్లెక్కసాగాడు. కన్నెకోమలివంటి సున్నితంతో మృదులంగా కనుబడుతున్న అతని దేహంలో మంచి బలముంది. మొదటి అంతస్తు మెట్లు ఒక్క బిగిని ఊపిరి పీల్చనట్టే ఎక్కిపోయాడు.

తనకంఠానికి పెనవేసుకొని ఉన్న ఆ మెత్తని గుండ్రని అందపు చేతులు, తనచేతుల్లో ఆ సౌందర్యరాసీ, అతనికి మహదానందాన్నిస్తున్నాయి.

రెండవ అంతస్థుమెట్లు మరికొంత దీర్ఘమైనట్లున్నాయి. ఆమె తన దేహాన్ని అవశంగా అతనిమీదికే వదిలి మరింత బరువైంది. ఆమెనుదుటి ఉక్కు అభరణాలు, అతని చెంపలవద్ద ఊగుతూ, మొదటి మెట్ల వరుసలో గిలిగింతలు కల్గించినవి-అంతకంతకూ క్రూరంగా చర్మం లోపలికి గుచ్చుకొంటూ బాధ పెట్తూన్నాయి.

మూడవ మెట్ల వరుసకు వచ్చేటప్పటికి, బరువైన పియానోను మోసు కెళ్తున్న సామానుకూలీలాగా వగరుస్తున్నాడు. అతనికి ఆయాసంతో నోట మాట రావటం లేదు. ఆమె మాత్రం, అరగన్ను మూత రెప్పల నల్లలాడిస్తూ ఆనందాతిరేకంతో, "ఓహో! ప్రియతమా! ఏమి సౌఖ్యం! ఎంత బాగుందోయ్!" అని గుబగుబ పల్కుతోంది. ఆ చివరిమెట్లు ఒక్కటొక్కటే ఎక్కుతున్నాడు. అదొక రాక్షస సోపానమైనట్లు, ఆమెట్లు తిరుగుడు కంతులేనట్లు, ఆచుట్టూ గోడలు, మెట్లపక్కని బద్దీలు, అన్ని ఇరుకైపోయి అంతకంతకూ అంతులేకుండా గిరగిర తిరుగుతూన్నటనిపించింది. ఇంక అతని చేతుల్లోది స్త్రీమూర్తిగా అనిపించటంలేదు. ఏదో మోయరాని బరువైనట్లుగా తోచి, ఏక్షణానికా క్షణం ఆగ్రహంతో విసరి గిరవాటేసి, తునాతునకలు చేసేద్దామన్న తీవ్రవ్యామోహం కలిగిస్తోంది.

నాల్గో అంతస్థు వరండాలో చేరేటప్పటికి ఆమె కన్నులు తెరచి "అప్పుడే!" అంది. అతను మాత్రం, "ఎప్పటికి!" అనుకున్నాడు. కాని ఆమాట బయట కనలేదు. మొగం నెత్తురుమక్క లేకుండా పాలిపోయింది. బద్దలైపోతోందనిపిస్తున్న రొమ్మును రెండు చేతులా గట్టిగా అదుముకొంటున్నాడు.

ఆ తొలి వెలుగు మసకచీకటిలో, ఆ సోపానారోహణంలోనే, ఆ యిద్దరికథా అంతా ఇమిడి ఉంది.

2

ఆమెను రెండురోజు లుంచాడు. ఆమె దేహకోమలత్వం, ఆమె అంతర్వసనాల సౌరభం - ఈ ఇంద్రియ జ్ఞానచ్ఛాయను మాత్రమే అతనికి వదిలి ఆమె వెళ్ళిపోయింది.

ఆమెనుగురించి, పేరూ చిరునామా తప్ప అతనేమీ తెలుసుకోలేడు. "నీ కెప్పుడు నేను కావలిసివస్తే అప్పుడు నాకు కబురు చెయ్యి. సర్వదా సిద్ధంగాఉంటాను" అన్నమాట మాత్రం ఆమెఅంది.

ఘుమఘుమలాడుతున్న చిన్న విజిటింగ్ కార్డు, తీసి ఇచ్చింది.

ఫాన్నీ లెగ్రెండు
6. రూ డి లా ఆర్కేడ్

అని మాత్రం ఆ కార్డుమీద అచ్చు వేసి ఉంది.

ఆ కార్డు అద్దంప్రక్కన జెషిలెట్ విందు ఆహ్వానపు కార్డుకూ, విదేశ కార్యాలయంలో విందు ఆహ్వాన కార్డుకూ మధ్య గుచ్చాడు. ఆ ఏడాది మొత్తంమీద అతను వెళ్ళిన వాటిలో చెప్పుకోదగ్గ విందులు ఆ రెండే.

అంతకంతకూ ఆ సువాసన, గాలికి అంతరించి ఆ కార్డు చిమ్నాగొట్టం మూలకు చేరి వాడిపోతోంది. గాసిన్ కష్టపడి చదువుకొనే విద్యార్థి. పరీక్షలంటే శ్రద్ధా—ప్రపంచంవిషయంలో ఉచితానుచిత జ్ఞానమూ కలవాడు. పారిస్ చూపించే ఎఱలని నమ్మి వ్యామోహపడకూడదని పూర్తి నిబ్బరంతో ఉన్నవాడు. అందుచేత ఆ అనుభవాన్ని పునశ్చరణ మొనర్చుకోవాలన్న ఉద్రేకం కూడా అతనిలో ఏనాడూ కలగలేదు.

మినిస్ట్రీ పరీక్షలు వసంతములో జరుగుతాయి. పరీక్షలకు తయారయేందుకు మూడు నెలల వ్యవధి మాత్రమే మిగిలిఉంది. ఆ పరీక్షతర్వాత మూడు నాలుగేళ్లు "కాన్సులర్ ఆఫీస్"లో పనిచెయ్యాలి. అప్పుడు ఏ దూరదేశానికో వెళ్లవలసివస్తుంది. ఆ దూరప్రయాణపు ఆలోచనేమీ అతన్ని కలతపెట్టడంలేదు. వాళ్ళ కుటుంబం, 'అవిగ్నన్'లోని పురాతన కుటుంబం. గాసిన్ డి ఆర్మండీల కుటుంబంలో, పెద్ద కొడుకు, రాచకొలువులో విదేశాల కెళ్లటం, తన పూర్వుల ప్రతిష్ఠాప్రాపకాలూ, పేరు పెద్దరికాల చాటున తనూ ఆ ప్రతిష్ఠ నిలబెట్టటం సాంప్రదాయంగా వస్తోంది. ఈ మహాపథంలో పారిస్ నివాసం ఒక చిన్న మజిలీ మాత్రమే. అందుచేత ఇక్కడ శాశ్వతమైన మైత్రీబంధాలు గాని ప్రేమబంధాలు గాని కుదుర్చుకోటానికి వలనుపడదు.

జెషిలెట్ యింట విందయి ఒకటి రెండు వారాలు గడిచాయి. గాసిన్ ఒకనాడు సంజెచీకటిలో దీపం వెలిగించి పుస్తకాలు బల్లమీద పరుచుకొని చదువు కుపక్రమించబోతున్నాడు. సన్నగా తలుపుతట్టిన శబ్దమైంది. తలుపు తెరుచుకొంది. నీకైన లేతరంగు దుస్తులనరించిన ఒక స్త్రీమూర్తి ప్రత్యక్షమైంది. మేలిముసుగు తీసేదాకా ఆమెను అతను గుర్తించలేదు.

"మూశావా...మళ్ళీ వచ్చాను."

అని పుస్తకాలవంక అతను సందిగ్ధంగా చూడటం గమనించి,

"ఉహూ! నీపని పాడుచేయను—నాకూ తెలుసును" అంది. మేలిముసుగు విప్పి అక్కడ పెట్టి, "క్రాంకు ది వరల్డు" అన్న పాతపత్రిక సంచిక నొకదాన్ని తీసికొని ఒక కుర్చీలో కూలబడి అందులో నిమగ్నమైపోయింది. కాని అతను తలఎత్తి చూసినప్పుడల్లా, ఆమె చూపులు కలుస్తూనే ఉన్నాయి.

నిజానికి, వెంటనే ఆమెను చేతుల్లోకి తీసుకోకుండా ఆగటానికి అతను ఎంతో మనోనిబ్బరం ప్రదర్శించుకోవలసివచ్చింది. ఆమె అతి ఆకర్షణీయంగా అతి రమణీయంగా కనబడుతూంది. ఆ చిన్న తల, సన్నని నుదురు, చిన్న ముక్కు, కామాన్ని ప్రకోపింపచేస్తూ వయనొలికిస్తూన్న ఆమె అధరం—ఆమె ధరించిన పారిస్ దుస్తులు ఆమె దేహసౌష్ఠవాన్ని వ్యక్తపరుస్తూ, తొలినాటి అనాగరిక వేషం కల్గించిన అలజడి కల్గించకుండా ఆకర్షణీయంగా ఉన్నాయి.

మరునాడు తెల్లవారగానే వెళ్ళిపోయింది. ఆ వారం పొడుగునా చాలాసార్లు వచ్చింది. ఎప్పుడు వచ్చినా, మొగంలో ఆ పాండురత్వం, స్పర్శలో ఆ శైత్యం, కంఠంలో ఉద్రేకపూరితమైన గాద్గదికం, ఆమెలో అల్లాగే ఉన్నాయి.

"ఆ! నీ పనికి అడ్డంగా ఉన్నానని తెలుసును. నిన్ను విసిగిస్తున్నాననీ తెలుసును. నా కింతకన్నా కొంచెం అభిమానం ఉండిఉండాల్సిందే...కాని గమ్మత్తు! రోజూ పొద్దున్నే వెళ్ళేటప్పుడు ఇక మళ్ళీ రానని ఒట్టేసుకొంటాను. అయినా సాయంత్రం అయ్యేటప్పటికి వెర్రెత్తినట్లై పోయి మళ్లీ వెందటికొస్తాను". అంటూ అతనితో అనేది.

అతనికి ఆడవాళ్లంటే ఉన్న నిరసనంలో, ఈ నిరంతర అనురాగాన్ని చూసి ఆశ్చర్యపోయి

ఆమెను వింత ఉత్సాహంతో చూడసాగాడు. అంతకు ముందు అతని పరిచయంలోకి వచ్చిన స్త్రీలంతా, హోటళ్ళలో చేటికలు, క్రీడాగృహాల్లోని దాసీలు, వీళే. అందులో కొందరు అందమైనపడుచులు కూడా తారసిల్లారు. కాని వాళ్లలో ప్రతిఒక్కరూ తమ వెకిలి నవ్వులతో, మొరటు చేష్టలతో, నీచస్వభావాలతో, సంభాషణలతో, తమ వెళ్ళేలోపలే అతనిలో వెగటూ వికారం కల్పించి, వాళ్ళు వెళ్ళగానే, కిటికీలు తెరిచి కాస్త చల్లగాలి పీలిస్తే తప్ప తేరుకోలేనట్లుగా అనిపించినవాళ్ళే. అనుభవంలేని ఆ పసితనంతో, భోగస్త్రీలంతా అంతేఅనుకొని వస్తాడు. ఆ స్థితిలో, ఉత్తమ స్త్రీసహజమైన సౌకుమార్యం మాధుర్యం, గాంభీర్యం, మొదలైనగుణాలు ఫానీలో ఉండటం అతనికి ఆశ్చర్యం కల్గించింది. తన పల్లెలో తన తల్లికి పరిచయస్థులైన కులస్త్రీలలో ఆ గుణాలు చూశాడు. వాళ్ళకన్నా నాగరికతతో, ప్రపంచ విజ్ఞానంతో, ఈమెలో ఆ గుణాలు, ఆమె మాటలకు చేతలకు ఒక క్రొత్త ఆకర్షణను కల్పించాయి.

అంతేకాక ఆమె సంగీతప్రియ! పియానో వాయిస్తూ, స్వల్ప అలసత స్ఫురింపచేస్తూ, కొంత స్థాయి తప్పతున్నా సుశిక్షితమైన కంఠంతో మధ్యమ స్థాయిలో, ఛోపెన్, షూబర్ట్‌ల ప్రేమ గీతాలనో, లేక సీమసీమల జానపద గీతాలనో పాడుతూ జంత్రగాత్రాలు మేళవించి పారవశ్యంలో చొక్కుతూండేది. ఆమెకు ఎన్నెన్నో జానపదగీతాలు వచ్చు.

గాయనికకు సంగీతమంటే ప్రాణం. సంగీతం ఆరుబయళ్ల విశ్రాంతి విరామాలకు అనువైన కళ. అతని సీమను పల్లెప్రజ లందరూ, సంగీతప్రియులే. అతనికి పని చేసుకొంటూంటే సంగీతం వినిపిస్తే మరింత ఉత్సాహంతో పని సాగిపోయేది. విశ్రాంతి కోసం వింటూంటే హాయిగా మైమరిపించేది. ఫానీలో ఈ సంగీతప్రియత్వము అన్నిటికన్న అతన్నెక్కువ ముగ్ధుణ్ణి చేసింది. అసలీమె నాటకాలు ఎందుకు వెయ్యదా అని ఆశ్చర్యపోయాడు. ఆ కుతూహలంలో, 'లిరిక్' నాటకంలో పాడిందని తెలుసుకొన్నాడు. "కాని ఎక్కువ రోజులు సాగలే. అక్కడ నా పాటలు బిక్కెత్తి పోసాగాయి" అని చెప్పింది.

నిజానికి నాటకాల కృత్రిమ ధోరణి, ఆ తెచ్చుకోలుమాటలు తెచ్చిపెట్టుకొన్న ఆప్యాయతలు ఆవేవీ ఆమెలో లేవు. వగలుగాని మోసంగాని ఆమెలో చిహ్నమాత్రంగా కూడా లేవు.

ఆమె మిగతా జీవితవిషయాలు మాత్రం అతి గుంభనంగా బైటపెట్టకుండా ఉంచేది. రతిపారవశ్య సమయాల సాన్నిహిత్యంలో కూడా, ఆ ముసుగును తెరల్చటాని కతను ప్రయత్నం చేయలేదు.

ఆ విషయంలో అతనికి ఔత్సుక్యంగానీ, ఈర్ష్యగానీ కలుగనేలేదు. అనుకున్న వేళలకు రావటం విషయమంతా అతను ఆమెకే వదిలేశాడు. ఆ సమయం అనువైందో లేదో తెలిసికోవేందుకు గడియారంవంకన్నా చూసేవాడు కాదు. కామాతురతతో హృదయం తీవ్రంగా స్పందించే అవసరాలు, అవస్థలు, అంతవరకూ అతనెరుగడు. అందుచేత ఆమె రాకపోకల వంక లక్ష్యమే చేసివాడు కాదు.

ఆ సంవత్సరం వేసంగి బహు రమణీయంగా ఉంది. చాలాసార్లు ఇద్దరూ కలిసి పారిస్ చుట్టూ ఉన్న రమణీయప్రదేశాలన్నిటికీ విహారంగా బయలుదేరి వెళ్ళారు. ఆమెకు ఆ ప్రదేశాలన్నీ క్షుణ్ణంగా విపులంగా, తెలుసును. నగర పరిసరగ్రామాల రైల్వే స్టేషన్లలో ఆ జనసమ్మర్దంలో కలిసిపోయి, ఏ చిట్టడవి ప్రక్కనో ఏ కాసారంప్రక్కనో ఉన్న చిన్న ఫలహారశాలల్లో ఫలహారా లారగించేవారు. వాట్లల్లో కూడా ప్రసిద్ధమైన స్థలాలకు పోయేవారు కారు.

ఒకనాడు 'వా(క్స్)-డి-కర్నే' అనేవిశ్రాంతి స్థలానికి పోదామని అతననగానే,

"వద్దు వద్దు—అక్కడికి చాలామంది చిత్రకారులు చేరుతుంటారు..." అంది.

అప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చింది. కళాజీవులంటే ఆమెకున్న చిరాకులోనే తమ సమాగమం ప్రారంభమయిందని. వాళ్ళంటే చిరాకుకు కారణమేమిటని అడిగాడు.

"వాళ్ళదంతా తలక్రిందులు వ్యవహారం—అన్నీ చిక్కులే—అస్తమానం అవాస్తవిక జగత్తులోనే ఉంటారు. ఆ విషయాలే మాట్లాడుతుంటారు. ...వాళ్ళే నన్ను చాలా నాశనం చేశారు."

"అది కాదు! 'కళ' ఎంత చక్కనిది? జీవితాన్ని ఎంత రమణీయ మొనరిస్తుంది..." అంటూ అడ్డుచెప్పాడు.

"ప్రియతమా! జీవితంలో నిజంగా రమ్యమైన విషయం-నీలాగ అమాయకంగా, ఋజువుగా ఉండటమేనని తెలియటంలేదా? ఇరవైయేళ్ల పడుచుదనం, ప్రేమజీవితం-ఇంతకన్నా నిజమైన చక్కదనం జీవితంలో ఏముంది..."

ఇరవై ఏళ్లు! మునివేళ్ళమీద కదులుతూ ఉన్నట్లు ఉత్సాహంతో కదలాడిపోతూ, ప్రకృతిలోని ప్రతివిషయాన్ని ఆనందంతో స్వీకరిస్తూ,

ప్రపంచమంతా మంచేనని భావిస్తూ, చైతన్యంతో తొణికిసలాడుతూన్న ఆమెను చూసి, ఇరవై ఏళ్లకు మించి ఉంటుందని ఎవ్వరూ అనుకోలేరు.

ఒకనాటి సాయంత్రం షెప్రూచ్ లోయలో 'సెయింట్ క్లేర్' చేరుకొన్నారు. అప్పుడు ఆ గ్రామంలో ఏదో పండగ. అప్పటికే బాగా చీకటి పడింది. అక్కడెక్కడా బసకు గది ఏదీ దొరకలేదు. మరోచోటికి పోవాలన్నా మూడు మైళ్ళ చిట్టడవిలో నడిచిపోలేగాని సమీపంలో పల్లె లేదు. చివరికి ఒక కొట్టంలో ఒక మూల, గోనుపట్టా మడతమంచం ఒకటి మాత్రం దొరికింది. కొట్టం పొడుసునా ఇటుక పనివాళ్లు కొందరు నిద్రపోతున్నారు.

"దా! దా! నా జీవిత నికృష్టదినాలు జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొంటాను, దా!" అంటూ పకపక నవ్వింది.

ఆమె జీవితంలో చాలా నికృష్ట దారిద్ర్యం అనుభవించిందన్న మాట.

కొట్టం, పొడుసుగా సన్నహాలులాగా ఉంది. గోడలు వెల్లవేసి ఉన్నాయి. గోడలో ఒక మూల చిన్న గూట్లో ఒక సుడ్డి దీపం వెలుగుతూంది. సద్దు చేయకుండా పడుకొన్న జనాన్ని తప్పించుకొని చివరకు చేరుకొన్నారు. గాటపు కౌగిలింతలో ఇరుక్కుపోయి, ముద్దుల, చిరునవ్వుల శబ్దాలు పైకి పొక్కనీయకుండా, బిగబట్టి అక్కడ నిద్రపోతున్న కార్మికుల గుఱ్ఱులూ, నిశ్వాసాలు, కదలికలూ వింటూ రాత్రంతా గడిపారు. వాళ్ళ మురికబట్టలు కట్టు చెప్పుల ప్రక్కనే ఆమె సిల్కుగౌనూ, సున్నితమైన పాదరక్షలూ పడిఉన్నాయి.

తెల్లవారగానే కొట్టం అటు చివరనున్న గేటు తలుపులలో, అడుగున ఉన్న చిన్న తలుపు తెరుచుకొని, అక్కడి గోనుపక్కలు, మట్టికుప్పలతో మిళితమయిపడుకొన్న జనంమీదికి సన్నవెలుగు ప్రసరించింది. "ఓహోయ్! లేవండిరో, అబ్బాయిలూ!" అంటూ ఒక పొలికేక వినబడి మళ్లీ తలుపు మూసుకొంది. ఆవులింతలతో, వళ్ళు విరుచుకోటాలతో, పొడిదగ్గులతో - మంద భాగ్య మానవజీవితపు వేకువ నిస్వనాలన్నిటితో - కొట్టం మెల్లగా మేలుకో సాగింది. ఒకొక్కరే, లేచి బరువుగా అడుగులేసుకొంటూ నోటమాటలేకుండా, కార్మికులు కొట్టం బైటికి వెళ్ళిపోయారు. ఆ రాత్రి తమప్రక్కనే అంత అందమైన యువతి పడుకొని ఉందన్న విషయం ఒక్కళ్ళకీ తెలియకుండానే అంతా వెళ్లిపోయారు.

అంతా వెళ్లిపోగానే ఆమె లేచింది. తన దుస్తులకోసం వెదుకుకొని వెంటనే తొడుక్కొంది. తొందరతొందరగా విడిపోయిన జుట్టు జారుముడి వేసుకొంది.

"అల్లాగే ఉండు—క్షణంలో వస్తా" అని వెళ్లింది. కాసేపటిలో, రెండుచేతులా మంచులో తడిసిన అడవిపూలు నింపుకొని వచ్చింది.

పక్కనిండా ఆ సువాసనపుష్పాలను విరజిమ్మింది. ఉదయపరిమళంతో, నవనవలాడుతూ ఆపుష్పాలు ఆ వాతావరణానికి కొత్తకాంతిని శోభను చేకూర్చాయి.

"ఇంక నిద్రపోదాం, దా" అంది. ఆ ఉదయ కాంతిలో, చిరునవ్వులీనుతూ, ముంగురులు మలయమారుతంలో తేలిపోతూ, అల్లరిగా చేతులనిండా పువ్వులనింపుకొని, ఆ కాలంలోపలికి వస్తున్నప్పుడు కనుపడ్డంత రమణీయంగా ఆమె అంతవరకెన్నడూ అతనికి కనిపించలేదు.

మరొకసారి విల్లీ - డి - ఆప్పీలో సరస్సు ప్రక్కన పొద్దున్నే ఫలహారాలు తీసుకొంటున్నారు. ఆ సరోవర నిశ్చలనీరాలు, శిశిరఋతువు తొలిపొద్దు మంచు తెరలలో ముసుగు కప్పుకొన్నట్లున్నాయి. అల్లంతదూరాన చిట్టడివి కొనఅంచు లప్పుడే అరుణ, స్వర్ణ, రాగాలలో ముంచెత్తబడుతున్నాయి. ఆహోటల్ ఆరామంలో వాళ్లిద్దరే ఒంటరిగా ఉన్నారు. పావురాజంటలాగా ఫలహారాలను నోటికినోటికి అందిచ్చుకొంటూ ముద్దులు పెట్టుకొంటున్నారు. అకస్మాత్తుగా వాళ్లు కూర్చున్న చెట్టుపైన ఆకు జొంపాలు గుబురుగా పొదకట్టినట్లున్న ఒక కొమ్మ మీదినుంచి, ఉల్లసమాడుతున్న పెద్దగొంతు వినిపించింది.

"ఏమబ్బోయ్, చెట్టుక్రింది పిట్టలూ, మీ కూజితాలు, చుంబితాలు పూర్తయాక కొస్త..."

కొమ్మమీది ఆకుజొంపాలలోనుంచి తల బైటికిపెట్టి పింగపు మొగమూ, బుఱ్ఱమీసాలూ కనపర్చుకుంటూ, శిల్పి కావుడల్ పిలుస్తున్నాడు—

"నాకూ క్రిందికివచ్చి మీతో కూర్చుని తినాలనిఉంది. ఇక్కడొకడినే కూర్చుంటే మరీ సుడ్లగూబలాగా తోచకుండా ఉన్నాను."

ఇక్కడ ఇతను తటస్థించటం చిరాకెత్తించినట్లు ఫాన్ని మాట్లాడలేదు. గాస్పిన్‌మాత్రం ఆత్రంతో ఆహ్వానించాడు. అంతటి మహాశిల్పిని చూడాలన్న కుతూహలమూ, అతను తమతో పాల్గొంటున్నాడన్న ఉత్సాహమూ అతన్ని పరవశుణ్ని చేస్తున్నాయి.

కావుడల్ దుస్తులు అతి నిర్లక్ష్యంగా ధరించినట్లు కనుబడుతున్నా, బహు జాగ్రత్తతో, ప్రతి స్వల్పవిషయాన్ని ఆచితూచి, అందానికి అనువైన

జీవమే సంతరించుకొన్నాడు. అతని చర్మం అంతా రాచకురుపులతో మచ్చలూ ముడ్లూ బడి ఉంది.

ఆ మొగంలోని వికృతిని కనరానీకుండా కష్టించుకు తెల్లని క్రేప్ పట్టురుమాలు మెడకు చుట్టాడు. అతని చొక్కా ఒంటినంటి పెట్టుకొని అతని సన్నని నడుమూ, కండలుగట్టిన దేహసౌష్ఠవమూ మరింతగా స్ఫురించేట్టు చేస్తూంది. ఆ యువకుని చూపులో, కౌవుడల్, డెసిలెట్ విందుకు వచ్చిననాటికంటె ఏళ్లు ముదిరినవాడుగా కనిపించాడు.

కాని తన ప్రియురాలితో అతిపరిచయంగా, అతి సన్నిహితంగా కౌవుడల్, మాట్లాడుతూంటే గాసిన్‌కు ఆశ్చర్యం కల్గి, కొద్దిగా ఉత్తరపడ్డాడు. కౌవుడల్ ఆమెను "ఫాన్ని" అని పిలుస్తున్నాడు. ఆమెతో బాగా ఆంతర్యం ఉన్న వాడిలాగే మాట్లాడుతున్నాడు.

కౌవుడల్ తన ప్లేటుకూడా వాళ్ల టేబిల్ మీద పెట్టాడు.

"అన్నట్టు నీకు తెలుసా! పదిహేను రోజుల నుంచి నేను భార్యాహీనుడనైపోయాను. మేరియా, మోశేచర్ గాడితో లేచిపోయింది. మొదట కొన్నాళ్లు "అమ్మయ్యా!" అనే అనుకున్నాను కాని ఇవాళ ప్రొద్దున్నే స్టూడియోలోకి వచ్చేటప్పటికి చెప్పలేనంత నిస్త్రాణ పట్టుకుంది. పనిచేద్దామంటే కుదరనే లేదు—అందుచేత చెక్కుతూన్న బొమ్మలను వాటి మానాన వదిలేసి, పల్లెటూళ్ళో ఫలహారం చేద్దామని ఇక్కడకు బయలుదేరివచ్చాను. కాని ఒంటరిగా ఎక్కడికెళ్దామనుకోటమూ బుద్ధితక్కువే! ఇందాక, చేతిలో ఫలహారప్పళ్లెమంతా కళ్లనీళ్ళతో తడిసే పర్యంతమయింది."

అంటూ ఆ పల్లెటిపిల్లడివంక చూశాడు. పట్టు కుచ్చులాగు వస్తూన్న అతని చిరుగడ్డం, తల ఉంగరాలు, వాటి రమ్యత్వం అన్నీ చూస్తూ సటక లేశాడు.

"యౌవనంలో ఉండటం ఎంతటి మహా భాగ్యం! ఈ కుఱ్ఱాడు ఒంటరితనంతో కుమలాల్సిన పనిలేదు కదా! అంతే, కాదు. గమ్మత్తేమిటంటే, ఈ యౌవనం పరుసవేదిలాగా పరిసరాలనుకూడా మార్చేస్తూంది. ఈమెకూడా అన్నివిధాలా అతనంత పసుచుగానూ కనపడుతూంది." అన్నాడు.

"ఓరి, పోకిరీ!" అంటూ నవ్వింది. ఆనవ్వులో కాలపరిధులెరుగని చిరంతనమైన వలపుటలల మర్మరస్వనం వినిపిస్తూంది. వలచి వలపింపబడకోరుతూన్న యువతి యవ్వనమంతా ఆనవ్వులో ప్రతిధ్వనిస్తూంది.

కౌవుడల్ ఫలహారంచేస్తూనే, కన్నులతో ఆమె అందాన్నంతా మారగొంటూ "ఆశ్చర్యం, ఆశ్చర్యం" అంటూ గొణిగాడు. అతని పెదవుల మెలుపులో కొంచెం విషాదమూ, కొద్దిపాటి ఈర్ష్య మెలతపడిపోయి నిలిచాయి.

"జ్ఞానుగాని, ఫాన్నీ, ఒకనాడిక్కడే ప్రొద్దుట ఫలహారాలుచేశాం, జ్ఞాపకంఉందా!— ఓః ఎన్నాళ్లైపోయిందో!—ఆవేళ 'ఇజానో' ఉన్నాడు, 'డిక్లోయ్' ఉన్నాడు. మనబృందం యావన్మందీ ఉన్నారు. ఆవేళ నువ్వు చెరువులో పడిపోయావ్—చెరువు కాపలా అబ్బాయి నడిగి మొగదుస్తులు తెచ్చి తొడిగాం, నీకు! ఆ దుస్తులు ఎంచక్కగా అమరాయి నీకు!"

"ఏమో జ్ఞాపకం ఉన్నట్టులేదు." అంది బహుముక్తసరిగా, తుంచించుకుపోయినట్లు. ఆమాట అబద్ధం కూడా కాదు. నిత్యం నూతనపరిస్థితులతో వీటికెదురైన అనుభవాలతో జీవితం గడిపే వాళ్లందరిలాగానే, ఫాన్నీకూడా ఎప్పుడూ వర్తమాన ప్రేమ జీవిత క్షణాలలోనే నిమగ్నమై జీవించేది. అల్లాంటి వాళ్ళకు, జరిగిన విషయాల జ్ఞప్తికాని, జరుగనున్న విషయాలగురించి చింతగాని ఉండదు.

కౌవుడల్ అల్లా కాదు. భూతకాలంలో జీవిస్తున్నాడు. ఆ కైపులో, తన యౌవనంనాటి కాముకలాపాలను, మధుమత్తవిహారాలను—ఆనాటి వసంతోత్సవాలు, నృత్యకేళీవిహారాలు, కళారంగ ఆర్భాటాలు, యుద్ధాలు, విజయాలు-అన్నిటినీ ఏకరువు పెడుతున్నాడు.

ఆ స్మృతులతో తనలోని కామాగ్నిని ప్రజ్వలింపచేసుకొంటూ ఆ స్ఫులింగాలు ప్రసరించుకొంటూన్న చూపులతో, వాళ్లవైపు మధ్యమధ్య చూస్తూవచ్చాడు. వాళ్లు తన గోషే వినటంలేదు. పచ్చిద్రాక్షపళ్ళ నొకళ్ల పెదవి కొకళ్లు అందిచ్చుకొంటంలో నిమగ్నులైపోయిఉన్నారు.

"నేను మరీ పిసిగా తయారయానా, ఏమట్లా! నిజమేలే, మిమ్మల్ని విసుగెత్తించి చంపుకున్నట్లున్నాను. ప్చ్! అంతేలే! వృద్ధుడికి బ్రతుకు హాయి ఏం ఉంటుంది." అంటూ లేచి హోటల్ దిక్కై వెయిటర్‌ని పిలిచి "అబ్బాయి, ల్యాంగ్లాయ్! బిల్లు నా పేర వ్రాయరా" అన్నాడు.

ఏదో పురాణవ్యాధితో బాధపడుతూన్న వాడిలాగా, బరువుగా కాళ్లీడ్చుకొంటూ, విచారవదనంతో కౌవుడల్ నిష్క్రమించాడు. ఆ పసిమిపచ్చని ఆకుల కొమ్మలక్రిందగా నడుం వంచుకుంటూ

పోతున్న ఆ దీర్ఘకాయుని వంకే చాలసేపు చూస్తూ ఆ ప్రేమికులు అల్లా ఉండిపోయారు.

"పాపం! కావుడల్ అంతకంతకు కృంగిపోతున్నమాట నిజమే" అంది ఫాన్ని స్వల్పంగా జాలిపోలక పోస్తూ.

కేవలం, ఆర్టిస్టుమోడల్ గా బ్రతికే ఒక నీచస్త్రీ, మేరియా, కావుడల్ లాంటి మహాశిల్పిని, మంచిశిల్పాలకు లెక్కచేయకుండా, వదిలేసిపోవటం—అందులోనూ మోరేచర్ లాంటి అనామక చిత్రకారుడితో,—యౌవనంతప్ప మరే సద్గుణమూ లేని వెధవతో లేచిపోవటం—గాసిన్‌కు ఉగ్రకోపం తెప్పించింది. ఆ కోపం చూసేటప్పటికి ఫాన్ని "ఓరి పిచ్చివాడా, పిచ్చివాడా!" అంటూ పకపకా విరగబడి నవ్వింది. అతని తల తన రెండుచేతుల్లోకి తీసికొని తన ఒళ్లోకి వంచుకొని అతని వపుఃపరిమళాన్నాఘ్రాణిస్తూ, అతని కన్నులలోకి నిశ్వాసాలువదుల్తూ, పూలగుత్తితో తాకినట్లుగా అతన్ని ముద్దులు పెట్టుకొంటోంది.

ఆ రాత్రి, మొట్టమొదటిసారిగా, జీన్ తన ప్రియురాలి ఇంట నిద్రచేశాడు. మూడు నెలలుగా ముప్పైమార్లన్నా తన యింటికి రమ్మని అతన్ని బ్రతిమాలుతూ వచ్చింది. "అసలు ఎందుకు రావు?" అంటూ అడిగేది.

"ఏమో తెలియదు—నాకేమిటో ఇదిగా ఉంటుంది" అనేవాడు.

"కాదు! ఏం బాధరా ఉండదని చెప్తున్నాగా! నేను స్వతంత్రురాలను-ఒంటరిగా నేఉన్నాను..."

ఆనాటి విహారానంతరం అలసిపోయి ఉన్నారేమో, స్టేషనకు దగ్గరగా ఉండటంవల్ల అతన్ని, రూఢిగా ఆర్కేడిలో తన యింటికి లాక్కొనిపోయింది. ఆ యిల్లు కాస్త కల్గిన మాధ్యమిక కుటుంబీకుల ఇల్లులాగే కనబడుతూంది. తలుపు కొట్టేటప్పటికి కొఱకొఱలాడుతూన్న మొగంతో ఒక వృద్ధ పరిచారిక వచ్చి తలుపు తెరిచింది.

"ఇదిగో మాచామి! ఏం, మాచామి కులాసా!" అంటూ ఆ ముసిలిదాని మెడచుట్టూ చేతులు గిలించి కౌగలించుకొంది ఫానీ్ని. "మాడు! ఇదిగో, నే చెప్పానే, నా వలపుకాడు, నా రాజా! నాతో మనింటికి తీసుకొచ్చాను చూశావా! పదపద త్వరత్వరగా దీపాలన్నీ వెలిగించు. ఇల్లు దేవేంద్రభవనంలాగా అందంగా ఉండాలి"

ముంగిటి చిన్నగదిలో జీన్ ఒక్కడూ కూలబడ్డాడు. గదిలో కిటికీలు దిగువగా ఉన్నాయి. కిటికీలపైన అర్ధచంద్రాకారంగా గూళ్లు ఉన్నాయి. అక్కడి సోఫాలమీద, కుర్చీలమీద టేబిల్‌మీద పరచిన గుడ్డలరకానివే, వెలిసిన సాదా ఊదా సిల్కు తెరలు కిటికీలకడ్డంగా ఉన్నాయి. గోడలమీది ముతకరంగును మరిపిస్తూ, మూడు నాల్గు ప్రకృతిచిత్రాలున్నాయి. "ఫానీ లెగ్రాండ్‌కు" "నా ప్రియమైన ఫాన్నీకి" అన్న కీతి అంకిత వాక్యాలు, చిత్రకారుల సంతకాలు ప్రతి చిత్రం మీదా ఉన్నాయి. చలికాపుకై కట్టిన గూటి పై అరుగుమీద, కావుడల్ చెక్కిన "శాఫో" పాలరాతి ప్రతిమ, మూడడుగుల ఎత్తుది, ఉంది. దాని నకిలీ కంచు ప్రతిమలు దేశమంతటా వెలశాయి. తన ఇంటి దగ్గిర తన తండ్రి గదిలో అలాంటి చిన్న కంచు పతిమ ఉన్నవిషయం గాసిన్‌కు జ్ఞప్తికి వచ్చింది. చిన్నప్పటినుంచి దాన్ని చూసే ఉన్నాడు.

ఆ ప్రతిమప్రక్కనే ఒక పెమ్మమీద చిన్న కొవ్వొత్తిదీపం వెలుగుతూంది. ఆ సన్నటిదీపం వెలుగులో, ఆ ప్రతిమకు, తన ప్రియురాలికి ఉన్న పోలికలు గాసిన్‌కు కనబడ్డాయి. ప్రతిమలో రూపం, ఇంకొంచెం యౌవనంలో, కొంచెం సున్నితంగా కనబడుతూంది. ఆ ప్రక్కకు తిరిగిన రూపంలోని రేఖాగరిమం, జీలుగువసనాలలో ఆ దేహప్రవంపు—జానువుల కీలించిన ఆ బాహులతల కమనీయసౌష్ఠవం—అన్నీ అతనికి తెలిసినవే—సుపరిచితాలే! అంతకన్నా మధురస్మృతులలో ఆ కన్నుల ముందిరి విగ్రహం కలిసిపోతోంది.

అతనా విగ్రహాన్నే కాగ్రచిత్తంతో చూస్తుండగా ఫాన్ని వచ్చింది. "కొంచెం నాపోలిక ఉంది కాదూ? కావుడల్ ఆ రూపసృష్టికి ఎంచుకొన్నస్త్రీ నాలాగే ఉండేది!"

అని వెంటనే అతన్ని తన పడకగదికి తీసుకెళ్లింది. అక్కడ మాచామి కొరకొరలాడుతూ ఒక చిన్న గుండ్రని మేజాబల్లమీద ఇద్దరికి భోజనాలమరుస్తోంది. అక్కడ కొవ్వొత్తిదీపాలు అన్నీ వెలుగుతున్నాయి. చివరికి బీరువా అద్దాల అంచుల కమర్చిన దీపపు కొమ్మలలోకూడా కొవ్వొత్తిదీపాలు వెలుగుతున్నాయి. చలిమంటగూటిలో నిండుగా కట్టెలుండి కణకణ రవ్వలు వెలారుస్తూ గదికంతకూ వెచ్చదనాన్నిస్తున్నాయి. ఆ గది, విందుకు తయారౌతూన్న యువతి హొడిమనే ప్రకటిస్తున్నట్లుంది.

నవ్వుతూ అంది. "ఇక్కడే భోంచేద్దామనుకొన్నా! ఇంకొంచెం త్వరగా నిద్రకు జేరొచ్చు"

అంత చక్కగా అమర్చిన శయ్యాగృహం అతనెక్కడా చూడలేదు. అంతవరకూ తనతల్లిఇంటి

వారి గదులలో వెలిసిన మజ్లిన్ తెరలను, పూర్వీకపుపట్టు, డమస్క్ తెరలులాంటివే చూశాడు తప్ప, గదిగోడలవద్దనుంచీ మెఖమల్ పట్టుదిళ్లు తాపితా ఒనర్చబడిన బంగారు పిచ్చుకగూడు నతడు చూడనేలేదు. గదినరంబీ గోడలన్నీ మెత్తని మెఖమల్ పట్టుతాపితా చేయబడ్డాయి. పడకమంచము, మామూలు సోఫాలకన్న కొంత విశాలమైన సోఫా మాత్రంగానే కనబడుతూంది. గదిలో ఒక మూల తెల్లని కంబళం పరిచి దానిపైన మంచం అమర్చి నట్టుంది.

గదినిండా వున్న అద్దాల అంచులనుంచి చెదరిన నీలికాంతులు గదినంతా జిద్దుని వెలుగులతో నింపుతూ, ఇందాకటినుంచి ఆరుబయటి పొలాల మంచులోను, పారిస్ సందుగొందుల బురద కచాటీలోను, తడిసి ఇరుకునపడివచ్చిన దేహాన్ని సేదదీరుస్తూ, అమితమైన హాయిని చేకూరుస్తున్నాయి. కాని ఈ ఆనందం ఈపల్లెటిపిల్లవాడు అనుభవించేందుకు, ఆ వృద్ధచేటిక అతనివంక అనుమానంతో కొఱకొఱ లాడుతూ చూస్తున్న చూపులు ఆభ్యంతరంగా ఉన్నాయి. చివరికి ఫాన్ని ఆ అమ్మని "మాచామీ! నువ్వుపో! మాకు పేం చూసుకొంటాంలే!" అని బైటికి పంపించేసింది. మాచామి చిఱుబుఱ్ఱు లాడుకొంటూ తలుపు ధడాలున వేసికొంటూ బైటికి పోయింది. "అది అంతేలే. దాని విషయం పట్టించుకోకు. నిన్ను నేను ఎక్కువ ప్రేమిస్తున్నానని దానికి మంట. నా బ్రతుకు పాడు చేసేసుకొంటున్నానంటుంది. ఈ పల్లెటివాళ్ళకంతా ఎక్కడి కక్కడ రాబట్టుకునే దృష్టే! అయితే వంటమాత్రం మహా రుచికరంగా చేస్తుంది. ఇంకా చూడు, ఇవి ఈ అప్పచ్చులు తిను" అంటూ ఫాన్ని అతన్ని మరిపించింది.

రొట్టె ఇద్దరికి ముక్కలుకోసి పెట్టింది. షాంపేన్ సీసా తనే మూతతీసింది. అయితే అతను ఆరగిస్తూంటే కళ్లుఅప్పచెప్పి చూస్తోందేగాని తను తినటమే లేదు. అల్జీరియన్ ఉన్నికంచుకం ధరించింది. చేతులు కదిపినప్పుడల్లా ఆ చొక్కా చేతులు పైకి ముడుచుకొంటూండేది. అంతలో అతనికి డెషిలెట్టి విందునాటి ఆమెతో ప్రథమ సమాగమం జ్ఞప్తికి వచ్చింది. ఇద్దరూ ఒకేచోట ఒకర్నొకరు ఆనుకొని కూర్చుని, ఒకే పళ్లెంలోనుంచి ఆరగిస్తూ, ఆనాటి రాత్రి విషయాలు ముచ్చటించుకొంటున్నారు.

"నిజం! నువ్వు లోపలికి రావటం చూసిన క్షణాన్నుంచీ నిన్ను నావాడిని చేసుకోవాలనే నిశ్చయించుకొన్నాను. అసలు వీలేవుంటే, ఇతరుల కెవ్వరికీ అందకుండా అప్పటికప్పుడే నిన్ను ఎగరేసుకొని పోయిఉండేదాన్ని. మరి నన్ను మొదట చూసినప్పుడు నువ్వేమనుకున్నావ్!"

అతనికి మొదట ఆమె అంటే భయమే వేసింది. కాని తరువాత మంచినమ్మకం చిక్కి ఆమెతో ఉండటం బహు కులాసగానే ఉంది.

"అన్నట్టు అడగటం మర్చిపోయాను—నీకు అప్పుడు కోపం ఎందుకు వచ్చింది?—అదే, లాగూర్నెరీ పద్యాలు చదివినప్పుడు?" అని ప్రశ్న కలిపాడు.

ఆనాటిలాగే, మళ్ళీ ఆమె కనుబొమలు ముడిపడ్డాయి. ఇంతలో తల విదిల్చేసింది. "ఆ! ఏదో చిన్న తగవంలే! ఆ విషయం మాట్లాడుకోవద్దు" అంటూ అతనిచుట్టూ చేతులు బిగించి, "అసలు నాకు కూడా కొంచెం భయమే వేసింది. తప్పించుకు బైటపడాలని, కాస్త నన్ను నేను కూడదీసుకోవాలని ప్రయత్నించాను. కాని చేతకాలేదు. ఎప్పటికీ చేతకాదు కూడాను!"

"ఆ!-అల్లా అనకు"

"మాద్దువుగాని!"

ఆ "మాద్దువుగాని" అన్నమాట విసరులో ఉన్న ఉద్రేకం, ఆకంఠంలోని బెదరింపు, ఏమాత్రం పరిగణించుకోకుండానే ఆ యువకుడు సహజమైన యావడింపుతో అలతిగా నవ్వాడు. ఆమె కోమల హస్తబంధం అంత మృదువుగా, అంత లొంగిపోతున్నట్టుగా ఉంది. ఆ బంధంనుంచి తన్ను తను విముక్తుణ్ణి చేసికొనేందుకు తాను కాస్త కదలికను సూచించినా చాలుననే అతని గాఢనమ్మకము.

కాని ఎందుకు వదుల్చుకోవాలి? ఆ గది దిళ్ల మెత్తదనపు హాయిలో మునిగిపోయి నిద్రాభారంతో అర్ధనిమీలితాలయిన కనురెప్పల నాశ్రయిస్తున్న ఆమె నిట్టూర్పుల సువాసనల కైపులో మత్తిల్లిపోయి, స్వర్గదృశ్యాలను చూస్తున్నాడు. ఆరుబయళ్ళ లేత ప్రేమకలాపాల, పైడిపచ్చని పంటచేలు, సెలయేళ్ల సులకరాలపై నీటిపారుదలల మర్మరధ్వనులు, ప్రేమమయమైన ఆ దీర్ఘవాసరాలు...ఆ దృశ్యాలే వీక్షిస్తున్నాడు.

తెలవారగట్ల, మాచామి కేకలతో అరాత్తుగా నిద్రలేచాడు. కాళ్ళదిక్కున నుల్చుని, ఏ దాపరికాలు లేనట్లు, "వాడు వచ్చాడు. నిన్ను చూడాలంటున్నాడు" అంటూ మాచామి అరుస్తోంది.

"ఏమిటీ! వాడన్నాడూ! అయితే నా యింట్లో-నా పెత్తనమే లేదన్నమాట! వాడ్ని లోపలికి రానిచ్చావా" అంటూ కోపంతో మండిపోతూ,

ఒక్క ఉరుకున మంచందిగి, విడివడ్డ గౌనుగుండీలన్నా సరిగ్గా పెట్టుకోకుండా పరుగెట్టా, వెనక్కు చూసి, "ప్రియతమా, కదలకు. ఒక్క క్షణంలో మళ్లీ వస్తా"నంటూ ఫాన్ని గది బయటికి కదిలింది.

అతడామెకోసం ఆగలేదు. లేచి దుస్తులన్నీ వేసుకొని బూట్సులలో కాళ్ళు బిగించుకొనేదాకా అతనికేం తోచనట్లయింది.

గాలి ఆడకుండా మూసి పెట్టినట్లున్న ఆ గదిలో ఇంకా వెలుగుతూన్న సుద్దిదీపపు వెలుగులో తన బట్టలన్నీ సంగ్రహించుకొన్నాడు. వాళ్ళు ఆరగించిన ఎంగిలి పళ్ళాలు, చీదరింపుగా కనబడ్డాయి. అటు చూస్తూండగా, ఆ గది తెరలు కంఠం నొక్కినట్లు, తగ్గుస్థాయిలో బైట గలభా వినబడింది.

వాదప్రతివాదాలు ఘోరంగా జరుగుతున్నాయి. ఒక పురుషకంఠం - ముందు ఆగ్రహంతో - తరువాత బతిమాల్తూ, తరువాత ఏడుస్తూ, చివరికి జాలిగా వెక్కిలు పెట్టి ఏడుస్తూ, వినబడుతూంది. రెండవ కంఠం ముందు గుర్తుపట్టలేకపోయాడు. అంత కరుకుగా, కఠోరంగా, ద్వేషపూరితమై వస్తున్నాయా మాటలు. ఆ మాటలూ, నీచపుతిట్లూ - అక్కడికి కూడా వినబడుతూ, బజారు లంజల పోట్లాటలను స్ఫురింప చేస్తున్నాయి.

తెలుపు బట్టలనిండా బురద జిమ్మినట్లు, ఆ కామసౌఖ్యం అంతా ఒక్కసారి మురికిపడి నీచపడిపోయినట్లయింది. ఆ స్త్రీ కూడా హీనపడిపోయి, ఏ స్త్రీలంటే కంటగించుకొనేవాడో వాళ్లల్లో ఒక్కర్తెగా జమ అయిపోయింది.

ఆయాసపడుతూ, వగరుస్తూ, విడివడిన జుట్టు, విలాసభంగిమంలో జారుముడికి సమరుస్తూ "అబ్బ! మగవాడు ఏడవటమేమిటి అసహ్యంగా!" అంటూ గదిలోకి వచ్చింది.

అంతలో అతని ముస్తాబు చూసి కోపంతో "అప్పుడే లేచావా! ముందుపోయి పడుకో! నే చెప్తున్నా పద" అంటూ ఉరిమింది. అంతలో అకస్మాత్తుగా మెత్తబడిపోయినట్లయి, రెండు చేతులా అతన్ని చుట్టేస్తూ, మాటలతో కూడా చుట్టివేస్తూన్నట్టుగా మెత్తగా గొణిగింది "వద్దు! వద్దు, వెళ్ళవద్దు! నువ్విల్లా వెళ్లిపోటానికి వీల్లేదు. అదీ కాకుండా ఇల్లాఅయితే నువ్వు మళ్ళీ రావని నాకు తెలుసు"

"వస్తాను. ఎందుకు రాను!"

"నీకు కోపం రాలేదని ఒట్టేయ్! మళ్ళీ వస్తానని ఒట్టేయ్! ఊ! నిన్ను నేను ఎరుగుదునులే!" అంటూ మారాం చేసింది.

అడిగిన ఒట్లన్నీ వేశాడు. కాని ఎన్ని చెప్పినా పక్కమీదికి మాత్రం చేరలేదు. ఎంతో బతిమాలింది. ఇది తన ఇల్లేనని, తన ఇష్టమే రాజ్యమని, తన ఇష్టంవచ్చినవాళ్ళని చూడవచ్చునని, తన చిత్తంవచ్చినట్లు చెయ్యవచ్చునని ఎన్నో చెప్పింది. కాని అతను వినలేదు. చివరికి అతను వెళ్ళిపోటానికి ఒప్పుకోక తప్పదని సమ్మతిచేసుకొని అతన్ని సాగనంపుతూ కదిలింది. అంతకు ముందటి భీకరకామినీ రూపానికి, ఇప్పటి ఆమెబిడ్డికకు ఏమీ పోలికే లేదు. అతి వినయంగా అతని క్షమాభిక్షనర్థిస్తూన్నట్టు వెంటనంటివస్తూంది.

విడలేని వీడ్కోలు కౌగిలింతలో హాలులో ఒక్కక్షణం విలంబన మొనర్చింది.

"పోనీ—ఎప్పుడు" అంది, అతని కళ్ళల్లోకి కళ్లుపెట్టి లోతులు పారజూస్తూ. అతను బైటికి వెళ్లాలన్న తొందరలో ఏదో జవాబు, బహుశా అబద్ధమే, చెప్పాలనుకొంటున్నాడు. ఇంతలో బైట తలుపు గంట మోగి, అల్లాగే స్తంభించి నిలచాడు. మాచామి వంటయింట్లోంచి కదలివచ్చింది. కాని తలుపు తీయవద్దని ఫాన్ని ఆమెకు సైగచేసింది. ముగ్గురూ కదలక మెదలక అల్లాగే నుల్చున్నారు.

తలుపవతలనుంచి గుండెలు నొక్కుకొంటున్నట్లు ఒక్క నిట్టూర్పు వినిపించింది. తలుపుక్రింద సందునుంచి ఒక ఉత్తరం లోపలికి పడింది. బరువుగా, మెల్లిగా నిష్క్రమిస్తూన్న పాదస్వనులు మెట్లు దిగి అంతరించాయి.

"చూశావా! నేను స్వతంత్రురాల నన్నానా లేదా—ఇంకా ఇది చూడు" అంటూ ఉత్తరం విప్పి అతనికి అందిచ్చింది. ఏ కాఫీహోటల్ బల్లదగ్గరో కూర్చొని, దొరకిన కాగితంముక్కమీద పెన్సిలుతో వ్రాసుకొన్న ప్రేమలేఖ. కాగితం చూస్తేనే విషాదార్ద్రమై, అతిదీనమై జాలిగొలుపుతూన్నట్లుంది. ఆ వ్రాసిన మందభాగ్యుడు, ఆ తొలిరష్యామున తను అసభ్యంగా అడివిగొడ్డుగా ప్రవర్తించినందుకు క్షమాపణ వేడుకొంటున్నాడు. ఆమెమీద తనకు ఏ హక్కు లేదనీ, ఆమె ఏభిక్ష వేసితే అదే చాలుననీ, తన్ను శాశ్వతంగా వదిలివేయవద్దని పొకరిల్లి ప్రార్థిస్తున్నాడు. ఆమె ఎల్లా చెప్తే అల్లా ఒప్పుకొంటానని హామీ యిస్తున్నాడు—ఏం చేసినా సిద్ధమేనన్నాడు. ఆమెనుమాత్రం వదలలేనని, "భగవాన్! ఆమెనుంచి దూరం చెయ్యొద్దు!" అని ప్రార్థిస్తున్నాడు.

"ఏమిటి గొడవ!" అంటూ కటికనవ్వు నవ్వింది. ఏ హృదయాన్ని తనకు వశమొనర్చుకోవాలని అల్లాడిపోతూందో, ఆ హృదయకవాటాన్ని ఆ నవ్వే

గట్టిగా బంధించేసింది. ఆమె క్రూరురాలనుకున్నాడు జీన్. ప్రేమించిన స్త్రీకి, తన ప్రేమించిన పురుషునిపట్ల తప్ప, ఏ యితరులయెడా కూడా, పిసరమెత్తు జాలికూడా ఉండదనీ, ఆమెలోని దయా, దాక్షిణ్యమూ, కరుణ, భక్తి, సర్వసద్గుణాలూ, ఆ ఒకే ఒక్క పురుషుని ప్రేమాభిలాషలో నే లీనమైపోయి ఉంటాయనీ, జీన్ కింకా తెలియదు.

"ఆ మాటలను నువ్వల్లా వేళాకోళంగా తిరస్కారంగా చూడటం తప్పు. నిజంగా ఆ ఉత్తరం ఎంతో విషాదార్తంగా, హృదయ విదారకంగా ఉంది" అన్నాడు. అని అనునయంగా మెల్లిగా, నిదానిస్తూ అడిగాడు. "అసలు నిజం చెప్పు—ఎందు కతన్ని వెళ్ళగొట్టేశావ్."

"నాకింక వాడితో ఏ సంబంధమూ పెట్టుకోవాలని లేదు—నాకు వాడంటే ప్రేమ లేదు."

"కాని నీ ప్రేమికుడే కదా! ఈ భాగ్యభోగ్యాలు, ఈ సౌఖ్యం, అంతా అతను చేకూర్చినవే కదా! ఆ భోగాలే ఇప్పటికీ అనుభవిస్తున్నావే! ఇవి వదిలి ఉండలేవు కదా!"

మనసు విప్పిచెప్పే ధోరణిలో ఆమె జవాబు చెప్పింది. "ప్రియా! నిన్ను ఎరుగకపూర్వం అవన్నీ సరిగ్గా ఉన్నట్లే అనిపించాయి. ఇప్పుడవన్నీ అసహ్యంగా, పిచ్చిచేటుగా అనిపిస్తున్నాయి. ఒక్కొక్కప్పుడు నాకే రోత పుట్టుకొస్తుంది—అను. నాకు నువ్వేమీ కావనీ, నీకు నామీద ప్రేమ లేదనీ చెప్పబోతున్నావ్. అయినా నేను కొరత చేయను. ఆ విషయం నేను చూసుకొంటాను. నీకు యిష్టమున్నా లేకపోయినా నువ్వు నన్ను ప్రేమించితీరేటట్లు చేసుకొంటాను"

అతనేం జవాబు చెప్పలేదు. మరునాడు కలుసుకోటానికి ఒప్పుకొని, తనచేత మిగిలిన చివరి డబ్బులు, వాళ్లూ మాచాకి కానుకగా అర్పించి అక్కడినుంచి ఎల్లాగో బైటపడ్డాడు. ఈ స్త్రీ జీవనంలో ఎల్లాంటి ఒడుదుడుకులూ కల్పించేందుకు తనకేం హక్కుంది? ఆమె వదులుకొంటానన్న భోగభాగ్యాలకు ప్రతిగా తను ఆమెకేం అర్పించుకోగలడు?

ఆ విషయమే తనకు చేతనైనంత, మృదువైన భాషలో ఋజువుగా వ్యక్తపరుస్తూ ఆమె కానాడే ఉత్తరం వ్రాశాడు. కాని ఏదో గాలిపాటుగా, హుషారుగా, తేలికగా, క్షణికంగా గడిచిపోతుందని తను నమ్మిన తను కామకలాపం, ఆనాటిరాత్రి, ఆ విఫల ప్రేమికుని నిట్టూర్పులు- అందుకు ప్రతిగా ఆమెవికటాట్టహాసాలు, నీచస్త్రీ సైజపు దూషణవికారాలు, వినబడటంతో, తీవ్రవ్యథాసంభరితమైన విషయంగా తన మనస్సులోనే మారిపోయిందని మాత్రం ఆ ఉత్తరంలో అతను వ్యక్తపరచలేదు.

పారిస్‌కు దూరంగా, పల్లెపట్టుల బ్రతికిన ఈ యువకుని తత్వంలో, తన తండ్రి నైష్ఠికత్వంతోపాటు తన తల్లిహృదయంలోని సున్నితత్వం, కించిచ్చందలితంగా ఉండే రసార్ద్రతలు గూడా జీర్ణించిపోయి ఉన్నాయి. ముమ్మూర్తులా తల్లిరూపున ఉంటాడు అతను. ఇవేకాక, విలాసజీవితపు ఉచ్చుల బారి పడకుండా రక్షించేందుకు మరొక సంపద్విశేషం కూడా ఉంది. అతని పినతండ్రి, గాలితిరుగుళ్లు తిరిగి దాదాపు వాళ్ళ కుటుంబం పేరు ప్రతిష్ఠలు, ఆస్తిపాస్తులు కూడా నీటకలిసిపోయేటంత పనీ చేశాడు. ఆ అనుభవాలు కళ్ళకుకట్టి ఎట్టఎదురుగా భీతి కల్పించటం కూడా, అల్లాంటి ఉచ్చులలో పడకుండా రక్షించేది.

సికేర్ బాబాయి! ఆ రెండు మాటలే చాలు, తన కుటుంబ జీవిత నాటకం ఆసాంతం కళ్లకు కట్టించేందుకు! తనకు ఏ అపాయం కల్పించని ఈ స్వల్ప ప్రణయకలాపంకన్నా కూడా, ఎంతో తీవ్రమైన, బాధాకరమైన త్యాగాలు చేయాలన్నా కూడా సంసిద్ధమేనన్న, గాఢసంకల్పం అతనిలో కల్గేందుకు, అతను ఆ మాటలు స్మరిస్తే చాలు!

కాని తీరా, ఇది విడగొట్టుకోవాలన్నా అతననుకొన్నంత తేలికగా కనబడలేదు.

అల్లా వదిలేకానని మాటగా అన్నాక గూడా, ఆమె మళ్ళీ మళ్ళీ రాసాగింది. అతను చూడనని నిరాకరించినా, తలుపు తాళం వేసుకొన్నా, గోడలతో తప్ప మాట్లాడ్డానికి దిక్కు లేకపోయినా, ఏమైనాగూడా ఆవిడ రావటం మానలేదు.

"నాకు అభిమానం అంటూ లేదు." అని అతనికి ఉత్తరం వ్రాసింది. హోటలుకు అతనెప్పుడెప్పుడు వస్తాడో ఆసను కూలనీ కాసుకొని చూచేది. అతనెక్కడైనా ఉంటే ఆ పరిసరాల్లోనే నిరీక్షణా గంటలు గడిపేది. అయితే, ఏమీ పొక్కనిచ్చేదికాదు. కంటనీరు పెట్టేదికాదు. ఎవరితోనైనా అతను కలిసి వెళ్తూంటే వెనుకదూరంగా ఉండి. అనుసరిస్తూ, ఒంటరిగా అతను బైటపడేదాకా నిరీక్షించేది.

"ఈరాత్రి రానా? వద్దూ? పోనీలే, ఇంకో సారి వస్తాను" అని, కర్మబద్ధురాలైనట్లు శాంతంగా వెళ్లిపోయేది. ప్రతిసారి ఆమె కనబడినప్పుడల్లా ఆమెను తప్పించుకొనేందుకు ఏవో అబద్ధపు సాకులు,

నట్టుతూ, చెప్పకోవలసి రావటం, ఆమెపట్ల, అంత పరుషంగా ప్రవర్తించటం, ఎప్పటికప్పుడు అతనికి మనస్తాపం కల్గించేది.

పరీక్షల మీద ఒకమారు—ఒకసారి, తనకి తీరుబడి లేదని—అంతగా రావాలనుంటే తర్వాత ఎప్పుడో మానవచ్చునులే—అంటూ ఎప్పటికప్పుడు కఠినంగా విదిలించేస్తూ తప్పించుకొంటున్నాడు. నిజానికి పరీక్షలైపోగానే నెలరోజులు దక్షిణ దేశంలో గడపగలననీ, ఈ లోపల ఆమె తన ఎల్లాగా మరిచిపోతుందనీ జీన్ ఆశించాడు.

కాని దురదృష్టవశాత్తు పరీక్షలవగానే జీన్ జబ్బుపడ్డాడు. పరీక్షహాలు వరండాలలో చలిగాలి ఎక్కువైన ప్రదేశం, గొంతునొప్పితో రొంపపట్టినట్లయింది ముందు. అదే అశ్రద్ధచేసేటప్పటికి మరింత అధ్వాన్నమై జ్వరంలోకి దింపింది. పారిస్‌లో తన జిల్లానుంచి వచ్చిన నల్గురైదుగురు విద్యార్థులను తప్ప అతనెవరినీ ఎరుగడు. ఈ ప్రేమ కలాపారంభంతో, ఆ విద్యార్థులతో కూడా పరిచయం సన్నగిల్లింది. అంతకన్నా కూడా, మామూలు ఉపచారాలను మించిన నిత్యసేవ అవసరమైన స్థితికి దిగింది రోగం. జబ్బు ఎక్కువైన మొదటిరాత్రినుంచే ఫాన్నీ అతని మంచంప్రక్కనే కూర్చొనిపోయింది.

పదిరోజులు అతన్ని వదలకుండా, అక్కడే నిలచింది. కించిత్తైనా, అలుపు కనబడనీయకుండా, నిత్యం అతన్ని కనిపెట్టిచూస్తూ, తను కూడా జబ్బుపడతానేమోనన్న సంకోచమే లేకుండా, హాస్పిటల్ నర్సులకన్నా చాకచక్యంతో ఉపచారాలు చేస్తూ, అనునయంగా లాలించి, ఔషధం, పథ్యం, పానం సమకూర్తూ, అలా సేవచేస్తూనే ఉండిపోయింది.

రోగతీవ్రతలో మధ్యమధ్య పైత్యప్రలాపంలో—చిననాటి జబ్బు, ఆనాడు పిన్ని తనకు చేసినసేవా, జ్ఞాపకం తెచ్చుకొంటూ, అప్పటిస్థితి నే భావించుకొంటూండే వాడు. చెమటలు కారిపోతూన్న అతని నుదుటిమీద ఫాన్నీ చల్లగా తన అరచేయి ఆనించినప్పుడు "అమ్మయ్యా! బాగుంది, దినోనీ" అనేవాడు.

"దినోనీ కాదు! నేను! నేనే కనిపెట్టి ఉన్నాను" అనేది.

డబ్బు పారవేస్తే జరిగే హృదయవిహీన కర్కశోపచారాల బారిపడకుండా, హాస్పిటల్ అవస్థలు పడనక్కరలేకుండా, ఫాన్నీ అతన్ని రక్షించింది.

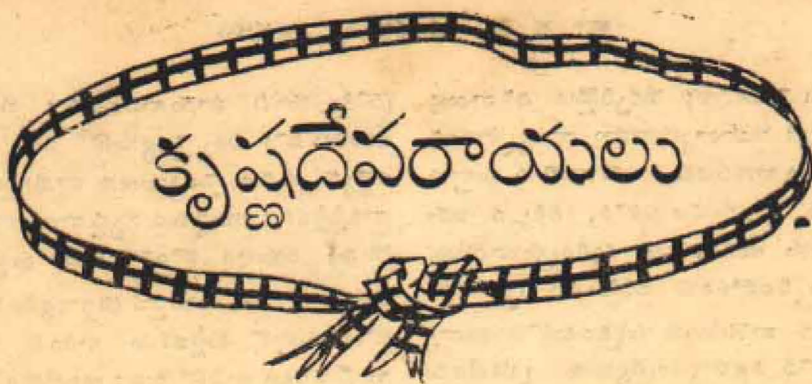
ఆమె పనిచేతలో చురుకుదనం, తెలివి, ఆ హస్తకౌశలం చూసి అతను నిత్యం ఆశ్చర్యపోతూండే వాడు. కేవలం వలపుట్రేకాల వయ్యారపు సోమరితనానికే పనికివచ్చే చేతులన్నట్లు అతని కంతకుముందు స్ఫురింపచేశాయి ఆమె చేతులు!

పోలీస్‌స్టేషన్లలో ఉండే కొయ్యబెంచీలాంటి, ఒక ఇరుకు కొయ్యతల్పు ఆ గదిలో ఉంది. ఆ, కఠిన శయ్యనే రోజూ రాత్రిళ్ళు రెండు గంటలు మాత్రం నిద్రపోయేది.

చివరి కొకనా నడిగాడు. "ఓసి పిచ్చిదానా, ఫానీ! ఒకసారీ ఇంటికి వెళ్ళవేం! మాచావి నీకోసం కంగారుపడుతూ ఉండదా?"

పకపకా నవ్వసాగింది. మాచావియా! బలే! ఏనాడో మాచావీ, ఆ యిల్లూ కూడా గాలికి పోయినాయి. ఆయిల్లు సామానుసర్వస్వంతో సహా ఎప్పుడో అమ్మేశారు. ఆమెకు మిగిలినవి కట్టుబట్టలు మాత్రమే. ఇప్పుడుతను పంపేస్తే, ఆమె వీధిని పడాల్సిందే.

కళింగ జైత్రయాత్ర గి.

శ్రీ నేలటూరు వెంకటరమణయ్య

గజపతితో సంధి గావించుకొనిన పిమ్మట తిత్తూర్వమే బహుయేండ్లనుండియు గప్పములీయక తిరుగబడియుండిన కొటూరు ప్రభువుమీద రాయలు దండెత్తి చనెనని న్యూనిజు చెప్పుచున్నాడు. ఈ కొటూరు రాజ్య మెచ్చటనుండెనో నిర్ణయించి చెప్పుటకు దగిన సాధనములు లేవు; విజయనగర చరిత్రకారు లీ యంశమునుగూర్చి భిన్నాభిప్రాయములను వెలిబుచ్చియున్నారు; కాని న్యూనిజ్ సందర్భమున జెప్పియుండు నంశములన్నిటిని దృష్టియందుంచుకొని నిష్పక్షపాతబుద్ధితో బరిశీలించి చూచితిమేని యది దక్షిణదేశమున తామ్రపర్ణీ ముఖద్వార ప్రాంతమున నుండెనని తోచకపోదు. 1

ఈ దండయాత్రయందు నడచిన యుద్ధ ప్రకారము మనకు జక్కగ దెలియదు. ముఖ్యాంశము నొక్కదానిని మాత్రము న్యూనిజు పేర్కొనియున్నాడు. కృష్ణరాయలు కొటూరు ప్రభువుపై నెత్తిపోయి యతడు నివసించుచుండిన ముఖ్య పట్టణమును ముట్టడింప దలపెట్టెను; కాని యాపట్టణము నావరించి ప్రవహించుచుండిన నదియొక్కటి వెల్లువ నీటిచే నుప్పొంగి దరులు దాకి ప్రవహించుచుండుట వలన దాని ముట్టడిచేయుటకు సాధ్యపడదాయె; కృష్ణరాయ లంతట నా యుద్యమమును మానుకొన లేదు. నదియొక్క ప్రధానశాఖనుండి పెక్కు కాలువల ద్రవ్వించి వానిమూలమున ప్రవాహజలము నన్యమార్గముల ద్రిప్పి వెల్లువను శోషిలజేసి కోటనుముట్టడించి స్వాధీనపఱచుకొనెను. అందు విస్తారమైన ధనమును హస్త్యశ్వాదివాహన చయమును లభించినవి. కొటూరు ప్రభువు బందీకృతుడై విజయనగరమునకు గొంపోబడెను. అతని రాష్ట్రము రాయసామ్రాజ్యమున గలపిపోయినది.

కొటూరు వృత్తాంతము న్యూనిజు చరిత్రయందు దప్ప మఱియెందును గానరాదు. సమకాలిక ప్రబంధములు గాని యన్యరచనలు గాని ఈ దండయాత్రను పేర్కొనవు. రాయవాచక కృష్ణరాయ విజయాది యర్వాచీన గ్రంథములందు సైతము దీని ప్రస్తావము గానరాదు. కొటూరు ప్రభువు కృష్ణరాయలకు మాఱొడ్డిన క్షుద్రశత్రువులందొక్కడనియు, దత్కారణమున భారతీయ గ్రంథకర్త లతనిమీది దండయాత్రను కృష్ణరాయల సుప్రసిద్ధ విజయములలో జేర్చి లెక్కపెట్టక వదలిపెట్టియుందురనియు మనమూహింపవలసియున్నది.

కుతుబ్శాహుతో యుద్ధము :

ఇతడు గోల్కొండ కుతుబ్శాహీ రాజ్య స్థాపకుడగు సుల్తాన్‌కులీ కుతుబ్శాహు. ఇతనిని సమకాలికాంధ్రులు కుతుపనములక యని పిలిచెడివారు. జన్మముచే నితడు తురుష్కుడు. ఇమ్మడి మహమ్మదుశాహు కడపటిదినములలో దక్కనుకువచ్చి సుల్తాను అంగరక్షక బలమును బ్రవేశించెను. ఇతడు మొదట బహమనీసుల్తానుయొక్క వేటకుక్కలను గాపాడు చేర్వగాడుగ నియమింపబడినట్లు రాయవాచకమునందు కలదు.2 ఇది యెంతసత్యమో తెలి

1. చూ: అనుబంధము, 'కొటూరు'.
2. రాయవాచకము, ఆం. సా. పరి. పత్రిక, సం. 8. పుట 61.

యుడు. ఇతడు తెలజోడు; నేర్పరియైన దళవాయి; సుల్తాన్ ఇమ్మడి మహమ్మదుశాహు రాజ్యప్రారంభ దశయందు తెలంగాణమునకు పాలకుడాయెను. సుల్తాను దౌర్బల్యమును సందర్భపఱచుకొని, తక్కిన బహమనీ సామంతు లందరివలెను, స్వతంత్రుడాయెను. కృష్ణరాయలు సింహాసనము నధిష్ఠించిన క్రొత్తలో నితడు దనపేర నాణెములను ముద్రించుకొని ఖుద్బా జదువించుకొని నిజస్వాతంత్ర్యమును బ్రకటించుకొనెను. ఇతడు ఆసహాశుం, ఇతని రాజ్యకాంక్షకు మేర లేదు; తెలుగుభూమి కంతటికిని తానె యొడయుడను గావలయునని ఇతని కోరిక. కావున, గజపతుల తోడను విజయనగర రాయలతోడను పోరితని కనివార్యమాయెను.

కృష్ణరాయల ప్రథమ తురుష్కయుద్ధమునకె కులీ కుత్బుశాహతని కత్తిపోటు రుచిజూచియుండెను. రాయలు సింహాసనము నెక్కియు నెక్కకముందె జిహాదును బ్రకటించి విజయనగర సామ్రాజ్యముపై నెత్తివచ్చిన బహమనీసుల్తాను రెండవ మహమ్మదుశాహునకు దోడువడచి కృష్ణాతటమున ఘోరసంగ్రామమున నిర్జితులై పాఱిపోయిన ముగ్గురు దుసేదారులలో కుత్బుశాహొక్కడు. ఈ పరాజయ మతని హృదయమునకు శల్యప్రాయమై రాయలతో పదింబదిగ బోరాడ బురికొల్పినది. ప్రతి సంవత్సరము అతడు విజయనగరసామ్రాజ్యముపై దండయాత్ర వెడలువాడట! క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ద ప్రారంభదశయందు విరచితమైన 'తారీఖ్-ఇ-మహమ్మదు కులీ కుత్బుశాహీ' యను గోల్కొండ సుల్తానుల చరిత్రయందు సుల్తాన్ కులీకుత్బుశాహునకు కృష్ణరాయలతోనైన యుద్ధములు కొన్ని విపులముగ వర్ణింపబడియున్నవి. ఈ చరిత్రప్రకారము ఆ యుద్ధ మంతయు రెండు రాజ్యముల గడిప్రదేశములందుండిన గిరిదుర్గము లైదింటి చుట్టు నడచినది. దేవరకొండ ముట్టడితో యుద్ధము ప్రారంభమైనది; కులీ కుత్బుశాహు తన సైన్యములనంపి కోటను ముట్టడించి స్వాధీనపఱచుకొనుటయే కాక యచ్చట హిందూదేవాలయములను కట్టడములను మడియగొట్టించివాని స్థానమున మసీదులను గట్టించెను. ఈ వార్త విన్నంతటనె కృష్ణరాయలొక గొప్ప సైన్యములోగూడ కుత్బుశాహీ రాజ్యముపై నెత్తివచ్చి గడిప్రదేశమున జాలభాగము త్రొక్కి దోచి పాడుగావించెను; సుల్తాన్ కులీ యంతట నొక చిన్న సైన్యముతో నతని దఱుముటకు వచ్చెను ఉభయ సైన్యములును పానుగల్లు దుర్గముకడ దారసిల్లినవి; యుద్ధమున కృష్ణరాయ లోడి పాఱిపోయెను; తరువాత కొంతకాలము ముట్టడి నడచిన పిమ్మట రాయల బంధువైన దుర్గాధ్యక్షుడు పానగల్లు కోటనుసుల్తాన్ కులీవశము గావించి తాన్యముతో గూడ నదటు వాసిపోయెను; అచటినుండి కులీకుత్బుశాహు ఆ దుర్గమునకును గోయిల్‌కొండకును మధ్యనుండు గన్పురమును ముట్టడించెను. రెండు నెలల పర్యంతము ముమ్మరముగ ముట్టడి సాగినది. దుర్గపాలకులు మొండిధైర్యముతో దుర్గసంరక్షణకార్యమును నిర్వహించినను తుదకు కోటను శత్రువులపాలు గావించి బయలువెడలవలసినవారైరి. గన్పురము స్వాధీనమైన పిమ్మట కులీకుత్బుశాహు కోవెలకొండ (కొయ్యలకొండ)ను ముట్టడించెను; కొన్నాళ్లైన పిమ్మట తురకలు కోటగోడలలో గండ్లు పొడిచి లోపల బ్రవేశింప బ్రయత్నించిరి; అటుపిమ్మట శత్రులనిల్వరించుటకు సాధ్యము గాకపోయినందువల్ల దుర్గసంరక్షకులు కోటను శత్రువులకు కైవసము చేయవలసి వచ్చెను.

కోవిలకొండను సాధించిన తరువాత కొన్ని యేండ్లు గడచినవి. కులీకుత్బుశాహు ప్రతాపరుద్ర గజపతి నోడించి కృష్ణాగోదావరుల మధ్యనుండు తీరాంధ్రభూమిని స్వాధీనము జేసికొనెను. అతడు గజపతితో యుద్ధము చేయుచుండగా కృష్ణదేవ రాయలు గడిసీమలపై దండెత్తి వచ్చెను. సుల్తాన్ కులీ యుద్ధప్రయత్నములు పూర్తిజేసికొని కొండవీటికివచ్చి యా దుర్గమును ముట్టడించెను; కాని యది నిరభ్యంతరముగ సాగలేదు. బెల్లముకొండ వినుకొండ దుర్గములందు కాపుండిన రాయరాణువ పలుమారు రాత్రులందు ముట్టడికారులపైబడి వారి కపార నష్టము గలిగించెను; కావున కులీకుత్బుశాహు కొంత దళముతో దన కుమారుని హైదరుఖానుని కొండవీటి చుట్టును గాపుంచి స్వయముగ బెల్లంకొండపై నడచి యా దుర్గమును ముట్టడించెను. అచ్చటి రాయసైన్యము నిర్వక్ర పరాక్రమముతో బోరినను కోటను తుదకు కుత్బుశాహునకొప్పజెప్పవలసినవారైరి. ఇంత

లోపలనె కొండపీటిని ముట్టడించుచుండిన కుతుబ్షాహీ దండు హైదరుఖానుని యాధిపత్యము నంగీకరింపక తిరుగుబాటు చేసెను; వెంటనె కులీకుతుబ్షాహు కొండపీటికి బోవలసివచ్చెను; బెల్లంకొండ మహమ్మదీయులకు వశమైనదని తెలియవచ్చినంతటనె, కృష్ణరాయ లొక గొప్పసైన్యమును, కొండపీటి రాజ్యము నుండి తురకలను బాఱదోలి వారాక్రమించుకొన్న దుర్గములను రాష్ట్రము మరల స్వాధీనము జేసికొనుట కొఱకంపెను; కాని యా సైన్యమును బెల్లంకొండ జేరగనే వారి రాక నెఱింగి కులీకుతుబ్షాహు కొండపీటినుండి వేగిరమె తిరిగివచ్చి యాకస్మికముగ పైబడి యుద్ధమున వారి నోడించి పాఱదోలెను; పిమ్మట నతడు కొండపీటికి మరలివచ్చి యా కోటను గూడ సాధించెను. కొండపీడు శత్రువశమాయెనని విన్నంతనె, కృష్ణరాయలు దన యల్లుడును సేనాధిపతియు నైన శివరాయల యాధిపత్యము క్రింద నొక లక్ష దళము నా దుర్గమును మరల జయించి వశపఱచుకొనుటకొఱకంపెను. రాయసైన్యము వచ్చుటనుగని కులీకుతుబ్షాహు కొండపీటిని విసర్జించి కొండపల్లివైపు తరలిపోయెను. హిందువులు వెన్నంటి తఱుముచు బోయిరి. వారు సమీపించునందాక యూరక యుండి కుతుబ్షాహు దటాలున వారిపై నుఱికి పంచబంగాళము గావించెను. ఇట్లు నిర్జితులైన హిందువులు మనుదిరిగి కొండపీటికిబోయి యా దుర్గమున జొరబడి ద్వారములను మూసికొనిరి. కులీకుతుబ్షాహు వారిని వెంబడించివచ్చి కొండపీటిని మరల ముట్టడించెను. కుతుబ్షాహుధాటి కాగజాలక హిందువులు, సంవత్సరమునకు మూడు లక్షల హొన్నులను గప్పముగట్ట నొప్పుకొని, యతని కరిగాపులైరి3.

తారీఖ్-ఇ-మహమ్మదు కులీకుతుబ్షాహీయందు వర్ణింపబడిన యుద్ధవృత్తాంతము సంగ్రహముగ నిది. యుద్ధవృత్తాంతము నింత విపులముగ విరచించిన చరిత్రకారుడు యది యెప్పుడు జరిగెనో తెల్పియుండిన విషయ గ్రహణమునకు జాలగ నుపకాలపడి యుండెడిది. అట్లాతడు తెల్పియుండకపోవుటచే నీ యుద్ధచరిత్రము దురవగాహమై తప్పుతలంపులకు దావకమైయున్నది. కొందఱు సుప్రసిద్ధపరిశోధకులీ మహమ్మదీయ చరిత్రగ్రంథమున వివరించియుండు యుద్ధవృత్తాంతమంతయు గల్పనాకథయని వ్రాసి పుచ్చియున్నారు4. కావున మొట్టమొదట నీ యుద్ధకాలమును నిర్ణయించుట కర్తవ్యము. కులీకుతుబ్షాహు యొక్క దేవరకొండ ముట్టడితోగదా ఈ యుద్ధము ప్రారంభమైనది. మొదట నీ దుర్గము గజపతులకు జెల్లుచుండినది. క్రీ. శ. 1460 వ సం॥మున కపిలేశ్వర గజపతి యాజ్ఞనొప్పని వలని పుత్రుడు డంబీరదేవుడు దేవరకొండ వెలములకు దోడుచని నప్పటినుండి క్రీ.శ. 1515 సంవత్సరమున గృష్ణరాయలు గజపతి సామ్రాజ్యముపై దండెత్తిపోవుచు దేవరకొండతో గూడ తెలింగాణ దుర్గముల నన్నిటి సాధించువఱకును నది గజపతుల యాధీనమందే యుండినది; కావున కుతుబ్షాహు దాని ముట్టడించినది క్రీ. శ. 1515 నకు దరువాతనైయుండవలయును. తరువాత పానుగల్లు గన్పుర కోవెలకొండదుర్గము లన్నియు నొకదాని వెనుక నొకటిగ గుతుబ్షాహుచే నైదాఱునెలల కాలమున జయింపబడినట్లు చెప్పియుండుటచే నవి కుతుబ్షాహు నకు క్రీ. శ. 1516 వ సంవత్సరమున వశమైనట్లు మనము నిశ్చయింపవచ్చును. కాని కీర్తిశేషులైన శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వెంకటలక్ష్మణరావు పంతులుగారు అద్దంకి గంగాధర కృత తపతీసంవరణ పీఠికలోని కులీకుతుబ్షాహు ప్రశంసాత్మకములైన—

"పడమట సవాయి బసవనిగా జేసి
యదట గొయ్యలకొండ యావరించి
దమది (రి) మి (మ) ల్లా ఖాను దక్షిణంబున గొట్టి
హరియించె పానుగల్లాదిగిరుల."

అను సీసపద్య చరణముల నాధారపఱచుకొని 'ఈదమదిమిల్లాఖాను డెవ్వడో తెలియదు. కాని యతడు తురుష్కు డనుటకు సందేహము లేదు. అదిల్ షాహ యొక్క సేనానియైయుండనోపు. కావున కుతుబ్షాహ పానగల్లును రాయలయొద్దనుండి తీసికొనియె నన్న వార్తకల్ల' యని వ్రాసినారు5. కుతుబ్షాహు దమదిమిల్లాఖానుని దఱిమిపానుగల్లాదిదుర్గములను గొనియెనని గంగాధరకవియన్నంతమాత్రమున, గృష్ణరాయ

3. *Briggs Ferishta III pp* 355-57, 365-67.

4. కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు—మహమ్మదీయ మహాయుగము, పుటలు 368-69.

5. డిటో.

లవాత నోడించి యీ దుర్గము స్వాధీనపఱచుకొనెనని తారీఖ్-ఇ-మహమ్మదు కులీకుతుబ్శాహీయందు చెప్పబడిన వృత్తాంతమును, 'కల్ల'యని త్రోసిపుచ్చవలసిన యావశ్యకత లేదు. ఏలన, రెండును సత్యమే కావచ్చును. పానుగల్లు మొదలగు దుర్గములను కులీ కుతుబ్ శాహా యొకసారి కృష్ణరాయలను జయించియు మఱి యొకసారి దమదమిల్లాఖానుని బొలదోలియును స్వాధీనము జేసికొనియుండ వచ్చును.

ఇక కొండవీటి యుద్ధవిషయమును విచారింతము. తారీఖ్ - ఇ - మహమ్మదు కులీకుతుబ్శాహీలో జెప్పినట్లు సుల్తాన్ కులీ కొండవీటిపై నెత్తి వచ్చినది వాస్తవమని పరిశోధకు లొప్పకొనుచున్నను, అందు వర్ణించినట్లు విజయుడు గాక రాయలచే పరాభూతుడై పాఱిపోయెనని నిశ్చయించి యున్నారు. వీరు తమ యభిప్రాయము సత్యమైన దని నిరూపించుటకు నూనిజాయున్నగు సమకాలిక రచయితల వ్రాతల నుదాహరింతురు; కాని నూనిజా సాక్ష్యము నాధారపఱచుకొని తారీఖ్ - ఇ-మహమ్మదుకులీ కుతుబ్శాహీయందలి యుద్ధవృత్తాంతము సత్యాత్మకముగాదని వాదించుట తగవుగాదు. ఏలనగా, నూనిజ, పేర్కొను దండయాత్ర తారీఖ్ ఇ - మహమ్మదు కులీ కుతుబ్శాహీయందు వర్ణింపబడిన దండయాత్రకంటె భిన్నమైనది. నూనిజ చెప్పు దండయాత్ర. క్రీ. శ. 1519 సంవత్సరమునకో యంతకు కొంచెము ముందో జరిగినది. కృష్ణరాయలు కళింగవిజయము సంపూర్ణమైనపిమ్మట విజయనగర

---

6. జరిగినవాస్తవము గూడ నింతియయని తోచుచున్నది. ఇందు పేర్కొనబడిన దుర్గములన్నియు నిప్పటి హైదరాబాదు రాజ్యమునందలి మహబూబ్నగరమండలమున నున్నవి. దేవరకొండ నల్లగొండ జిల్లాపరిహద్దునను పానుగల్లు గన్పుర కోవిలకొండలు మహబూబ్నగర పశ్చిమప్రాంతమునందొండొంటికి చేరువయందున్నవి. క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దప్రారంభమున విజయనగర విజాపుర గోల్కొండరాజ్యముల పొలిమేరలను ఇచ్చటనె సంధించుచుండినవి. ఈప్రదేశమప్పుడు ముయ్యేలనట్టు; కావున పై పేర్కొనిన దుర్గములన్నియు దఱచు చేతులుమారుచుండుట యందు వింత యేమియు లేదు. కోవెలకుంట వీని యందు ప్రధానదుర్గము; దాని చరిత్రననుసరించియె తక్కినవాని కథయు నడచెను. 16 వ శతాబ్దప్రారంభమునందది విజాపురరాజ్యస్థాపకుడగు యూసఫ్ ఆదిల్ ఖానుని యధీనమందుండెను. క్రీ. శ. 1511 వ సంవత్సరమున కృష్ణరాయలీతని వధించి కోవెలకొండను దత్సమీపదుర్గములను రాష్ట్రములను వశపఱచుకొనెను. క్రీ. శ. 1534 వ సంవత్సరమున కోవెలకొండ కులీకుతుబ్శాహునకు చెల్లుచుండినది. విజాపుర ప్రభువగు ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ శాహీ దుర్గమును గైకొనుటకు వచ్చి ముట్టడివేసి యచటనె కోటను సాధింపకముందె వ్యాధిగ్రస్తుడై మృతినందెను. (*Briggs Ferishta III p. 71*) కావున కుతుబ్శాహు సవాయని బసవని గావించె కోవెలకొండనాపరించినదెయు దమదమిల్లాఖానుని గొట్టి పానుగల్లు మొదలగు దుర్గములను హరించినదియు తత్పూర్వమున జరిగియుండవలెను. ఎప్పుడో నిశ్చయించి చెప్పుటకు దగిన సాక్ష్యము లేదు; కాని యది 1530-34 ల మధ్య జరిగియుండవచ్చును. ఏలనగా క్రీ. శ. 1529-30 సంవత్సరమున బీదరు ప్రభువైన బరీదునకును ఆదిల్ శాహునకును యుద్ధమునడచెను. ఈ యుద్ధమున ఆదిల్ శాహునకు బీరారు పాలకుడైన ఇమాదు శాహును, బరీదునకు కుతుబ్శాహును తోడు వచ్చిరి; కాని బరీదుపక్షమునకు ఓటమిగల్గెను. ఆదిల్ శాహు బీదరును స్వాధీనము జేసికొనెను. ఈ సందర్భమున ఆదిల్ శాహు కోవెలకొండ గన్పుర పానుగల్లు దుర్గములను స్వాధీనపఱచుకొనియుండ వచ్చును; ఏలనగా నతని, పుత్రుడగు మల్లూఖానుడీ యుద్ధమున దండ్రికి బాసటయై నిలిచి శత్రులతో బోట్లాడెను. (*Ibid p. 64*). ఇతడు గంగాధర కవి పేర్కొన్న దమది లేక దమరి మల్లాఖానుడు. దమది లేక దమురియనునవి రెండును అపపాఠములు. 'తఖీమ' మల్లూఖాను అని యుండవలెను. తరువాతి కుతుబ్శాహోదిలు శాహీయుల నోడించి యీ దుర్గముల నన్నిటిని కైవసము జేసికొని యుండవలయును. కావున నీదుర్గములను కుతుబ్శాహు కృష్ణరాయల నోడించి కైకొన్నది క్రీ. శ. 1516 నందనుటవలన గంగాధరకవి వాక్యముల నాధారపఱచుకొని తారీఖ్ - ఇ - మహమ్మదుకులీ కుతుబ్శాహీ సాక్ష్యమును నిరసించి త్రోసిపుచ్చుట సమంజసము గాదు.

మునకువచ్చి తిమ్మరసయ్యను అతనికి నాయంకరమున కిచ్చియుండిన కొండవీటికి ప్రయాణము చేసి యంపెను. అతఁ డచటికి బోయి చేరకయుండే కుతుబ్‌శాహు దళవాయి - మదార్ మలుక యను మహమ్మదీయుఁడు అఱువది వేల సైన్యముతో నతని నెదిరించెను. రెండులక్షల ఖజానును వెంటబెట్టుకొని పోవుచుండిన తిమ్మరసు వానిని సులభముగ నోడించి భార్యాపుత్రులతోఁగూడ చెఱబట్టి విజయనగరమున కంపెను. వారందఱు నచట చెఱసాలయందు మృతులైరి[7]

తారీఖ్ - ఇ- మహమ్మదు కులీ కుతుబ్‌శాహీ యందు వర్ణింపబడిన దండయాత్ర క్రీ. శ. 1526 వ తరువాత నడచెను. ఏలన నతఁడు గజపతిని జయించి కృష్ణాగోదావరుల నడిమి వీరాంధ్ర దేశమును జయించి స్వాధీనము జేసికొనినపిమ్మట కొండవీటిని ముట్టడించి నట్లు చెప్పియున్నది. కుల్లీకుతుబ్‌శాహు విజయముల కప్పుడు కొండవీటిరాజ్యమున రేగిన యల్లరియే ముఖ్యకారణము. క్రీ. శ. 1515 మొదలు కొండవీడురాజ్యము కృష్ణరాయల సర్వశిరఃప్రధానియైన తిమ్మరసయ్యకు జెల్లుచుండెను; అతని పక్షమునం దతని యల్లుఁడైన నాదెండ్ల గోపమంత్రి యా రాష్ట్రముయొక్క పాలనకార్యమును గొండవీటినుండి జరుపుచువచ్చెను. ఆసంవత్సరమున కృష్ణరాయలు దన కుమారుఁడైన తిరుమలదేవ మహారాయలను నాఱేండ్ల బాలుని తిమ్మరసయ్య కుమారుఁడగు తిమ్మదండనాయకుఁడు విషప్రయోగముచే జంపినాఁడని విశ్వసించి తిమ్మరసయ్యను నతని పుత్రులను సోదరులను బంది చేసి చెఱబెట్టించెను; కాని తిమ్మదండనాయకుఁడు చెఱనుండి తప్పించుకొని సాంద్రారణ్యమునకు బారిపోయి బందిపోటు దొంగలకును దారి దోపిడిగాండ్రకును ఇరవైన యొక దుర్గమునుబోయి చేరెను. ఆ దుర్గాధ్యక్షుఁ డతనికి బంధువగుటచేత నతని జేరదీసి యతనికి వలసిన యెల్ల సాయమొనర్చెను. ఆ దుర్గమును ప్రధాన స్థానముగ జేసికొని కృష్ణరాయలతో యుద్ధముసేయ గడగెను; రాయ లాతని యల్లరి నణచివేయుట కయ్యపరసయ్య నాయకత్వముక్రింద నొక గొప్ప సైన్యము నంపవలసివచ్చెను. అయ్యపరసు తిమ్మదండనాయకుని కునికిపట్టైన దుర్గమును జుట్టుముట్టి సాధించి యతనిబట్టి విజయనగరమునకు గొంపోయి రాయల ముందుంచెను. కోపోద్రిక్తుడై రాయలాతని సోదరుని, తండ్రియైన తిమ్మరుసును జెఱసాలనుండి రప్పించి కన్నులు పొడిపించి మరల కారాగారమున బంధించెను. తిమ్మదండనాయకుఁడు చెఱసాలయందె మృతి నందెను.[8]

తిమ్మదండనాయకుని తిరుగుబాటువలన కొండవీటి రాజ్యమున శాంతి చెడి సంక్షోభము గలిగినది. తిమ్మదండనాయకుఁడు పాఱిపోయిన సాంద్రారణ్య పర్వతప్రదేశము శ్రీశైలభూమి. అతని కాశ్రయమొసగిన దుర్గ మతని బావ నాదెండ్ల గోపమంత్రి. తిమ్మదండనాయకుని తిరుగుబాటునకును కుల్లీకుతుబ్‌శాహు కొండవీటిదండయాత్రకును పరస్పర సంబంధ మెద్దియేనియు గలదో తెలియదు. కాని యించుమించుగ నవి యొక కాలముననె సంభవించినవి. అన్యోన్యసంబంధ ముండినను లేకపోయినను తిమ్మదండనాయకుని యల్లరి మూలమున గలిగిన సంక్షోభము కుతుబ్‌శాహు దండయాత్రకు జాలగ ననుకూలించె ననుటకు సంశయము లేదు.

తారీఖ్-ఇ-మహమ్మదు కుల్లీ కుతుబ్‌శాహీలో జెప్పినట్లు ఈ దండయాత్రయందు జయము కుల్లీ కుతుబ్‌శాహునకు జేకూరెననుట సంశయాస్పదమైన విషయము. హిందువు లోడి దుర్గము సంరక్షించుకొన నేరక కప్పము కట్టెదమని యొడఁబడినంత మాత్రమున కుల్లీకుతుబ్ కొండవీటిని హిందువులకే విడిచిపెట్టి పోయెనన్నది నమ్మదగిన సంగతి కాదు. ఇది సుల్తాన్ కుల్లీపద్ధతికి వ్యతిరేకమైనది. అతనికి గలిగిన యపజయమును గప్పిపెట్టుటకు తారీఖ్-ఇ-మహమ్మదు కుల్లీ కుతుబ్‌శాహీ రచయిత యవలంబించిన కుయుక్తి ఇది యని తోచుచున్నది. ఈ తలంపు కళాపూర్ణోదయ పీఠికయందలి,

"వదలక యుల్కెంద్రుని సవాయి
బరీదు నజించు దుర్దయుం
గుదుపనములుక్క దల్లడిల గొట్టె
మహాద్భుత సంగరంబులో
నెదిరిచి కొండవీటకడ నెవ్వరు
సాటి విచిత్ర శౌర్య సం

7. Nuniz. See. Forgotten Empire p. 322.

8. Ibid pp 360 - 61.

పదపస నారసింహ విభుపట్టికి సార
నృపాల మౌళికిన్."

అను పద్యమువలన దృఢమగుచున్నది. ఇందు కుతుపనమల్కునువలన నందేల నారపరాజు కొండవీటి దగ్గర యుద్ధమునం దోడించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ నందెలనారపరాజు ఆరవీటి బుక్కరాజునకు ముమ్మనుమడు; మఱియొక ముమ్మనుమడైన అళియరామరాజు కృష్ణదేవరాయల యల్లుడు; ఇతని నే తారీఖ్-ఇ-మహమ్మదు కులీకుతుబ్షాహీ రచయిత శివరాయలని పేర్కొనియున్నాడు. ఇతని యాధిపత్యముక్రిందనే కృష్ణరాయ లొక ప్రచండసైన్యమును కులీకుతుబ్ శాహును కొండవీటినుండి తఱిమివేయుమని పంచియుండెను. కావున లక్ష్మణరావుగారు వచించినట్లు 'కొండవీటికడ నోడిపోయినది కుతుబ్షాహియే గాని హిందువులు గా'రని స్పష్టముగ జెప్పవచ్చును.

కృష్ణరాయలకు సుతుపనమల్కుతో జరిగిన యుద్ధములలో నాద్యమున జయము సుతుపనమల్కుకే గలిగెను; కళింగ దిగ్విజయమున నిమగ్నుడై యున్న తఱి యాదిల్‌శాహు కుతుబ్శాహు లిద్దరును గలిసియో ప్రత్యేకముగనో విజయనగర సామ్రాజ్యగడిదుర్గములను గొన్నింటి నాక్రమించిరి. కృష్ణరాయ లవ్వల ఆదిల్‌శాహు నోడించి రాయచూరు ముద్గలు దుర్గముల మరల స్వాధీనపఱచుకొన్నను కుతుబ్శాహాక్రమించిన కోవిల కొండగన్నవరపానుగలు దేవరకొండ దుర్గములు నాల్గును అతని యధీనమునందె నిలిచిపోయినవి; కొండవీటి రాజ్యమున తిమ్మదండనాయకుని పాళవి మూలమున సుల్తాన్ కుతుబ్శాహునకు మొదట జయము చేకూరినను చివరకు నిర్జితుడై నిజరాజ్యమును బోయి చేరెను.

అనుబంధము

కాటూరు,

కళింగ విజయానంతరము కృష్ణదేవరాయలు కాటూరు రాజ్యముపై దండు వెడలెనని న్యూనిజు వ్రాసియున్నాడు. కాటూరు దండయాత్రి ప్రశంస మఱే యెచ్చటను గానరాదు; కావున దీని చరిత్రను గనుగొనుటకు న్యూనిజు గ్రంథమునకంటె సాధనాంతరము లేదు. ఆతడు వివరించిన కాటూరు వృత్తాంత మిది :—

"కృష్ణరాయలు ఒరియారాజుతో సంధి కొడబడి యతని పుత్రికను బెండ్లియాడి యతని రాణివాసము చెఱవదల్చి (కృష్ణా) నది కవ్వలి రాష్ట్రముతో గూడ నతనికి మరల నొసగిన పిమ్మట గొప్ప సైన్యమును సమకూర్చి కాటూరుపై దండు వెడల సంసిద్ధుడాయెను. కాటూరనునది—ఏబదిఏండ్లనుండి (రాయల యాధికారము నంగీకరింపక) తిరుగుబాటు చేసియుండిన యొక ప్రభువు యేలుబడిక్రిందనుండిన—యొక రాజ్యము. చోళమండల తీరమందున్నది—(కృష్ణరాయలు) దానిమీద దండు వెడలి తత్ప్రభువు వసించుచుండిన ముఖ్యపట్టణములయందొకదానిని ముట్టడించెను. దాని పేరు......1 అది జలపరివృతము.

కృష్ణరాయలీ పట్టణమును ముట్టడిచేయ గడగిన ప్రకు వానకాలమగుటచే దానిచుట్టును నావరించియుండిన నది వెల్లువచే నుప్పొంగి జలధిరీతిపై ప్రవహించుచుండెను. తత్కారణమున అతనివలన నా పట్టణమునకెట్టి ముప్పును గలుగదాయెను. ఆలస్యమును సహింపక కృష్ణరాయలు తన యుద్యమమును కొనసాగనీయక యడ్డపడుచుండిన యానది ముఖ్యశాఖను దాటి దాని (యా పట్టణమును) దాకుటకు వీలు కలుగునట్లు దానినుండి పెక్కు కాలువలను ద్రవ్వించ పరివారమున కాజ్ఞాపింపించెను. (అతనికడ) జనస్తోమ మధికముగనుండుటచే నా కార్యమచిరకాలమున నెముగిసెను. క్రొత్తకాలువ లన్నియు ద్రవ్విరైన పిమ్మట నదీప్రవాహమును వానివైపు త్రిప్పించెను. నదిలోని నీరంతయు నల్పకాలమునను కాలువలమూలమున బాఱిపోవుటచే నది యడుగంటి లోతులేక వట్టిపోయినది. అంతట నా పట్టణప్రాకారమును దాయుటకు వలనుబడెను. ఏబదిపాయలగుండ వేఱు మార్గముల నదీజలమంతయు బాఱిపోయినది.

పట్టణములో గాపుండిన లక్షకాల్బలమును మూడువేల గుఱ్ఱపురౌతులును ధైర్యసాహసముల ప్రకటించుచు హోరాహోరిగ బోరిరి; కాని వారి పరాక్రమము వానికెక్కక వమ్మయిపోయినది; వారు కృష్ణరాయలను పట్టణమును జొరనీయక యడ్డపెట్ట జాలరైరి. ఒక కొన్నినాళ్లు పోరాటజరిగిన వెనుక, రాయలాపట్టణమును బ్రవేశించి యందుండినవారి నంద

1 న్యూనిజు గ్రంథములో ఆ పట్టణము పేరుండవలసిన తావు శూన్యముగ వదలివేయబడి యున్నది.

రిని సంహరించెను. అందు విస్తారము ధనముండినది. భూషణములును బహు సంఖ్యాకాశ్వచయమును మదహస్తివర్గము గాక యొకకోటి యేబది లక్షల బంగారు పర్దాపులతనికి హస్తగతమాయెను. ఆ రాష్ట్రము స్వైరవశమైనపిమ్మట కృష్ణరాయలు తన నాయకులలో నెవ్వరెవ్వరికెంత మాత్ర మీయదగునో యంతమాత్రము పంచియిచ్చెను. ఆ పట్టణమున నివసించుచు నా రాజ్యము నేలుచుండిన ప్రభువును బందీకృతునిగావించి విజయనగరమునకు గొనివచ్చెను. అతడచట రాయల చెఱయందు మృతుడాయెను."2

న్యూనిజు చెప్పిన కొటూరు వృత్తాంతమున సందేహాస్పదములైన యంశములు కొన్ని కలవు. కొటూ రెచ్చటిదో రాయలకోపమునకు గుఱియైన తద్రాజ్యాధిపతి యెవ్వడో తెలియరాదు. ఈ యంశములను స్పష్టముగ దెలియజేయగల సాక్ష్యము న్యూనిజు చరిత్రయందుగాని యన్యత్ర మఱియెందుగాని లభ్యపడదు. కావున నీ దండయాత్ర చరిత్రను వివరింపబూనిన యాధునిక పరిశోధక పండితులు ఒకరు చెప్పినట్లు మఱియొకరు చెప్పక తలకొక దారి ద్రొక్కి యభిప్రాయభేదమును వెలిపుచ్చియున్నారు. గజపతుల రాజధానియగు కటకమే కొటూరన్నారు హోసకోట కృష్ణశాస్త్రిగారు3. సాధు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు 'తథాస్తు' అని కృష్ణశాస్త్రిగారి యభిప్రాయమును శిరసావహించినారు4. వీరి యభిప్రాయము సరికాదని నిరసించి కొటూరనగా కొండవీటిరాజ్యమనియు నదియే యుమ్మత్తూరనియును, న్యూనిజు భ్రమజెంది కృష్ణరాయల యుమ్మత్తూరు కళింగదండయాత్రల కాలక్రమమును దారుమారు చేసినాడనియు వాదించినారు డాక్టరు, యస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు5. తొలుత రాయవేలూరే కొటూరని యూహచేసిన సూయలు6 తరువాత కృష్ణస్వామి అయ్యంగారి యభిప్రాయము నంగీకరించినారు7. ఇది సమంజసము కాదని త్రోసిపుచ్చి ఆచార్య కె. ఎ. నీలకంఠశాస్త్రిగారును డాక్టరు. టి. వి. మహాలింగముగారును. కొటూరను నది చెంగల్పట్టుజిల్లా పొన్నేరితాలూకాలోని తూర్పుసముద్రతీరమున నుండు కొటూరను కుగ్రామమే యని నిర్ధారించినారు8.

ఈ యభిప్రాయము లెంతవఱ కంగీకార్యములో విచారించుట యుక్తము—కాని ముమ్ముందు న్యూనిజు కొటూరు వృత్తాంతమున దర్శితదేశ నిర్దేశమునకు సాధకములను యంశములను వివరించుట మిక్కిలియు నావశ్యకము.

(1) కొటూరనునది యొక రాజ్యము పేరు; అది చోళమండలతీరమున నుండెను.

(2) కృష్ణరాయలా రాజ్యములో నొక ముఖ్య పట్టణమును నదిచే పరివృతమైనదానిని ముట్టడించెను.

(3) ఆరాజ్యమును పాలించుచుండిన రాజు కృష్ణరాయల దండయాత్రకు పూర్వ మేబదిసంవత్సరములనుండియు తిరుగుబాటు చేసియుండెను. ఈమూడంశములును ఏ ప్రదేశమున కనువర్తించునో యా ప్రదేశమున కొటూరు రాజ్యముండెననుట సమంజసము; ఇందే యంశమునకు విరోధించినను అట్టిచోట కొటూరు రాజ్యముండెనని తలంచుట యుక్తముగాదు.

ఇక కొటూరురాజ్య మెచట నుండెనో కనుగొందము. కటకమే కొటూరగునా? తూర్పుసముద్రతీరము నంతటిని పాశ్చాత్యులు చోళమండలతీరమని చెప్పువారు. కటకము తూర్పు సముద్రదేశమునందున్నది. అంతమాత్రమున నదియే కొటూరనుట తగదు. ఏలన కృష్ణరాయల కొటూరు దండయాత్రకు పూర్వ మేబది సంవత్సరముల (క్రీ. శ. 1519-20—50=1469-70) నుండి తత్పాలకుడు తిరుగుబాటు చేసియుండెనని న్యూనిజు చెప్పుచున్నాడు. తిరుగుబాటునకు పూర్వ మతడు రాయసామంత మండలాధిపతియని తెల్లముగుచున్నది. అనగా నతని రాష్ట్రము విజయనగర సామ్రాజ్యాంతర్గతమై యుండవలెను. విజయనగర రాయల యధికారము కృష్ణరాయల కళింగ దిగ్విజయమునకు పూర్వమెన్నడును సింహాచలమున కవ్వలిదేశముపై పాగియుండలేదు. మఱియు కటకము గజపతుల రాజధాని. అచట మొదట పూర్వగాంగ వంశజులును నటువెనుక సూర్యవంశజులును నగు గజపతులు రాజ్యమొనర్చిరి. వీరెన్నడును విజయనగర చక్రవర్తుల కరిగాపులై యుండిరనుటకు · లేశ

2. *Nuniz. See the Forgotten Empire, pp 320-22.*

3. *ASIAR. 1908-9 p. 180.*

4. *TDER. pp 181-2.*

5. *The Yet-remembered Ruler& pp 9-11.*

6. *Forgotten Empire, p. 321. n. 1.*

7. *Historical Insriptions. li. 228.*

8. *Ep. Ind,*

మాత్రమైన నాధారము లేదు; కావున కటకమే కొట్టూరను సిద్ధాంత మంగీకరింపదగినది కాదు.

ఉమ్మత్తూరు కొట్టూరా? ఇది కృష్ణరాయల కాలమున గాని యంతకు ముందుగాని కొడవుల యధికారము క్రింద నుండెనా? కృష్ణరాయలోడించి బందీకృతుని గావించి విజయనగరమునకు గొనిపోయిన కొట్టూరు ప్రభువు కొడవ వంశజుడా? అను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. క్రీ. శ. 1323 వ సంవత్సరమున మహమ్మదీయులు ద్రావిడదేశమును జయించిన తరువాత కొడవ వంశజు లడపొడ గానరాకపోయిరి. విజయనగర యుగశాసనములలో గాని మఱే యితర చరిత్రాధారములందుగాని కొడవుల ప్రస్తావ మెందును గానరాదు. కొడవు లనగా పల్లవులు. క్రీ. శ 10 వ శతాబ్దారంభమువఱకును పల్లవుల యధికారము పశ్చిమాంధ్ర దక్షిణకర్ణాటక భూములపై సాగినది. తరువాత వీరి యధికారము క్షీణించి వారి రాష్ట్రము చోళసామ్రాజ్యమున గలసిపోయినది. క్రీ. శ 13 వ శతాబ్దమధ్యమున కొప్పెరుంజింగడను కొడవ ప్రభువు ప్రసిద్ధికెక్కి తొండమండలమున జాలభాగము నేలెను. అతని యధికారమెన్నడును ఉమ్మత్తూరుపై సాగలేదు. మఱియు విజయనగరరాయలకాలమునందు ఉమ్మత్తూరు నేలిన రాజవంశము కేవలము కర్ణాటకవంశము; మఱియు, దాము పాశ్చాత్యగాంగరాజుల యొక్కయు హొయసలుల యొక్కయు సంతతివారమని వారు చెప్పుకొనిరి. కొడవులకును వారికిని సంబంధమున్నట్లగపడదు. ఇంతకంటె ప్రబలమైన యాక్షేపణ యొకటికలదు. కొట్టూరు ప్రభువు ముఖ్యపట్టణమువలె కృష్ణరాయలచే సాధింపబడిన యుమ్మత్తూరులోని శివన సముద్రముభియు కావేరిమధ్యస్థమైనను, నది మైసూరు పీఠభూమిపై నున్నది కాని చోళమండల తీరదేశమున లేదు. ఈ రెండు కారణములవల్లను కొట్టూరనునది కొడవరాజ్యమనియు దాని కుమ్మత్తూరు రాజధానియనియు దలంచుటకు వీలు లేదు.

ఇక న్యూనిజు వచించిన కొట్టూరు పొన్నేరి తాలూకాలోని ఆ పేరిటి గ్రామమా? ఇది పై నుడివినట్లు చోళమండల తీరదేశమునందున్నది. మఱియు దక్షిణ నదముల నొక యేఱు ప్రవహించుచున్నది. కాని యా ప్రాంతము నేలుచుండిన ప్రభువు కృష్ణరాయల దండయాత్రను మును కేబది సంవత్సరములనుండి తిరుగుబాటుచేసియుండెననుట విశ్వసింపదగనిది. ఏలన నీ ప్రాంతభూమియంతయు క్రీ. శ. 1491 పర్యంతము సాళువనరసింగరాయల యేలుబడిక్రింద నుండినది. తరువాత ఇమ్మడి నరసింహరాయల కాలమున రాజ్యసంరక్షకుడైన నరసానాయకుడు దుదయగిరికటక గజపతి నోడించి సముద్రతీరమునకై సైన్యమును నడిపించుకొనిపోయి ద్రావిడదేశమును ప్రవేశించి యచటినుండి దక్షిణ దిగ్విజయయాత్ర సాగించినట్లు వరదాంబికాపరిణయమునందు చెప్పియున్నది. 9 తుండీరమండలమును ప్రవేశించుటకు ముందుగాని తరువాతగాని సముద్రతీరదేశమున నతడెవ్వరితోడను యుద్ధముచేసినట్లు చెప్పియుండలేదు. ఈ దండయాత్ర క్రీ. శ. 1496 వ సంవత్సరమున నడచెను. నరసానాయకుడీ సందర్భమున రామేశ్వర పర్యంతము రాజ్యము నల్పుచుండిన దాక్షిణాత్య భూపాలురనెల్ల జయించెను. 10 వీరనరసింహరాయల కాలమునగాని కృష్ణరాయల రాజ్యారంభకాలమునగాని పొన్నేరి ప్రాంతభూమిని రాయల కనతుడై యుండిన మాండలికు డొక్కడేలుచుండినట్లూహించుటకు దగిన సాక్ష్యములేదు. కావున పొన్నేరిప్రాంతమున చోళమండల తీర ప్రదేశమున నద్రిలిటమున కొట్టూరను పేరుగల గ్రామము వెుకటియున్నను నదియే న్యూనిజు వర్ణించిన కొట్టూరని తలచుట పొరబాటు.

మఱి యా కొట్టూ రెచ్చట నున్నదనుట విచారణీయాంశము. కొట్టూ రనునది కాయత్తారు కావచ్చును. ఇది మధురకు దక్షిణ దిగ్భాగమున తిరునేల్వేలి ప్రాంతభూముల నేలుచుండిన పాండ్యవంశజులలో నొక శాఖవారికి రాజధానియై యుండెను. అప్పటి పోర్చుగీసు ప్రయాణీకులును గ్రంథకర్తలును దీనిని పేర్కొనియున్నారు. 'ఆ తీరదేశమునకు రాజధానియైన కాయత్తారుకు ప్రభువును 'కయితిరోరాజ' ని పిలుతురు. అతడు శూరుడు', అని క్వైడో డె బర్రో యను నతడు చెప్పియున్నాడు. 11 సింహళవిజయ చరిత్రను రచించిన క్వైరోసుపాదిరి కూడ 'కేతిరో' నేలు చిన్నరాజు'లను పేర్కొనియున్నాడు. ఇట్లు పోర్చుగీసు రచయితలచే కెయితిరో యని పేర్కొనబడినది కాయత్తారు పాండ్యరాజ్యము. న్యూనిజు కొట్టూరునుగూర్చి చెప్పిన ముఖ్యాంశములు కాయత్తారునకు సరిపోవుచున్నవి. కావున కృష్ణరాయలు క్రీ. శ. 1519-20 వ సంవత్సరమున జయించిన కొట్టూరి కాయత్తారు రాజ్యము గావచ్చును; ఇట్లని దృఢముగ చెప్పుటకు వలనుపడదు; ఈ యంశమును రుజువుచేయగల సాక్ష్యమింకను లభ్యపడలేదు.

---

9. Sources of Vijayanagara History. pp 172-3

10. Further sources I. pp 168. f

11. Queyros, The Conquest Ceylon, p. 394. n. 1.

"హిమగిరితనయే..."

శ్రీ క్రొవ్విడి లక్ష్మన్న

"శారదమ్మా, శారదమ్మా!" ఉస్సురని నిట్టూరుస్తూ పీధిగుమ్మం యెక్కి నెమ్మదిగా పిలిచింది ఉమాదేవి. మధ్యాహ్నం రెండుగంటల వేళ. అగ్గి కత్తెరలున్నాయ్. ప్రాణికోటి సర్వం ఎండగాడ్పుకి సొమ్మసిల్లి పడిపోయినట్లుంది. ఎక్కడో రెండు వీధుల వెనక తిరుగాడుతూన్న "అయిస్ క్రీమ్" అమ్మే వాళ్ళ కేకలూ, అంతకంటే దూరంలో ఉన్న ఆఫీసుల్లో పనిచేసుకుంటూన్న వాళ్ళనీ మినహాయిస్తే, ఊరు నిద్దరలో యుందనే చెప్పొచ్చు. లోకల్ ఫండు వాళ్ళ సర్కారూ అని ముసూచిపడ్డ మొహంలాగ తయారయిన రోడ్డుమీద పలచగాజల్లిన సన్నపు టిపకా, సగం కరిగిన తారుమరకలూ, ఆ మండుటెండలో మిలమిలా మెరిసిపోతూ కళ్లు చికిలిస్తే కాని చూపు ఆననివ్వడం లేదు. కందగడ్డలాగ రౌద్రబారిన ముఖం పైట చెరగుతో తుడుచుకుంది, ఉమాదేవి. ఎండదెబ్బ మూలాన్ని యేమో అలా కనిపించింది కాని, నిజానికి ఆమె అట్టే సేపు వేచి ఉండవక్కర లేకపోయింది. పిలుపు వెళ్ళిన రెండు నిముషాలకి తలుపు తెరుచుకుంది; వట్టివేళ్ళ తడిక వొత్తిగిలిస్తూ శారద అవుపడనూ అవుపించింది.

"మీ—మీరా? ఇంత యెండలోను!" అని ముహూర్తమాత్రం ఆశ్చర్యపోయి, తిరిగీ ఉత్తర క్షణంలోనే "రండి, రండి...అబ్బే, యిక్కడ కాదు. నాగదిలో కూచుందాం రండి, అక్కడ చల్లగా వుంటుంది" అంటూ నోటినిండా పలకరించి, లోనికి తీసుకువెళ్ళింది.

"నిద్దర పోతున్నావు గాబోలు, పాపం." క్షంతవ్యని అన్నట్టుగా అంది ఉమ, పాముకుబుసం లాంటి శారద వాయిలుచీరా, బాగా మెడక్రిందికి కత్తిరించిన జాకెట్టూ, కాస్త చెదురుపాటుగా ఉన్న ఆ ముంగురులూ చూస్తూనూ.

"అబ్బే-నిద్దరపోవడం లేదు. తలంటుకున్నా నేమో, ఫేను క్రింద కూచునేసరికి జుట్టు కాస్త చెదిరినట్టుంది" సమాధానం చెబుతూనే శారద పెసర కాయలాంటి ఉంగరపు వేలితో ముంగురుల వెనక్కి తోసి సవరించుకుంది.

నీడగా, కాస్త చీకటిగా ఉన్న ఆ గదిలో కూచుని, వట్టివేళ్ళ తడకల మీదుగా వస్తున్న గాలి అనుభవించేసరికి రెండునిముషాల్లో తెప్పరిల్లుకుంది ఉమాదేవి. దానికితోడు శారద బలవంతంమూలాన్న, కూజానీళ్ళతో చల్లటి మొహం కడుక్కుందేమో, కాస్త స్తిమితపడింది కూడాను.

తను అంటే యెందుకో అంత అభిమానం ఆ పిల్లకి! "ఆఁ హాఁ హాఁ. ఆ షరబత్తునాకు. మీరీ ఓవల్టిన్ను తీసుకోండి. 'చల్లటి ఓవల్టిను పానీయము!' వాళ్ళే ఎడ్వర్టయిజు చేస్తారుగా!!" అంటూ కిలకిలనవ్వుతూ అలా కబుర్లు చెబుతూనే బలవంతి పెట్టేసింది, శారద.

"చిన్నదానివి. ఈ మర్యాదా అంతా బాగానే వుందనుకో... అయినా, అనవసరపు శ్రమ అక్కర్లేయా."

కాని, నిజానికి ఉమ అలా మన్నించమని అనవలసిన అగత్యం లేదు. అక్కడా అక్కడా చెప్పుకుంటూన్న ప్రైవేట్లు తప్ప వేరేమీ ఆమెకి ఆధారం లేదని శారదకి తెలుసును. అందులోనూ ఏ యింగ్లీషో, లెక్కలో గనకనా? పది యిళ్ళలో కుదురుకుంటే ఏదో యిదవుతుంది అనుకోడానికి? సంస్కృతం ఆయిరి! మొగరాయిళ్ళే పరీక్ష పాసు కావడానికి తెలుసుకన్నా సులభం అని అఘోరిస్తారు, సంస్కృతం—కేవలం రోలాగో తట్ట తగ లేద్దాం అనీ. అలాంటప్పుడు ఆడపిల్లలకి ఏవి అవకాశాలు ఉండి యేడుస్తాయీ! అసలు ఖచ్చితంగా

పెద్దక్లాసులు చదువుకు వేవాళ్లు యెంతమంది? ఇహ సంస్కృతంకోసం ప్రాధేయ పడేవాళ్లు యేమాత్రం? అందులోనూ మరీ ఆడపిల్లలు! ఆ భాషఅంటేనూ, ఆ సారస్వతం అంటేనూ తల్లిదండ్రులకి యెంత ఉత్సాహం ఉంటే, పిల్లలకి యీ పరిస్థితులు కలిసేనూ? నూటికి తొంభైమంది రొడ్డకొట్టుగా చదువుకు పోతూన్న వాళ్ళేగా? ఇంక యేకో ఒకటి కుదిరిందీ అంటే శబ్దమంజరి మొదలుకుని శాకుంతలం వరకూ యేపాఠం చెప్పినా అల్లా పడేశేరం, కని బొమ్మలవీాడి వెంట్రుకల్లాగ యెదుగూ బొదుగూ లేకుండాను; పైగా యింటికీ యింటికీ వొల్లమాలిన దూరం! పాపం, ఉమాదేవికి ఊరు మొత్తంమీద యెలాగో నాలుగుపాఠాలు కుదిరేయి: ఉదయం ఓ రెండూ, మధ్యాహ్నం ఓ రెండున్నూ. అమ్మలక్కలే ఆలిండియా రేడియో అయిపోయిన ఆఊళ్లో ఆమె పరువు మర్యాదలన్నీ నూటివి కని పెట్టుకుని ఉండకెంబట్టే నిర్దేశిస్తారని వేరే చెప్పనక్కర లేదు. అయినా పరిస్థితుల్లో మొగాళ్లు కచేరీలనుంచి యిళ్ళకి రాకుండానే పాఠాలు ముగించుకుని గుమ్మం చేరుకోవలసి వచ్చేది ఆమెకి. అంచేత ఉదయం, మధ్యాహ్నం, సాయంత్రం అన్న విభేదం లేకుండా కలగలుపుగా కలిసి జరిగిపోయేవి రోజులు, ఉమాదేవికి, నిత్యమున్నూ. వేసవికాలం అయినా అంతే.

"మధ్యాహ్నంపూట వస్తా ఉంటానమ్మా" అని మొన్న వాళ్ళ అమ్మతో అంటూ ఉన్నప్పుడే శారదకి యీ పరిస్థితులు మాచాయగా తెలిసినా, బొత్తిగా యిలా యెండ మండిపోతూన్నా, వచ్చేస్తుంది అనుకోలేదు. ఎండపడి వస్తుంది అని మాత్రం తెలుసు. అందుకే కాస్త వోవల్టీను కలిపి "రెఫ్రి—జరేటరు" లో ఉంచింది.

ఎన్ని క్లిష్ట పరిస్థితులలో శ్రమించవలసి వచ్చినా ఉమాదేవిమాత్రం, యేదో ఘోర తపస్సులో నిమగ్నురాలయిన దానిలాగ, ఎంతో శ్రద్ధానిష్ఠలతో సాగించేది కార్యక్రమం. సంస్కృత కావ్యాలు ఆమెకి కరతలామలకం. అందులోనూ కాళిదా సంటే ప్రాణాలే పెట్టేది.

శారద షరబత్తుచవి చూపేసరికి, ఉమాదేవి ఓవలిటీన్న తెచ్చుకోవడమున్నూ అయింది. ఆమెపైట చెంగుతో పెదవులు తుడుచుకుంటూ ఉంటే, శారద పుస్తకం తెరిచింది. కుమారసంభవం కంట పడేసరికి ఉమ పరవశ అయిపోయింది. అంతవరకూ ఉన్న ఆయాసం, నిస్త్రాణా, బడలికా పటాపంచలయిపోయినాయి. ఆమె పెదవులని మందహాసం తొణికిసలాడింది; కనిపాపల్లో కళలు మెరిసేయి. శారద పుస్తకం విప్పి యింకా శ్లోకం తెరుచుకుంటూ ఉండగానే, దేవి వరసగా చదువుకు పోతోంది, రసవత్తరమైన ఘట్టాలు—ఒకటీ, రెండూ, మూడూ, ఆ ధోరణిలో ఒక మాధుర్యం; ఆ విరుపుల్లో అర్ధస్ఫూర్తి, ఆగవుకాల్లో భావ పాకమార్ధవం—శ్లోకం అయ్యేసరికి శ్రోతని ఉర్రూతలూగించేయికావూ? దేవి పాఠం చెప్పడంలో మెలకువలే వేరు!!—

"ఇదుగో, చూడు, శారదా. నువ్వే ఉన్నావనుకో," క్లిష్టతరమైన భావం హృదయానికి హత్తుకుపోయేటట్టుగా ఉదహరిస్తోంది దేవి,—"నీ కన్నా వెయ్యి అంతస్థులు పైనున్నవాణ్ణి ప్రేమించేవు. కేవలం కాముకత్వేనా కాదు; మనసారా వలచి వరించేవు. అతను, ఏ విదేశాల్లోనో పెద్ద పెద్ద పరీక్షలు ప్యాసయివచ్చి, ఏదో పెద్ద ఉద్యోగం చేస్తున్నాడనుకో. నువ్వు-మాట వరసకి అనుకుందాం—అతనికన్నా యెన్నో మెట్లు దిగువని ఉన్నదానివి. కాస్త నాలుగువేళ్ళూ నోట్లోకి పోతూన్న దానివే; అందగత్తెవి కూడాను. కాని, మొత్తంమీద చూస్తే అతని వర్చస్సు వేరు; నీతరహా వేరు. ఇటువంటి పరిస్థితుల్లో అతన్ని చూద్దాం అనీ, అతనితో మాట్లాడదాం అనీ యెంతో అటమటించిపోతున్న నీహృదయం—అకస్మాత్తుగా ఆ సన్నివేశం తటస్థ పడేసరికి—ఎంతలాగ కొట్టుకుంటుందో కాస్త ఊహించు.

"సరిగ్గా అటువంటిదే పార్వతీ శివుల ప్రణయంలో తొలిఘట్టం. శివుడు మహా ఐశ్వర్యవంతుడు. 'ఐశ్వర్యమీశ్వరాదిచ్ఛేత్' అని ఆర్యోక్తి ఉంది. అవునా? అయినా అంతకన్నా నిరాడంబరజీవి యింకొకడు లేడు. అనునిత్యమూ ప్రసన్న వదనంతో తపస్సు చేసుకుపోయే వ్యక్తి; కాని కోపంవచ్చిందీ అంటే ముల్లోకాలూ భస్మం చెయ్యగల శక్తి ఉంది. ఇలాగ ఆదర్శ ప్రాయమయినవి అనేకగుణాలు అతనిలో యిమిడిఉన్నాయి. కాగా, చక్కని ధవళ కాంతి దేహం. మరి అతన్ని చూసేసరికి

పార్వతి ముగ్ధహృదయంలోంచి ప్రేమవాహిని పెల్లుబికివచ్చి, పొంగి, కట్టలు తెగి పారింది అంటే ఆశ్చర్యం ఏంవుందీ? అయినా అపరిచితగా? అంచేత వివిధ భావాలు విపరీతంగా పెనవేసుకుపోయి, నానా గందరగోళం చేసేసేయి ఆమెని. తపశ్చర్యానిమగ్నుడూ తన నోములపంట కాబోయేవాడున్నూ; భక్తి తత్పరతలో పడింది పార్వతి. కాని తన మనోవికారం మూలాన్న ఆ తపశ్చర్యకి యెక్కడ భంగంకలిగి ఏవి శపించిపోతాడోనని భయంతో వొణికిపోయింది, పాపం. అంతలోకే త్రికరణశుద్ధిగా ఆరాధిస్తున్న ప్రేమమూర్తి స్ఫురించేసరికి వొళ్లమాలిన సిగ్గు వొళ్లంతా కమ్మేసింది! భయం, భక్తీ, సిగ్గూ అనేయీ మూడు లక్షణాలూ జడపాయల్లాగ పెనవేసుకు పోయినాయిట, ఆమెలో. ఈమాటు తెలిసిందీ! ఇప్పుడు చదువ్."

అప్పటిదాకా వొళ్లు మరిచిపోయి వింటూన్న శారద తిరిగీ వాస్తవిక ప్రపంచంలోపడి, అఘుట్టం మళ్లీ చదివింది. అర్థం చేసుకుంది. గురువుగారి కావ్య పరిశీలనకి లోలోపలే మెచ్చుకుంటూ స్తంభించి పోయేసరికి—అంతలో ఉమాదేవే అందుకుంది—"హిమగిరితనయే, హైమవతీ—" అని. దానితో నాటికి పాఠం సమాప్తం. యెప్పుడూ యింతే. ఈ మాటతో నే పాఠం ఆరంభం అవుతుంది; దానితో నే మళ్ళీ ఆఖరు!

2

"హిమగిరి తనయే... హైమవతీ... హిమ... గిరీ... తనయే-" ప్రశాంత సలిలగంభీరంగా ఆరంభించిన ఆలాపన, అలా అలా గాలిసుమ్మటంలాగ పై పైకి యెగిరిపోతూ, సుళ్లుగాతిరిగి వస్తున్న మూర్ఛనలు వొళ్లు పరవశం చేసేస్తూఉంటే, యెత్తుకున్న యీ కృతి ఆవృత్తాలు తిరిగి, మూర్ఛనలుమారి, కల్పన స్వరాల్లో విజృంభించి, శ్రోతలని మంత్రముగ్ధులని చేసేసింది—రెండేళ్ళక్రితం ఉమ పాడిన ఉదయరవిచంద్రిక! శంకరం ఉపన్యాసం యెంత బావుందన్నారో, అంతకి మరింత మెచ్చుకున్నారు ఉమా కుమారి సంగీతం ఆవేళ. అసలుసంగతి యేమిటీ అంటే, ఓ ప్రొఫెసరు రిటైరయి పోతున్నాడు. అతనికి వీడ్కోలు విందూ, సందర్భమున్నూ. నిజానికి శంకరం అప్పటికి ఆకాలేజీ స్టూడెంటు కాడు. ఆ క్రిందటి సంవత్సరమే బి. ఏ. ముగించుకుని పై చదువుకోసం పట్నం వెళ్ళిపోయేడు. దసరా సెలవులకని యింటికి వచ్చేసరికి, యిదీసంగతి. ఏవో ఉపన్యాసాలూ అవీయిచ్చి, పత్రికలలో కథలూ వ్యాసాలూ రాసీ, కొత్త గడబిడ చేస్తూఉండడం శంకరానికి యింటరునుంచీ పరిపాటే. అలాగని కాలేజీలో చదువూ వెనకాతేది కాదు. అందుచేత కాలేజీ ప్రొఫెసర్లకి అందరికీ శంకరంఅంటే యెంతో అభిమానమూ, గౌరవమున్నూ. కాగా మొదటినుంచీ ఆ కాలేజీలో నే చదువుకున్న వాడాయిరి. వీటి అన్నిటి మూలకంగా నే అతన్ని ప్రత్యేకించి ఆహ్వానించేరు ఆ సమయానికి. ఉపన్యాసాలు ముగిసేయి. శెలవు పుచ్చుకోబోతూఉన్న ప్రొఫెసరు శర్మగారు ఎంతో సాదరంగా మాట్లాడేరు. కార్యక్రమంలో చివరి అయిటం సంగీతం. ఏవో ఫిల్మ్ గీతాలూ గోడవా కాబోలనుకుని, మెల్లిగా హాలు గుమ్మందాటి వరండాలోకి వెళ్లేడు శంకరం, సిగరెట్టు కాల్చుకుందాం అని. అంతలో ఫిడేలు శ్రుతి బిగింపులూ, "త-ర-న్నా-నా-ఆ-" అని రాగం ఎత్తుబడీ శ్రుతి పుటానబడ్డాయి సిగరెట్టు కాలుస్తూ, ఎదరగానుంచుని తన ఉపన్యాసం మెచ్చుకుంటున్న యింకో ఫోర్త్ యియరు విద్యార్థితో మాట్లాడుతూ పరధ్యానంగా నే విన్నాడు మొదట్లోను. అంతలోకే రాగం అవరోహణలోపడి, కైశికి నిషాదంవద్ద ఆగి, కాస్సేపు రిషభం దగ్గిరకివచ్చి, మళ్ళీపైకి, వెళ్ళి వక్రాటువలు తిరిగి, మూర్ఛనలుమారి, వింటూన్నకొద్దీ గంభీరతా ముద్ర వహించుకుపోతూ, ఇహ మరి నిలబడనిచ్చింది కాదు. సగం కాల్చిన సిగరెట్టు గట్టిగా ఒక్క దమ్ములాగి అవతలకి విసిరేసి, నిశ్శబ్దంగా తిరిగీ వచ్చి కూచున్నాడు, చివరి బెంచిమీద. హాల్లో అంతా చెవులు రెండూ ఆమెకే అప్పచెప్పి మరీ వింటున్నారు. ఆ పాడిన సంగతులు కెరటాలమీద తెప్పలాగ వొయ్యారంగా తేలిపోతూ వినవస్తున్నాయి. శంకరం వొళ్లు మరిచిపోయేడు.

అలాగ పాటవింటూ ఉండగానే అతనిలో ఆలోచనలు రేకెత్తాయి. 'ఎక్కడ చూసేను చెప్మా? కొత్త మోహం మాత్రం కాదు, నిశ్చయం' అనుకుంటూ బాగా అయిదునిమషాలు గుంజాటనపడిలేసే

గాని తేలలేదు. తను ఫోర్తుయియరులో ఉండగా యీమె ఫస్టు యియరులో చేరిందని. ప్రక్కనున్న విద్యార్థిని కూడా అడిగి సందుగొమ్ముల అనుమానం తీర్చుకున్నాడు. ఉమ సెకెండుయియరు స్టూడెంటు ఇహానేం ? ఆ అమ్మాయే. పక్కవీధులో ఉండేది. వాళ్ళ తండ్రి ఏవో తెలుగువైద్యుడు కాదూ, నల్లరాతి కల్వాలు పెట్టుకుని మందులు నూరుకుంటూ ఉండేవాడు యెప్పుడూనూ ? అవునవును. ఆ అమ్మాయే.—:

"ప-ప-ప—ని-ని-ప—ప-ని-ప..." ఓమూల స్వరాలు దొర్లిపోతున్నాయి ఫీతేలు కవాను జంపుకు యిచ్చి తిరుగుతోంది.

ఆమె కంఠంలోంచి అమృతే స్వరాలు కెరటాలయి వెలువడుతున్నాయి. శంకరం వేళ్ళు అప్రయత్నంగా తాళం వేసుకుంటూ పోసాగేయి.

ఆలోచనలన్నీ వొదిలి, తాత్కాలికంగా తన్నుదా మరిచిపోయాడు అతను.

కూడా వచ్చిన స్నేహితులు నాలుగు రోడ్ల మొగని విడిపోయారు. ఇంటిదోవ పట్టినా శంకరానికి ఆపాటే శ్రుతిపుటాల్లో మారుమోగుతోంది—'హిమగిరితనయే... హేమలతే'.

"ప్చ్"

శంకరం అదిరిపడి తిరిగి చూసేడు. ఉమ నాలుగ్గజాలు వెనకనుంది, చిన్న చెల్లాయితో సహా. అతనికి అనుమానం వేసింది. ఆ అమ్మాయేనా అలా పెదవివిరుస్తా ?

"క్షమించాలి. హేమలతే కాదు, హైమవతీ అని చరణం" పార్వతే అనేసింది.

"పైకే అంటున్నానా యేమిటి కొంపదీసి ? కాకపోయినా శృతి పాండిత్యంలో తప్పులకేం కొదవా ? ఇంతకూ మీ పాట అలా నిలిచిపోయింది చెవిలోను."

"మీ ఉపన్యాసం కంటేనా ?"

"సహృదయులు కనక అలాగ అపేక్షగా మాట్లాడుతారు, మీరు."

"మీ మాటల్లో అపేక్ష లేదని అనుకోను ?"

ఇద్దరూ నవ్వుకున్నారు.

ఇద్దరికీ యిద్దరి యిళ్ళల్లోనూ పరిచయమూ అయింది, రాకపోకలు సాగేయి, క్రమేణాను. 'మా ఉమకి సంస్కృతం కొస్త నట్టుతోందిట. నువ్వో రెండు ముక్కలు చెప్తావా, నాయనా ?' అన్నాడు ఉమతండ్రి ఓనాడు. అదీ వాళ్ళ సాన్నిహిత్యానికి నాందీ ప్రస్తావన.

"వాగర్థా కశ్చిదస్తి ? అని యేదో ఆక్షేపణగా అంటారేమిటండీ ?"

"ఎవరో కాళిదాసుని ఆక్షేపించేట్ట, గ్రామరు తెలియదని. అసలు ఆయన వ్రాయబోయే ఉద్గ్రంథాలకి వేసుకున్న ప్రాతిపదికట అది.

'అస్త్యుత్తరస్యాం' యిందాకా నే చెప్పేనుగా ; కశ్చిత్కాంతా అన్నదాంతో మేఘమాల ప్రారంభం. వాగర్థావివ అన్నది రఘువంశంలో మొదటిశ్లోకం. నిజం అని నమ్మడానికి వీల్లేకపోయినా, చమత్కారంగా ఉన్నవి, యిలాంటివి బోలెడు కథలున్నాయి' అంటూ ఆ గ్రంథాల్లో మెరుగులు స్థాలీపులాక న్యాయంగా వివరించేడు శంకరం, ఉమ నాన్నగారికి.

ఆ దసరా నెలల్లో ఆమె మేఘమాల చదివేసింది.

తరవాత వేసవిలో రఘువంశంలోవి నాలుగు సర్గలూ, కుమారసంభవం అంతానూ పూర్తిచేసింది. ఏ రోజు పాఠానికి ఆనాడు శంకరం శ్లోకాలకి తెలుగు పద్యాలు రాస్తానే వచ్చేడు ; పాఠం పూర్తి అవగానే ఆమెకి వినిపించేవాడు. మూలమూ, తర్జుమా తైపారు వేసుకుని చర్చ జరిపించేవారు ఉభయులూనూ. ఉమసూచనల ప్రకారం ఎన్నోసార్లు దిద్దుకున్నాడు అతని పద్యాలు ; దిద్దుకున్నాక తన అనువాదానికి తానే ముగ్ధుడైపోయేవాడు. తరవాత తరవాత అవి పత్రికల్లో పడి బాగున్నాయని నలుగురూ ప్రశంసించినప్పుడల్లా, అరగన్ను మోడ్పుతో ఉమని లోలోపలే అభినందించేవాడు, అలాగ సలహాలుయిచ్చి, మెరుగులు దిద్దినందుకు. తల్లితో అనేవాడు కూడాను, 'అమ్మా, మొదట్లో యిలాగ రాసేనే. రాస్తేనూ,...ఉమ యిలా మార్చమంది. చూశావా మరీ, ఆ మాత్రం మాట మార్పుతో పద్యం ఎంత బావుందోనూ ?'"

అటువంటి ప్రసక్తివచ్చినప్పుడల్లా ముసలావిడ వాళ్ల చనువూ అన్యోన్యతా చూసి మురిసిపోయేది.

ఉమ బి. ఏ. లోకి వచ్చేసరికి శంకరానికి ఎం. ఏ. పూర్తి అయింది. ఉపాధి బిజ్ఞాటవకి ఊరు వదిలి వెళ్లవలసి వచ్చింది. మర్నాడు వెళ్లిపోతా డనగా, ఉమ ఏదో పుస్తకం చేతపట్టుకువచ్చింది. పాఠం చెప్పమని నెపం లో. శంకరం తల్లితో కాస్సేపు మాట్లాడి మేడమీదికి వెళ్ళింది. ఆవేళ అరగంటకన్నా యెక్కువ సేపు పాఠం కాక పోయినా, పాఠం అవుతూ ఉన్నంతసేపూ నోరు యెంతమాట్లాడిందో, అంతకి రెండింతలు సంభాషించుకున్నాయి వారి కళ్లు. ఉమ యింక తన యింటికి తరలిపోతూ ఉండగా అంది శంకరం తల్లి—

"రేపు ఉదయం బండిలో వెళ్ళిపోతున్నా డమ్మా, మావాడు...ఇక్కడికి చదువు అయిందా? యింకయేదో బతుకు తెరువు చూసుకోవాలి, మరి."

ఉన్నపాళంగా స్తంభించిపోయి, నోటమాట రాక, కళ్లు నేలకే వొప్పచెప్పి చూస్తూ, బరువుగా దీర్ఘ నిశ్వాసం విడిచింది ఉమ. ఆ వేళ సంజెల్లో ఆ వేదన ముసలామె గ్రహించక పోనూ లేదు. వెంటనే సానుకంపతో అంది.

"అయితే నేం లే, ఆమడలు దూరం అయితే అంతః కరణలు దూరమా ఏమిటి? ఉత్తరాలు రాస్తూ ఉంటామన్నాను." ఆమె అంతస్సుద్ధి మెచ్చుకుంటూ లోలోపలే చేతులెత్తి మొక్కింది ఉమ, ఆ దయార్ద్రిమయికి.

ఆ మాటే శంకరానికి ఆ దేశమూ ఆశిమ్నా అయింది కూడాను. సోమవారం తనురాస్తున్నాడు. బుధవారం అది చూసుకుని లక్ష్మివారంనాడు ఉమ జవాబిస్తోంది. శనివారం దాన్ని అందుకుని తిరిగీ సోమవారం శంకరం రాస్తున్నాడు. పట్నం డైరీలో శనివారాలకి ఒక ప్రత్యేకతా, యిక్కడ కేలండరులో బుధవారాలకి ఒక విశిష్టతా యేర్పడిపోయినాయి. నిజానికి ఆ డైరీ కాని, యీ కేలండరు కాని ఏనాడూ యిది ఫలానారోజు అని తెలియజెయ్యడం మానేసి—ఆ శనివారమో బుధవారమో, ఏదయితే అది—ఎల్లుండి వస్తుందనో, తెల్లవారితేననో, యింకా కాక పోతే యివాళేననో అనేది. అసలు ఆ మాటకి వస్తే ఆ రోజులకి ఉన్న ఔన్నత్యము, విలవా యింకే రోజులకి ఉన్నాయి?

3

తల్లి ఆశీర్వచనమో, ఉమ తపః ఫలమో, తన కృషి పర్యవసానమో తెలియదుగాని శంకరానికి నెల్లాళ్ళలో నౌఖరీ అంటూ కుదిరింది. మరో ఆర్నెల్లు పోయేసరికి రెండు మూడు జాగాలు మారి చివరికి ఒక మంచి కంపెనీలో కుదురుకున్నాడు, కొత్త చెప్పకోదగ్గ ఉద్యోగమే ననిపించుకుని.

ఆవేళ ఫస్టుతారీఖూ శనివారమున్నూ. జీతం పుచ్చుకుని లాడ్జికి చేరుకునేసరికి సమ్మెంలోనే పల కరించింది ఉమ రాసిన ఉత్తరం. ఉబ్బి తబ్బిబ్బయి పోయేడు శంకరం అది చూసుకుని. ఉమకి సెలక్షను పరీక్షల్లో మంచిమార్కులు వచ్చేయి. ఇంగ్లీషు లోనూ, సంస్కృతంలోనూ ఆమెదే ఫస్టుమార్కు—ట. తనదగ్గిర చెప్పకున్న నాలుగుముక్కలూ సద్వినియోగానికి వచ్చేయనీ, పేపర్లు యిచ్చిన వాడయితే మరీ అతని మూర్తి మంతమే పదే పదే మననం చేసుకుంటూ, అలా మనస్సులోనే సాష్టాంగ పడి ప్రణమిల్లేననీ రాస్తూ—

"మీకు నేనేమి గురుకట్నం యివ్వుకోగలనూ? అయినా నేను చెయ్యగలిగినదల్లా మీ రుచిరగాత్రం, మధురపాఠం మననం చేసుకుంటూ ఉండడమే" అని ముగించింది. కాని శంకరానికిమాత్రం ఉత్తరం ముగియలేదు. చివరిదాకా చదివినట్టే చదివి, మళ్ళీ ఒక రెండు పేరాలు ముందుకువెళ్లి, అంతలో యింకెక్కడో మరో నాలుగుముక్కలు అందుకుని, తిరిగీ మొదటినుంచీ ఆరంభించి—ఆకాశంలో విమానం చక్రాకారంగా తిరిగి తిరిగి, అంతలో నిటారుగా యెగిరి, గభాల్న ముక్కు నాటిగాదిగడి, చూస్తూఉండగా వొయ్యారంతో రెక్కలమీదుగా పల్టీలు కొట్టి కొట్టి నేత్రపర్వంగా భంగిమలుపలికి నట్టు—ఆ పరస హృదయాకాశంలో పోత్కంఠతో అతి ఉల్లాసంగా విహారాలు సలిపి తనకి తెలియకుం డానే కేంప్ కాట్ తలగడామీదికి వొరిగిపోయేడు, చేతిలో ఉత్తరం అప్రయత్నంగా చెక్కిలినంటుతూ ఉంటే ఏదో అవ్యక్తమయిన ఆనందం అను విస్తూను.

మళ్లీ కన్ను తెరిచి చూసేసరికి ఆరు!

ఉత్తరం తిరిగి చదువుకున్నాడు.

నిర్భరసంతోషం అనుభవించేడు.

ఉమ—తన శిష్యురాలు—కాదు, తన సర్వస్వమున్నూ—తన మనస్సులో ఉన్న కోరికే ఆమెకీ ఉన్నట్టు—తనలాగే ఆమెకూడా ఉబలాటపడుతూన్నట్టు—ఉవ్విళ్లూరుతున్నట్టు—ఎంత సున్నితంగా వ్యక్తపరిచిందీ?

శివాలయంలో ఘంటారావం చెవినిపడింది. ధన్యమూర్తి. తపశ్శాలి, నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుడు, కరుణామయుడు—ఆ శివుడి హృదయంలో పార్వతి ఎలా హత్తుకుపోయిందీ? ఆమె సౌజన్యానికీ, సౌమనస్యతకీ, అమాయకతకీ, చురుకుదనానికీ ముగ్ధుడైనాడుకాదూ, శివుడూ? శరీరార్థం త్యాగంచేసి, ఆమె అను నిత్యమూ తనలోనే యిమిడి ఉండిపోయేటట్టు విలీనం చేసుకున్నాడు కాదూ? ఆదర్శ దాంపత్యం అంటే ఫలానా అని లోకానికి నిర్దేశించిన మహానుభావుడుకాదూ ఆ ప్రేమ స్వరూపీ? వాగర్థావివ అని కాళిదాసు, వారి అన్యోన్యం ఉపమానించేడంటే వాస్తవమే కాని ఉత్ప్రేక్ష యేముందీ?

కాళిదాసుమాట తట్టడంతోనే కుమారసంభవం పాఠం జ్ఞాపకంవచ్చింది. దానితో ఒక్కమాటు, సినీమాల్లో చూసినట్టు, ఉమ ప్రార్థన గేయమూ, వెంబడే తను మామూలుగా పాడేపాటా వెంబడే స్ఫురించి, "పాడు, పాడుమరీ" అని ఎవరో చెవిలో చెప్పి ప్రోద్బలం చేసినట్టయి—మనం మాటల్లో విశపరిచి చెప్పకోవడమే ఆలస్యం అయిపోతోంది అనిపించేటట్టు అరమోడ్పు కన్నులతో, అతిశయిల్లిన భక్తి పారవశ్యంతో, గాఢగాత్రం సాఫుగారెత్తి, కేదార గౌళంలో అందుకున్నాడు—"నీలకంఠం భజేహం—సతతం—నీరజాసనాది నుతం "నీల" బాలకుచాంబా సహితం—బాలచంద్ర సేవితం..." ఈశ్వరార్చన చేసుకుని అలాగ బజారు వేపు వెళ్ళేడు. ఉమకి ఏదయినా ప్రెజెంటుకొని పంపాలి. ఏది కొనడానికీ పాలుపోయిందికాదు.

బట్టలకొట్టువాడు ఆకాశంరెత్తున పొగుడుతూ అతినవీనప్రఫాషన్అని అమెరికన్ జార్జెట్టు చూపించేడు. కాని శంకరానికి నచ్చలేదు. "కాకపోయినా, చీరారవికలుసుద్దా యేమిటి పేరంటానికి పెట్టినట్టు" అనుకున్నాడు.

"టాయిలెట్ సెట్ తియ్యండిసార్. ఇది దా గర్ల్సుకి యిస్తురు. అప్-టు-డేట్. మాక్స్ఫాక్టర్ సెట్ దా, సార్. ఏంది అట్లా యోచనచేస్తురు? "అన్నాడు" ఫాన్సీస్టోర్సు"లో సేల్సుమన్. కాని, నేవిటో సంప్రదాయ విరుద్ధం అనిపించింది.

ఎనిమిదిగంటలయినా ఏ వస్తువా నచ్చలేదు. ఇలాగని అన్వేషణమాననూలేదు. ఇహ ప్రాణం విసిగి, అడుగు వెనక్కి పడుతూన్న మనస్సు చిన్నబుచ్చుకుని తిరిగి వొచ్చేస్తూఉంటే, ఎదరగా కంటపడింది—రోలెక్సుకంపెనీ! అద్గదీ, వస్తువా, ప్రెజెంటూ అంటేను. పరీక్షలకీ పనికివస్తుంది, తరవాత జీవితాంతం ఉండనూఉంటుంది. కాగా అనునిత్యమూ ఆమెవొంటినే అంటిపెట్టుకుని వుండేవస్తువా, అలంకారమున్నూ. ఎంచియెంచి సమచతురస్రంగావున్న చిన్న రిస్టువాచీ కొన్నాడు, దానికి అమిరే రోల్డుగోల్డు చెయినున్నూ.

గూటికి చేరుకోగానే మొదలెట్టిన ఉత్తరం గడిదాటిపోయినా ముగియలేదు; ఏదో కొఱత కనిపిస్తానేవుంది. అంతలో చిన్న ఆలోచనతట్టి తనలో తనకే నవ్వువచ్చింది. జనవరి, ఫిబ్రవరి, మార్చి, ఏప్రెల్ — నాలుగునెలలు. ఈ నాలుగునెలలూ ఎలాగో కళ్లుమూసుకుని గడిపేస్తే ఆమెకి పరీక్షలూ అయిపోతాయి—వేసవిలో ముహూర్తాలు ఉండనూ ఉంటాయి. గబాల్న ఉత్తరం ఆ పాళంగా ముగించి—

"శేషాన్ మాసాన్ గమయ
చతురోలోచనే మీలయిత్వా"

అని మాత్రం ఓ చిన్న కాగితం ముక్కమీద రాసి, వాచీ డొక్కుపై భాగానికి అంటించి, ఆ ఉత్తరవూ యీవాచీ కలిపి పేకింగుచేసి—పోస్టు ఆఫీసులో యివ్వడవే తరవాయిగా పరిపూర్తిచేసుకుని—ఆనందడోలికల్లో ఊగిపోతూ, స్వర్గానికి ఒక్కమెట్టు తక్కువలో కన్నుమూసేడు శంకరం.

4

బి. ఏ. ఫలితాలు తెలిసేయి.

ఉమ ప్రశంసనీయంగా ప్యాసయింది.

ఆనాడు కళకళలాడుతూ పెళ్ళివారిల్లులాగ ఉంది వాళ్ళయిల్లు.

"పాపం, ఆశంకర్రావు ఓ రెండుముక్కలు చెప్పబట్టే యీనాడు మాట దక్కింది," అంటూ ఆమె తండ్రి కొంచెం అనుకున్నాడు. వృద్ధదంపతులు యిద్దరూ శంకరాన్ని యేరీతిగా సంతోషపెడితే బావుంటుందా ? అని ఆలోచనలు సాగించేరు.

"ఉప్పాడ జరీ ధోవతుల చాపు పంపుదాం" అన్నాడుతండ్రి.

"పట్నంలో ఉద్యోగం చెలిగిస్తున్న వాడికి పంచల చాపు దెందుకూ ? అంతకన్న యేపట్టు మాటో కుట్టించియిస్తే కచేరీకి వెళ్ళడానికి పనికి వస్తుంది, అతనికి ముచ్చట తీరుతుంది. తను యెలాగా కుట్టించుకునే స్థితిలో లేడాయిరి, పాపం" తండ్రి ప్రతిపాదనకి తల్లి ఓ దిద్దుబాటు చేసింది.

"కాకపోయినా బట్టలు నాలుగు రోజుల్లో చిరిగిపోతాయే. ఏదయినా యిచ్చేమూ అంటే, మన పేరుతో నాలుకాలాలపాటు మన్నాలి. వెండిది ఓ కాఫీ కప్పో, గబ్బు పెట్టో యిస్తేనో ?"

"ఇంకానయం, పన్నీరుబుడ్డీ, గంధపుగిన్నె యిస్తావన్నారు కాదూ ?

"పోనీ సైకిలు కొని పంపనా ?"

"ఎందుకూ ? అసలే పట్నాలలో ఊః జన సమ్మర్దంవూ, తోరితొక్కిడీని. ఏదయినా యిదయిందంటే ఆజన్మాంతం మన ఉసురుకి పడియేసుకుస్తాడు."

ఇలాగ ఓ పావుగంట భార్యాభర్తలు వివాద పడి, ఏ నిర్ణయానికి రాలేక, చివరికి కూతురినే కేకేసేరు. పట్టరాని ఉత్సాహంతో పక్క వసారాలోంచే చెవులు రిక్కించుకుని వింటూన్న ఉమ చిరునవ్వుతో ప్రవేశించేసరికి, తల్లి గారాబంగా ఒడిలోకి తీసుకుని, తల నిమురుతూ అంది—

"ఏం తల్లీ, శంకరం చలవవల్లానన్న పరీక్ష అంటూ పాసయ్యావుగదా, మరి సురుకట్నం ఏం చదివించమంటావమ్మా ?"

"చెప్పు తల్లీ చెప్పు. పావుగంటయి కిందా మీదా పడుతూన్న మాకు యే ఆలోచనా పాలుపోయింది కాదు. ప్రాజ్ఞురాలవయినావు, నీ సలహా కూడా చెప్పు." తండ్రీ ప్రోత్సహించేడు.

"నేనుమాత్రం మీకన్న యెక్కువ ఏమి ఆలోచించగలనూ ? మీ కెలా బావుంటుందని తోస్తే అలాగ చెయ్యండి."

"మాకు యేమాటా పొందక నేగదమ్మా, నిన్ను కేకేస్తా ?"

"ఏం చెప్పమంటారూ ?"

"ఏదయినా చక్కని వస్తువ ఆలోచించి చెప్పమ్మా," తల్లి అంది బుజ్జగిస్తూను, "అతనికి ఇవ్వ తగిందీ—"

"మన దర్జాకి లోటులేకుండా ఉండేదన్న" తల్లివాక్యం అర్థోక్తిలోనే అందుకుని తండ్రి ముగించేడు.

ఉమ కాస్సేపు మౌనంగా కూచుంది.

"నీకు గురువుగారు మరి, ఆ కృతజ్ఞత తెలియజెయ్యొద్దుటే" తండ్రి ప్రోద్బలం చేసేడు.

"అతని శుశ్రూషవల్ల నీకు చరితార్థం లభించింది" తల్లి పల్లవిపాడింది.

"చెప్పనా ?" అంది పార్వతి, ఎర్రబడ్డ మొహం తల్లి గుండెల్లో దాచుకుంటూను.

"నా ఫోటో ఒకటి పంపించండి" చెప్పనే చెప్పేసింది.

ఆ మాట అశని ఘాతంలాగా తగిలింది తండ్రికి.

తల్లి దిగాలుపడింది.

క్షణకాలం యెవ్వరూ మాట్లాడలేదు.

ఆ రాత్రి తల్లిదండ్రులకి తీవ్రమయిన వాదోపవాదాలు జరిగేయి అని తెల్లవారేసరికి తెలుసుకుంది ఉమ, కూరలు తరగడానికి తల్లిపక్కనే వంటయింట్లో కూచుని.

"విల్లణీయం అనీ, అదనీ యిదనీ యెన్నో ఆడిపోసుకున్నారే తల్లీ, తెల్లవార్లూను."

"నాన్నగారు యేదన్నా మంచిమాటేనమ్మా. ఆయనకి ముక్కుమీద ఉంటుంది కోపం. ఇవాళ కొత్త గనకనా ?"

"అది కాదే-" అని అర్థోక్తిలో ఆపి, సుడ్లనీళ్లు సుక్కుకుంటూ, జాలిగా దీనంగా కూతురివంక చూసింది తల్లి. ఆ చూపులో ఏదో నీలాపనింద

అంతర్గర్భితంగా అనిపించింది. కుటుంబం పరువూ, మర్యాదా, యింకా ఏవేవో—అనరానివీ, అనకూడనివీ కూడా—తండ్రి అన్నట్టూ, ఆ ఉదాసీనంలో తల్లి కుళ్లిపోతూన్నట్టూ ద్యోతకం అయింది ఉమకి. కోపవూ, రోషవూ కూడా ముంచుకురాగా, కంపిస్తూన్న పెదవులతో, ఎర్రబారిన కళ్ళతో, రుద్ధ కంఠంతో అంది ఉమ, "అమ్మా, నాన్నగారు పెద్దవారయితే అయినారు కాని, అంత తొందర పాటు కూడదమ్మా. -పోనీ, ఆ ఆవేశంలో ఆయనకి తెలియకపోతే నువ్వయినా చెప్పలేకపోయావటే? ఎంతైనా ఆయన కడుపున పుట్టెను; ఆ గుణాలే నాలోనూ ఉంటాయి మరి."

ఈ జవాబుకి చెంపదెబ్బమల్లే, తల్లికి కడుపు తరుక్కుపోయింది.

"తెలుస్తూనే వుందమ్మా. నిన్నా నేడూనా? నేటికి పంథొమ్మిదేళ్ళయి చూస్తున్నాను కానూ? ఆ తండ్రికి యెంత కోపమో, యీ కూతురికి అంత రోషం" అంటూ, అటు భర్తని నివారించే మార్గం తెలియకా, యిటు కూతురికి ధైర్యం చెప్పే శక్తి చాలకా బావురుమంది తల్లి.

తాటాకుల మంటలాగ, ఎంత త్వరగా అంటుకుంటో అంత త్వరగా చల్లారిపోయింది తండ్రికోపం, సాయంకాలానికి. కాని కూతురికోరిక తనకేమాత్రం కూడా నచ్చలేదు.

"ఇన్నాళ్లలాగా కాదు, 'యుద్ధపురోజులు, ఎక్కడో ఒకచోట నౌకరీయే దొరక్కపోతుందా' అనుకోడానికి తెలుసా? ఇప్పుడు యెక్కడ చూసినా రిట్రెంచిమెంటే. ఉన్న ఉద్యోగాలు చెడామడా తగ్గించి పారేస్తున్నారు. ఎనిమిదేసేళ్లు, పదేసేళ్ళు సర్వీసు ఉన్నవాళ్లే ఉసూరుమనీ ఏడుస్తూ ఉంటే, ఈయనగారి లెక్కేవిటి? నిన్నగాక మొన్న ప్యాసయేడు ఎం. ఏ. ఎలాగయితేనేం" తండ్రి పనస చదివేస్తున్నాడు.

"వీరు మరీ చెబుతారు లెద్దురూ, పెడితే పెళ్ళి పెట్టకపోతే మరేకోస్త. ఇన్నాళ్ళూ మనం మెచ్చుకున్న శంకరంనేనా, యీ రెండురోజులోనూ మారిపోయేడా?" తల్లి గుండె లోతుల్లోంచే అంది.

"అది కాదే. చంటిపిల్ల, దానికి తెలియకపోతే నీకూ మతిపోయిందీ? స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః అని అన్నారంటే ఊర్కే అన్నారా మరి? ఏదైనా వ్యవహారం వ్యవహారంలాగ చూసుకోవాలి గాని, అభిమానాలతో కొట్టుకుపోకూడదు. నేనయినా శంకరానికి చదువులేదని అన్లేదు. కాని యెందుకొచ్చిన చదువూ? అదే యే డాక్టరీవో, యింజనీరింగో వెలిగించి ఉంటే—ఆ బాపతు అవసరాలు మనిషి ఉన్నంతకాలం ఉంటాయికనక—ఎక్కడో ఏదో కాస్త యిదవుతుందని అనుకోవచ్చును. అలా కాకుండా మనవాడిది ఇంగ్లీషూ, సంస్కృతమూ, తెలుగూను. ఎం ఏ. అయితేనేం? మరేమయితేనేం?

"మీరన్నట్టు యింజనీరో, డాక్టరో అవుతే బాగానేవుణ్ను కాని, ఆ పరిస్థితుల్లో ఆయన మనకి తటస్థపడి వుండేవారు కారు, వీరు యెంతో ఉబలాటపడి చెప్పించిన యీ సంస్కృతం నాకు అబ్బేదీకాదు." ఉమ అన్న యీ మాటకి, పచ్చి వెలగ కాయ గొంతుక పడ్డట్టయి, తండ్రికి మరి నోటమాట రాలేదు, రెండు నిముషాలు.

"ఏ చదువయితే నేం? ఏదో ఉద్యోగం అంటూ చేసుకుని తనపొట్ట తను పోషించుకుంటున్నాడుగా" తల్లి అందుకుంది సర్దుబాటుగాను.

"చాల్లే. మాడేస్కు కసరత్తు చేసి మూలనున్న ముసలమ్మని కొట్టేటట్టేం ఫైలుకట్టిన క్లెరికీయా? ఖచ్చితమయిన గవర్నమెంటు ఉద్యోగమా? ప్రైవేటు కంపెనీలో అఘోరిస్తున్నాట్ట. రేపు వాళ్ళకి నచ్చకపోతే యిట్టే ఉద్వాసన చెప్పేస్తారు."

"అంతలాగ నుదుటరాసివుంటే లక్షాధికారీ భిక్షాధికారి అయిపోతాడు."

"ఇన్ని చెప్పి నువ్వు అసలు విషయం మరిచిపోతున్నావు" అంటూ ఏదో ఆలోచనలో పడ్డవాడిలాగ ఒక్క నిమిషం నిదానించి "కాసిన్ని మంచి నీళ్ళు అందుకో తల్లీ" అన్నాడు ఉమవైపు తిరిగి. ఈ చివరిమాట ఆమెని బయటికి పంపించే ఉద్దేశంతోనే అన్నాడు తండ్రి. ఆ మాత్రం అంతర్యం కూతురు గుర్తించక పోనూలేదు. 'ఏవిటి చెప్మా అంత నిగూఢ విషయం' అనుకుంటూ గదిలోంచి బయటికి వచ్చి నట్టేవచ్చి, గుమ్మం పక్క గోడమ్మటే తిరిగి, తండ్రి

వీపు వెనకగోడనున్న కిటికీ దగ్గిరపావొచ్చి నుంచున్నేసరికి, ఆయన రహస్యంగా అంటూన్న ముక్కలు తనచెవిని పడనే పడ్డాయి.

"ఏమంత చెప్పుకో తగ్గ కుటుంబం అని వీరిద్దరూ ఊః తల్లకిందులై పోతున్నారూ? మొన్న మొన్నటిదాకా ఆవిడ కలక్టరు గారింట్లో వంట చేసేది తెలుసా! ఇంత బతుకూ బతికి చివరికి ఆవంట పుట్టి కొడుకుచేతుల్లోనా పెట్టమంటావ్, బంగారుతల్లిని? చేసినపని చిన్నవాడయినా పూర్తించాలా? దానికి బొత్తిగా చిన్నతనం. నువ్వు మళ్ళీ ఆలోచించుకుని, దానికి నచ్చచెప్పు. కాకపోయినా, మన పిల్లకి యేం తక్కువనీ? అనాకారా? చదువు లేదా? సంగీతం రాదా? కావూ పోదూ అంటే ఆ మాత్రం కట్నం వే యివ్వలేమా? ఛీ—"

ఉమ యింక అక్కడనుంచోలేక డాబా మీదికిపోయింది. తండ్రికి మరి మంచినీళ్లూ రాలేదు. అసలాధ్యాసే లేదు ఆయనకి. భార్యాభర్తలు యెంత సేపు మాట్లాడుతూ కూచున్నారో తెలియదు. కాని యిక్కడ డాబామీద ఈజీ ఛెయిరులో కూచుని, కాళ్లు పిట్టగోడని ఆనించి, ఉమయేదో దీర్ఘాలోచనలో పడిపోయింది.

నిజమే, శంకరం పేదవాడు, పాపం. అయితేనేం తక్కువొచ్చిందీ, కూటికి పేదలయితే కులానికి పేదలా, అనీ! అదేం ప్రారబ్ధమో కాని యీ పాపిష్టి ప్రపంచంమాత్రం "డబ్బు, డబ్బు" అనే దేవుళ్లాడుతుంది. సభల్లోనూ, శ్మశానాల్లోనూ యెంత వైరాగ్యం వెళ్లబోసినా, పట్టుమని అవసరం వొచ్చేసరికి ధనమూలమే అయి పూరుకుంటుంది. యిదం జగత్తు. ఇంతా చేస్తే అర్థవ పరులు అనుకుంటున్న వాళ్ళకే యీ డబ్బురోగం. ఆ సంపాదనకోసం వాళ్లు యెంత తాపత్రయపడేదీ, ఎన్ని డొంకతిరుగుళ్లు తిరిగేదీ, ఎంతలేసి ఘోరాలకి వొడికట్టుకునేదీ చూస్తే, ఘరానా మనుషులు అనిపించుకున్న వీళ్ళకంటే గర్హనీయం అయినవాళ్ళు యింకొకరు ఉండరు అనిపిస్తుంది. ఎవరిదాకానో యెందుకూ? నాన్నమాటే అనుకుందాం. మొన్న నా శంబరివారి అమ్మాయికి కాళ్ళూ చేతులూ చల్లబడిపోయినాయంటూ, ఉన్నవాళ్ళకికూడా మతులుపోయి, తను యేదిటో మహా ఘనవైద్యుడని, పెద్దపెద్ద యింగిలీషు డాక్టర్లే పెదవి విరిచేసిన కేసులు యెన్నో బాగుచేసేననీ కొండంత ఆశతో పుత్రికాభిక్ష పెట్టమని అర్థిస్తూవస్తే—మాట పదహార్లకి బేరం ఆడుకుని, అర్ధమాట పదహార్లు ఆరి చేతులో పెట్టేదాకా అడుగయినా కదిలేడూ నాన్న? అలాగ యేదో అవకాశాలు చిక్కబుచ్చుకుని, అవతలవాళ్ళని పీడించి, నాలుగు రాపాప డాలు మూలకేర్చినవాడిది పెద్దబతుకూ; లేనివాడిది లేకి బతుకూను!

డబ్బు లేకపోవడం శంకరానికి ఓ పెద్ద లోపమా? తల్లి కలక్టరుగారింట వంటచేసి పెడితే అదో మహాపచారమా? ఔర! ఇంతకూ, యేవి పూటకూళ్ళయిల్లు పెట్టుకుందా, అడ్డమయినవాళ్ళ యిళ్ళల్లోనూ కుదురుకుందా? పరమాయువు చాలక, పాపం యిరవైతొమ్మిదో యేటే కాలం చేసేరుటగాని, అసలు శంకరం నాన్నగారు ప్రొఫెసరు గిరీ చేసేటగా? బతికుంటే యీపాటికి ఆయనపేరు దశదిశలూ అలుముకుపోయేది కాదూ? ఆమాత్రం సర్వీసులోనే ఓ అయిదు వేలకి యిన్సూరెన్సు చేసుకున్నాడు—పాపం. అదివినా యింకే ఆధారమూ లేని ఆమె, ఆ డబ్బు అలాగే వుంచి, దాంతోనే శంకరాన్ని పెంచి, పెద్దవాణ్ణిచేసి, చదువు చెప్పించి సాకుతూ వొచ్చింది. ఇహ, నిత్యపూ దేహయాత్ర ఎలాగో ఒకలాగ సాగించకతీరదు కనక కొన్నాళ్ళు—నిజమే—కలక్టరుగారింట వొంట వొండేది. అయితే? తన తోబుట్టువులాగ చూసుకునే వాడా కలక్టరు. ఎన్నడూ "అక్కయ్యా" అన్నమాటకి మినహా యింకోలాగ పిలిచి యెరుగునూ ఆయన? పాటివాళ్ళు కావడంచేత, వారికీ వీరికీ యేదో బంధుత్వం అనేగాని, యింకొకలాగ అనుకుందా లోకం? పదేళ్ళ క్రితం—శంకరానికి యేదో జబ్బుచేసి, యింగ్లీషు డాక్టర్ని పెట్టుకోలేక—అప్పట్లో నాన్నకి యింత డబ్బు ఖచ్చితం ఉండేదికాదు మరి!—తనని పిలిపించినప్పుడు తెలుసుకున్న యీ లోగుట్టు ఇప్పుడిలాగ రచ్చకి యీడ్చడం యేమయినా బావుందీ? ప్రాజ్ఞతకి లక్షణమేనా? ఇంతకూ ఎన్నాళ్ళు చేసింది కనక? శంకరం స్కూలుఫైనలు ప్యాసయ్యేదాకానే. తరవాత నుంచీ అతనికి స్కాలరుషిప్పులు రావడంతోనే, వాళ్ళు యెలా బతుకుతున్నారో రెండోకంటివాడికి

తెలియకుండా వ్యవహరించింది, శంకరం తల్లి. ఆ మహా యిల్లాలిని యిప్పుడిలాగ ఆడిపోసుకుంటే మున్ముందు పుట్టగతులుంటాయా ?

తనలో తాను యెన్ని అనుకుని యేంలాభం ? ఇందులో ఒక్క ముక్క కూడా తండ్రిముందు అనడానికి వీల్లేదు. తనదారి తను చూసుకోవలసిందే.

సరే ననుకుంది.

స్నేహితురాలు జానకమ్మతో సంప్రదించింది.

ఓ నిశ్చయానికి వచ్చింది.

ఉమకి వేరే సంబంధం నిశ్చయం చేసేడు తండ్రి. లగ్నంనాటిరాత్రి పెళ్లికూతురు పరారీ!

5

ఏ నూతా గోతాపడిందేమోనని తల్లి తల్లడిల్లి పోయింది. పరువుమర్యాదలు మంట కలిసిపోయేయి అంటూ, సాటిబంధువర్గంలో—అందులోనూ కొత్త వియ్యాలవారి దగ్గిర—భరించరాని అవమానానికి గురి అయి తండ్రి అగ్నిహోత్రావధాన్లే అయిపోయినాడు. నాలుగురోజులు గడిచిపోయేయి. కంచు కాగడా పెట్టి వెతికించినా పిల్ల ఆచోకీ తెలియలేదు. కావలసిన ఆ వియ్యాలవారూ, ముచ్చటగా వచ్చిన బంధుకోటీ అంతా ఒకొక్కరే—మింగనూ లేక కక్కనూ లేక—ఏవేవో కాస్త అనునయంగానే అంటూ, తమ ఆశాభంగం వ్యక్తపరుస్తూనే జారుకున్నారు. నిమ్మళంగాను. చూస్తూ ఉండగా యిల్లు చిన్నబోయింది. తనకే యేదో చెయ్యి విరగ్గొట్టుకున్నట్టనిపించింది. పొరపాటే జరిగిపోయిందని గ్రహించేడు కూడానంటే వాస్తవ దూరంకాదు. ఏడవనూ లేక, బిగబట్టుకోనూ లేక యెలాగో నిలదొక్కుకుని చుట్టుపక్కల ఊళ్ళన్నీ గాలింపించేరు. ఈలోగా గృహిణి ప్రశ్నలు అడిగించింది, అంజనం వేయించింది; జాతకాలు చూపించింది: ఇహ రుద్రాభిషేకాలకీ నవగ్రహ స్తోత్రాలకీ, మొక్కుబళ్లకీ, మొదలు కట్లకి అయితే లెక్కే లేదు. పిల్ల బ్రతికి ఉందని కాస్త ఆచోకీ తెలిస్తే ఆ ఏడుకొండల వాడికి వెండి పావుకోళ్లు చేయిస్తానంది; ఆంజనేయస్వామికి వెయ్యి కొబ్బరకాయలు కొడుతానంది; మహాలక్ష్మికి పీసెడు కుంకంపూజ చేయిస్తానంది. దేశంలోవున్న దేవుళ్లపేర్లు లిస్టుదాటిపోతున్నా, పిల్లసంగతి పసరంతా తెలియలేదు. ఈలోగా బెంగతో చిక్కిపోయి శల్యావస్థ పట్టిపోయింది.

ఆయనకయితే అంతకుముందే యేనాడో మతిపోయింది. అసలు గౌరీపూజకి పిల్లని తీసుకురండి అని ఓ మూలనుంచి పౌరోహిత్యుడు గొంతుక చింపుకుని అరుస్తూఉండే, యివతల పిల్ల కనపడక పడిమండీ కంగారుపడిపోతూఉన్నవ్వాడే — ఆ వేళంలో తన్నదా తిట్టుకుని, యెదుటనున్నవారిని మరో నాలుగు తిట్టి, గొడవగా విరుచుకుపడ్డాడన్నమాటే గాని—కడుపులో యేమున్నదేవున్నాడు తనూను. అయితే అప్పట్లో అతనికి అది తెలియలేదు. రోజులు గడిచిపోయి, ఊరూరూ వెతకడానికి వెళ్లినవాళ్లు యే భోగట్టా లేకుండా తిరిగి రావడంతోనూ, యిటు యింటావిడ అలాగ బెంగతో కృశించిపోవడంతోనూ, మరీ కడుపులో చెయ్యిపెట్టి కలికేసి నట్టయింది.

ఈలోపున—సంధివగా వ్యవహారం జరిపించాలన్న ఉద్దేశంతో వ్రాసిన ఉత్తరానికి జవాబూ వచ్చింది, కంపెనీ నుంచి — శంకరం వాళ్ల కంపెనీలోనే ఉద్యోగం చేస్తున్నాడనీ, చాలా నమ్మకస్థుడనినీన్నీ. సరే. తెలియకుండా వెళ్లి అకాస్తుగా శంకరాన్ని కలుసుకోవాలనుకున్నాడు. అసలు పట్నం వెళ్లి చూడాలన్న ఆలోచన మొదట్లోనే తట్టింది. కాని పట్నం వెళ్లాలంటే పదిహేనురూపాయలు టిక్కట్టుకే ఉండాలి ; ఇక్కడ చూడబోతే ఉమ పెట్టెలో వస్తువులూ బట్టలూ అన్నీ పద్దిపది పద్దినట్లే వున్నాయి. పోనీ వస్తువా వాహనం ఎక్కడయినా కుదువబెట్టి ఏవయినా చేసిందా అని అనుమానించడానికి కూడా వీల్లేకుండా, మెడలో గొలుసూ, చేతిని ఉన్న బంగారపుగాజులూ కూడా పెట్టెలోనే దిగవిడిచి వెళ్లింది. తొలినాడు పెళ్లికూతుర్ని చేసినప్పుడు, వాళ్ళూ వీళ్ళూ యిచ్చినరూపాయలుకూడా ఆ పెట్టెలోనే ఉన్నాయి అయిరి, సిల్కురుమాల్లో ఓమూల భద్రంగాను. ముచ్చటపడి తల్లి కట్టించిన నేలం పట్టుచీర కూడా విప్పేసి ఆ పెట్టెమీదే ఉంచేసింది. ఇన్నోటి యెందుకూ, వస్తువలన్నీ జాబితా రాసినట్టు పొందికగా పేర్చిఉన్నాయి అంటూంటేనూ ? అసలు అవి అన్నీ అలాగ ఉండబట్టే ఎందులోనో పడి యేవి అఘాయిత్యపు పని చేసిందోనని భయపడ్డారు

మొదట్టోను. ఇహానిప్పుడు అన్ని ఆశలూ అడుగంటి పోగా, పట్నంవెళ్లి శంకరాన్ని చూడడంతప్ప గత్యంతరం యేమీ తోచలేదు, ముసలాడికి. ఫలానా నాడు వొస్తున్నానని తెలియబరిస్తే, మరెక్కడి కయినా ముందుగానే ఉడాయించేస్తారేమో ? 'ఫరవాలేదు. తనకి ఆమోదమేననీ, వాళ్లిద్దరూ సుఖంగా ఉండడమే ప్రధానం' అని రాస్తేమాత్రం–యింత రభసా, హంగామా జరిగేక తన మాటల్లో వాళ్లకేం నమ్మకం ఉంటేనూ ? అంచేత యింకో మార్గం అవలంబించాలి.

అలాగ అనుకునే రాసేడు, పట్నంలో కంపెనీ వాళ్లకి. మీ కంపెనీలో ఫలానా కుర్రవాడు ఉన్నట్టు వినికి. నాకో ఆడపిల్ల వుంది. సంబంధాల విషయంలో మీ సహకారం అర్థిస్తున్నాను. పిల్లవాడి జీతం వగైరా వివరాలు కాస్త వ్రాయింపించవలసింది అంటూను. ఈ వ్యవహారం చాలా గుట్టుగా వుంచవలసిందనీ, వారివద్దనుంచి జాబు రాగానే తాను స్వయంగా బయలుదేరి వస్తున్నాననీ కూడా ఓ ముక్క చేర్చేడు, అందులోనే.

ఆ పర్యవసానంగా వచ్చింది కంపెనీవాళ్ల ఉత్తరం. శంకరం చాలా చురుకైనవాడనీ, పెర్మెనెంటు అయిన నౌఖరీ అనీ, యెంతో నమ్మదగిన వాడూ సౌమ్యుడూ అనిన్నీ. శంకరం పట్నంలోనే ఉన్నాడని తెలుసుకుని కాస్త కుదుట పడ్డాడు, ముసలాయన. మర్నాడు ప్రయాణం కట్టేడు.

6

ఓనాడు ఉదయాన్నే కబురొచ్చింది శంకరానికి, తొమ్మిదింటికే కచేరీకి రమ్మనమనీ, వస్తూనే సరాసరి పెద్ద అధికారిని చూడవలసింది అనిన్నీ. అడావిడిగా హోటల్లో రెండు మెతుకులు నోట్లో వేసుకుని—ఏ వ్యవహారంతాలూకుది యేభోగట్టా అడుగుతాడోనని—ముఖ్యమయిన కాగితాలూ, కంపెనీ లెఖ్ఖలూ అవీ నెమరుకి తెచ్చుకుంటూ పావుతక్కువ తొమ్మిదికే చేరుకున్నాడు శంకరం. టేబిలుమీద ధూళి దులుపుతూన్న బంట్రోతు అటుదొరా, యిటు శంకరంకూడా ఆవేళ అంత పెందరాళే రావడం గమనించి, యెందుకో ఊహించుకోలేక, నమస్కరిస్తూనే, "ఫోంచేసేరా, బాబూ, మరీ పెందరాళే వొచ్చేరు" అన్నాడు.

"ఆఁ యేదో ఎంగిలిపడే వచ్చేను—దానికేం గానీ—దొరగారు రాగానే చెప్పవోయ్"

"అయినా యిప్పుడే వొచ్చి గ్రను సెప్పనా, బాబు, తమ రొచ్చేరనీ !"

"ఉండవోయ్, ఉండుండు. ఇంకా పదినిమిషాలు వ్యవధి ఉంది, ఈలోగా ఓ సిగరెట్టు పేకెట్టు తెచ్చిపెట్టూ" అంటూ దగ్గిరున్న ఆఖరు సిగరెట్టు ముట్టించి, వాడికి డబ్బులిచ్చి బీరువా దగ్గిరికి పోయాడు — శంకరం. సిగరెట్టు కాల్చుకుంటూ ఫైల్సుతీసి, కొన్ని అర్జంటుకాగితాలూ అవీ జతపరుచుకుని, లెక్కాడొక్కా యింకోపారి నిఖరాసుగా చూసుకుని, యింక తొమ్మిదీ కొడతారనగా అధికారి గదిలోకి వెళ్లేసరికి, ఆయన కాళ్ళు రెండూ మేజా చివరని ఆనించి, ఉయ్యాలలాగ ముందుకీ వెనక్కీ ఊగుతూ, తల పైకెత్తి కళ్లు మూసుకుని ఏదో ఆలోచనలో మునిగిపోయినవాడిలాగ కంటపడ్డాడు కుర్చీలోను. శంకరంబూట్సుచప్పుడు వినపడడంతోనే చప్పున సర్దుకుని కూచుంటూ, "రండి, రండి, కాస్త యిబ్బందే అయినా నామాట మన్నించేరు" అంటూ నోటినిండా పలకరించేడు, యెంతో గౌరవంతోను.

"ఇవాళ యింత తొందరగా యెందుకు పిలిపించేనో తెలుసా ?"

"ఏవో అర్జంటు వ్యవహారాలు ఉండివుంటాయి."

"అబ్బే, అవేవీకాదు. అంతరంగికంగా ఒక్క ముక్క చెబుదాం అని రమ్మన్నాను. మీలాగే నేనూ యింకా బ్రహ్మచారిని అన్నమాట తెలుసునుకదూ? క్రిస్మసుకి సెలవుపెట్టి మాదేశం వెళదాం అనుకుంటున్నాను, కొన్నాళ్ళపాటు. నేను ప్రేమించిన అమ్మాయి ఒకర్తె అక్కడ ఉందిలెండి. నిన్ననే పంపించింది; యిదుగో యీ ఫోటో చూడండి."

ఈ విపరీతపు వెంగలితనానికి శంకరం ఎంతైనా ఆశ్చర్యపోయినాడు. తానంటే దొరకి మంచి నమ్మకమే; ఎన్నో అంతరంగిక విషయాలు తనతో ముచ్చటిస్తూనూ ఉంటాడు. కాగా తన పనికి మెచ్చుకున్న

రోజులూ ఉన్నాయి. పొరపాట్లు వచ్చినప్పుడు యెంతో మృదువుగా చెప్పి సవరించినరోజులూ ఉన్నాయి. ఎప్పుడూ దొర ఎంతో ఉత్సాహంగానూ, సద్భావంతోనూ ప్రవర్తించేవాడు. కాని— సూర్కలు పైనలు ఫస్టు క్లాసుల్లో ప్యాసయినవాడిలాగ యిలాగ వెర్రోడిపోవటం యేనాడూ జరగలేదు మరి. శంకరానికి ఆశ్చర్యమూ వేసింది, నవ్వూ వచ్చింది.

"కళ్లలో చక్కని చురుకుదనం ఉంది; కాగా మాంఛి స్ఫురద్రూపి" అన్నాడు చివరకి మందహాసంతో.

"మీ దేశంలో ఆడపిల్లగలవాళ్లు వరుణ్ణి వెతుక్కుంటారని విన్నాను. అవునా?"

శంకరం ఆర్యసంప్రదాయాలూ, ఆచారాలూ వివరించేడు.

అంతా విని అశాంతుగా అన్నాడు దొర "నాకంటె ముందు మీ పెళ్లి స్థిరపడింది. బ్రాంచి మేనేజరుగా ప్రమోషనూ అయింది. కంగ్రాట్యులేషన్సు" రెప్పవెయ్యకుండా శంకరం కళ్ళలోకి చూస్తూనే, మళ్ళీ కాళ్లు బల్ల అంచు నానించి, కుర్చీలో ఉయ్యాలలూగుతూ, ఒకొక్క ముక్కా వొత్తి వొత్తి నెమ్మదిగా అన్నాడు—"ఈ ప్రమోషనే—మీకు నేను—యివ్వగలిగిన—పెళ్లికానుక!"

అసలే ఆశ్చర్యచకితుడయిపోయిన శంకరానికి యీసారి పూర్తిగా తలా తోకా తెలిసింది కాదు.

"నాకా? నాకు పెళ్ళా?"

ఇంకా యేదో అలాగ తొట్రుపాటు మాట అంటూ ఉండగానే దొర చట్టున లేచి, దొరగారేసి వున్న పక్కగది తలుపుతోస్తూ—

"దయచెయ్యండి, పంతులుగారూ; యీయనే శంకరంగారు. మీ అమ్మాయికి యింతకన్నా సౌమ్యుడు యింకొకడు దొరకడు" అనేసేడు. ఉమ తండ్రిని చూసేసరికి శంకరానికి ఆశ్చర్యమూ సంతోషమూ ఒక్కసారి పెనవేసుకుపోగా—అంతలో ఆఫీసులో ఉన్నానన్న సంగతి సుర్తుతెచ్చుకుని—ప్రఫుల్లవదనంతో అంజలిబద్ధుడై నిలుచున్నాడు.

కథ యిలాగ అడ్డుతిరిగేసరికి—కచేరీలో శంకరాన్ని చూద్దాం అని వొచ్చిన ముసలాయనకి—ఏవి అనడానికి పాలుపోక నిలవునా స్తంభించిపోయేడు. మరో నిముషానికి, "ఇవాళకి మీకు సెలవు. వొచ్చిన అతిథిసమ్మానం చూసుకోండి. గుడ్ లక్" అంటూ యిద్దర్నీ సాగనంపేసేడు దొర.

ఎంత బలవంతం పెట్టినా ముసలాయన భోజనం చెయ్యనన్నాడు. పోనీ, కాస్త కాఫీపుచ్చుకుందాం రండి అంటూ, కాఫీహోటలుకి దారితీసేడు శంకరం. క్లబ్బు చేరుకునేదాకా యివ్వరూ యేమాటా అనకుండా నడిచేరు. అలాగ ముమ్మారు ఏదో మాట నాలికచివరిదాకా వచ్చింది శంకరానికి. తనలో తనకి నవ్వువచ్చింది. ఇందుకా మూడు వారాలయి ఉమదగ్గిర్నుంచి ఉత్తరం లేదు! ఎంత తల్లడిల్లిపోయినాడూ అనవసరంగానూ? ఉమ ముఖం మననం చేసుకుని, సిగ్గ దొంతరలతో నిండిపోయి కళకళలాడుతూన్న ఆమె చెక్కిళ్ళు ఊహాచిత్రం గీస్తూనే మురిసిపోయినాడు తనలో తాను.

మూలగా వున్న ఓ టేబిలుదగ్గిర కూచుని, "పుచ్చుకోండి" అంటూ ఐస్ క్రీమ్ కప్పు ఒకటి ఆయనవైపు జరిపి, తనూ ఒప్పును తీసుకున్నాడు.

"బాబూ, ఇవి కాళ్లుగావి చేతులుకావు. మన్నించు" అంటూ శంకరం చేతులు రెండూ తన చేతుల్లోకి తీసుకుని బావురుమన్నాడు ముసలాయన.

శంకరానికి యిదో పులిమీదపుట్ర!

"ఉమ నీ దగ్గిరికే వొచ్చిందనుకున్నాను." రుద్ధకంఠంతో తొలిమాటకీ మలిమాటకీ సంబంధం లేకుండా అన్నాడు ముసలాయన. క్రమేణా వివరాలు వెలువడ్డాయి.

"నాయనా, నాకు కాస్త సాయపడవూ? యెక్కడుందో, యేలాగఉందో నాబంగారుతల్లి? చచ్చిపోలేదు; చచ్చిపోలేదు. అంతమట్టుకు నిశ్చయంగా నా గుండెల్లో నాకే తెలుస్తోంది. యెక్కడున్నా అది నీదే బాబూ; చూమ్మాటికి నీదే. ఆ చిన్నహృదయంలో యింత దృఢసంకల్పం, యింత గాఢానురాగం ఉంటాయని గ్రహించలేకపోయాను. ఏలాగయినా, యీ వృద్ధాప్యంలో నాకు తోడుపడవూ? మనశ్శాంతి చేకూర్చవూ?"

ముసలాయన వాపోవడానికి అంతంటూ లేకుండాపోయింది.

శంకరానికి గుండె నీరయిపోయింది.

శ్రేయసికోసం ప్రియహృదయం అటమటించింది.

"వొస్తున్నా—వొచ్చేస్తున్నా. ఎంత వెతికినా దారి కనపడదేం కర్మం? అయినా కొన్నాళ్ళు వోపికపట్టు. ఇంక పడినంత కాలం కష్టాలు పడిపులే. దగ్గిరపడ్డాంగా" అంటూ లోలోపలే ఉరకలు వెయ్యటం మొదలెట్టింది గుండె.

7

ఆ వేళ శారదగారింట్లో ఓ చిన్న పార్టీ. వాళ్ల నాన్నగారు ఆ ఊళ్ళో కొత్త పలుకుబడిఉన్న వారు కావడంచేతా, "సెన్సస్" పనిలో యెంతో చాకచక్యంతో నలుగురినీ కూడగట్టుకుని మాంఛి ఉత్సాహంగా పనిచెయ్యడంవల్లనూ, ఆ 'సెన్సస్' పనిలో నడుము కట్టినవాళ్లందరినీ టీపార్టీకి కేకేసేరు. ఉమాన్వేషణలో కొత్త పరిచయాలూ, నూతన స్నేహాలూ అభిలషిస్తూన్న శంకరానికి "సెన్సస్" పని, నిజంగా దేవుడిచ్చిన వరంలాగ దొరికింది. గంపెడు ఆశతో వాలంటీరు చేసేడు అతను. అంతమందీ ఒక్కొక్క వార్డు చేస్తూ ఉంటే, తాను స్వయంగా రెండుమూడువార్డులు చేసి, అది చాలక యింకా మిగిలినవాళ్ళకికూడా యథోచితంగా తోడు పడుతూ వచ్చేడు. ఆ మూలంగా యెంతమందితోనో చక్కటి స్నేహం యేర్పడింది. కాగా, తన కంపెనీకి ఆవూళ్ళోతనే పెద్ద ఉద్యోగి. దానాదీనా, యిట్టే ప్రత్యేకతలభించింది సంఘంలో శంకరానికి. తనూ వొచ్చేడు. అల్పాహారాలయినాయి.

అంతమందీ టీ పుచ్చుకుంటున్నారు.

"శారదా" అని కేకేసేరు వాళ్లతండ్రి "ఏవైనా రెండు కృతులు పాడతావా అమ్మా, కాస్సేపూ?" అడిగేరు.

"ఔనమ్మా, చాలారోజులయింది నీపాట వినీ" అంటూ ఆ ప్రతిపాదన బలపరిచేరు, ఆ కుటుంబంతో చనువుగా ఉన్న యింకో స్నేహితుడు.

"మరేం. ప్రతీపార్టీలోనూ నేనే పాడటం అయిపోతోంది. ఈ సారి మీరు పాడండి మావయ్యగారూ" కొత్త కొంటెతనంగా అంది శారద. నలుగురూ కిలకిల నవ్వేరు. అతన్ని వేళాకోళం చేసేరు. అంతలో యెవరో శారద నాన్నగారి చెవిలో ఏదో ఊదేరు.

"సరే అయితే, యిహనేం? శంకరంగారికి సంగీతం అంటే అంత మనసా!" అంటూ మొహమాటపెట్టేసేరు శారదతండ్రి.

శంకరం పాడడానికీ శారద ఫిడేలు వాయించడానికీ ఒప్పన్నం అయిపోయింది. ఆదిలో శంకరాభరణం పాడుదాం అనుకున్నాడు. అంతలో ఉమ స్ఫురణకి వచ్చింది. పాతలింకు బలపడింది. ఈ రెండేళ్ళలోనూ తను మనసారా పాడింది యెప్పుడూ? గొంతుక సవరించుకుని, శ్రుతి అందిచ్చి, సాఫుగా కంఠం యెత్తి ఆరంభించేడు శంకరం—

"హిమగిరితనయే—హైమవతీ... హిమా-గిరీ-తనయే..." కూడా వాయించడానికి పూనుకున్న శారద, కమాను ఒళ్ళోకి జారవిడిచి, రెప్పవెయ్యకుండా శంకరం మొహంకేసే చూస్తూ స్తంభించిపోయి కూచుంది.

శంకరం ఈ లోకంలో లేడు.

సమాధిలోపడి, స్వర్గంలో ఏ దేవతనో ఆరాధిస్తూన్నవాడిలాగ, అరమోడ్పు కన్నులతో, పారవశ్యం చెందిపోయి పాడేస్తున్నాడు. వచ్చిన నలుగురూ మంత్రముగ్ధ లయిపోయేరు.

అంతలో, లోగుమ్మంలోంచి యేదో కలకలం! యెవరో మొహం తిరిగి పడిపోయారు!!

ఒక్క అంగలో శారద లోపలికెళ్ళింది; తండ్రీ అనుగమించేడు. శంకరం పాటకి బ్రేకు పడిపోయింది. నలుగురూ నాలుగు విధాల సలహాలు యిస్తూ కోలాహలం చేసేరు. మరి కాస్సేపటికి, 'ఏమీ లేదంటే, యేమీ లేదని' కొందరూ, 'పైత్యం చేసి ఉంటుం'దని యింకొందరూ, 'కాకపోయినా కాలం మారుతోంది కాదూ' అని మరికొందరూ ఊరటపడ్డారు. సద్దు అణిగింది. అతిథులు గృహోన్ముఖులయినారు. శంకరం కూడా సెలవు పుచ్చుకుంటానన్నాడు.

శారద కాస్సేపు ఉండమంది.

భోజనానికే బలవంతపెట్టేసింది.

"మీ పాట చివరంటా వినాలనీ, దాని ఆరాటం. పిల్లకోరిక మన్నించకూడదూ ?" తంద్రీ మోహరూటం లోకి దింపేసేడు.

కాదనలేక తిరిగి వొచ్చి డ్రాయింగురూము సోఫాలో కూచున్నాడు శంకరం.

శారద కాఫీ పట్టుకొచ్చింది.

"ఇప్పుడే కాదమ్మా, పుచ్చుకున్నానూ ?"

"అయితే నేంలెండి. మీకు అత్యభిమానం అయిన వస్తువేగా ?" క్షణకాలం శంకరం చకితుడైనాడు. అంతలోనే సంబాళించుకుని, "భ్రాంతిగా కొత్తవాణ్ణి, నా సంగతి నీ కెలాగ తెలిసిందమ్మా ?"

"హిమగిరిలతయే చెప్పిందిలెండి. శంకరుడి యిష్టాయిష్టాలు ఆ ఉమాకాంతకి తెలిసినట్టు యింకెవరికి తెలుస్తాయీ ?"

శారద వాక్యం ముగిసేలోపున, ద్వారం తెర తొలిగించుకుని, ఉమ రానేవొచ్చింది. అతని పాదాలకి ప్రణమిల్లింది. తన కళ్ళని తనే నమ్మలేక పోయినాడు శంకరం.

"ఉమా ? నువ్వే ? నువ్వే ఉమా ? ఇలాగ-ఈ ఊళ్లో—ఇన్నాళ్ళబట్టీ — యిన్నాళ్ళనుంచీ ఉంటున్నావు ఉమా ? ఎక్కడ ఉంటున్నావు ? యెలాగ ఉంటున్నావు. నీ కీ అజ్ఞాతవాసం ఏంకర్మ కాలింది ఉమా ? నాకో టెలిగ్రాం యివ్వ లేకపోయినావా ?"—అతని ప్రశ్నల వర్షానికి అంతులేదు.

"మరిచిపోకుండా సుర్తుంచుకున్నారు నన్ను. అదే పదివేలు నాకు. ఇవాళ నిజంగా అదృష్టమే కలిసొచ్చింది. లేకపోతే, యీ టీపార్టీకి అంత బలవంతం చేసి నన్ను పిలిచీ ఉండరు శారద; మీ దర్శనపుఁ దుర్లభం అయిపోయేది.

"అసలు ఆనాడు జానకీ — మా జానకమ్మని యెరగరు మీరూ, నా క్లాసుమేటూ—అది సాయ పడకపోతే మరి మిమ్మల్ని చూసే భాగ్యం కలిగేది కాదు నాకు. జానకీ యిచ్చి పంపింది ఓ నాలుగు చీరలూ, పాతిక రూపాయిలున్నూ. వాళ్ల అక్కయ్య యీ ఊళ్ళోనే ఉంది; ఆయన, పాపం బోర్డు స్కూలు మేష్టరు. వాళ్ళలో వాళ్ళే అవస్థపడుతూ ఉంటే నేను కూడా యెక్కడ నెత్తెక్కకూచోనూ ?...ఆయనే సంపాదించి పెట్టేడు నాకో నాలుగుట్యూషన్లు. వేన్నీళ్ళకి చన్నీళ్లు తోడుగా వెళ్లిపోతోంది కాలం...వ్యవహారం గుట్టుగా ఉండాలని సంస్కృతం తప్ప మరేదీ చెప్పనన్నాను." శారద కొంత పూర్వగాథ ముగించింది.

"మీ నాన్నా అమ్మా యెంత తల్లడిల్లి పోతున్నారో తెలుసా ? అసలు నువ్వు యేమిఁ అఘాయిత్యం చేసేవోనని—"

"మొదట్లో ఆపనే తలపెట్టేను మరి. కాని జానకమ్మ ఉందే—దానిఋణం చర్మం చెప్పులు కుట్టియిచ్చినా తీర్చుకోలేను—అది బ్రేకులు వేస్తూనే వొచ్చింది. 'చచ్చి సాధించేదేవిటి? ఆత్మ- అనాత్మ, పునర్జన్మ—వాంఛాసాఫల్యం యిలాంటి మాటలు అన్నీ ఉపన్యాసాల్లో అయితే బాగానే ఉంటాయి గాని—అవన్నీ తథ్యం అని నమ్మినా, ఆ సిద్ధికోసం నువ్వు చేసిన కృషి యేదీ? అసలు నీకు కాస్త ప్రాజ్ఞత వచ్చిందీ అనుకున్నప్పుడు హృదయం పరవశం చేసేవు. ప్రేమ పెంపొందించుకున్నావు. నానాటికి అది మహావృక్షమయి నిలువెల్లా ఆవరించుకుంది నిన్ను. ప్రేమభోగ్య ప్రపత్తి, వస్తుతః ఆత్మతః కూడాను మరి దాని కాధారమయిన దేహం త్యజిస్తే—నిర్వికారం అయిన ఆత్మకి అనుభూతిప్రపూర్ణత యేమిఁ సిద్ధించినట్టూ ? ఇహ కాగాపోగా, కైవల్యమో, భగవన్ సాన్నిధ్యమో అనుకోడానికి వీల్లేదుగా నీ పరిస్థితుల్లోనూ ?

"కాబట్టి, నీవు అనుభవించడానికి నోచుకోకపోయినా, మిగతా కొంతమందికయినా అనుభవైకవేద్యం చెయ్యి. సంస్కృతం చదివేవు. శృంగారకావ్యాలు యితోధికంగా అర్థంచేసుకున్నావు. రసాస్వాదనలో పరమావధి కని పెట్టేవు. నీకున్న రసార్ద్రహృదయం వాళ్ళలో ప్రసరించు. నీలాగ సంస్కృతం చెప్పుకున్న వాళ్లు యేరీ ? నువ్వు నేర్చుకున్నట్టే మరి కొంతమంది పిల్లలకి నేర్పు. వాళ్ళని ప్రేమించు. అందరి పరిస్థితులూ ఒక్కలాగే తగులవుగా. వాళ్ల ప్రేమసాఫల్యం చూసి ఆనందించు. ఈలోగా అదృష్టం కలిసివొచ్చిందా సరేసరి. లేదూ, ప్రేమోపాసన చేసినందుకు ఆ సిద్ధి శిష్యులహృదయవికసనంలో చూసి ఆనందించగలుగుతావు.' ఇలాగ ఓనాడు రెండుగంటలసేపు

బోధపరిచింది జానకి. ఇన్నాళ్లకి నా నోము ఫలించింది. వీరు కంటపడ్డారు."

"నిజమేఁ ఉమా. నీనోమూ ఫలించింది. నా దీక్షా పూర్తయింది."

"ఏం—దీక్షా ? అంటే—మీరింకా—అవివాహితులా ?"

"ఇంకా అంటే ? ఈ రెండేళ్లలోనూ మారిపోయేననుకున్నావా, వెర్రిదానా ? నీవు కాకుండా పోయినవాడు, లోకంలో యింకెవ్వరికీ కావవసరం లేదు, నేను."

ఉమకి సంతోషంపూ. దుఃఖంపూ ఒక్కసారి ఉప్పెనగా ముంచుకొచ్చేయి. కళ్లలో నీళ్ళు సుళ్లు తిరిగేయి—

"మరి - నేను - " గద్గదికతో అంది, "లోకం దృష్టిలో నీచురాలిని. పతితని. పెళ్ళి నాటిరాత్రి పరారీ అయి, పరాయివాళ్ళయింట్లో పరాయి ఊళ్లో, తలదాచుకున్న దాన్ని."

"హుంః. లోకం!" గుడిచిపారేస్తూ అన్నాడు శంకరం, "లోకం అని వ్యవహరించే మనుషులకి యేమాత్రం అయినా వివేచనజ్ఞానం ఉందీ? ఒకసు ఓడు అంటే కంచం అంతా ఓసు! అదిలో నన్ను యీసడించలేదూ 'వంటక్క కొడుక్కి సుమాస్తాగిరీ కాకపోతే గవర్నరు అవుతుందా యేమిటనీ ? ఈ నాడు నాలుగురాళ్ళు తెచ్చుకుంటూ ఉండేసరికి, 'భద్రమ్మ కొడుక్కేం? వాడు చిన్నప్పట్నుంచీ సీవఁ మిరపకాయే' అని అంటున్నారు వాళ్లేను.

"నువ్వు కనిపించకుండా పోయింతరవాత అట్టుడికి పోయింది మీ ఊరు, ఊఁపుకార్లతోను. ఏం ప్రమాదం అయిన పని చేసేవోనని అనుమానపడ్డారు, తొలిరోజుల్లోను. 'అతనంటే మొదట్నుంచీ దానికి ప్రాణమే' అంటే, 'రాధాకృష్ణుల్లాగ యెంత పుణ్యం చేసుకుంటే వమ్మా ఆలా బెల్లం జీలకర్రలాగ అతుక్కుపోవడం' అంటూ ఓ నాలుగు రోజులు మెచ్చుకున్నారు నిన్ను. కాని మరికొన్నాళ్ళకి నువ్వు యేపూరో వెళ్ళిపోయేవనీ, బతికే ఉన్నావనీ రూఢి అయిపోవడంతో సరే 'శాబాసు ! ఎంత సాహసం అయిన పనిచేసిందీ ? దీని మెరమెచ్చు మాటలకి లొంగిపోయి అతను చేసుకున్నాడు కాదు. పుట్టినింటికీ మెట్టినింటికీ కూడా అప్రతిష్ఠ' అంటూ, నాకు ధైర్యం చెప్పి సంబంధాలు తీసుకొచ్చే నెపంతో రచ్చకీడ్చేసేరు నిన్ను. నువ్వు లోకం అనుకుంటూన్న వాళ్లు ఆ యిరుగుపొరుగు అమ్మలక్కలే గా? ఇలాంటి వాళ్ళు పోగయి సీతా అమ్మవారిలాంటిదానికి నీలాపనిందలు నెత్తిన వేసేరు. మళ్లీ వాళ్లే నాడూ నేడూ కూడా ఆమె పటం నెత్తినెట్టుకుని పూజిస్తున్నారు. అవునా?'

ఉమ ఆనందం అతిశయిల్లింది. అతని పాదాలు కన్నీళ్లతో కడిగేసింది. ముందుకు వంగి, తన పాదాలకి మొక్కరిల్లిన ఆమె ముంగురులు నిమురుతూ అన్నాడు శంకరం—

"లే ఉమా, లే. ఏమిటీ వెర్రితనం !'

నాటినుంచీ శంకరం లాడ్జికి మరి వెళ్ళలేదు.

నేటికీ ఉదయసాయాహ్నాలు ఉదయ రవి చంద్రిక వినిపిస్తూనే ఉంటుంది ఆ మేడమీదనుంచి, అదే రాగం, అదే పాట—"హిమగిరి తనయే."

ఇదివరలో ఒక్క స్త్రీకంఠమే వినపడేది. ఇప్పుడు పురుష గాత్రం కూడా జమిలుగా మేళవించుకుపోతుంది. క్రొత్తక్రొత్త సంగతులతో, ఏర్చి కూర్చిన కల్పనస్వరాలతో, ఉత్తుంగ తరంగభంగిమల లాంటి మూర్ఛనలతో జీవం ప్రజ్వరిల్లజేస్తూ— "హిమగిరి తనయే"—

అని వినవస్తూ ఉంటే క్రిందిని వీధి చీడీమీద ఓ తాతగారు కల్వంలో ఏవో మందులు నూరుతూ కూచుంటారు. అందులో మూడువొంతులు మందులు గాత్రం చెడిపోకుండా ఉంచడానికేనట!!

తొలకరి

శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులు

వెచ్చని వాగు గుండెలు ద్రవింప సమస్త జగమ్ము చల్లగా
వచ్చిన వానజల్లులకు పచ్చని పచ్చిక పట్టుచీరతో
ముచ్చట గూర్చుచున్నయది భూజనయిత్రి ; కృషీవల ప్రజల్
కచ్చె బిగించినారు తొలుకారు పొలాలహలాల దున్నగన్.

మొగ్గ దొడగనది మొగిలికొమ్మయొకండు
ప్రియురాలి దరహాస రేఖ వోలె
మురిపించిపోయె మబ్బుల మధ్య మెఱపులు
తెరచాటుమాటు సుందరుల వోలె
పొటమరించినవి నాగటిచాళ్లు కేదార
లక్ష్మీకటాక్ష జాలముల వోలె
వలపించె పూచికోమల మాలతీలత
పడుచు ప్రాయపు నవప్రమద వోలె

చల్ల చల్లగా గాడుపుసాగె మోద
మొప్ప ప్రకృతి విడిచెడు నిట్టూర్పువోలె
ఉడికిపోయిన లోకమ్ము వడకిపోయె
చెలువుమీరగ తొలకరి తొలకరింప

జాలిగల మానవుడు పేదరాలి చేతి
బిచ్చపుంగిన్నెలో పడవేసిపోవు
నట్టి చిల్లరడబ్బులయట్లు చిన్న
చిన్న చినుకులు టపటప క్రిందని రాలె.

జగములో బగబగ సెగల్ రగులు కొలుపు
చండకిరణుని ఆతపజ్వాలలందు
మ్రోడువారిన కాననభూములన్ని
పెల్లుగా క్రొత్త క్రొత్త చిగుళ్లుపెట్టె.

ముగ్గురు అభాగ్యులు

శ్రీ మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తి

గత శతాబ్దారంభంనుంచీ, ప్యారిసు, కళాసారస్వతాల్లో యూరపుకు వెలుగునిస్తూ, అగ్రసరంగా ఏలుకుంటోంది. గ్రీకు, రోమను సాంప్రదాయాలంటే విసివిపోయిన పాశ్చాత్య కళాలోకానికి క్రొత్తజీవం ఇచ్చింది ఫ్రెంచి విప్లవం తరువాత వచ్చిన కళావిప్లవము. బూజుపట్టిన క్లాసిసిజము వదలి వచ్చిన రొమాంటిసిజము తరువాత అతి నవ్య విధానాలైన ఇంప్రెషనిజము, పోస్టు - ఇంప్రెషనిజము బయలుదేరినాయి. ఈ పాశ్చాత్యనూతన సాంప్రదాయాలకి ఎడ్వర్డు మేనెట్ తల, విన్సెంట్ వేంగో, గుండె, పాల్ సిజాన్ తనువు, అనవచ్చు. ఇప్పుడు ప్రసిద్ధులైన మెటిసీ, మోడిగ్లియానీ, పికాసోలు వీరి అడుగు జాడల్లో నడుస్తున్నారంటే కళాలోకంలో వీరి ప్రాముఖ్యం తెలుస్తుంది. అయితే, వీరి జీవితాలు చాల విచిత్రమైనవి సామాన్య మానవదృష్ట్యా అవి మిక్కిలి దుర్భరమైనవి. కళాపరంగా మహోన్నతులైన వీరిని ప్రపంచము దృష్టిలో అభాగ్యులనే అనాలి.

కళాజీవనము పూలబాట కాదు. నిజమైన కళాశీలి నలిగిన బాటను పోడు. తన కళ్ళ ఎదుట తరళిత మయ్యే ఏదో క్రొత్త కళాలోకానికి బాటలు కడతాడు అతని కళాలోకం ఎంత యథార్థమంటే ప్రపంచమంతా తన్నెంత హేళనచేసినా, ఇనుప పాదాలలో మట్టించినా తన దృష్టి మరలించడు. పసరు పేరిన పాత ప్రపంచం క్షాళనచేసి క్రొత్తలోకాల కాంతులు వెలయించి, నవ్యయుగ కళానిర్మాతలైన ఈ ముగ్గురి జీవితవిశేషాలు పర్యాలోకిద్దాము.

ముగ్గురిలో ఎడ్వర్డు మేనెట్ తెలివైనవాడు. చిన్నతనంలో నే ఆశ్చర్యకరమైన కళాపాటవము గడించాడు. ఫ్రెంచి నవ్యకళా వికాసంలో ఉన్న వయ్యారం అంతా అతను సంతరించినదే! అనూచాన పద్ధతులన్నీ అతిక్రమించి విషయం, విధానంలో క్రొత్తదనం తెచ్చిపెట్టాడు. కళారీతుల్లో నే గాక వ్యక్తిజీవనంమీద కూడ అతని ప్రభావం బాగా పని చేసింది. ఊహల్లో, తత్వంవిధానంలో చాల గడసరి. సాంప్రదాయంలో మాగిన కళాలోకంలో వెర్రులెత్తించాడు తన సరిక్రొత్త యదార్థ రచనలు విరజిమ్మి.

నిద్రపోతున్న సింహాన్ని జూలు లాగినట్లయింది. కళాలోకం గగ్గోలు పెట్టి అతనిమీద విరుచుక పడింది. సుతిమెత్తని అతని హృదయకుసుమం నలిమి వేయబడింది. సుకుమారమైన తనువల్లి క్రుస్సిపోయింది.

సాంప్రదాయికమైన ఫ్రెంచి కళాభిరుచి ఏమంటే—చిత్రాల్లో దేవతలు గాని, దేవకన్యలు గాని ఉత్తమ నాయికలుగా తళుకొత్తాలి. కాని, మేనెట్ తన చిత్రాల్లో విక్టోరైను అనే తన మోడలును యథాతథంగా అనేక భంగిమల్లో—అందులో నాట్యకత్తెగా, వేశ్యయువతిగా, వివస్త్రగానూ, వివిధాభరణ విలసితగానూ చిత్రించాడు.

విక్టోరైన్ మ్యూరెండ్ అనే చిన్నదాన్ని, మేనెట్, పట్టణంలో ఒక బహిరంగ ప్రాసాదాంగణంలో చూసి మోడలుగా తీసుకువచ్చి తన కళకే గాక హృదయానికే రాజ్ఞిగా చేసికొన్నాడు. ఆమె ఏమంత అందమైనది కాదు. ఎర్రని జుత్తు, పొట్టి మనిషి. ఏదో వింత ఆకర్షణ ఉండేది. ఆమెనే రవంత మార్చి సాంప్రదాయసిద్ధంగా ఏ అప్సరగానో, అపరూపపు ఆశయంగానో చిత్రించుకుపోతే తగాదా ఉండేది కాదు. మేనెట్ తాను చూచినది గాని చిత్రించననే వ్రతం కలవాడు. దాంతో దవానలం చుట్టుకుంది.

దీనికితోడు కొన్ని చిత్రాల్లో చక్కని నిండు దిరీసులో ఉన్న ఒకరిద్దరు మొగాళ్ళ సరసని విక్టోరైన్ను నగ్నంగా కూర్చున్నట్లు చిత్రించాడు. ఈ

విధంగా వస్త్రాలంకృతులైన పురుషుల సమక్షంలో వివస్త్రలైన అంగనలను చిత్రించడము అంతకుముందు లేకపోలేదు. సుప్రసిద్ధులైన టిటియాన్, పీటరుపాల్ రూబిన్సు మొదలైనవాళ్లు చాలా చిత్రాలు ఈ ధోరణిలో చిత్రించారు. అయితే, అందులో వారు వీనసు మొదలైన అప్సర మచ్ఛకంటులవడముచేత బాధ లేకపోయింది. మరి, ఇక్కడ విక్టోరైనూ, ఫలానా ఫలానావాళ్ళూనాయెను. ఇందుకు ఫ్రెంచి నాగరక ప్రపంచము వికృతదంష్ట్రలు తీండ్రించింది.

మేనెట్ అడిగించేమంటే—తనపూర్వీకులైన టిటియాన్, రూబెన్సుల కిచ్చిన అవకాశమే తనకూ ఇయ్యమని. అందుకు అతన్ని అనరాని మాటలని, అల్లరిచేసి, సంఘం ఉప్పు పుట్టకుండా చేసింది.

అంటే, అనాటి ఫ్రెంచి నైతిక జీవనము ఏమంత ఉన్నతమైనదని కాదు. ఫ్రెంచి నాగరికులు మోడలు స్టడీసుగాని, న్యూడు మోడల్సుగాని ఎరగరని కాదు. చిత్రకారుడు ఆ మోడెల్సుతో ధర్మబద్ధమైన సంబంధము కలిగి ఉండటమే వ్యత్యాయమయింది. మేనెట్ శాలూకు కళ, నీతికి సంబంధించిన నిజాయితీ అర్థంచేసికో లేకపోయింది.

మేనెట్ చిత్రాలు ప్రదర్శనాల్లో నిరాకరించి, దుష్టకళా విమర్శకులు అపరూపమైన అతని కళాజీవనంలో కత్తులుదూసి, నిప్పులు చెరిగారు. మళ్లా అతని చిత్రాలే ముప్పయ్యేళ్ళ తరువాత లోవరీ ఆర్టు గ్యాలరీలో ప్రదర్శించుకొని మురుసుకున్నారు.

మేనెట్ని, అతని మిత్రులని తిరస్కృత చిత్రాలన్నీ ఒకసారి ప్రత్యేకము ప్రదర్శించారు. అందులో ప్రసిద్ధుడైన క్లాడిమోనెట్ శాలూకు "ఇంప్రెషన్సు" అనే ప్రకృతిచిత్రం ఉంది. అది చూసి ప్రేక్షకులు ఆ గ్రూపువందరనూ "ఇంప్రెషనిస్టులు" అని అవహేళన చేశారు. ఈ విధంగా "ఇంప్రెషనిజము" అనేది కళాలోకంలో ఉద్భవిల్లి సుప్రతిష్ఠితమైంది. మేనెట్ ఈ యింప్రెషనిస్టుల కందరకు మొనగా నిలిచి దుష్టవిమర్శలకు ఆహుతి అయ్యాడు.

మేనెట్ తన చిత్రాల్లో అతిలోకమైన దివ్య సౌందర్యామభ్యూతులు కాక, తనచుట్టూ కళ్ళ ఎదట కనిపించే మానవజీవితంలో మిలమిలలాడే అందాన్నే అనంతకాలం నిలిచేలా చిత్రించాడు. ఆకాశపథాల నుంచి కళను నేలకు దింపి నిత్యజీవనవాటికలే కళానందన వనాలుగా వాసింపజేశాడు.

కృత్రిమమైన విషయగౌరవానికి తగ్గట్టు క్లాసికల్ చిత్రాల్లో వర్ణసమ్మోదాన్ని కప్పుతూ వ్యవహితమై వస్తూన్న కాలం మేలిముసుగు కూడ మేనెట్టే తొలగించాడు. ఇంప్రెషనిజంలో వర్ణస్వచ్ఛత ఒక ప్రధానలక్షణం. బొమ్మలలో వెలుగునీడలు వర్ణాత్మకంగా ఊహించినవాడు మేనెట్. తన చిత్రాల్లో విషయం వెలుగే అనేవాడు. మేనెట్ చిత్రాల్లో రంగుల నవకమూ, ఊహాల వాస్తవికత, రచనలో నాజూకుతనము తన వెనుక మూడుతరాలవాళ్ళ చిత్రాలమీద నైల్యములు పులిమి తరువాత రెండు తరాల వారికి వెలుగు ఇచ్చినాయి.

ఏమయితేనేం, మేనెట్ బ్రతికున్నంత కాలమూ కళాలోకం పగబట్టింది కోడెత్రాచులా. అతని బొమ్మలకు మార్కెట్టు లేకపోయింది. సంఘం చేసిన గాయం కోలుకోనిదైంది. ప్రసిద్ధ సారస్వతికులు బాడిలీరు, జోలా, గయు టేరు—వీళ్ళంతా కలుగజేసుకొని అండనిలిచినా మేనెట్ తన విధయ్యో యేటవే కళాదర్పాలకు బలి అయ్యాడు.

మేనెట్ తెచ్చిన ఇంప్రెషనిజమువల్ల రెండు ముఖ్య విషయాలు జరిగినాయి. చిత్రిత విషయమైన వస్తువు ఉత్తమ, అధమ వివక్ష లేకుండా యధార్థ జీవితంలోంచి తీసుకోవడం, రచనలో కంటికి కనబడిన రంగులు, ఆకృతి స్వచ్ఛంగా, సహజంగా చిత్రించడం. కాని ఈ రెండూ మేధస్సుకు, కంటికి సంబంధించిన బాహ్య విషయాలే. మేనెట్ ప్రాధాన్యం ఇయ్యకపోయినా, అతని తరువాతవాళ్లు యీ విషయాల్లో శాస్త్రీయమైన పరిశోధనలు చేసి అనేక క్రొత్త సాంప్రదాయాలు సృష్టించారు. వర్ణాత్మకంగా ల్యూమినిజము, పాయింటలిజముతో బాటు బొమ్మకు జీవమైనభావము అప్రధానమై కేవల ప్రాదేశిక కల్పనలు క్యూబిజానికి, అరూపవాదానికి దారితీశాయి. మళ్లా చిత్రాల్లో జీవం, ఆవేశం, మానవతా విశ్వాసం నింపింది విన్సెంటు వేంగో అనే అతిలోక వ్యక్తి.

నిర్జీవమైన చిత్రంలో ఎంత కళాకౌశలముంటే ఏమనే మనస్వి వేంగో. అమానుషమైన లోకం మానవతలో అకుంఠిత విశ్వాసమే అతని మతం. టాల్‌స్టాయి, డికెన్సు రచనవలె తన చిత్రాలకు నైతిక ప్రయోజనముండాలనే ధార్మికవాది. తన్ను నిర్లక్ష్యం చేసిన ప్రేమకు ఒడలుకోసి ఇచ్చిన ప్రణయోన్మాది. అందుకనే అతని ప్రతి తూలికా విన్యాసంలోనూ జీవం మిలమిల లాడింది.

చాలా ఆలస్యంగా చిత్రకళ వృత్తిగా అవలంబించాడు వేంగో. అతనితండ్రి ఒక మత ప్రచారకుడు. వేంగో అందమైనవాడు కాకపోబట్టి ఆ ప్రచారానికి పనికిరాలేదు. అయితే నేం, బైబులు తత్వం బాగా జీర్ణించుకున్నాడు. మొదట్లో ఒక బొమ్మల వర్తకునివద్ద శాఖేదారుగా పనిచేశాడు. తన దగ్గిర బొమ్మలు కొంటూ ఎవరన్నా విలువలేని చిత్రాలు ఏరుకుంటే తన జీవిత సత్యాలైన పరమహంస సూక్తులు ఉపన్యసించేవాడు.

వేంగో జీవితమంతా అనాదృత ప్రేమ కలాపాలతో దుర్భర మైపోయింది. తన అధికారి కూతురు ఉర్సులాను ప్రేమించాడు. ఆ అమ్మాయి నడిచిన నేలకూడ అతి పవిత్రంగా చూసుకొనేవాడు. ఉర్సులా హృదయంలేకుండా అతని పవిత్ర ప్రేమని చులకనచేసి అవహేళన చేసింది. దాంతో వేంగో మత ప్రచారానికి దిగాడు. ఈ సందర్భంలో అతి నికృష్టమైన ప్రజానీకంతో అతనికి జోస్తి ఏర్పడింది. భగవన్మాయ ఏమో! ఈ పరిసరాల్లో వేంగో చిత్రరచన ప్రారంభించాడు. ప్యారిసులో ఉన్న ఇతని అన్న థియో ఈ చిత్రాలు చూసి ఉప్పొంగిపోయాడు. అయినా, వేంగో అప్పుడే తన జీవితం చిత్రకళకు అంకితం చెయ్యలేదు. తన ప్రేయసి ఉర్సులా వద్దకు మళ్లా ప్రేమభిక్షకు వెళ్లాడు. ఆమె తిరస్కరించింది. ఇక బెల్జియము గనులలో పనివాళ్ళకు మత ప్రబోధము చెయ్యడానికి వెళ్లాడు. ఆ పామరులు వేంగోను తమలో ఒకడుగా చూసుకునేవారు. వాళ్లపిల్లలకు చదువు ముదుసళ్ళకు మతవిద్య చెప్పుతూ మానవసేవలో నిమగ్నుడయ్యాడు వేంగో.

అక్కడ చిత్రించిన చిత్రాల్లో కొండల్ని కదలించే వేంగో తొలూపు మానవతా విశ్వాసం, జాతికి తనందియ్యబోయే జీవన సందేశచ్ఛాయలు నిండి ఉన్నాయి. ఆ రోజుల్లో అన్నగారైన థియోకు ఉత్తరాల్లో తన జీవితం సార్థకము చేసికొనే అవకాశం లభ్యమయిందనీ, సజీవమైన నెత్తురు, కండ మిలమిలలాడే పాటకజనంతో తన బ్రతుకు శృతికలిసి పోతోందనీ, సేవాపరంగా మహాశిల్పి అయిన క్రీస్తే తనకు ఆదర్శమని రాశాడు.

వెచ్చని ప్రియురాలి ప్రేమకోసం తపించాడు. కాని ప్రేమ ఒక చిరునవ్వు రాల్చలేదు—ఏంటివర్పులో ఒక పతిత, వేంగోకు మోడలుగా ఉండటానికి వప్పుకుంది. "విషాదమూర్తి" గా ఆమెను చిత్రించి క్రింద యీ పంక్తులు రాశాడు. "ఏ స్త్రీగాని ఒంటరిగా ఎందుకు ఉండవలసి వస్తుందో" అని. తిండికి మాడి అధమస్థమైన జనసముదాయంలో సర్వ నాశనమయే సమయంలో థియో తనవెంట ప్యారిసుకు తీసుకువెళ్లాడు వేంగోను.

ప్యారిసులో పిసారో, సీరట్ మొదలైన ఇంప్రెషనిస్టులతో కలిసి పనిచేశాడు. అతనికి జీవితం చాల పరిమితంగా ఉన్నదని తెలిసింది. ఫ్రాంసు దక్షిణ భాగంలో ఆర్లెస్‌కు వెళ్లి తన్ను మింగనున్న ప్రకృతిని లాలన ప్రారంభించాడు. థియోధర్మమా అని ఒక ఇల్లు అద్దెకు తీసుకున్నాడు. అక్కడ ఉంటూ మూడు సంవత్సరాలు నిరంతరాయంగా వందలాది చిత్రాలు చిత్రించాడు. ఈ చిత్రాలమీదనే వేంగో ప్రతిష్ట అంతా నిలబడిఉంది. సూర్యుని వెచ్చన, దున్నిన పొలాల పరిమళాలు—ఈ మట్టిలో మళ్ళా పసిపాపలా ఆడుకోవాలనుకున్నాడు.

చుర్రుమనే ఎండలో ఆచ్ఛాదం లేకుండా ఎన్నో బొమ్మలు అప్పటికప్పుడు చిత్రించేవాడు. తన కాంతి కుటీరంలో ఉంటూ సూర్యోపాసన చేశాడు. కాని ఈ శాంతి అతని బ్రతుకులో జారిపోయే ఘడియలు వచ్చినాయి. పాల్ గాగిన్ అనే చిత్రకారుడు వేంగో యింట్లో వచ్చి బసచేశాడు. గాగిను వింతప్రకృతి గలవాడు. ఇతరులను హింసించి ఆనందించేవాడు. వేంగో చిత్రాలు విమర్శించి ఈసడించాడు. దగ్గిరఉన్న ఒక పడుపుటింటికి తార్చాడు వేంగోని. హృదయంలేని ఒక గయ్యాళి రాక్షసి వేంగోను చిలిపిగా అతని చెవి బహుమతి ఇయ్యమంది. వేంగో ఇంటికి వెళ్లి ఆలోచించాడు. అతని మతిపోయింది. ఆవేశంలో తన చెవి నిజంగానే కోసి

పార్శిలుకట్టి పంపించాడు. థియో వేంగోను తీసుక వెళ్ళి మానసిక చికిత్స చేయించాడు. వేంగో ఉన్మాద స్థితికి చాల చేరువలో ఉంటూనే చాలా చిత్రాలు చిత్రించాడు. చెవికట్టులోనే తన రూపచిత్రం చిత్రించుకున్నాడు. అప్పటికీ అతని చేయీ, హృదయం ఎంత నిశితంగా ఉన్నదీ ఆ చిత్రంలో చూడవచ్చు.

ఒకరోజున వేంగోకు అంతా తేటతెల్లంగా కనిపించింది. పూర్తిగా మనస్సు చుక్కాను కోలుపోయింది. కడుపులో పిస్తలు పేల్చుకొని సంతోషంగా చచ్చిపోతున్నానని చెప్పి చచ్చిపోయాడు.

సామాన్యంగా ఇతర చిత్రకారులకు కేవలము సాధనకోసమైన మోడల్సు వేంగోకు అతిలోకం అయిన ఆవేశం కలిగించేవి. పంటపొలాలు, ఎగిరే పిట్టలు, పొదలు అతనికి క్రీస్తు పుట్టుకవంటి పవిత్ర పౌరాణిక విషయాలంత ఆవేశం కలిగించేవి.

వేంగో తన పరిసరాలను తీవ్రమైన ఆవేశంతో, ఆప్తతతో చిత్రించాడు. ఆర్లిస్సులో తనఇల్లు, పచ్చిక పొలాలు, తనకు థియోవద్దనుంచి మనియార్డర్లు తెచ్చే పోస్టుబంట్రోతు, అతని భార్య, కొడుకువి అతిలోకం అయిన ఆప్తతతో చిత్రించాడు.

"జైలుగోడలమధ్య" అనే ఇతని చిత్రము చూస్తే హృదయం పిండి వేసినట్లవుతుంది. జైలుగోడల మధ్య ఖైదీల దుర్భర జీవితం కరుణామయంగా చిత్రించాడు. నిరాశాపూరితమైన పెద్దరాతిగోడల మధ్య చేతులు కట్టుకొని ఒకరి వెనుక ఒకరు వ్యాయామం కోసం తిరుగుతూఉంటారు ఖైదీలు. మానవ జీవితాన్నే చిత్రిస్తానని, తత్సాధనలో సంతోషంగా తన్నే ఆహుతి చేసుకొన్నాడు వేంగో.

కళ, మతమువలె, జనాన్ని చిన్న చిన్న సంఘములుగా కలిపితే, ఈ ప్రపంచమంతా ప్రతి ఒక్కడికి స్వర్గధామంగా అవాలనేది వేంగో ఆశయం. చాల వినమ్రుడై, సామాన్య మానవుడికోసం చిత్రాలు చిత్రించాడు. కాని అతని చిత్రాలిప్పుడు చాల డబ్బున్నవాళ్లు గాని కొనలేరు. అన్ని బొమ్మలూ ఎక్కడెక్కడున్నవీ పెద్దపెద్ద మ్యూజియములకు, కోటీశ్వరుల సొంత గ్యాలరీలకు సేకరించబడ్డాయి. కాని వేంగో చిత్రాలు బహిరంగ ప్రదర్శనం ఏర్పాటుచేస్తే ఎక్కడెక్కడనుంచో జనం గుంపు గుంపులుగా వచ్చి అతని చిత్రాల్లో అభివ్యక్తమయ్యే మానవత సందర్శించుకు పోతారు.

ఇక సిజనే. ఇతను మోనెట్‌కన్న ఏడేళ్లు చిన్న, వేంగోకన్న పధ్నాలుగేళ్లు పెద్ద. అయినా వాళ్లందరికన్నా ఎక్కువ కాలం జీవించాడు. అరవైయేడు సంవత్సరాలు. ఈ శతాబ్దారంభంలో ఆరేళ్లదాకా ఉన్నాడు. వేంగో ముగ్గురిలోకి తక్కువ కాలం బతికాడు—ముప్పయ్యేడు సంవత్సరాలే!

సిజనే ఇంప్రెషనిస్టులతోనే తన చిత్రాలు ప్రదర్శించేవాడు. పిసారో, రినోయిర్ మోనెట్ మొదలైన వాళ్ళతో స్నేహంగా పనిచేశాడు. అయినా తన వ్యక్తిత్వము ప్రత్యేకము నిలుపుకున్నాడు. వర్ణాత్మకమైన వాళ్ళ చిత్రణా విన్యాసాలతో చిక్కుకొనక కళలో శాశ్వతమైన స్థైర్యము కోసము ప్రయత్నాలు చేశాడు. ఇంప్రెషనిజములో ఉన్న అల్పత్వము గుర్తించి మళ్లా పూర్వపు చిత్రాల్లోఉన్న తూగు, తూకము నెలకొల్పి "పోస్టు - ఇంప్రెషనిజము"కు జనకుడయ్యాడు. అయితే సిజనే చిత్రాల్లో కనబడే బూడిదరంగు క్లాసిక్ చిత్రాల్లోని బూడిద బురఖా మాత్రం కాదు. అది అతని జన్మస్థానమైన దక్షిణ ఫ్రాంసుకు సహజమైనరంగు. ఇక - ఇంప్రెషనిస్టులందరూ ఉత్తర ఫ్రాంసుకు చెందినవాళ్ళే.

పాల్ సిజనే **1861** లో ప్యారిసుకు ఒక వర్ధిష్ణు చిత్రకారుడుగా వెళ్ళాడు. అతని ఈడు చిత్రకారులంతా చాల నాగరీకులు. దక్షిణఫ్రాంసునుంచివచ్చిన ఈ అనాగరీకుణ్ణి వట్టి సంస్కారంలేని నాటుసరుకని వేళాకోళం చేశారు. అయితే సిజనే ధైర్యము, పట్టుదల, తెలివితేటలూ కలవాడు. సుకుమారమైన మనస్సు. మొగమాట మెక్కువ. కాని ప్రత్యర్థులకు లొంగేరకం కాదు. ఏ విధమైన అడ్డంకులూ నిర్లక్ష్యం చెయ్యగల మానసిక ధృతి కలవాడు. అదృష్టవశాత్తు తండ్రి బ్యాంకరు అవటంవల్ల సిజనే తన ఉన్నతాదర్శాలను నిలబెట్టుకోగలిగాడు.

అయితేనేం, సిజనే ప్యారిసులో ఉన్న [illegible] కళాలోకం అతనికి స్థానంలేకుండా చేసింది. ప్యారిసు కళాసమితిలో అధికారంలోఉన్న సాంప్ర

దాయికవాదులు సెజానేకి సభ్యత్వం నిరాకరించారు. పది సంవత్సరాలు తలవంచుకొని ఒంటరిగా ఎవరితోనూ సంబంధం లేకుండానే చిత్రసాధన చేశాడు. సహజంగా అతని చిత్రాలు వర్ణాత్మకంగానే ఉండేవి. ఎప్పుడూ అల్పమైన ఊహ లెరుగడు. ప్యారిసులో తన్ను నీరసంగా చూసినా లక్ష్యం చెయ్యక తన దేశానికి పోయి మళ్ళ మళ్ళ దక్కని ప్రకృతి-చిత్రాలు చిత్రించుకునేవాడు.

సెజానే ఒక సామాన్య కుటుంబంలో పిల్లను పెళ్లి చేసుకున్నాడు. ఆమె అంత తెలివైనది కాకపోయినా, సెజానే జీవితానికి బిన్నెముకగా ఉండి కళాలోకంలో వచ్చిన అనేక ఆఘాతాలను అతడు తట్టుకొనేటట్టు చేసింది. 1874 లో రినోయిర్, పిసారోలతో కలసి వాళ్ళ మొదటి చిత్రకళాప్రదర్శనం ఏర్పాటు చేసినప్పుడు సెజానే బొమ్మలనే ఎక్కువ దుయ్యబట్టుకున్నారు సాంప్రదాయవాదులు. ఆ దుష్టకళా విమర్శకులు సెజానేని భ్రష్టపట్టిన అడివి మనిషి అని, కసాయివాడని నిందించారు. చిన్ననాటి స్నేహితుడు, సుప్రసిద్ధ సారస్వతేయుడు అయిన ఎమిలీజోలా, మరి కొందరు సన్నిహిత కళామిత్రులు అండకు రాబట్టి ఆ చిత్రవన తట్టుకున్నాడు.

సెజానే తండ్రి నెలకు 12 పౌనులు ఎలవెన్సు ఇచ్చేవాడు. దాంతో సెజానే బొమ్మలు అమ్ముకోవలసిన అవుసరం ఉండేదికాదు. అందుచేత ప్యారిసు కళావిమర్శకుల దౌష్ట్యాన్ని లక్ష్యపెట్టక ఎక్కువ కాలం తన జన్మభూమిలో ప్రకృతిని స్వేచ్ఛగా ఆరాధించుకునేవాడు. 1895 లో ఒక చిత్రకళా ప్రదర్శనంలో తన చిత్రాలకు ప్రత్యేకం అన్యాయం జరిగింది. దాంతో శాశ్వతంగా ప్యారిసు వదలి తన ఎస్టేటులో మకాం పెట్టాడు.

తరువాత సెజానే పది సంవత్సరాలుమాత్రం జీవించాడు. ఈ పదేళ్లూ తన ఈజిలు ఆరుబైటనే పెట్టుకొని పనిచేశాడు. అంతకంతకు ఏకాంతము వరించాడు. ఎన్నో బొమ్మలు ధ్వంసం చేశాడు. బొమ్మ తయారవగానే స్టుడియోలోంచి అవతల పారేసేవాడు. తన పిల్లలకు ఆడుకునేందుకు ఇచ్చేవాడు. బొమ్మవేసేదాకానే గాని ఆ తరువాత ఏ పొదదగ్గిరో కూచుని వేసిన బొమ్మ ఆ పొదదగ్గిరే వదిలేసేవాడు. చాల బొమ్మలు అతనిభార్య ఏరి జాగర్తచేసింది.

ఈ శతాబ్దారంభంలోగాని సెజానే కృషి కళాలోకం గుర్తించలేదు. వాలర్డు అనే బొమ్మలవ్యాపారి ప్యారిసునుంచి సెజానేని వెతుక్కుంటూవచ్చి అతను చిత్రించిన ప్రతిచిత్రం కొనే యత్నం ప్రారంభించాడు. దాంతో ఆ ప్రాంతంలో పెద్ద సంచలనం కలిగింది. ఎక్కడనుంచో వచ్చి ఒక బుద్ధిలేనివాడు ఎందుకూ పనికిరాదనుకునే సెజానే బొమ్మలన్నీ నిజంగా డబ్బిచ్చి కొంటున్నాడనే సంబరంతో ఎన్నో చిత్రాలు భూమిలో పాతుకుపోయినవి తెల్లగించి తెచ్చారు తన ఊళ్ళోవాళ్లు.

ఐక్స్ చిత్రకారుడు అప్పటికి ముసలివాడయి పోయాడు. తన్ను కళాలోకం అప్పటికి గుర్తించిందని సంతోషించాడు. కాని ఎంతోకాలం సెజానే ఆ తరువాత జీవించలేదు. ఒకరోజున వానలో తడుస్తూనే బొమ్మవేస్తుంటే జ్వరము తగిలి, దాంతో మరణించాడు.

వివిక్త కళాపథాన తనొక నిస్సహాయుడైన బాటసారినని అనేవాడు సెజానే. కాని అతని మార్గము రాజబాట అయింది. అనేకమైన ఎత్తుగడలు దిద్దుబాట్లతో మొత్తము ఒకచోట జేరిస్తే పూర్వపు చిత్రాల్లో ఉండే గొప్పతనమూ, ఆధునిక చిత్రాల్లో ఉండే నిర్మాణాత్మకమైన పరిణతి సెజానే చిత్రాల్లో ద్యోతకమవుతాయి.

సెజానే చిత్రరచనా విధానము చాల విలక్షణమైనది. కొన్నివందల సిటింగులు తీసుకునేవాడు. అందుకనే అతనికి ఎవరూ మోడల్సుగా కూర్చునేవారు కారు. ప్రకృతి చిత్రాలు—ఎక్కువగా పళ్లు కాయలు, పూవులు చిత్రించాడు. కాని వాటిని చిత్రించినంత ఆవేశంతో ఏ చిత్రకారుడూ మనుష్యుల్ని చిత్రించిఉండడు. ఏ పడుచు చెక్కిళ్ళూ, సెజానే యాపిల్ పళ్ళు చిత్రించినంత అనురాగంతో చిత్రించబడి ఉండవు.

నిజానికి సెజానేకి ఆడవాళ్ళంటే భయం. వాళ్ళు పిల్లులవంటి వాళ్ళని అనేవాడు. స్త్రీరూపం చిత్రించాలనే అంతరక్తితో, పళ్ళూ, కాయలు, పువ్వులూ చిత్రించేవాడు. తన భార్య రూపచిత్రము, తన అభిమాన విమర్శకుడైన జఫ్రె చిత్రము సెజానే

రూపచిత్రములలో ప్రసిద్ధమైనవి. బొమ్మలవ్యాపారి వాలర్డ్ రూపచిత్రము వంద సిటింగులు తీసికొని చిత్రించాడు. అతని రూపచిత్రా లన్నిటిలోకీ గొప్పది స్వీయరూపచిత్రము. కొన్ని వేల సిటింగు లతో అతని ముఖము కరతలామలక మయింది. ఇది చూస్తే ఇతరులుకూడ కదలకుండా కూర్చుంటే ఎంత బాగా నిజమే చిత్రించగలడో తెలుస్తుంది. నిజానే ఏది చిత్రించినా, రచనాప్రాభవముతో స్థిరమైన విలువలు తన చిత్రాల్లో నిలుపుకున్నాడు. అందు కనే పికాసో మొదలైన ఆధునికులకు మార్గదర్శకు డయాడు.

ఈవిధంగా ఈ ముగ్గురు క్రితము శతాబ్దంతు త్రి శార్థంలో పాశ్చాత్యకళాలోకమును తారుమారు చేసి నవ్యయుగకళా వ్యవస్థాపకులయ్యారు.

కల్పలతికలు

శ్రీ దోగిపర్తి వెంకటరమణ

ఏకలగీతికామధుర హృన్నినదాశ్రయ జీవవత్ మధు
శ్రీకలమై నిసర్గతకు—చీకటి వాకిట నిండిపోయి, య
ప్రాకట నీయుషఃకలల రాపిడులం దొరలింప బడ్డవో ?
లోకవిలోకనమ్ము నవరూపక ప్రాపకమై విదల్చెడిన్

నీల శరన్నిశావశఘనీభవ శారద మేఘమాల నీ
రాలస నిద్ర ముద్రల విహాయన రేఖల సాగుస్వేచ్ఛ రా
గాలసరాగచంద్రికల కాంతిలి శ్యామల మోహనాభ్రవ
ర్ణాలకు దారులిచ్చి కరుణా కిరణాంకితమై తరించెడిన్

ఈ వీచీ పవనాంకురశ్రమల కేయే నీడలందో ? ప్రశాం
తావృత్తుల్ పరువెత్తిపోవు బ్రతుకుందార్ఢ్యంపు భారాల; జీ
వావేగాల నగాగ సాగర పతాకాంతస్థులం దేలి, యా
ప్రావృణ్నీరద కేల గేలి మధుజీవశ్రీ ప్రవాసించుచున్

వినవిన రేగు యౌవనప్రవృత్తి నశాశ్వత కాలకంఠపుం
గొనల వసంతరేఖ వనకుంజ గృహాల విలాసలాలసం
బునరవి సోగరాగముల పూరణగా నవమంగళంపు సాం
ధ్యనమయమై ప్రపంచమున దర్శనభాగ్య పవిత్రమాయెడిన్

సడలిన తామసీ హృదయసంధుల సాగిన శ్రీవసంతపుం
గడలు మధుస్రవంతికల కాల్వలవారి అనంతగాన సం
దడుల మహాంతరిక్షతల ధామనిధానము లంటి రాగపుం
జడుల పసందులం బాడలి శాంతనిశాంత సమాంత మాయెడిన్

నీటి చుక్క

శ్రీ మంథా వెంకటరమణరావు

అవును. ఆమెవి అరమోడ్పుకన్నులు. ఆశ ఆ రెప్పల ప్రతి కంపులోనూ ప్రతిబింబిస్తోంది. నిరీక్షణ ఆమె కాటుకకన్నుల అంచులమీద చిందులాడుతోంది. దేనికోసమో వెదుక పోగాయా కళ్లు.

దూరంగా చూస్తున్నాయవి. ఎంతదూరం? ఏమో! ఆ కొండలుదాటి ఇంకా దూరంగా—కాదు ఇంకా దూరదృష్టిందా కళ్ళకి—ఆ కొండలు దాటాకా బయలు ప్రదేశం. తిరుగకొండలు, సెలయేళ్ళు, నదులు, సముద్రాలు, ఎడారులు ఇంకా ఎన్నెన్నో వాటి నన్నిటినీ చూస్తున్నాయో యేమొ!

అస్తమిస్తున్న సూర్యుడికాంతి, ఆమె కనుకొలకులలో ప్రతిబింబించింది. ఎంత ఓర్మి ఆ కళ్లకి. జేగురుపూసుకున్నట్టున్నాయా రెప్పలు—ఔను—భూమిలోకి పాకుపోయే ఎఱ్ఱటిబింబం వాటి దృష్టి నాకర్షించింది. ఎఱ్ఱదనంలో అంత అందముందా? ఎఱ్ఱగా ఉండేదంటని చూస్తే భయమేస్తుందే! కాగపోసిన ఇనుములా ఉండే ఆ బింబం ఆ కళ్ళ నెందుకాకర్షిస్తోంది? ఆ బింబంలో దూకుదామని ఉందేమొ వాటికి—దూకితే కాలిపోవూ? అది నిప్పుచింతని చెప్తారు చెప్పారే. దానికన్న ఎఱ్ఱగా ఉన్నట్టున్నాయా కళ్ళు—కాలకపోవచ్చు. అంత శ్రమపడి అక్కడికి వెళ్లటంలో వాటి ఉద్దేశం? ప్రపంచాన్నంతా ఒక్కసారిగా కలియచూదామని ఆశేమొ. ఎంత ఆశ వాటికి! ఆశించటంలో తప్పేముంది? ఎంతమందిలా ఆశించటంలేదు అసాధ్యమైన వాటి కోసం?

ఆ రెప్పలు కలుసుకొన్నాయి ఒక్కక్షణం—ఊహించుకొని తృప్తిపడుతున్నాయవి—పాపం! ఏంచేస్తాయి? అలాటి కోరికలు కోరుకుంటే ఎక్కడన్నా ఫలిస్తాయా?

రెప్పలువిడ్డాయి. మునుపటిలాలేవు. ఏదో మార్పొచ్చింది వాటిలో—సూర్యుడి ఒక ఎఱ్ఱటి కిరణం ఆమె కుడికను కొలకులో మెరసే నీటిచుక్కలోకి దూసుకుపోతోంది. మణిలా మెరసిపోతోందా చుక్క. రెండో కన్ను చెమ్మగిలింది. అంతే. వింతగా ఉంది!

బింబం పూర్తిగా పాతుకపోయింది.

ఒక నిట్టూర్పు విడిచి బరువైన శరీరాన్ని తిప్పిందామె. తలలో నెరసిన వెంట్రుకలు వెండి తీగల్లా మెరుస్తున్నాయి—కాని అమ్మకన్నా చిన్నగా కన్పిస్తోంది. అమ్మకన్నా ఎవరైనా చిన్నంటే నాకు చిన్నతనం. నే నొప్పుగోను.

తన్ను పరీక్షగా చూస్తున్న నన్ను చూసి చిరునవ్వు నవ్వింది. రమ్మని చేసౌజ్ఞచేసింది. నాకాశ్చర్యం వేసింది. ఆవిడతో అంతగా నే నెప్పుడూ మాట్లాడలేదే. ఒకసారి కామేసువీధిలోకి ఐస్ క్రీమ్ తెస్తే కొని వీధిలో ఆడుకొంటున్న పిల్లలందరికీ పంచింది—ఆ సంఘంలో నే నున్నాను. నా కందిస్తూ బుగ్గమీద మెల్లగా కొట్టి ముద్దుపెట్టుకుంది. నాకు చాలా సిగ్గేసింది—మరోసారి బడినుండొస్తూఉంటే పిలచింది. నా పేరడిగింది. కొత్తవాళ్ళకి నా పేరు చెప్పడం నాకిష్టంలేదు. ఐనా నాకోసారి ఐస్ క్రీమ్ ఇచ్చింది కాబట్టి తప్పదన్నట్టు నసుగుతూ చెప్పేను. చెయ్యి పట్టుకుని ఇంట్లోకి తీసుకెళ్ళింది. చాలా బాగుందా ఇల్లు. ఎదురుగా ఉన్న ఆ ఇంటిని అన్నిట్లా చూసినట్టు

చూశాను. కాని లోపల అంత అందంగా ఉంటుందని ఎప్పుడూ అనుకోలేదు. మెరుస్తున్న కఱ్ఱ టేబిలు ముందు కుర్చీలో కూర్చోబెట్టింది. ఆవిడేమీ మాటాడలేదు కాని నోరూరేటట్టు తియ్యతియ్యని సామానులన్నీ తెచ్చుంచిందొక పనిమనిషి. "తిను. నీ కోసమే"—అందావిడ. నాకు సిగ్గు, సిగ్గు తెప్పించినందుకు కోపమూ, వచ్చేయి. ముఖం ఎఱ్ఱ చేసుకొని మౌనంగా కూర్చున్నాను. "అలా అయితే నే నాకు కోపమొస్తుంది" అంటూ నా అనుమతి లేకుండానే ప్లేటునుంచి-ఒకటి ఏమిటో తెలీదు-తీసి నానోటికందించింది. ఉమ్మేద్దామనుకున్నాను. కాని నా నాలుక ఆ పని చేయనీయలేదు. చాలా రుచిగా ఉందా పదార్థం. మంచులా నోట్లో కరగిపోయింది. అలాటిది అమ్మ తన జన్మలో చేసిందా అనిపించింది-సిగ్గు పడుతూనే ప్లేటన్నీ ఖాళీచేసేను. వీలున్నప్పుడల్లా నన్ను రమ్మని రోడ్డువరకు దిగబెట్టింది. ఆ రాత్రి అమ్మతో సంగతి చెప్పేను. ఎందుకో మా అమ్మ ముఖాన నెత్తురు లేకుండాపోయింది. "రామం రేపట్నుంచీ ఈ ఇంట్లో భోంచెయ్యకు" అంది. పెద్ద రాయి పడ్డట్టయింది. "ఏమమ్మా?" అన్నాను. "ఇంకో ప్రశ్న వెయ్యకు. ఈ ఇంటికీ నీకూ సంబంధం లేదు" అంది. నా కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగాయి. "నే నేం తప్పు చేశానే" అన్నాను. మరి మాటాడలేదమ్మ. కోపం తగ్గాక మర్నాడుదయం అంది. "రెండోఫారం చదువుతున్నా నీకు లోకజ్ఞానం సున్నా. నీతో ఎలా ఏడవమో నాకు తెలియకుండా ఉంది. నువ్వు చేసిన పనేమిటో తెలుసా. పోనీ నన్నడగొద్దూ. ఆ ముండకైనా బుద్ధుండొద్దూ - తల్లిదండ్రులకు తెలియకుండా పిల్లల్ని లాగేనా పాడుచెయ్యటం?"—నాకేమీ అర్థం కాలేదు. "ఏమే అమ్మా ఎందుకలా ఆవిణ్ణి తిడతావే?" అన్నాను. దానికి జవాబుగా నా వీపుమీద గట్టిగా ఆవిడచేతులు పడ్డాయి. "నువ్వా దాని మాయల్లో పడ్డావూ. నే నెలా చచ్చేది. తల్లినీ పిల్లనీ ఇలాగేనా వేరు చెయ్యడం? ఆ రంకులాడికి జ్ఞానముండొద్దూ ఇలాగే మెల్లిగా మాయలుపన్ని దానివేపు లాక్కోవడం" అంటూ పెంకు లెగిరేటట్టు సోధపెట్టింది. మరో ప్రశ్న వెయ్యడానికి నా ఒళ్లు ఒప్పుకోలేదు.

అది అంతకుముందు జరిగిన విషయం.

నా మౌనం చూసి మరోసారి సౌంజ్ఞ చేసిందామె రమ్మన్నట్టుగా. నేను సందిగ్ధంలో పడ్డాను.

పాపం రెండుసార్లు చెయ్యూపింది రమ్మని. నాతో ఏదో ముఖ్యమైన పనుండకపోతే ఎందుకు రమ్మంటుంది? నే వెళ్లకపోవడం వల్లఆమె కేమి నష్టం కలుగుతుందేమో. అలా బ్రతిమాలుతూ ఉంటే వెళ్ళకపోడం బాగుంటుందా. ఆవిడ ఏడుపు జ్ఞాపకమొచ్చింది. పాపం. ఏడ్చింది మా ఠయ్యగ్గి చూస్తూ. ఉత్తినే ఏడుస్తుందా - ఎందుకేడ్చిందో మామా స్టారు కొడితే నే నేడుస్తాను. అంత పెద్దావిడనైన రన్నా కొడతారా? కొడితే కొట్టొచ్చు - నాన్న కెప్పుడన్నా కోపమొస్తే అమ్మని......నాకే బలముంటే నాన్నని గిరగిర తిప్పి గాల్లో ఎగరేసుందునే వాణ్ణి. నాన్నలాటి వాళ్ళెవరూ ఆవిడ ఇంట్లో లేరే. స్నేహితులు వచ్చిపోతూంటారు. అందరూ నవ్వుతూ ఆమెతో మాటాడుతారు. కొత్త కొత్త వాళ్ళొచ్చి నమస్కారాలు పెడుతూ ఉంటారు. వాళ్ళెప్పుడన్నా...? ఛా! ఛా! మరి? వెళితే బాగున్ను. ఆవిడ మంచిదికాదని అమ్మంది రెణ్ణెల్ల కింద. ఏవేవో తిట్టింది. మంచావిడ కాపోతే రోజూ ఎందుకలా ఏడుస్తుంది మరి? అమ్మెప్పుడూ అబద్ధం చెప్పదే. అయినా ఆవిడదగ్గరకెళ్తే బాగున్ను!

ఇంకా చూస్తోందామె. వెళ్ళాలని నాకు బుద్ధి పుట్టింది. కాని అమ్మజ్ఞాపక మొచ్చింది.

అమ్మకి తెలిస్తే ప్రాణాలు తీసేదూ - రోజూ నేను స్కూలుకి వెళ్లేటప్పుడూ, వచ్చినప్పుడూ బయట నిల్చుంటుందే.

నిశ్చయించేను వెళ్ళకూడదని. రా నన్నట్టుగా తలూపేను. ఒక్క అరనిముషం తీక్షణంగా చూసిందామె నాకళ్ళలోకి. నా ఒళ్ళంతా వణికింది. మంచావిడ కాదేమో అనిపించింది. కాక నే వస్తానని అలా చూస్తోందేమో. మరోమాటు తలూపాను అసమ్మతిసూచకంగా. నన్ను చూసి వింతగా నవ్వి లోనికి పోయింది. నాపిరికితనాన్ని చూసి నవ్విందేమో అనిపించింది. నాకు అవమానంగా తోచింది.

నన్ను పిరికిపంద కిందకట్టిందేం, నా సంగతి తెలీదు కామోసు, ఐతే మరి పిలిచేసరికి ఎందుకు వెళ్ళలేదు? అమ్మ......అమ్మదగ్గర భయం లేకపోతే ఎలా? ఎవరిదగ్గరన్నా బాధలేదు కాని—ఎలా

నవ్వింది నన్ను చూసి. ఛీ! ఎవరో పై ఆడది నన్ను చూసి నవ్వడమా—పై ఆడదా? ఒక్కసారి ఐస్ క్రీమిచ్చింది. మరోసారి మిఠాయిచ్చింది. మంచి కబుర్లు చెప్పింది—పై ఆడ దెలాగయింది?

దీనికంతకీ కారణం అమ్మ అని నిర్ధారణపరచుగున్నాను. అమ్మ వెళ్ళనీపోవటంవల్లే ఆ అవమానం నాకు జరిగిందనిపించింది.

ఆ రాత్రి అమ్మని సమీపించేను. కంచాలు కడుగుతోంది. "అమ్మా" అన్నాను. వెనక్కి తిరిగి చూసింది ప్రశ్నార్థకంగా. "నీకు కోపం రాకపోతే" అని నసిగాను. "ఏమిట్రా" అంది విసుగ్గా. జంకు వేసింది. కాని బరువోదుల్చుకొన్నాను. "మరే. ఆవిడెందుకు మంచిది కాదమ్మా" అని! "ఎవర్రా" అంది ఆశ్చర్యంగా నా ముఖంలోకి చూస్తూ—"ఆవిడే నే. ఆ వేళ నాకు మిఠాయిచ్చింది". వింతగా చూసింది నా వేపు. "నీకు మతికాని పోతోందేమిట్రా? అదేదో మందు పెట్టినట్టుంది. ఇన్నాళ్లూ లేనిది ఇవాళ దానూసెందుకొచ్చింది?" రోజుతున్నది తెలిపింది. కాని ధైర్యం చేసేను. "రోజూ సాయంకాలం ఎందుకో ఏడుస్తుందే. మంచిది కాపోతే ఏడుస్తుందే" అన్నాను. కోపంలో వ్యవధి లేకుండా అందమ్మ "తిన్నగా తిని కూర్చుండలేక, ఊళ్ళో ఉన్న రంకుమొగుళ్ళు చాలక. ఎవడిచ్చ్యాన్నాడో ఆస్థి. ఇట్లా ఒదిలిచచ్చేడు. ఇదిలా కులుకుతోంది. చచ్చేకాలమొచ్చినా...." ఆగిపోయిందొక్కసారి ముఖం ఎర్రది చేసుకుని తప్పుచేసిన దానిలా. "ఏంటంటున్నావే" అన్నాను. "వెళ్ళి పడుకో" అని కసిరింది. నాలో ధైర్యంపోయింది. అంతే ఆవిడసంగతెప్పుడూ అమ్మదగ్గరెత్తలేదు, మరి.

ఆ మరునాటి సాయంకాలం మాయింటి సావిట్లో నిలబడి చూశాను. రోజూలానే ఆ ఆవరణలో నిలబడి అస్తమిస్తున్న సూర్యుణ్ని చూస్తోందామె. కళ్లు మూసుకొని విప్పింది సంతృప్తిగా. కుడికను కొలకులో నీటిచుక్క మణిలా మెరిసింది. సూర్యుడస్తమించేడు. నిట్టూర్చి తిరిగిందామె. నన్ను చూసింది. రమ్మని సౌంజ్ఞచేస్తుందనుకున్నాను. విచారపు ఒక చిరునవ్వుతో చాలించిందామె. నా ఆశ్చర్యానికి మేరలేకపోయింది. ఎందుకు పిలవలేదివాళ, కోపంకానొస్తే నా వేపుచూసి నవ్వుతుందా! ఎంతబాధ ఇమిడుందా నవ్వులో. కళ్లెంత నీరసంగా ఉన్నాయి. నే వెళ్ళలేదని బాధపడుతోందేమో. అమ్మ వెళ్లనివ్వటంలేదని తెలుసునేమో—తెలివైన వాళ్లకి చెప్పఖ్ఖర్లేకుండానే తెలుస్తాయని విన్నాను. అమ్మమీద కోప మొచ్చిఉంటుంది. కానీ—రావాలి. నన్ను వెళ్ళనిస్తే ఏంపోయింది అమ్మకి, ఆవిడలా ఏడుస్తూఉంటే? అమ్మది జాలిగుండె కాదు. నాన్నోసారి రక్తాలొచ్చేటట్టు నన్ను కొడుతూ ఉంటే ఒద్దనన్నా చెప్పిందికాదు. నాన్నదగ్గర భయమేమో. అయ్యుంటుంది, అందుకే నన్ను వెళ్ళనివ్వటంలేదు. నాన్న దీనికంతకీ కారణం.

నాన్నమీద కోపమొచ్చింది నాకు.

ఆవిడంటే నాన్నకెందుకు మరిష్టంలేదు? ఆవిడింటికి రానివ్వలేదేమో. మంచిబట్టలు వేసుకొని అంతా వెళ్తూ ఉంటారు. నాన్నకి మంచిబట్టలు లేవు. అక్కడికి వెళ్ళడానికి అంతా మంచిబట్టలు వేసుకుంటారని ఆవిడమీద కోపం. మంచిబట్టలు వేసుకుంటే ఏంపోయింది. అలాటి బట్టల్లో ఎంతబాగుంటారు! అందుకే ఆవిడ బాగుంటుంది. అమ్మకన్న చిన్నావిడలాగుంటుంది. అన్ని మంచిబట్టలూ, అంతపెద్దిల్లూ, తినడానికి మంచి తీపివస్తువులూ ఉంటూఉంటే ఆవిడెందుకలా ఏడుస్తుందా అనిపించింది. పాపం. ఒక్కసారివెళ్తే, వెళ్లాలనిపించింది. వెళ్లి ఆవిడ ఏడుపుకి కారణం అడగాలనిపించింది. కాని అమ్మకి తెలీకండా ఎలా వెళ్ళడం. లాభంలేనిపని.

ఎర్రటి కాంతిపోయింది. చీకటిపడింది.

ఆవిడవస్తూ ఉండేది రోజూ ఆవరణలోకి. చూస్తూఉండేది సూర్యుణ్ని. నీటిచుక్క మెరుస్తూ ఉండేదామె కంటి కొలకులో, ఆమె విషాదపు నవ్వు నాకు దక్కింది. వెళ్లాలని బుద్ధిపుట్టేది నాకు. కాని. ఎలా?

అకస్మాత్తుగా ఒకనాడు నాకు ఆశ్చర్యం, ఆశాభంగం ఆతృత కలిగాయి. ఆమె ఆవరణలోకి రావటం మానేసింది. అరమోడ్పు కన్నులు, కనుకొలకులో నీటిచుక్క, విషాదపు నవ్వు నాకు లేకపోయాయి. ఆశతో కూడిన ఆ కన్నుల దృష్టి పడకుండా బింబం అంతరించిపోయింది. సమ్మెటపోటు

తగిలినట్టయింది నాగుండెకి, ఆమెరాక కాలకృత్యంగా మారిందనుకున్న నా భావనకి ఆదెబ్బ. ఆవిడ రాక ఒక తప్పిపోని నిజంగా ఏర్పడిందినాకు. అస్తమించే సూర్యుడు, ఆమె కొలకులోని నీటిచుక్క— రెండే రెండు నిజాలు నాకు. ఒకనాడా దృశ్యం లేక పోతే నామనసెంత కలవరపడతుందని ఊహించనైనా లేదు నేను.

ఏమిటి కారణం ? ఆమె రాకపోవడానికి ? ఈ ప్రశ్న నన్ను ప్రతి నిముషం బాధించసాగింది. విరమించుకుందేమో తన ఉద్యమం. చూసేటి అవసరం తీరిందేమో. ఐతే నిన్న కూడా విచారంగావుంది. నేను వెళ్ళలేదని కోపమొచ్చిందేమో అనిపించింది అయ్యుంటుంది. ఎన్నాళ్లనుంచో నన్ను రమ్మన్నట్టుగా నవ్వుతూన్నపుడు ఒక్కనాడన్నా ఆమె ఆశని తీర్చలేకపోయాను. కోపం తెచ్చుకోవటంలో ఆమెది తప్పేముంది ? వెళ్ళి దీనికంతటికీ కారణమేమిటో అడగాలనిపించింది. కోపం తెచ్చుగోవద్దని చెప్పాలి. దీనికంతటికీ తప్పంతా అమ్మదే. కాదు నాన్నదే. ఇంతకీ వెళ్ళడమెలా? లాభంలేదు. వాకిళ్లు చెమ్మగిల్లేయి. నేనేం చెయ్యగలను ! నా చేతుల్లో ఏముంది ?

రోజులు గడుస్తున్నాయి. ఒకటి, రెండు, మూడు. అలా వారం రోజులు గడిచాయి. సావిట్లో నిల్చొని ఎదురు చూసేవాణ్ణి ఆవరణలో ఆమెకోసం ప్రతిరోజు సాయంకాలాన్న. ఆమె జాడేలేదు. నిరాశ, ఆతృతి ఎక్కువవుతొచ్చాయి నాలో రోజు రోజుకీ. వారం రోజు లయ్యేసరికి నాలో సహనం తగ్గింది. ఆతృతిపట్టలేకపోయాను. ఆమె రాకపోవడానికేదో తీవ్రమైన కారణం ఉండుండాలని తోచింది. ఎవరడ్డొచ్చినా సరే ఆమెను కలుసుకోవాలి. కొడుతుందమ్మ—నాన్నకూడానూ, కొట్టనీ. వెళ్తాను. వెళ్లితీరుతాను. ఏ మొచ్చిందో ఆమెకి. ఏం బాధపడుతుందో.

నిశ్చయించేను. కాని నిశ్చయానికి వచ్చిన రెండుదినాలవరకూ కావలసిన ధైర్యం చిక్కలేదు. ఆఖరికి తెగించేను.

కాళేబింబం కనుపించలేదు. జేగురురంగు. తరువాత చీకటి.

నాన్నింట్లో లేరు. అమ్మ పెరట్లో వంటచేసుకుంటోంది. చడిచెయ్యకుండా యిల్లు దాటేను. మా యిల్లు వదలటం ఆమె ఇంటావరణ చేరటం ఒకేసారి జరిగాయి. కుక్క మొరిగింది. కుక్కలంటే నాకు భయమే. కాని అరచేకుక్క కరవదంటారు. ఓ రెండు సార్లు అరచి ఊరుకుంటుందది. గదిలోని దీపపు కాంతి అద్దపుతలుపులలోంచి స్పష్టమౌతోంది.

“ఎవరది” అని లోనుండి స్త్రీకంఠం ప్రశ్నించింది. ఆమే ఐవుంటుందని నిశ్చయించుకున్నాను. ఆ కంఠం ప్రశ్నిస్తూ దగ్గరగా వచ్చింది. కాదు. ఈ రూపం లావుగాలేదు. ఆమెకాదు. నన్ను సమీపించిందా రూపం. నాకు పట్టరాని కోపమొచ్చింది. మొదటే ఒక ఆశాభంగం. వెళ్లివెళ్లగానే నవ్వుతూ ఆమె కానొస్తుందనుకున్నాను. దగ్గరగా తీసుకొని బుగ్గలమీద వేళ్ళతో కొడుతూ మంచిమంచి కబుర్లు చల్లగా చెప్తుందనుకున్నాను. కాని ఎదురుగా ఆ రోజు మిఠాయి తెచ్చిన పనిమని వొచ్చింది. చెడ్డ శకునం. ఇంతా తెగించి రావటం దీన్ని చూడ్డానికేనా అనిపించింది. అమ్మమాట వినకుండా దెబ్బలు తినడానిక్కూడా సిద్ధపడొచ్చానే ఎవరూ అని ప్రశ్నిస్తూ ఎదురు రావడానికిదెవత్తె. ఏం చేస్తే చెయ్యనీ జవాబివ్వకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను. దాని గొంతుక బొంగురుపోతేపోనీ. “ఎవరది” తిరుగ ప్రశ్నించింది. నేను మాట్లాడ్లేదు. “అడుగుతే జవాబు చెప్పకుండా ఎవరది” అంది గట్టిగా. నేను చలించలేదు. దగ్గరగా ముఖం పెట్టి పరిశీలనగా చూసింది. ఎంత సిగ్గులేదు. యజమానురాలి మర్యాదా తీసేస్తోంది. నేనయింది. సరిపోయింది. ఎవరన్నా కొత్తవాళ్లయితే ? ముఖాన్ని పిడికిలితో గుద్దుదామనిపించింది. మరింత దగ్గరగా ముఖం తెచ్చిచూసింది. ముఖం తిప్పుకున్నాన్నేను. కెక్కుకేక వేసింది. “అమ్మా చిన్నబాబుగారొచ్చారమ్మా” అని. కేక వేస్తూనే నా చేతిని పట్టుకొని చీపురునీడ్చినట్టు గొరగొరా లాక్కొని పోయిందింట్లోకి. ఎంత సాహసం! నా ఒంటిమీద చెయ్యివెయ్యడానికి దానికున్న హక్కేమిటి ? మనిషనుకుండా ఆటవస్తువనుకుందా నన్ను. కెబ్బనొప్పిగా కూడా ఉంది. నా కెంతో అవమానం జరిగినట్టుగా బాధపడ్డాను. పోగాలమొస్తే ఎరికైనా అలాటి బుద్ధులే పుడతాయి. ఈ

నిముషం వీధిలోకి గెంటేం చేస్తాను ఆమెతో చెప్పి. ఏమిటనుకుంటో కాని! "అమ్మా చిన్నబాబుగా రొచ్చారమ్మా" అంది పెంకు లెగిరేటట్టు మరోసారి, దీపం వెలిగే గదిలోకి నన్ను లాక్కొని వెళ్తూ.

గది ప్రవేశించేసరికి నాకోపం హరించిపోయింది. ఆ గదిలోకి నేనెప్పుడూ వెళ్ళే అవకాశం కలగలేదు. అంత అందమైన గది నాజన్మలో చూడననిపించింది. అద్దాల్లా ఉన్నాయి గోడలు. నేల నుంచి మూడడుగుల ఎత్తున చుట్టూ పాలరాయి ఆ గోడలకి. గదినిండా మెత్తని తివాసీ. నాలుగు దిక్కులా నిలువుటద్దాలు. పెద్ద పెద్ద వార్నీసు బొమ్మలు. గోడలకీ, ద్వారాలకీ, కిటికీలకీ రంగు రంగుల సిల్కుగుడ్డలు. ఎంత బాగుందా గది. అడుగులు మెల్లగా వేసుకుంటూ ప్రవేశించేను. నా మట్టి కాళ్ళు పడి తివాసీ పాడవుతుందేమోనని భయం వేసింది. స్వర్గం లాగుంది. ఈ ఆలోచనల్లో పడి ఆమె మాటే మరిచాను. నా ఎదురుగా ఉన్న పెద్ద మంచాన్ని కూడా చూడలేదు. ఎంత పెద్ద మంచం! ఎలా మెరుస్తోంది! చుట్టూ తెల్లటి జల్లీగుడ్డ. బాగుంది. మా అమ్మ, నల్లులమంచం జ్ఞాపకమొచ్చాయి. ఎప్పుడూ నిద్రపట్టదని ఫిర్యాదే అమ్మ. ఆ పొట్టి, కుక్క, నల్లులమంచంమీద ఎలా పడుకుంది? చిన్న మూలుగొకటి నా ఆలోచనల కంతరాయం కలిగించింది. మరోసారి వినవచ్చింది మూలుగు. ఈసారి నేను పరధ్యానంలో పడలేదు. ఆ మూలుగు ఆవిడదే. ఆ మంచంనుంచి వస్తోంది. వింతనిపించింది. ఆమెక్కాని జ్వరం రాలేదుకద! పనిమనిషి. నా చెయ్యొదల్లేదు, గది చూస్తున్నంతసేపూ. రెండవసారి మూలుగు విన్నాక ఇందాకటిలాగే రెక్క పట్టుకొని మంచందగ్గరకు లాగుకపోయింది. "ఇదిగో నమ్మా— చిన్న బాబు గారు" అంటూ. ఎంత హక్కు అధికారం ఉన్నట్టు ప్రవర్తిస్తోంది. ఇంటికి పరుగెత్తి పారిపోతే నన్నడ్డు పెట్టేవా లేవనిపించింది. దా నధికారం సంగతిప్పుడు తేల్తుంది. మంచంమీద్దేదో చలనం కలిగింది. ఒక ఒళ్ళు కదిలింది. వెంటనే పోల్చాను. ఆమెదే ఆ ఒళ్లు. మంచి వాసన వస్తోంది. కప్పుకున్న దుప్పటినుంచి. ఒకసారి నేను దొంగిలించి తెచ్చిన ఆకు సంపెంగకు కూడ అంతవాసన లేదు. ముఖంపైనున్న కప్పు తొలగించింది పనిమనిషి. అనుకున్నట్టే అయింది. ఆమే! ఎంత నీరసంగా ఉందా ముఖం. కళ్ళు వాడిపోయాయి. మూతలుపడి విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నట్టున్నాయవి. ఇదివరకు నే చూసిన వాటికన్న ఎక్కువగా ఉన్నాయి నెరసిన వెంట్రుకలామె తలపైన. అలా పడుక్కున్న ఆమెను చూస్తే నాకు భయమేసింది. తేలిగ్గా ఆమె తల నిమురుతూ లేపింది దాసీది—"అమ్మా చిన్నబాబుగా రొచ్చారమ్మా" అంటూ. విసుపన్నది లేకండా రోజూ సూర్యుణ్ణి చూడ్డంవల్లే బరువెక్కుంటాయామె కళ్లు. ఎలా మూతలు పడ్డాయి. ఇంత వేగం అవి విడతాయా అనిపించింది. నా ఊహకి భిన్నంగా అవి తెరచుకున్నాయి. ఓర్మి, ఔదార్యం ఆ కళ్ళల్లో ఉట్టిపడుతున్నాయి. పరిశీలనగా చూశాయవి నన్ను. "చిన్న బాబుగారమ్మా" అంది దాసీది అమాంతంగా నన్నెత్తి మంచం మీద కుదేస్తూ. దానిమీద కోపమొచ్చి నా ఆలోచనకి వ్యవధిలేకపోయింది. సంతృప్తితో చూస్తున్నాయామె కళ్ళు. ఆమె పాలిపోయిన పెదాలమీద ఒక విచారపు చిరునవ్వు వెలిసింది. ఎందుకలా ఉందామె. సంజవేళ పడుకోరాదనే అమ్మమాట జ్ఞాపకమొచ్చింది. జ్వరమొస్తేనే అలా పడుక్కుంటాను నేను—జ్వరమే ఒచ్చిందామెకి, ఆమెమీద జాలి వేసింది.

కప్పుకున్న దుప్పటిలోంచి వచ్చి నాపైన పడ్డాయామె చేతులు. నా శరీరాన్ని సున్నితంగా స్పృశించసాగాయవి. నా శరీరాన్నీ నా బుగ్గలనీ రాసిందామె నవ్వుతూ. సున్నితంగా, మెత్తగా ఉన్నాయామె వేళ్ళు. దాసీది జ్ఞప్తికివచ్చి నాలో అణగారిన కోపం రగులుకొంది. దగ్గరగా తీసుకున్నాయామె చేతులు నన్ను. మంత్రముగ్ధుడ్లా లొంగిపోయాను వాటికి. నన్ను ముద్దెట్టుకున్నాయామె నీరసించిన పెదాలు, నాకు విసుగెయ్యక పోలేదు. కాని ఆ కళ్ళలోని నమ్రత దాన్ని చెదరగొట్టింది. నేనక్కడికి వెళ్ళడానికి కారణం అప్పుడు గుర్తొచ్చింది. ఆమె రాకపోడానికి కారణం అడగాలి. మంచిసమయం. నాలుక కొసదాకా వచ్చింది. కాని అడగలేకపోయాను. ఆ స్థితిలో ఆమెకి నేను మరింత బాధ కలిగించినవాణ్ణవుతా నేమో అనిపించింది. గుండెల కదుముకుందామె నన్ను. అమ్మ

జ్ఞానమొచ్చాక ఒక్కనాడన్నా నన్నలా తీసుకున్న పాపాన పోలేదు. ఒకసారి మెడపట్టుక వేళ్లాడితే "విధవా గాడిదలా పదేళ్లు నెత్తికొచ్చినా" అంది. కాని ఈమె!

నిశ్చలమై ప్రశాంతమైన ఆమె ముఖం నన్ను కళపరచుకుంది. నా జుత్తులో కామె వేళ్ళు వెళ్లాయి. నాతల నిమిరిందామె. తృప్తిగా ఆమె కళ్లు మూతలుపడ్డాయి. ఒక్క నిముషం అలా సమాధిలో ఉంది. మా పుస్తకంలో వేసిన బోధిచెట్టుక్రిందున్న బుద్ధుడిపటం జ్ఞాపకమొచ్చింది. మూతలుపడ్డా అరమోడ్పుగానే కనుపించాయా కళ్లు. ఆమె కెప్పుడూ అరమోడ్పుకళ్ళే. విడ్డాయి తిరుగ అవి. చెమ్మగిల్లాయి వాటి రెప్పలు. కాని దూసుకపోయే సూర్యకిరణంతో మెరసే నీటిచుక్క లేదు. దగ్గరగా, ఇంకా దగ్గరగా తీసుకుందామెనన్ను. ఆమెకు లొంగిపోయాన్నేను. కాదు, ఆమె మనస్సుకు. ప్రేమమూసే ఆమె గుండెకి. నా కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి. కాదు నే నేడుస్తున్నాను.

ఇంటిముఖం పట్టేవరకు నాకీ ప్రపంచం జ్ఞాపకానికి రాలేదు. అమ్మ! నాన్న! ఇల్లు! ఆమె బాహువులలో ఎంతసేపు నిద్రపోయేను. ఎంత ప్రశాంతంగా గడిపానా క్షణాలు. ఆమె ప్రేమ నీడల్లో బ్రతుకంతా గడుపుతే ననిపించింది. పది గంటల రాత్రిలా వుంది. చాల చీకటిగా ఉంది. దాసీది వెంటవస్తోంది. పొమ్మని కసిరేను. కదల్లేదది. వెంట వస్తూనే ఉంది. ఆమె కళ్ళలో ఏదో బాధుంది. నే నున్నంతసేపూ సంతోషించింది. మళ్లా వస్తే— అమ్మో! ఏం చెయ్యడం ఇప్పుడు? ఇంటికెలా వెళ్లడం. కళ్ళల్లో నీళ్లు తిరిగాయి నాకు. ఏం తప్పు చేశానని నన్నిలా కొడతారు అమ్మానాన్నా? ఆఖరుసారిగా గట్టిగా కసిరేను దాసీదాన్ని. కాని మాయింటి గేటుదాటి లోపలికి వెళ్ళేవరకు అది నన్ను వదల్లేదు. మెట్లెక్కముందు నిలబడ్డానొక్క క్షణం. ఇంట్లో ఎక్కడా చడిలేదు. అంతా పడుకున్నట్టున్నారు. వరండా మీద పడుక్కుంటే. బాగానే ఉంటుంది. తెల్లవారుజామున దెయ్యాలన్నీ ఇంటిముఖం పడతాయన్న అబ్బులుగాడి మాటలు జ్ఞాపకానికొచ్చాయి. ఈ వీధిగుండానే పోతాయని కూడా అన్నాడు, తురకల స్మశానం ఈ వీధి చివరనుందికాబట్టి. నాలో ఉన్న ధైర్యం కాస్తాపోయింది. చడిచెయ్యకండా మెట్లెక్కను. ద్వారాన్ని సమీపించి చెవి తలుపు దగ్గరగా పెట్టి విన్నాను. ఏమి అలికిడిలేదు. తలుపు మెల్లగా తోశాను తీసుందేమో అన్న ఆశతో, బ్రరుమంటూ తెరచుకుంది. నామీద నాకే కోపమొచ్చింది. బందుల్లో ఆముదం పొయ్యాలని అనుకున్నాను. గది ప్రవేశించేను మెల్లగా అడుగులు వేసుకుంటూ. ఆ గదిలో నే పడుక్కోడానికి నిశ్చయించేను. అకస్మాత్తుగా ఏదోమీద పడింది గట్టిగా, అంతే. ఎవరో రెక్క పట్టుక ఈడ్చుకపోతున్నట్టనిపించింది. మరి నాకేమీ గుర్తులేదు. కళ్లు విప్పేసరికి నాన్నా అమ్మాదగ్గరగా కూర్చున్నారు. అంతా ఏమిటో వింతగా అనిపించింది. దీపం ఎర్రగా కాల్తోంది. కంది ఎర్రగా ఉంది నాన్న ముఖం. అమ్మకళ్లల్లో నీళ్లు తిరుగుతున్నాయి. నేను కళ్ళువిప్పాక స్టూలుమీంచి లేచారు నాన్న. "వచ్చింది తెలివి. రాకేం చేస్తుంది? అలా చావ లేకపోయాడూ వెధవ" అన్నారు పళ్ళునిగించి, గోడవైపు తిరుగుతూ. ఏమిటో అర్థంకాలేదు నాకు, ఆలోచనకి బుర్రపనిగట్టలేదు. "చస్తే చచ్చాడు వెధవ పోతే జైలుకిపోదును. ఇంకో మొత్తు మొత్తవలసింది. అప్రతిష్ఠ తెచ్చినవెధవ" పిసుకులా గర్జిస్తున్నారు. "దొంగలా వచ్చి పడుక్కుందామనుకున్నాడు. నాదగ్గరా పీడిమాయలు" నాకోసం కిటికీగుండా చూస్తూకూర్చున్నారని నామీద బరువుగా పడినది. అతని పిడికిలేనని నాకప్పుడర్థమైంది. అతని నోరాగలేదు. "ఛీ! ఎంత అప్రతిష్ఠ. నలుగురిలో ఎంత నగుబాటు. దానికి డబ్బేఉండుగాక. ఊళ్లో తెలివితక్కువ వెధవలచేత పెద్దమనిషి అనిపించుకోనుగాక. నాకు మాత్రం అది ఎప్పుడూ రంకులంజే. పైకి పెద్దమనిష వేషాలేకాని లోన ఎవరికి మాత్రం తెలీదు. మదపిశాచి, చచ్చేకాలమొచ్చినా. ఛీ! ఛీ! నావల్లే ఆమెకి మాటలన్నీ వస్తున్నాయని ఎంతో బాధపడ్డాను. నేనుండకపోతే బావుణ్ణనిపించింది. అమ్మ అడ్డొచ్చింది. "వాడిముందర ఈకబుర్లేమిటంటూ, "అంటానా మరీ అంటానా, అందరి ముందూ అంటాను. మొగుడుచచ్చేక పెళ్లిచేసుకో కూడదూ. ఒక్కసారి ముఖంకాల్చి ఊరుకుందురు. ఇప్పుడురోజూ కాల్చినా సిగ్గుకూడా లేదు దానికి,

కన్నకొడుకు కూడా వదిలిపోయేసంటే..." అతనలా ఎంతసేపు మాట్లాడారో నాకు గుర్తులేదు. ఏమిటి మాట్లాడారో అంతకన్నా వినలేదు. కలల ప్రపంచంలోనికి పోయేను నేను.

నా కాళ్ళకి బంధాలు పడ్డాయా మర్నాటి నుండీ. సరిగా సమయానికి బడికి వెళ్లటం తిన్నగా ఇంటికి రావటం. ఇల్లే నా ఆటస్థలం అన్నీను. ఏమీ పనిలేపోతే అమ్మకి సాయం చెయ్యటం. ఆవిడింటి వైపు చూసైనా చూసేవని ఆజ్ఞ. కాని అమ్మ వంట హడావిడిలో ఉన్నప్పుడూ, నాన్న ఇంట్లో లేనప్పుడూ దొంగతనంగా కిటికీని సమీపించి ఆతృతగా చూసేవాణ్ణి, ఆ ఇంటి ఆవరణలోకి. ఆవిడుండేది. అదే చూపు. నిశ్చలప్రశాంతమైన చూపు. ఆహా! నిరీక్షణ! దేనికోసం? ఏమో? కాని నా కొకటి తెలుసు. పూర్తయిన విశ్వాస మామె కుంది తనలో. రోజూ అస్తమిస్తున్న సూర్యుడితో మెరుస్తూ, ఆరుతూ ఉండేది, ఆమె కనుకొలకులలో నీటిచుక్క. ఎర్రటి కాంతిలో దివ్యంగా ఉండే దామె మూర్తి. నా చూపు లామె కళ్లలో లీనమయేవి. నా ఆత్మ ఆమెతో ఏకీభవించింది. నే నామెలో ఒక్కడినయ్యే వాణ్ణొక్క క్షణం.

రోజులు గడవసాగాయి. వారానికొకసారో రెండుసార్లో చూడ్డానికవకాశం చిక్కేది. అప్పుడే నా మనస్సుకు శాంతి దొరికేది. అమ్మ ఆమెను సమీపించేందుకు కనుమతిస్తే బాగుండనిపించేది. అమ్మకి ప్రేమించడం తెలీదు. ప్రేమంటేనే తెలీదు. ఒక్కనాడు నాతో దయగా మాట్లాడి ఎరుగదు. నా కేడుపొచ్చేది.

నిద్రపోతున్న నాకు మెలకువ కలిగిం దొక రాత్రి. ఏదో శబ్దమయిన ట్లనిపించింది. గది నాలుగు మూలలూ పరికించి చూశాను. గదిలోని దీపం, చమురులేక కామోసు ఆరిపోయింది. అంతా చీకటి, ఇంటా బయటా. అంతా నిశ్శబ్దం. ఎందుకు మెలకువొచ్చిందో అవగాహన కాలేదు. దూరంగా మాత్రం వీధికుక్కలు మొరుగుతున్నాయి. గది నాలుగు మూలలూ తిరిగి కలియచూశాను ఆ చీకట్లోనే. ఏ కారణమూ లేకుండా మెలకువొచ్చిందేమో. తల పక్కకు తిప్పి కళ్ళు మూసాను. మగతగా నిద్ర పట్టింది. ఉలిక్కిపడి లేచాను. ఈసారి నేను పొరబడలేదు. ఆవిడింటినుంచే ఏవో కేకలు. చెవులిచ్చి విన్నాను. పురుషకంఠం. కొన్ని సెకండ్లు పోయాక వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ స్త్రీకంఠం. ఆశ్చర్యం వేసింది. ఆమె ఇంటినుంచి ఏడుపు. తిరుగ బొంగురుగా పెద్ద కేకలు. ఎవరో ఆ కేక వేస్తున్నది. మంచం చప్పుడు చెయ్యకుండా దిగాను. చీకటిలో తడుముకుంటూ కిటికీని సమీపించేను. ఆతృతతో ఆమె ఇంటి ఆవరణలోకి చూసాను. చీకటయినా నక్షత్రాల కాంతిలో తెల్లగా కనబడుతోందా ఇల్లు. బయటేమీ అలికిడి లేదు. లోనుండి కఠోరంగా పురుషకంఠం. స్త్రీకంఠం నుండి జాలిగా ఏడుపూ వినవస్తున్నాయి. ఆశ్చర్యం ఎక్కువైంది నాలో. ఏడుస్తున్న దావిడే అందుకు సందేహంలేదు. ఎవరిదా బొంగురుగొంతుక కోపంతో కూడుకున్నట్లున్నాయా వచ్చే మాటలు. అదంతా ఒక వింతలా తోచింది. ఆవిడింటికి వెళ్ళాలి. ఎలా? సాధ్యమా? సాధ్యమైనా వెళ్లి నేనేం చేస్తాను? ఏడుపు మానుతుందేమో ఆమె నేను దగ్గరుంటే. ఆలోచించేను. అంతకంటే ఏమీ చెయ్యలేకపోయాను. కిటికీ ఊచలు పట్టుకొని వెర్రిగా చూస్తూ నిల్చున్నాను. అరగంట గడిచాక పెద్దశబ్దంతో ఆ ఇంటి తలుపు తెరచుకుంది. గదినుండి తెరవబడిన ద్వారంగుండా వచ్చే దీపపు కాంతిలో పొడుగాటి ఒక వ్యక్తి బయటకు రావటం చూశాను. పెద్ద అంగలు వేసుకుంటూ బూట్ల చప్పుడుతో చరచరా ఆవరణ దాటాడు. రోడ్డెక్కాక చీకట్లో కలిసిపోయాడు. కొంతసేపటిదాకా బూట్లచప్పుడు వినవచ్చింది. ఆఖరకలా అలా గాలిలో కలిసిపోయింది. ద్వారంగుండా ఆవరణలోకి పడే దీపపుకాంతిలో కూడా ఆమె ఏడుపు చీకటిని చీల్చుకొని వినవస్తోంది. ద్వారమలాగే తెరచుకుంది. ఏడుపు తగ్గలేదొక ఘంట వరకు. ఆ చీకటిరాత్రి! ఆ నిశ్శబ్దం! దాన్ని చీల్చుకొనివచ్చే ఆమె ఏడుపు మరుపురాని స్మృతులుగా ఏర్పడ్డాయి నా మనస్సులో. చెమ్మగిల్లిన కళ్ళతో అలా చూస్తూ నిల్చున్నాను. ఏడుపు తగ్గింది కొంతసేపటికి. మరికొంతసేపటి కామెలో అంతరించింది. నా కళ్ళు మూతలు పడ్డాయి. నిద్రపోయేను ఆ ఊచలను పట్టుకొనే నాకు తెలియకుండా.

మర్నాడు లేచేసరికి బాగా తెల్లవారింది. ఎందుకో నా మనస్సు కలవరపడింది. అప్పుడు

జ్ఞప్తికి వచ్చింది రాత్రి జరిగిన సంఘటన. ఆశ్చర్యం నన్ను వదల్లేదు. సావిట్లోకి పరుగున వెళ్ళి ఆమె ఇంట్లోకి చూశాను ప్రశ్నార్థకంగా. రోజులాగే ఉన్నా ఆ ఇల్లు నాకు విచారంగా కనుపించింది. ఆవరణలోని పువ్వుల చెట్లు రక్తంలేని ముఖాలలా కనుపించాయి. ఆ ఇంటి వేపు అడుగు వెయ్యడానికి భయమేసింది. స్కూలుకి వెళ్ళేను. తిరిగి వచ్చేను. రెండుసార్లా ఇంటిని చూశాను. వెళ్లాలని బుద్ధి పుట్టింది. కాని ఎందుకో, చీకటి, బూట్లచప్పుడు, ఏడుపు జ్ఞాపకమొచ్చి భయమేసింది. సాయంత్రాన ఆ ఇంటి ఆవరణలోకి చూశాను. ఆమె లేదు. నా కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగాయి. నా మనస్సులో భయానికి తప్ప దేనికీ తావు లేపోయింది.

రోజులు గడుస్తున్నాయి. ఆమె ఆవరణలోకి రావడం మానేసింది. ఆ బొంగురుగొంతుక మాత్రం నన్ను వదల్లేదు. ప్రతినిముషం నా మనస్సులో ప్రతిధ్వనించసాగిందది. ఆ అర్ధరాత్రి ఆమెపట్ల అంత నిర్దయగా ప్రవర్తించిన వ్యక్తి ఎవరు? ఆ వ్యక్తికీ ఆమెకీ ఉన్న సంబంధం ఏమిటి? అతని ప్రవర్తనకీ ఆమె అసహాయపు ఏడుపుకీ కారణం? నాకేమీ తోచలేదు. ఎన్నో ఆలోచనలు నా మనస్సులో దొర్లేయి. ఏదీ సరిగా తోచలేదు. ఆమెను సమీపించడానికీ ప్రశ్నించడానికీ సాహసంలేక పోయింది. ఆ ఇంటినిచూస్తే భయమేసేది.

ఒకనాడుదయం నిద్రలేచేసరికి అమ్మెందుకో హడావిడిగా తిరుగుతోంది సావిట్లోకి ఇంట్లోకీను. స్కూలుకి సెలవు. తెలివొచ్చినా మంచం దిగడానికి బద్ధకం వేసింది. కిటికీగుండా ఆకాశం ప్రశాంతంగా, నీలంగా, ఛీకరంగా కానొస్తోంది. ఎంతో తృప్తినిచ్చిందా ప్రొద్దు. లేవటానికి మనసొప్పలేదు. కళ్లు మూసుకున్నాను.

పొరుగింటావిడ వచ్చినట్లుంది. అంత ఉదయాన్నే ఏం మునిగిపోయిందనొచ్చేసింది. ఇద్దరూ ఏవో గుసగుస లాడుకుంటున్నారు. బద్ధకంగా లేచాను. నే రావటం కనిపెట్టి మాటలు కట్టిపెట్టారు వాళ్లిద్దరూ. అమ్మ నావేపు నవ్వుతూ చూసింది. అమ్మ నాతో ఇంత చనువుగా ప్రవర్తించడం నా ఎరుకలో చాలా తక్కువసార్లు. వింతనిపించింది నాకు. వేపపుల్లకోసం పెరట్లోకి వెళ్ళేను.

అమ్మ గొంతుక వినవచ్చింది.

"శని విరగడైపోయింది. లేకుంటే ఎంత అప్రతిష్ఠ, ఎంతప్రతిష్ఠ."

"కాదుటమ్మా మరి, ఒక పీనంటూ ఉండి మర్యాదగా వాళ్లు కుటుంబాలంటూ ఉన్నాక మధ్యని గచ్చపొదలాగ అప్రతిష్ఠ కాదుటమ్మా—" పొరుగింటావిడ గొంతుక ఏకీభవిస్తూ కొత్త విపులపరచింది.

"దేముడంటూ ఒకడున్నాడు. ఏనాటికన్నా ఒక కన్ను వేసి ఉంచుతాడు" అమ్మ చాలించింది

వేపపుల్ల విరుచుకొని ఇల్లు ప్రవేశించగానే సంభాషణ ఆగింది.

అమ్మంది. "రామం పెరట్లో తోముకో ఈ వేళకి పళ్ళు" అని.

"వీధిలో చల్లటిగాలి వేస్తుందమ్మా" అన్నాను.

"పెరట్లోనూ వస్తోంది. వెళ్లు" అంది.

"ఏమే వీధిలో తోముకుంటే" అన్నాను.

"నాతో అనవసరంగా వాదించకు. చెప్పిన మాట విను" అంది విసుగ్గా.

"ఏమే" అన్నాను జాలిగాచూస్తూ.

పొరుగింటావిడ నా సహాయానికి వచ్చింది.

"చిన్నపిల్లాడివి నాయనా నువ్వు. నీకు తెలీదు. మనింటి కెదురుగా ఒకావిణ్ణి దేవుడు తీసుకెళ్తున్నాడు. చిన్నపిల్లలు చూడకూడదు" అంది.

"ఏం దేముడు" అన్నాను అర్థంకాక.

"నీతో బలేచిక్కులాగే వుంది. నీకు దేనికది విడమర్చి చెప్పాల్లాఉంది. ఎదురుగుండా ఉన్న ఆ ముండ చచ్చింది. దాన్ని మోసుకుపోయాక నువ్వు వీధికెళ్ళొచ్చు." అంది అమ్మ పెద్ద గొంతుక చేసుకుంటో.

ఆతృత నాలో విజృంభించింది.

"ఎవరే" అన్నాను.

"పెరట్లోకి నడూ." అని ఒకకేక ఒక ఆజ్ఞ అమ్మ నుంచి.

దేనివల్ల ప్రేరేపింపబడో నాకు తెలీదు. ఎందుకో, ఎలా ప్రవర్తించానో నాకు తెలీదు. వీధి

సమ్మెంలోకి పరుగెత్తివెళ్ళేను. ఆమె ఇల్లు నన్నాపిందొక్క నిముషం. ఇంటిముందర ఇరవైమందిలా ఉన్నారు. గడబిడగా లోనికీ, బైటకీ వెళ్తూవస్తున్నారు. ఒక్క పరుగులో ఆ ఇంటి ఆవరణ ప్రవేశించాను. ఏడుస్తూ పని మనిషి బయటకొచ్చింది. నన్ను చూసి బోరుబోరుమంది. "ఇంకేముంది అమ్మగారు మరి మనకి లేరు చిన్నబాబుగారూ" అంటూ.

నాకు స్పృహలేదు. అందర్నీ తోసుకుంటూ లోనికి వెళ్ళేను. పని మనిషి నావెనకనే వచ్చింది. ఆమెగది ఆమెమంచం కళ్ళకు కట్టినట్లే ఉన్నాయి. అక్కడున్న వాళ్ళందర్నీ తోసుక లోనికి పోయేను. ఆమె గది ఆనాటిరాత్రిలాగనే అందంగా ఉంది. ఆమె మంచం చెక్కు చెదిరిలేదు. శుభ్రంగా పరిచున్న దుప్పటి. ఆ రాత్రిలానే సుఖంనిండా కప్పుకొనుందామె. నా కాళ్ళబంధాలు విడ్డాయామె ఉనికిని గుర్తించగానే. పరుగెత్తివెళ్ళి ఆమె ఒడిలో వాలేను. అంతే ఏమి జరిగిందో నాకు గుర్తులేదు. తెలివొచ్చేసరికి ఆమె చుట్టూ నలుగురైదుగురే ఉన్నారు. పని మనిషి నామీద చెయ్యివేసి కూర్చుంది. ఆమెలో చలనంలేదు. ఆనాటిలా ఆమె చేతులు దుప్పటి కప్పులోంచి నన్ను దగ్గరగా తీసుకునేందుకు రాలేదు. ప్రశాంతమైన ఆమె చూపులే దుప్పటి ముఖాన్న కప్పేసుందికనుక, ముఖానున్న కప్పు తొలగించేందుకు చేతిని జాచాను. వెనుక నుండెవరో పట్టుకున్నారు గట్టిగా.

"తప్పు" అని మందలించిందొక బొంగురు గొంతుక.

ఎవరిదో అని చూసేందుకు కూడా శక్తిలేక పోయింది. తిరుగ ఆమె ఒంట్లో వాలేను.

"ఈ ఊరికే తీరని నష్టం. ప్రాచీనభావాలు, సాంప్రదాయాలు జీర్ణించుకున్న ఈ ఊరుకి ఇప్పటి నవీనప్రపంచంలో పడేందుకు ఒక విప్లవానికి దారి తీసిన వ్యక్తామె. ఆమె మన మధ్యనుండే భాగ్యం మనకు లేదు." అన్నదొక పురుషకంఠం ఠీవిగా.

"నాకొక స్నేహితురాలు పోయింది. నాలో ఎన్నోవింత భావాలు రేకెత్తించిందామె" అందింకొక పురుషకంఠం జాలిగా.

"నాకొక దగ్గర బంధువు పోయినట్టుంది. మా ఇద్దరికీ పరిచయమై చాల తక్కువ కాలమైనా మా భావాలు హృదయాలు ఏకీభవించాయి. మా ఇద్దరి మనస్తత్వాలూ ఒకటే" అంటూ సంతాపాన్ని వెలిబుచ్చిందింకొక కంఠం.

చాలా విచారంగా అందొక గొంతుక వణుకుతూ దుఃఖంవల్ల.

"ఔను. నాకూ ఆమెకూ అంత చెప్పుకోదగ్గ పరిచయముండేది కాదు. కాని ఒకనాడుంటట ఏదో పనుండి ఆమె మా స్కూలుకి రావటం తటస్థించింది మాటల సందర్భాన మా ఇద్దరి భావాలు ఒకేవిషయం మీద ఏకీభవించాయి. ఆమె నన్ను ఆ ఆదివారం నాడు రాత్రి ఇంటికి విందుకు రమ్మంది. నాకోసమే ప్రత్యేకంగా ఏర్పరచింది. వద్దన్నా వినలేదు. విందు పూర్తయేసరికి నడిరాత్రి దాటింది. చాల చీకటిగా ఉంది. ఇంటికి పోయేందుకు తయారుపడ్డాను. "మీకేం మతిపోయిందా. ఈ చీకట్లో ఎలా వెళతారు. పైగా చాల రాత్రయిపోయింది. ఇక్కడ పడుకొని రేపుదయం వెళ్ళండి. మీకోసం అన్నీ ఏర్పాటు చేయించేను. కాదంటె మరి లాభంలేదు" అని బలవంతం చేసిందావిడ. అది మా పరిచయానికి మొదటి మెట్టు. ఎంత మర్యాద ఎంత పెద్దమనిషి తరహా" దుఃఖం ఆ కంఠాన్నింపింది.

"కాఫీ తాగొస్తే బాగుణ్ణు. పదండి వెళ్ళి పది నిమిషాల్లో వచ్చేద్దాం" అని ఆజ్ఞాపించింది మొదటి కంఠం. మెల్లిగా గది వదలి వెళ్ళారంతా. పనిమనిషి లేచి సావిట్లోకి వెళ్ళింది. నేనూ ఆమే గదిలో. ప్రశాంతంగా, నిశ్శబ్దంగా ఉంది గది. ఆమె ఒడిలోంచి లేచాను. ఆమె ముఖం చూడాలని గట్టిగా కోరిక పుట్టింది. కాని జంకు కలిగింది. చల్లటిగాలి వీస్తోంది కిటికీనుండా. ఆకాశం ఉదయమంత నీలంగా లేదు. కొంచెం బూడిదరంగొచ్చింది దానికి. నా మెదడు ఖాళీగా ఉంది. ఖాళీగానే కిటికీనుండా శూన్యంలోకి చూసేను. ఐదునిముషాలు గడిచాయి. నాకళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

రెపరెప చప్పుడు నా మనసు నాకర్షించింది. కిటికీ కెదురుగానున్న టేబిలుమీదున్న ఒక నోటు పుస్తకపు పేజీల నెగరవేస్తోంది తన బలంతో గాలి. చేత్తో తిప్పినట్టు పేజీలు తిరుగుతున్నాయి. అకస్మాత్తుగా అందు నుండొక చిన్నఫోటో గాలి కెగిరి

తేలపడింది. వెళ్లి ఆత్రుతకొద్దీ దాన్ని తీసి చూశాను. పదిహేనేళ్ల వయస్సులో నున్న ఒక్క కుర్రాడి ఫొటో. ముఖం అందంగా ఉంది. కళ్లనుండి చూపులు పదునుగా ఉన్నాయి. నుదుటిమీద పెద్ద మచ్చ. ఫొటో వెనుకభాగం తిప్పాను. 'గోపాల్' అని పెద్దక్షరాల్లో రాసుంది. అన్ని ఫోటోల్లాగే వుంది. అందులో ప్రత్యేకత మరేమీ నాకు కనిపించలేదు. ఆ పుస్తకంలో ఆ ఫోటో ఉండడానికి కారణమేమిటో అని అనుమానం పుట్టింది. పుస్తకాన్ని తీశాను. బాగా నలిగిన డైరీ పుస్తకం అది. పేజీలు తిరగేశాను. అస్పష్టంగా పెన్సిలుతో రాసుంది, అక్కడక్కడ. ఒకచోటుంది - "నీకోసం రోజూ ఎదురుచూస్తాను." మరొకచోట - "నాతప్పులుంటే క్షమించి రావూ" అని. ఏవేవో అస్పష్టంగా రాసున్నాయి. ఆఖరు పుట తిప్పాను. సిరాతో రాసుంది. ఆతృతగా చదివాను.

"గోపాలం—నా తండ్రీ—మనం మానవులం. అలానే ఉండగలం మనం. ఏడు రజోగుణాలు ప్రతి ఒక్కరిలోను ఉంటాయి. అందుకే మానవులమయ్యాం మనం. లేకపోతే దేవతలమే. వాటినుండి విముక్తి సాధ్యం కాదు తండ్రీ. వాటికి లొంగిపోయేం మనం. కాబట్టి అందులో ఏ గుణానికి లొంగినా అది మానవ నైజం.

ఈ ఇల్లు వదిలిన్నాడు నువ్వు నా కుడికంటిమీద కొట్టినదెబ్బ తియ్యని స్మృతిగా రోజూ తలచుకుంటూంటాను. నువ్వు నన్ను వదలిన నాటినుంచీ ప్రతిదినం నీ రాకకోసం ఎదురుచూస్తున్నాను.

రావూ గోపాలం! ఏ ఆశా లేకండా అంతరించిపోయే నా హృదయానికి మెరుపువి కావూ?

నువ్విల్లు వదలడానికి నేనే కారణమన్నావు. కామంతో కాలే మంటవన్నావు. నిజమే. వాటన్నింటికీ తలవంచుకున్నాను నీ పాదాలముందు. నన్ను తల్లిగా చూడు. తల్లిగా అర్థం చేసుకో. కళంకరహితంగా జరిగే తల్లిప్రేమకి నీ హృదయంలో చోటు నియ్యి. రావూ గోపాల్."

అట్టమీద రాసుంది పెన్సిలుతో—

"నా నిరీక్షణ ఫలించింది. నువ్వు వచ్చావు. అంతే నాకు చాలు. కొట్టినా తిట్టినా నేను బాధపడలేదు. అవి నాకు ఆనందాన్నిచ్చాయి. కాని ఆ అర్ధరాత్రే నన్ను వదిలావు. నేనింక బ్రతకలేను. ఇది నా జీవితంలో ఆఖరిఘట్టం"

పుస్తకం నా చేతినుండి జారింది. ఆమె మంచం వైపు చూశాను. ప్రశాంతంగా అక్కడే ఉందామె. ఆమెను సమీపించాను. రెండు చేతులతోను ఆమె ముఖాన్ని కప్పవున్నదుప్పటి తొలగించాను. నాలోని భయం ఏనాడో పోయింది. ఆ ముఖం నాకాశ్చర్యం కలిగించింది. జీవం ఉట్టిపడుతోందా ముఖంలో. కళకళలాడుతూ ఎంత ప్రశాంతంగా ఎంత గంభీరంగా ఉందా ముఖం! వంగి ఆమె నుదుటిని ముద్దు పెట్టుకున్నాను. సూర్యుడు మీదకొచ్చాడు. బంగారు తీగలా అతని ఒక కిరణం ఆమె ముఖంమీద పడింది. ఒక్కసారి వెనక్కు తగ్గాను. రోజూ ఆమె కళ్లల్లో అస్తమించే కిరణం ఈవేళ ఉదయించింది. లేత బంగారుకాంతిలో దూసుకుపోతోంది, ఆమె కుడి కనుకొలకులోకి. మణిలా మెరిసింది "నీటిచుక్క" ఆ కంటికొలకులో.

ఏమంటావ్, శ్రీనివాసరావ్!

శ్రీ అయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రి

ఏమంటావ్
శ్రీనివాసరావ్
ఏమో యేమో
నీవేమైనాఅను

పులకించిన
ప్రకృతిపై
చివురించిన
కొమ్మలలో

కూర్చుండిన
చిలుకలజంట
మా కన్నుల
కొకపంట-

కాదంటావా?
ఏమంటావు
శ్రీనివాసరావు ?
గలగల స్రోతల

జలజలపారే
సెలయేఋలపై
తెరలియాడే
చిరుకెరటాల

మురువులు, హరువులు
లేవంటావు, కావంటావు.
అందమయిన
చందమయిన

చిన్నదాని
వన్నెలాడి
కన్నుసన్నలు
సున్నంటావు.

ఏటి యొడ్డుల
సరసు సరసల
తోటచివరల
సీటుగా సైతాయించి

దీటుగా మిన్నువంక
చూచినప్పుడు,
కానవచ్చే తారకల
మిలమిలలు,

జలజలలు
మిన్కుమిన్కులు
లేనేలేవంటావు
శ్రీనివాసరావు!

నాజూకుగాల్లం
సుదతిచూపులే
ఓపలేం
నీ పోటుమాటలు

నీ యీటెపోటులు
ఎట్టా, ఎట్టా-
అమ్మయొ్యా! యెట్టా
భరించటం, వరించటం!

ఏరు వదలి
సరసు వదలి
తోట వదలి
ముఖమల్

పచ్చిక వదలి
జీవితపు
కరకుబాటపై
పయనిస్తూ

కపీలున
తాకే ఎదురుదెబ్బలకు
పలవిస్తూ, ప్రలపిస్తూ
ప్రలపిస్తూ, పలవిస్తూ

బుర్రుమని, తుర్రుమని
సాగిపోయే కారు
క్రూరంగా, ఘోరంగా
మా మొగాలపై -

లాల్చి వేసి
కండువా తాల్చి
కళ్ళపై జోడు సవరిస్తూ
మిడరిక్కిస్తూ

దిక్కులు పరికిస్తూ
సాగిపోయే
తూగిపోయే
మా మొగాలపై -

ఇంత దుమ్ముగులాం
పోసిపోయినప్పుడు
ఉక్కిరి బిక్కిరి
ఊపిరి, చిక్కబట్టుకో లేక

కండువా అడ్డంపెట్టుకొని
యంత్రయుగాన్ని
తిట్టుమంత్రాలతో
దీవించినపుడు, భావించినపుడు —

దొరగారి వాకిట్లో
కరవబోయే
కుక్కపిల్లను
తప్పించుకొని
మెల్లిగా, చల్లగా
ముసిముసి నవ్వులతో

ముకుళిత హస్తాలతో
వేచికొని కాచికొని
అడిగే ప్రశ్నలదుమారంలో

చదువుదీపం, ఆరిపోయి
చిన్నతనం నములుకుంటూ
నీ తెలివి, ఇంతేనా అన్నట్టు
చూసే అధికారి చూపులకు

అహంభావం, వ్యక్తిత్వం
అన్నీ చచ్చి, అన్నీ ఉడిగి
లఘుత్వం, భజిస్తూ
భుజిస్తూ

దొరగారి గేటువాకిలి
నుండి బైటపడినపుడు-
“ఔను నిజం, ఔను నిజం
ఔను నిజం, నీవన్నది

నీవన్నది, నీవన్నది
నీవన్నది నిజం, నిజం”
అంటాము మేం లోలోపల.
తంటా లేమీ లేకుండా

అనుకుంటాము మేం లోపల.
ఏమంటావ్, ఏమంటావ్
ఔనంటావ్, ఔనేనంటావ్?
శ్రీనివాసరావ్, శ్రీనివాసరావ్ !!

[‘శ్రీ శ్రీ రచించిన మహాప్రస్థానం
చదివిన మీదట ఉబికిన స్వచ్ఛందకృతి]

—

రుధిరజ్యోతి - ఒక ప్రస్తావన

శ్రీ రోణంకి అప్పలస్వామి

ఆధునిక కవితను, భావ, వాస్తవిక కవిత్వాలని రెండువిధాలుగా విభజించి మనం చెప్పుకొనవచ్చును. భావకవులలో రాయప్రోలు, దేవులపల్లి మున్నగు కవులు శిష్టులు. ద్వితీయ వర్గమునకు చెందిన కవులలో శ్రీశ్రీ ప్రభృతులు విశిష్టులు. ఇట్టి విశిష్టులలో శ్రీరంగం నారాయణబాబు ఒకరు. తెలుగునాట, కవిగా బ్రతుకుతూ, ఖ్యాతి నార్జించిన వాస్తవికుడు. ఆయన రచియించిన గీతాలకు, రుధిరజ్యోతి అని నామకరణం చేసుకున్నారు.

శ్రీశ్రీ పేరు వినగానే, నారాయణబాబు, నారాయణబాబు పేరు వింటే శ్రీశ్రీ మనకు చటుక్కున స్ఫురిస్తారు. దీనికి కారణం ఏమయినా, వీరి కవిత్వపు పోకడలుమాత్రం వేర్వేరు. స్వీకరించిన కవితావస్తువు ఒక్కొక్కచో, ఒకటే కావచ్చును. కాని వారు దానిని దర్శించే పద్ధతులు, వ్యక్తీకరించే రీతులు మాత్రం విభిన్నములు. ఇందులో ఇరువురికీ ఏమాత్రం పోలికలు కనిపించవు. ఉద్రేకజనితాలయిన శక్తులు, స్వీకరించిన దృక్పథం, అభిన్నాలు. పరిగ్రహించిన అలంకారాలలో, శబ్దప్రయోగంలో ఎవరి త్రోవ వారిది; ఎవరి పోకడ వారిది. శ్రీశ్రీ స్థూల దృష్టికికూడా దొరుకుతాడు. నారాయణబాబు కొన్ని తావులలో సూక్ష్మదృష్టికి వినా, స్పష్టం కాడు. నోటికి పట్టే ఛందస్సులలో శ్రీశ్రీ పరుగులు తీస్తాడు. తన లక్ష్యాన్ని ప్రత్యక్షపద్ధతిని వ్యక్తంచేస్తాడు. నారాయణబాబు పరుగులో శ్రీశ్రీకిగల ఉద్వేగం లేదు. అతనిది పరోక్షపద్ధతి. ఇద్దరూ పాశ్చాత్య కవితా సంప్రదాయాలను మననం చేసుకొనినవారే; కాని భారత సంప్రదాయం, నారాయణబాబుకవితలో చక్కగా జాలువారుతూ వుంటుంది.

పాశ్చాత్యదేశాలలో, పారిశ్రామిక విప్లవానంతరం, కవితారంగంలో కొన్ని వినూత్న పరిణామాలు జనించాయి. ఈ ప్రభావం, ఆంధ్రసాహిత్యంపై ప్రసరించకపోలేదు. అంతటితో, వస్తువునకు గల ఇతఃపూర్వమున్న విలువలు తారుమారుకాజొచ్చాయి. వ్యక్తిప్రధానమైనవాద మొకవంకను, సంఘప్రధానమైనవాదము మరివొకప్రక్కను నిరంతర సంఘర్షణలో, అపూర్వ కావ్యసృష్టికి కారణభూతములయాయి. సామాన్య మానవుని అనునిత్యం వేధిస్తున్న ఆకలి, నిరుద్యోగం, అకాలమరణం మొదలుగాగల సమస్యల కొక వ్యక్తీకరణ అవసరమొచ్చింది. ఈ దృష్ట్యా, వ్యక్తిప్రధానవాదులు మానవునకు సంతృప్తినీయలేకపోయారు. వాస్తవిక పరిస్థితులనుంచి తప్పించుకు తిరుగుతూ, జీవితాని కతీతంగా, ఇసుకలో తల దూర్చిన ఉష్ట్రపక్షులకు మల్లే, కవితాగానం చేస్తారని, ఆ పద్ధతి పరిత్యాజ్యమని, వాస్తవికవాదుల మతం. ఎవరు ఏమి చెప్పినా 'ఆత్మాశ్రయకవుల'లో ఒక విశిష్టత లేకపోలేదు. మానవజీవితాన్ని అనేక దృక్కోణాల నుంచి దర్శించవచ్చును. అందులో భావకవుల పద్ధతి ఒకటి. ప్రకృతిలోగల రామణీయకతను, ప్రణయమాధుర్యమును, ప్రేమమహత్తును, భావకవిత్వం రసమయంచేస్తుంది. అయితే ఇదీ పాక్షికమైనదే, కాని సమగ్రమైనది కాదు. జీవితం ఒక గనివంటిదే అయితే, అందులో ఒకమూలనుమాత్రమే ఇది స్పృశిస్తున్నది. కాని అదే సర్వస్వమనుకుని, జీవితపరిశోధన ముగించుకోవడం, అనాదరణీయం. కావ్యవస్తువులో వైవిధ్యంలేకపోవడం, వున్నది పునరుక్తిదోషమునకు గురికావడం, విముఖతను కలిగిస్తుంది; విసుగుపుట్టిస్తుంది. ఈ విముఖతపట్ల విముఖతాఫలితమే వాస్తవికవాద జననం. భావకవిత కిది ప్రతిచర్య. ఇంతటితో మాత్రమే ఆగిపోక, సమాజంలోని క్రౌర్యం, కాఠిల్యం, వ్యగ్రత, జీవితంలోని, అనునిత్య సమస్యలను వాస్తవికవాదులు గ్రహించగలిగారు. మానవుణ్ణి కలవరపెట్టే ప్రతీ విషయము,

వారి కవితావస్తువులు కావాలనే తహతహ జనించింది. అయితే ఇది మాత్రం పాక్షిక దృష్టి కాదా అని ఎవరైన ప్రశ్నిస్తే, 'అవును' నే సమాధానం.

ఒకే వస్తువును సందర్శించిన, భావకవులొక పద్ధతిని, వాస్తవికులు మరి ఒక పద్ధతిని, అవలంబించి, తమ భావాల నభివ్యక్తం చేస్తారు. దీనికి తెలుగుకవిత నుంచి ఒక ఉదాహరణ నిస్తున్నాను. రాత్రి, ఆకాశంలో మెరసే నక్షత్రాలు కృష్ణశాస్త్రిగారి కొక రీతిగను, నారాయణబాబుకు మరి ఒక రీతిని స్ఫురించాయి. అందుకే శ్రీశాస్త్రిగారు:

"వింగిమూలల
నీలిపంజల్లునెచి
ఎంత చిరుమల్లెతోట
వేయించినాను"

అనేటపుడు వారి భావన సముజ్వలమే. మరి దీనినే, నారాయణబాబు ఉత్ప్రేక్షించిన విధం గమనించండి:

"నల్లనిత్రాచుకోరలు
తెల్లని మశూచికుండలు
గగనమ్మునచుక్కలు"

లోకంలో ఎటుపరికించినా, భీభత్సమే కనిపిస్తున్నకవికి, ఆకాశంలో చుక్కలు ఆనందానీయవు. నక్షత్రా లొకసారి త్రాచుకోరలవలె, మశూచికుండలవలె భయంకరంగా గోచరించడం కవికి సహజం. లోకంలో విశ్వమానవకల్యాణం, విశ్వశాంతి నెలకొల్పబడాలని, జీవితం మంగళప్రదం కావాలని అతి ప్రాచీనకాలంనుంచీ, కవులంతా వాంఛిస్తూనే వున్నారు. కావ్యాలలోని వస్తువులను మంగళప్రదాలుగా భావించి, మంగళాంతం చేసినంతమాత్రాన ఇది సిద్ధించదు. కంటికి కనిపించేదంతా, బాగానేవున్నదనుకొని, అందులోని చెడుగును తలపెట్టక, మంచినిమాత్రమే, అభివర్ణించితే అది దోషమే. చెడుగునుగ్రహించి, దానిని ఎదిర్చి, చూపాలి. జీవితంలో కాఠిన్యమును బయటపెడుతున్నపుడు, భీభత్సతను స్ఫురింపించే పైగీతాలవంటివి రచియింపక తప్పదు. మాలిన్యాన్ని కప్పిపుచ్చుకోవడంతో, అది మటుమాయం కాదు. దానిని బహిర్గతం కావించాలి. వస్తువును సామాజిక విమర్శనాదృష్టితో తరచి తరచి చూడవలసివుంటుంది. సమాజాన్ని ఎక్కడికక్కడ విమర్శించడం, వాస్తవిక వాదలక్షణం.

ఈ లక్షణం నారాయణబాబుకవిత్వంలో ప్రస్ఫుటం. భావకవిత్వం పై తిరుగుబాటు, వస్తువ్యాకరణాలతో ఆగక, విప్లవపథాలను పడుతుంది. రీతిలోను, వస్తువులోను సరిక్రొత్తదనం కనిపిస్తుంది. ఎవరూ చెప్పని పద్ధతిని చెప్పడం అతనికి సరదా. 'ఇమేజిస్టు' కవితకు ఇతడు ప్రాణంపోస్తాడు. శబ్దాధారాలతో, కుదించి, సొగసైన విగ్రహాలను నిర్మించే శిల్పి. క్లుప్తత ఇతనిపద్ధతి. ఒక మాటలో చెప్పవలసినది, పదిమాటలలో చెప్పడు. పదిమాటలలో చెప్పవలసినది ఒక మాటలో చెబుతాడు. ఈ శిల్పం సాధారణులకు అలవడేది కాదు. పరిపూర్ణాకృతితో అతని వర్ణ్యమాన వస్తువులు కనులఎదుట మసులుతాయి. 'దేశమాత' అనే గీతంలో—

"ఎండాకాలం
ఎండాకాలం
పగళ్లు సెగళ్లు
మండేరోడ్డు
పన్నెండుగంటలు
కాలం
కాలిన గుడ్డిపీలికై
ధూళిరేగినది"

గ్రీష్మఋతువు తీక్ష్ణత 'పగళ్ళను సెగళ్లు' గా కవి చెప్పడంలో బలంగా వ్యక్తమవుతున్నది. కాలం కాలినగుడ్డిపీలికై ధూళిరేగడంతో, వర్ణన ఉజ్వలవంతం. అలాగే—

"కరవే రూపందాల్చి
కడుపే చెరువై ఏడ్చె"

అనే చోట బిచ్చగత్తె దీనావస్థ తెనుగు నుడికారంతో ప్రతిబింబితం. ఎండ ప్రచండంగా కాస్తున్నపుడు, తలుపులు బిగించుకుని భవంతులమధ్య నివసిస్తున్న వారికీ దీనాలాపం వినిపించదు. ఎండకు మాడి, పాపం ఆమె.

"అసువులు వీడి
చచ్చిన దేశమాతరై
నాపచుట్టిగ
నేలకు వ్రాలింది"

కాని ఆర్చేవారూ తీర్చేవారూ కనిపించరు. తమ జాతికి చెందిన దిక్కుగత్తెను చూసి మానవులకే జాలికలుగని సాంఘిక వాతావరణ మేర్పడింది. 'వీధి కాలువ, బురదనీటిలో విశ్రమించినశ్వానాగ్రు డొకడు' మాత్రం నిట్టూర్పుతో వాపోతాడు. అలాగే ఋషిపక్షి, గాడిద కరుణను ప్రకటిస్తాయి. ఇక్కడ 'శ్వానాగ్ర'శబ్దప్రయోగం సాభిప్రాయం. మనుష్యులచే నీచంగా చూడబడే కుక్క, మనిషి చనిపోయి పడి వున్నపుడు సంతప్తహృదయంతో వుండడం. అందుకే గౌరవవాచకమైన 'శ్వానాగ్ర' ప్రయోగం. ఇలాగే మరొకచోట 'గార్దభస్వామి' అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. సామాన్యులైన దిక్కుగత్తెను కవి దేశమాతగ దర్శిస్తాడు. 'ఆకలి దీర్చని మానం కప్పని దేశంకోసం, మట్టిప్రమిదలో వత్తై కాలిందీ, మానిని ఈనాడు' అని సాధారణీకృతిని కావిస్తాడు. కవితో పాటు, మనం కూడా నిట్టూర్పుతాము. తెలుగువారి సంప్రదాయాలను, ఆచారాలను, ప్రకృతి సహజ దృశ్యాలను చూస్తూ, వాటితో వ్యక్తం చేస్తాడు. తెలుగునాట కనిపించే పేదవారి దుస్థితిని 'తెమగు రాత్రి'లో వర్ణిస్తున్నాడు.

"పేదవాని కడుపుమంట
కాలి పేలి పోవు కోర్కె
గగనమ్మున చుక్క"

వలె కవికి స్ఫురియించింది. చిన్నతనంలో నే, గర్భిణిఅయి, శక్తి సన్నగిల్లిన తెలుగుపడుచు 'చేతి గాజు' వలె 'నెలవంక' కనిపించింది. "శస్త్రమ్మేటు, బిలుకుమార్పు, మాసిపోని గాజుముక్క నెలవంక, సంఘంవంక !" సంఘంకేసి చూడడమే కాక, పగ తీర్చుకునే శస్త్రంవలె కనిపిస్తున్నది. సమాజంలో ఎంతటి తీవ్రాందోళన చెలరేగినా, శాలనితంతువుల దుస్థితి నేటికి కూడా మారలేదు. ఈ దురన్యాయ సాంఘిక విధానాన్నే పురస్కరించుకుని కవి "పసితనమున పెండ్లి, భర్త పరమపదము చేర, విధవ మసక మసక యవ్వనమున కుసుమించే తల్లి తలపు, గుండెల్లో పాలపాట, ఆకాశపు పాలబాట"గా పాడిన ఈ చరణాలు తెలుగుకవిత కొక పాలబాట. నారాయణబాబు కవనం, మన్నునుండి మానవులను సృష్టిస్తుంది. ఈ వింత సృష్టికి, భారతీయ పౌరాణికదృష్టి కవికి బలమిచ్చింది. పౌరాణిక ఇతివృత్తాలతో సంప్రదాయపు మెలకువలను ఆకళించుకుని, పఠితకు కవితను ఆస్వాదయోగ్యం కావిస్తాడు. ఒక్కొక్కసారి శరీరం జలదరింపచేసే మెరుపులు కురిపిస్తాడు. శబ్దం కొత్త పలుకుబడితో ధ్వనిస్తుంది. ఈ దృష్టితో రచించిన అతని గేయావళిలో 'కపాలమోక్షం' ఎన్నదగినది. భగవత్సింగ్ దేశభక్తుడు; వీరుడు. అతనిని ఉరితీసే ఘట్టం భారతీయ చరిత్రలో మరుగ్గామున్నా మరుపురానిది. ఈ దుస్స్వప్నం కవిని కలవరపెట్టింది. విషాద సంఘటనను వీరరస ప్రధానం గావించి భగత్సింగ్ ను పౌరాణిక వీరుల కులపతిగా కీర్తిస్తాడు. అడుగడుగునా ఆవేశం, తొణికిసలాడుతుంది. ఆది శంకరుడు తపస్సమాధినుంచి చైతన్యావస్థను పొందుతాడు. తిరిపెమెత్తుకునేందు కతనికి కపాలం కావలసి వచ్చింది. 'పాలాక్షుని' హస్తాలలో పడేభాగ్యం ఏ కపాలానికి పడుతుంది ?

"క్రైస్తవుల సమాధులలోన
సురకల గోరీలందు
హిందూ స్మశానవాటుల
పుణికలు పులకరించినవి
వికావిక నవ్వెన
కపాలములు
కంకాళములు
ఘల్లుఘల్లుమని
మ్రోగినవి."

కాని శివుని హస్తస్పర్శ భగత్సింగ్ కపాలానికి తప్ప, ఇతరముల కెలా లభిస్తుంది? దేశభక్తుని కపాలం త్రినేత్రుని హస్తయుగళిని చేరుతుంది. అపుడు

"శేషుని ఫణాలమెత్తనిశయ్య, పుడమి ఒత్తిలిగించింది
ఎడారిపుష్పించింది, అండపిండబ్రహ్మాండమంతయు
తాండవనృత్యంచేసింది; ఎందరు పుట్టలేదు
ఇంకెందరు గిట్టలేదు, అందరికీ లభియిస్తుందా
హాలాహల మంటిన హస్తమువస్పర్శ
పెదవులచుంబనము!
కపాలమోక్షం, కపాలమోక్షం !"

భగత్సింగ్ వంటి యోధానుయోధుల జీవితం ఉదాత్తం చేస్తున్నపుడీ పద్ధతి పౌరాణిక సంప్రదాయం కవికి అత్యవసరం. ఇతని రీతి విచిత్ర

మైనది. దేనినీ వాచ్యం చేయడు; ధ్వనిస్తాడు. వ్యంగ్యవైభవోపేతమైన పంక్తులన్నీ అమృతవేళలవే. పూర్వగాథలను భావంలో పొదుగుతూ, వాటి ఛాయలమన్వయ రసోదయం కావిస్తాడు. ఆ పౌరాణిక కథలను అవగాహన చేసుకుని, వానిని కవి, తన ఇతివృత్తానికెలా అన్వయించుకుంటున్నాడో గ్రహించిన పాఠకునికి నారాయణబాబు గీతం మరీ హృదయంగమమవుతుంది. 'గడ్డిపరక' అనే గీతంలో ఈ సూత్రరచన అంతటా కనిపిస్తుంది. సమాజంలో పతితులై పడివున్న పేదలకు ప్రతినిధిగా 'గడ్డిపరక' గొంతును వినిపిస్తుంది. పేదలు, వారి జీవితాలపై సాగిపోతున్న ధనికులు, వీరి సంఘర్షణను మధురంగా చిత్రిస్తాడు. నిత్యం మన కాళ్ళక్రిందపడి నలిగిపోతున్న 'గడ్డిపరక' ఏమంటుందో చూడండి:

"పల్లకీ దిగినట్టి
పెండ్లికొడుకులు మీరు
పట్టు తివాసీని నేను
నడవండి నడవండి

నామీదుంచి నడవండి" అంటూ తాను 'పశువుల కోటికి పాయసాన్నని' చెప్పుకుంటుంది; కాని నిజానికి తన ఆత్మశక్తిని అది గ్రహించుకుంటుంది: "మాతృవర్గంవాడు, మా అన్న పన్నగమ్మల చక్షులు త్తెరించిన మిన్న"అని—

గరుత్మంతుని కథాకథనం కావిస్తుంది. పన్నగాల కనులు త్తెరించిన విధంగా మీకను లాడచేరుకు తానని ధ్వని. అంతమాత్రంతో ఊరుకోక, 'మీకు ఈ త్తుమగతులు కల్పిస్తున్నా'నని కూడా చాటుకుంటుంది. ఇంతటితో మానవు డూతుకొనవచ్చుకదా! ఇంకా గడ్డిపరకను కాళ్ళక్రింద అణచిపెడుతున్నాడు.

"పేటకి మీపితృకార్యంనాడు
పారణమీద
మీచేతిమీద
మరకత
అంగుళీకమ్మ"

ఇంత సగర్వంగా ఆత్మాభిమానాన్ని ప్రకటించుకుంటున్నా మనిషి ఊరుకోడు. కనుకనే 'మిన్ను విప్పిన రక్తపతాకం' గడ్డిపరకపుట్టిన మన్ను సత్తువ తెలపగా, 'కాకాసురునికథ'జ్ఞప్తికి రాగా, 'ఆగండి ఆగండి' అని హెచ్చరిస్తుంది. సాధారణమైన గడ్డిపరకను చూసి వర్గ సంఘర్షణ సూచించడమే కాక, గరుత్మంతునికథ, కాకాసురునికథ, పారణమీద పితృకార్యంనాటి సంప్రదాయము, భావించి, వానిని కవి వాడుకుంటున్న విధం ఎంతో గొప్పగావుంది. సంప్రదాయాన్ని మరచిన రచనను నారాయణబాబు చేపట్టడు. ఈ సుగుణమే కవితకు క్లాసికల్ స్వభావాన్ని ప్రసాదిస్తుంది.

భీభత్స, వీరరసప్రధానాలయిన రచనలే కాక, కొన్ని గీతాలలో హాస్యోక్తి, చమత్కృతులతో కవి, వస్తువును విస్తరిస్తాడు.

కవిత్వాన్ని, సంఘాన్ని, విమర్శిస్తూ తన కవితా పటిమను ప్రదర్శిస్తాడు. ఈ ప్రదర్శనలో ఫ్రెంచి, ఆంగ్ల సంప్రదాయాల ప్రభావం కనిపిస్తుంది. "ఊరవతల" అనే కావ్యం ఇందుకుదాహరణ. భావకవిత్వపు పోకడలమీద, ఛాపస్లమీద ఇది ఒక ఎదురుదాడి.

"కలల పాదిరిళ్ళపై
సౌఖ్యంపు నిదురలో
కనిపించి ఒక తివ్వి
మేనక నా పేరు
మేఘాలకు వెనుకప్రక్క
మా ఊరని, మాయమయ్యె
చిరునామా తెలిసికూడ
చేసే దేమీలేక
ఊహాగానం చేయగ
ఊరవతల కొచ్చాను"

ప్రకృతిలో స్థూలచక్షువులకు కనిపించే రమణీయ దృశ్యాలు ఈ కవికి సౌందర్యాన్నందీయవు. అందరకు మల్లే సౌందర్యగానం చేయడు. అతని దృష్టి వేరొకవిధమైనది. ఉదయసంధ్యతో కూడిన ఆకాశం, నోరు తెరచిన కాకిపిల్ల. విమానాలనుంచో అరచే కాకిపిల్ల ఆకలి అరుపులు, ఆకాశం ఘోషిస్తున్నట్లే కవి భావిస్తాడు. ఈ పద్ధతి రచనను పాశ్చాత్యులు 'ఇమేజిస్టు పొయిట్రీ'గా పేర్కొంటారు. ఈ కృతి అట్టి పోకడరచనకు తలమానికం. ఇందులో కవి భావించినవన్నీ దుశ్శకునాలే. ఇనోదయం

పాముకాటు గాను, భూమికి శీతజ్వరం, ఎదుట నీడ నీయలేని మ్రోడుమ్రానుల జంట, వెంటనే మృత్యువును జ్ఞప్తికి తెస్తూ, యముని దింపివచ్చిన ఎనుబోతు, ఇవన్నీ కవిభావనలు. మరొక అడుగు వేయగా, కనిపించేవే కాక, వినిపించేవి సహితం దుశ్శకునాలే.

"ప్రేతలతో ఇల్లట్టుల
బూరుగ వృక్షంమీద
కళ్ళజోడు పెట్టుకున్న
గరుడపురాణ బ్రాహ్మడు
కంఠమెత్తె ఘూకమ్మ"

మనిషి మరణించగా, బాధోపశమనార్థం గరుడ పురాణ పఠనం కావించడం హైందవ సంప్రదాయం. అలాగే కవికి

"కాటకంపు తోటకిలా
ఊరుబయట మిల్లు" కనిపించి 'విశ్వకర్త హృదయంలో దుస్వప్నంలా భుగభుగమను పొగ గొట్టం' పొగలు చిమ్ముతున్నది. ఈ దుస్వప్న ఫలితమే ప్రకృతి కవికి దుశ్శకునాల మయంగా కనిపించడానికి హేతువు. మిల్లులలో ఉత్పత్తి సాగుతున్నా, ఆ సంపద ప్రజలపరం కాలేదు; పరికదా, ఆకలికి, నిరుద్యోగానికి కారకమై, మానవులను యంత్రాల పగిదిగ మారుస్తున్నది. ఈ యాంత్రిక స్వభావం, జీవితంలోని రక్తం పీల్చి పిప్పిచేసి అవతలకు నెట్టివేస్తున్నది. అందుకే కాబోలును, మిల్లుదరి నున్న ఎండిన సెలయేరును కవి ఉత్ప్రేక్షిస్తున్నాడు.

"జీవనమ్మె తీసివారు
జలమంతా మిల్లుకెత్తి
పాడలేని గులకరాళ్ళ
పాతవడ్డ సెలయేరు"

ఈ సెలయేరు ఒకప్పుడు గలగల నవ్వేది. ఆ నవ్వు 'జలమంతా మిల్లుకెత్తి'న కారణంగా ఇంకిపోతుంది.

"పోయిన యీ ఏటినవ్వు
పుక్కిట నెమరేసుకుంటు
గండశిల నీడలోన
కనుమోడ్చిన
గార్దభస్వామి"

గతించిన వైభవమంతా చేదు మానవుడు తలచుకుని కనుమోడ్చిన గార్దభంవలె భరిస్తున్నాడే కాని, కారణాల నన్వేషించుకోవడు. సంఘానికెంతో ఉపకారహేతువవుతున్న గార్దభం మానవ దృష్టిలో అతి చులకన. కాని ఈ చులకనను క్షమిస్తున్న దాని సహనశక్తి స్థాణురూపమైన దేవునికుండే ఓర్పువంటిది. కనుకనే మామూలు 'గార్దభం' గార్దభస్వామిగా కవికి గోచరించింది. పుక్కిట నెమరు వేసుకునే గుణం దానికి సహజసిద్ధమైనది కాదు. కాని పాతతలంపులను తిరగపోసుకునే స్వభావాన్నారోపించి, దాని నోటినురగను, పాతవడ్డ సెలయేటి నవ్వు నురగతో కవి ఉపమిస్తున్నాడు. మీద నుదాహృతమైన గీతం ఇమేజిస్టు కవిత కొక అలంకరణ. ఆధునికాంధ్రసాహిత్యాని కొక శిఖరం. పాశ్చాత్యకవులిట్టి పోకడల పోహళించిన రచనను కనుల కద్దుకుంటారు.

"బ్రహ్మచెముడు కంచెమన్య
పూర్ణిమసంధ్యల్లోన
గడిరైనా ఉదయాద్రిని
రుధిరజ్యోతై వెలిగే జాబిల్లి
మృతశరీరయాక్రమణ
ఘటాకాశయరుణారుణ
రక్తసిక్త మోముతోడ
'మా అమ్మే చంపింది
మా అమ్మే చంపింద'ను
మానవుగ
గాజుకళ్ల
పురిటిపిల్ల"

హఠాత్తుగ కనిపించే, త్రోవను నడిచేవారిని నిలవెట్టి ఆశ్చర్యపరుస్తుంది; శరీరం జలదరింప చేస్తుంది. ఆకాశంలో అప్పుడే ఉదయించే చంద్రుని ఎర్రని మోమువలె, కుండలో విక్షేపించబడిన శిశువు మోము పాలిపోయి కనిపిస్తుంది. కవికి దారి పొడుగునా, తన నీడ, వెంటాడే మృత్యువువలె భయంకర మవుతుంది. ఈ గీతం కాలజ్ఞానులకు కత్తిపదును వంటిది. జీవితం సుఖమయం కావాలని మానవుని ఈప్సితం; జీవితంలో చెడుగు లేదనుకుని, సర్వత్ర మోదాన్నే భావించి కీర్తించడంవల్ల ఈ మనోరథం సఫలీకృతం కాదు. ఉన్న ఖేదాన్ని ఉన్నదని అంగీకరించి, ఎదుర్కొని, బయటకు నెట్టి, జీవితం మోద

మయం చేసుకోవాలి. ఇదే వాస్తవిక దృష్టి. వస్తువులో చెడుగును పరిహరించి, మంచిని నిర్మించే వారిని విలియమ్ జేమ్స్ అనే అమెరికన్ మేధావి *'Twice born'* అని పేర్కొన్నాడు.

మానవుడనేక రాగద్వేష సహితుడు. జీవికి, శారీరక మానసికవాంఛలు నెరవేరనిదే సంతృప్తిలేదు. ఈ వాంఛ లనేకం. ఆకలి ఒకటే కాక, అది కాస్త తీరగానే సుఖమైన నిద్ర కావాలి.

నిద్రనుంచి లేవగానే, ఆనందమిచ్చే వస్తుసముదాయ మవసరం. ప్రేమ, దుఃఖం, కామోద్రేకం ఇవన్నీ సహజాలే. ప్రకృతి పుట్టినదాదిగా ప్రాణి జీవితంలో ఈలైంగిక సంబంధాలు మరింత బలపడుతూవచ్చాయి. మతంలో, మతోత్సవాలలో, దేవాలయాల శిల్పాలలో, పిండివంటలలో, దీని ప్రభావం ప్రతిబింబితమవుతున్నది. ఈ కామేచ్ఛను మొగ్గలోనే త్రుంచి, అణచిపెట్టడం మానసికారోగ్యాన్ని చెడగొడుతుంది. ప్రబలమైన ఈశక్తిని ఇతర మార్గాలలోనికి మళ్లించినపుడు జీవిత సౌధం చక్కగా నిర్మింపబడుతుంది. నిగ్రహం నిగ్రహం కోసమే నని దీనిని అణచబూనడం ప్రమాదం. ప్రయోజనంతో ఇతర కార్యాలలో దీనిని వ్యక్తం చేయాలి. అప్పుడే అట్టి నిగ్రహం అర్థవంతమవుతుంది. ఈ దృష్టి లోపించిన వారికి, కవి ప్రకృతి అంతా సెక్సుమయంగా గోచరింపచేస్తున్నాడు. 'లెండోయ్ ఋషులు' అనే గీతం మెరపుయుద్ధం వంటిది.

"కనురెప్పల సెజ్జమీద
కళ్లజోడుముక్కుతోడ
వ్యభిచరించె
నట్టింట్లో చిల్లుపడిన
మజ్జిగకుండ, కవ్వం
చీకటి తప్పే చేశాయి"

ఈలైంగికేచ్ఛ ఇంతప్రబలంగా పెనవేసుకుపోతున్నపుడు, అట్టిది సహజంకాదని చూపులకు మడిగట్టుకోవడం వాస్తవికతకు దూరమే కదా!

"కుళ్లిపోయిన కూరగాయలు
కునికిపాట్లు పడుతుంటే
టమాటాపండు మాంసం ముక్క
కలసి అఖండ
సంధ్యారాజ్యం చేస్తున్నాయి"

అనేది కూడా కాచుకోలేని ఎదురుదెబ్బ. ప్రకృతిలో లైంగిక సంబంధాలు అసహజ వాంఛలకు హేతువులనీ, వాటిని పరిత్యజించడమే ధర్మమని బోధించేవారిని

"ఈ సముద్రంతీసి అవతల పారపోయండి
ఆపోసనం పట్టండి
పత్తిగింజలు చుక్కలు, గోళ్లతో నొక్కండి
సురవిలాసవతులు చూచుకునే
అద్దం, చంద్రుని బ్రద్దలుకొట్టండి"

అని హాస్యం చేస్తున్నాడు. పైవన్నీ ఎంత వీలుకానివో, సెక్సును అణచడం కూడా అట్టిదేనని కవి తాత్పర్యం.

ఇతను రచించిన గీతాలలో, 'విశాఖపట్టణం' అనేది పేర్కొనదగినది. వచనంలా కాక, వచన ధోరణిలో నడచిన గీతం. ఇమేజిజము, సామాజిక విమర్శనతోపాటు ప్రస్ఫుటమవుతుంది.

"ప్రేమకు ప్రాణాలిచ్చే స్త్రీలు
ఉరికొయ్యలాటి మగాళ్లు
... ...
సముద్రాలంతా గుల్లగాళ్లు
బీదవాళ్ళ నెత్తురు
బీరులా త్రాగేస్తారు.
... ...
ధర్మాన్ని పశువుచేసి
పట్టపగలు కోర్టులో
వధచేసి, సాయంత్రం
సురాపానంలో చప్పరించి
పంచుకుంద్రు!"

అనే ఈ పంక్తుల మాధుర్యం ఎనలేనిది. ఇది ఒక ఆధునిక స్థలపురాణం.

నగ్నంగా స్త్రీ స్నానం చేసేటపుడు
ఎదురుగుండా పరాయి మగాడు
ఏరాడ కొండ
అలిబాబా అద్ది!!"

పాశ్చాత్యకవితలోని ఆధునికత నారాయణ బాబు పుణికిపుచ్చుకున్నాడు. దీనికి మన సంప్ర

రాయం రంగరించుకున్నాడు. విప్పృతపాత దృష్టితో విమర్శించేవారికి ఈ కవిత్వం ఆహ్లాదం కలిగించక మానదు. శబ్దాడంబరంకోసం వెతికేవారికి ఈ కవనం తృప్తినీయదు. కవిత్వంలో రెటరిక్కు వుండడం సల్లక్షణమని ఆంగ్లేయ విమర్శకు లంగీకరించరు, బైరన్‌లో రిటరిక్కు అనే దోషం వున్నదని వా రంటారు. సంస్కృతాది హైందవ భాషలలోను, లాటిన్, తత్సంబంధ భాషలలోను ఈ రిటరిక్కును తప్పించుకుని కవనముల్లడం కష్టం. సభావేదికలమీదనుంచి వినిపించే ఉపన్యాసధోరణి కవిత్వం చెప్పేవారికి విసర్జనీయం. ఉపన్యాస విన్యాసం మంచి కవిత్వ పద్ధతి కాదు. అందుకే ఒక ఆంగ్లేయవిమర్శకుడు "*Poetry is overheard*" అని వచించాడు. కవిగా నారాయణబాబులో వక్తృత్వ ధోరణి కనిపించదు; మరి వ్యక్తిగా అతను ఉపన్యాసకుడే. అతని కవిత చదివినపుడు సద్యఃస్ఫురణ కలుగదు. తరచినకొద్దీ అమృతాన్ని చిలుకుతుంది.

"బుద్ధి హృదయం
ధ్యానబద్ధులై
నిమీలిత నేత్రాలతో నిద్రిస్తే
వ్యక్తావ్యక్తంలోనుంచి
వెలుగుబాటలు చూపించే, నీ పదరే !"

అంటూ కవి తన కవితాపద్ధతికి సూత్రంగా రచించుకున్న సిద్ధాంతాన్ని విశదపరచిన పఠితకు, అతని గేయాలు సుబోధకాలవుతాయి. జ్ఞానంకోసం హృదయంలోనుంచి మానసికావస్థను పొందినపుడు అతని కవిత ఆనందజనకమవుతుంది. చీరముడతలు విప్పి కొలిచినట్లు, కవిత్వానికి దండాన్వయం చెప్పడం సులభంకాదు; అవ్యక్త మధురభావాలను వ్యక్తంచేస్తూ, రసస్ఫూర్తి కలిగించడమే అతని లక్ష్యం.

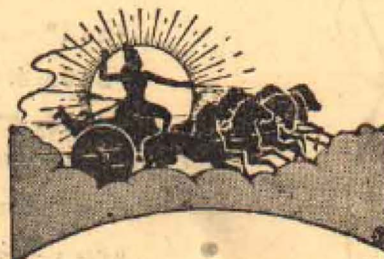
"హాయిగ అర్ధరాత్రి, అడమగ
తడిమిన తెలియని
తాంద్ర పాపారాయుడు తమస్సు"

ఇక్కడ కవిప్రయుక్తమైన 'తాంద్ర పాపారాయుడు' 'తమస్సు' అనేవి విశేషణ విశేష్యములా అని విమర్శించి ప్రయోజనంలేదు. దండాన్వయ, వ్యాకరణ పరిధుల నధిగమించి భావం మనస్సులలో కొన్ని 'ఊవకేషన్స్'ను రేపుతున్నది.

"భూమిపూతిచుట్టు, నిశ్శబ్ద పురాణ సంపుటముల దొంతి"

న్యాయానికి అతని కవిత్వమే నిశ్శబ్ద పురాణ సంపుటాలదొంతి. భావ మొక పూతరేకు. కొన్ని నిగూఢ రహస్యాలు అతని కవితలో తొంగిచూస్తాయి. శిల్పం రహస్యంగా వుండిపోతుంది. ఇంద్రియాలు గ్రహించిన అనుభూతులను ఆయా ఇంద్రియాలతో గాక, వానిని భిన్నభిన్న యింద్రియ సంపాదితములుగా పేర్కొనడం ఒక శిల్పరహస్యం. 'తెల్లని రుచి' 'రజతరావ సంగీతం' అనే ఇతనిప్రయోగాలు ఇలాటివి. అతిధైర్యంగా ఇతను చేసిన 'ఐరావతపు పంది అర్ధచంద్రుడు' అనే ప్రయోగాలు నావంటి రసోన్మాదులను మరీ పిచ్చెత్తిస్తున్నవి.

"రుధిరజ్యోతిర్ లలనాప్రియుండ
విప్లవ ఋషిని, విద్రోహకవిని" అని సంజ్ఞ నిబ్బరంతో చాటుకున్న ఈ కవి ధన్యుడు.

తీరని కోరిక

'హిత శ్రీ'

ప్రహరీగోడ గేటుదాటి అర ఫర్లాంగు దూరం నడిచి బంగాళా మెట్లెక్కుతున్న ఉమ

రమ అదృష్టాన్ని లోలోపల కనీసం నూరోసారి అభినందించుకుంది. వొచ్చిన వ్యక్తినిచూసి సీమ కుక్క తోక ముడిచి ఇంట్లోకిదారితీస్తూ తల వెనక్కి తిప్పి ఛా ఛామంది. నేల మీదకూచుని ఆకాశం వైపు చూస్తూ పరాకు చిత్తగిస్తున్న ముసలి నౌకరు రామయ్య ఉలిక్కిపడి ఉమనిచూసి, ఊరుకోమన్నట్టుగా "మోతీ" అని చిరాగ్గా కేకేశాడు. ఎదు పరిసింహద్వారం కర్టెన్ తొలగించుకుని ఓ పాతికేళ్ల సుందర వదనారవిందం బయటికి తొంగిచూసింది.

"నువ్వేనా, ఉమా! ఎవరో అనుకున్నాను."

"రమాదేవిగారు బలే కుక్కని సంపాయించారే!"

"ఏం ?"

"ఏం లేదులే. చాలా అందంగా ఉంది."

"ఈమధ్యే కొన్నాను. అన్నట్టు దాన్ని కొన్న తరవాత నువ్వురావటం ఇదేగావును మొదలు."

"ఊఁ. మన రామయ్యేనా కొనుక్కొచ్చింది?"

"ఊఁ ఇంకెవరు ?"
అప్పుడే అనుకున్నాన్లే"
రామయ్య ఆమెవైపు కొంచెం అనుమానాస్పదంగా చూశాడు.

"ఏం, అలా అంటున్నావు."

"రామయ్య సెలక్షన్ కాబట్టే అంతధైర్యంగా వెనక్కి పరిగెత్తింది." ఉమ ముసిముసిగా నవ్వుతూ అంది. రామయ్యకి కొంచెం ఉక్రోషం వొచ్చింది. ఉమ ఏకాఅవటం, రామయ్యకి ఉక్రోషం రావటం, తప్పనిసరిగా కనీసం నూటోసారి అది.

"తమర్ని చూసి అదిపారిపోతోం దనుకున్నా రెట్టా?"

"అవ్వే, నే నొచ్చానని మీ అమ్మగారితో చెప్పటానికి పోతోంది."

"నిజం మాట్లాడారు. మీరు నమ్మినా, నమ్మక పోయినా నూటికి నూరుపాళ్లు అంతే." అన్నాడు రామయ్య దృఢంగా.

సరేలే రామయ్యా, నీతో నాకు పోట్లాట ఎందుకు? నీ సెలక్షన్మంచిదే, అయితే నాకో సందేహం పట్టుకుంది."

"సరేలే, లోపలికొచ్చి కూచుందూ." అంది రమ. కాని ఉమ ఆమెమాటలు వినిపించుకోలేదు.

"ఇంట్లో ఎవరూ లేనప్పుడు ఏదొంగో వొచ్చినా, అమ్మగారికోసం పరిగెత్తుకు పోదుగదా, ఈ బొచ్చుకుక్క?"

"తమరు మరీ విచిత్రంగా మాట్లాడతారే."

"మరి నేను దొంగని కానని ఈ కుక్కకెలా తెలుసు?"

"తమర్ని చూస్తే తెలీదెట్టా."

"తెలుసుదెట్టా?" నవ్వాపుకుంటూ అంది ఉమ.

"ధగధగా మెరిసే ఆ వజ్రాల నెక్లేసు చూసి, వొచ్చిం దెవరో పసికట్టేసింది మా రాజాకుక్క."

ఉమ ఒక్కసారిగా నవ్వేసింది. రమ కూడా ఓసారి ఉమ నెక్లేసు వైపుచూసి శృతి కలిపింది.

"అయితే మీ కుక్క భలేగా బోల్తాపడ్డదిలే ఇది ఇమిటేషన్ వజ్రాల నెక్లేస్. దొంగలూ, దొరలూ కూడా కొనగలరు." అనేసి లోపలికి వెళ్ళి పోయింది ఉమ రమతోసహా.

ఆమెవైపు కొంచెం ఆశ్చర్యంగా చూసి, "బలే సరదాగా మాట్లాడుద్ది మా తల్లి." అనుకుని మళ్ళీ నేలమీద చతికిలబడి ఏవో ఆలోచనలలో పడిపోయాడు రామయ్య. అది ఇమిటేషన్ వజ్రాల నెక్లేస్ అవటం అతనికి మహాశ్చర్యంగా ఉంది. కాని మరు నిమిషంలో అతనా సంగతి పూర్తిగా మర్చిపోయి ఇతర విషయాల్ని గురించి ఆలోచించసాగాడు. రమ ఈ విషయం అంత సులభంగా మర్చిపోలేక పోయింది. ఆమె ఇమిటేషన్ వజ్రాల్ని గురించి విన్నది, కాని అవి గుర్తు తెలియకుండా అసలు వజ్రాలలా చలామణీ కాగలవని ఆమెకి అదివరదాకా తెలియదు. తెలిసిం తరవాత అది ఆమెకి చాలా తమాషాగా కనిపించింది. ఉమ నెక్లేస్వైపు ఆమె చాలాసార్లు సంభాషణ సాగుతున్నంతవరకూ అదో రకమైన విస్మయంతో, కుతూహలంతో చూసింది.

ఉమ వెళ్లింతరవాత, ఉండబట్టలేక రామయ్యతో అంది రమ.

"చూశావా, రామయ్యా! ఉమాదేవిగారిది ఇమిటేషన్ వజ్రాల నెక్లేస్ట. తమాషాగా లేదూ?"

"తమాషా ఏముందమ్మా? ఈ రోజుల్లో అన్నీ తమాషాలే, ఏవికావు."

"చూడటానికి బాగా నేవుంది. చెబితేగాని తెలీదు."

"ఔను."

"ఇహ అసలు వజ్రాలకి విలువ ఏముంటుంది?"

"అదేం మాటమ్మా?"

"తేడా తెలిస్తేనేగా విలువ?"

"ఎందుకు తెలవదు? తమలాంటోళ్లు పెట్టుకుంటే అసలు వజ్రాలు. తక్కవోళ్లు పెట్టుకుంటే నకిలివి." చాలా సూక్ష్మవిషయం అన్నట్టుగా నవ్వేశా డతను. కాసేపటిదాకా రమ మాట్లాడలేదు. తరవాత అంది.

"మరి, డబ్బున్నవాళ్ళుకూడా అవే పెట్టుకుంటే?"

రామయ్య కొంచెం చిక్కులోపడ్డవాడిలా ముఖంపెట్టి, మళ్లీ ఏదో స్ఫురించగా నవ్వేసి అన్నాడు.

"ఎందుకు పెట్టుకుంటారమ్మా డబ్బున్న మా రాజులు? ఎవరో పీనాసోళ్ళుంటే ఏమోగాని..."

"ఊరికే, తమాషాకి..."

"ఎవురన్నా తమాషాకి పెట్టుకుంటారా ఏమిటమ్మా? నడమంత్రపుసిరి పట్టుకొని కర్చుపెట్టలేక దాచుకునేవాళ్ళు ఆ మాటనాలగాని బయటికి..."

రమ కాసేపు ఊరుకుని అంది.

"నాలాంటివాళ్లు పెట్టుకుంటే...?"

"తమలాంటివాళ్ళు అసలు వాటివైపే చూడరు గదమ్మా!"

రమ మళ్ళీ కాసేపు నిశ్శబ్దంగా ఉండి తరవాత అంది. "మీ బాబుగార్ని తమాషా చేస్తే...?"

ఈసారి రామయ్య ఆమె ముఖంలోకి భావయుక్తంగా చూసి నవ్వుతూ అన్నాడు.

"ఈ ముసలోడ్ని ఆడించినట్టు బాబుగార్ని ఆడించగలరండమ్మా!"

"చూస్తే?"

"బాబుగారి విషయం నాకు బాగా తెలుసు. ఏమీ లాభంలే" దన్నట్టుగా తల ఆడించాడు రామయ్య.

"చూద్దాం."

"అయితే ఆ అమ్మగారింటి కెళ్లిరమ్మన్నారా"

"ఎందుకు?"

"మరి యాడనించి వొస్తది? మనం కొనం గదా!"

"ఏం?" చిన్నగా నవ్వింది రమ.

"ఏం ఆడిస్తారండమ్మా! తమరి సంగతి నాకు తెలవనట్టు మాట్లాడతారు. తరవాత పెట్టుకునే వాళ్లయితే కొంటారు గాని... చిత్రంగా మాట్లాడతారు."

"పెట్టుకుంటే గాని కొనగూడదా ఏమిటి?"

రామయ్య ఆమెవైపు అదోమాదిరిగా చూశాడు.

"ఏమైనా మనం నకిలీ వస్తువులు కొనం గదమ్మా. అవి డబ్బు లేనోళ్లు, పీనాసోళ్లు కొనుక్కునేవి. ఇయాల అమ్మగారు నన్ను ఆడిస్తున్నారు"

రమ ఈసారి గట్టిగా నవ్వింది.

"తమాషాగా అన్నానులే."

"ఆ అమ్మగారింటి కెళ్లిరానా?"

"ఇప్పుడు కాదులే. తరవాత చెబుతాను."

రామయ్య ముసిముసిగా నవ్వుకున్నాడు. రమ అతనివైపు అలాగే కాసేపు చూసి చిన్నగా నవ్వి వెళ్లిపోయింది.

* * * *

బిజినెస్ మాగ్నెట్ రామకృష్ణ సుపరిచితమైన కారు దుకాణంముందు ఆగగానే సేట్ రాజారాం ఉల్లాసంగా ఎదురువెళ్లి రామకృష్ణనీ, రమాదేవినీ ఆహ్వానించాడు. "డైమండ్ నెక్లేసులు చూపించండి." రామకృష్ణ ఠీవిగా జేబురుమాలుతో ముఖం తుడుచుకుంటూ ఆర్డరిచ్చాడు. షో కేసుల్లోంచి కళ్లు చెదిరేట్టుగా వజ్రాలహారాలూ, ఉంగరాలూ మొదలైనవి కనిపిస్తున్నాయి. అందులో సరిగా ఉమాదేవి నెక్లెస్‌లాంటిదే ఒకటి కనిపించగా రమ దాన్ని చూపించమంది. సేట్ ఒక క్షణం తెల్లపోయి "అది ఇమిటేషన్ వజ్రాల నెక్లెస్ అండీ." అన్నాడు. ఆ మాట విని ఆమె రామకృష్ణవైపు చూసింది. అతని ముఖం కొంచెం చిన్నబోవటం ఆమె కనిపెట్టక పోలేదు. ఒక్కక్షణం తొట్రుపడి అతనన్నాడు.

"ఆ నమూనా చాలా బావుంది. అటువంటిదే మంచి వజ్రాల నెక్లెస్ లేదా?"

"ఎందుకు లేదు?" సేట్ స్వయంగా వెళ్ళి ఒక చిన్న పెట్టె తీసుకొచ్చి నెక్లెస్ చూపించాడు. రామకృష్ణ 'ప్యాస్' చేశాడు.

రమ కూడా ఒప్పుకుంది.

"పదివేలు" అన్నాడు సేట్.

"దానికీ, దీనికీ తేడా ఏమిటి?" రెంటినీ చూపించి అడిగింది రమ.

సేట్ నవ్వి "టెస్టుపెట్టి చూపిస్తాను" అన్నాడు.

రామకృష్ణ నిర్లక్ష్యంగా "మీమాట చాలదా?" అన్నాడు.

రమ నవ్వుతూ "రెండూ తీసుకుంటే!" అంది.

రామకృష్ణ ఆశ్చర్యంగా ఆమెవైపు చూసి అన్నాడు.

"అదెందుకు, నకిలీది?"

రమకి ఏమనటానికీ తోచలేదు. నవ్వింది.

"ఏం ?" అన్నాడతను.

"ఊరికే అన్నాను" అందామె.

రామకృష్ణ ఊపిరి కొంచెం స్వేచ్ఛగా పీల్చాడు.

మళ్లీ రమ చిరునవ్వుతో అంది.

"డైమండ్ నెక్లెస్ కొంటే ఒక ఇమిటేషన్ డైమండ్ నెక్లెస్ ఊరికే ఇవ్వాలండి సేఠ్ గారూ"

"హా...హా...తమలాంటి వాళ్ళు అలా అంటే !"

"హి...హి..." పెద్దగా నవ్వాడు రామకృష్ణ.

"ఇస్తేమాత్రం, తమరేం చేసుకుంటారు ?"

"ఏ పనిచేసే వాళ్లకో ఇవ్వొచ్చుగా" రామకృష్ణవైపు చూస్తూ అందామె.

సేఠ్ పెద్దగా నవ్వాడు.

"పనిచేసేవాళ్ళకి నెక్లెసు లెందుకండీ ?"

"బాగా చెప్పారు" అన్నాడు రామకృష్ణ.

"ఊరికే ఇచ్చినా, వేరేగాని, దీని ఖరీదు కూడా దాంట్లోనే వేసుకుంటా రనుకోండి."

"ఎంతమాట!" అన్నాడు సేఠ్ సందర్భం సరిగా అర్థంకాక.

"సరే. ఇకపోదాం" అన్నాడు రామకృష్ణ.

డబ్బు ఇచ్చేసి, కారులో స్టీరింగ్ దగ్గర కూచుని పక్కన కూచున్న రమవైపు చూసి అన్నాడు రామకృష్ణ.

"హడిలి చచ్చాననుకో. ఆ నకలీది నిజంగా కొంటావేమో ననుకున్నాను."

"అంత హడలెందుకు ?" రమ కొంచెం చిన్నబుచ్చుకున్నట్టుగా మూతిముడిచి అంది.

"నువ్వు హాస్యాని కన్నావని నాకేం తెలుసు ?"

"నా సంగతి మీకు తెలీదూ ?" వెంటనే అందామె.

"ఎందుకు తెలియదు ? అతనలా దొక్కుడు మాన్ మెంటాలిటీ అనుకుంటాడో నని నా భయం. నీ హాస్యం సంగతి వాడికేం తెలుసు ?"

రమ ఏమీ అనలేదు.

"అయినా నువ్వు ఆ నకిలీ దాన్ని గురించి గుచ్చి గుచ్చి అడగటం అంత బావుండలేదు రమా."

రమ ఒకసారి అతని కళ్ళలోకి చూసి హఠాత్తుగా గట్టిగా నవ్వేసి, "నిజంగా, నేనది కొంటాననే మీరనుకున్నారా ఏమిటి ?" అంది. రామకృష్ణ కూడా నవ్వి "ఛ...ఛ..."అన్నాడు.

రాత్రి ఎనిమిదిగంటల వేళ విద్యుద్దీపకాంతిలో ఉమ వజ్రాలహారం పరిశీలిస్తూఉంటే, ఆమె కెదురుగా టేబిల్ ఇవతల రమకూచుని ఉమ ఇమిటేషన్ వజ్రాల నెక్లెసు వైపు తదేకంగా చూస్తోంది. ఉమ పరీక్షపూర్తిచేసి ఆ నెక్లెస్‌ని బల్లమీద ఉంచింది.

"ఎలా ఉంది?"

"వేరే అడగటమెందుకు ? చాలా బావుంది."

"నీ నెక్లెస్‌కీ, దీనికీ స్థూలంగా చూస్తే భేదం ఏమీ లేదు."

"స్థూలమేమిటి, బాగా తెలిసినవాళ్ళకిగాని భేదం కనపడదు."

ఉమ తన నెక్లెసుతీసి బల్లమీద రమ నెక్లెసు కెదురుగా ఉంచి పోల్చిచూడసాగింది:

"నేను కూడా అటువంటిదే కొంటే ఎలా ఉండేది ?"

"అదేమిటి ? నీకేం కర్మం ? కొనలేని నాలాంటి వాళ్లకేగాని నీలాంటి పిల్లజమీందారిణులకిలాంటి వెందుకు ? కొన్నా నలుగురూ నవ్వుతారు."

"భేదం కనపడనప్పుడే దైతే నేం ?"

"బావుంది. డబ్బు ఖర్చుపెట్టుకుని అనుభవించటం కోసం కాదూ? మనల్ని మనం మోసగించుకుంటూ ఇతర్లని మోసగించటంలో ఆనందం ఏముంటుంది ?"

రమ ఆమెవైపు కొంచెం పరీక్షగా చూసింది.

"ఏమిటి నువ్వనేది?"

ఉమ కొద్దిగా ముఖం ముడుచుకుని అంది.

"నలుగురూ మంచివజ్రాల నెక్లెస్ అనుకోవాలనేగా ఇది పెట్టుకోటం."

ఆమె స్వరంలోని అసంతృప్తిని స్పష్టంగా గమనించింది రమ.

"అంతేనా ?"

"కాక ?"

రమ ఏమీ అనలేదు. ఆమె పెదవులు నవ్వటానికి ప్రయత్నించాయి.

"ఒక్కొక్కప్పుడు మనుషుల ఇష్టాయిష్టాలు చిత్రంగా ఉంటాయికదూ ?"

రమవైపు ఓసారిచూసి "ఏం ?" అంది ఉమ.

"ఏం లేదులే. చూస్తే నీకు డైమండ్ నెక్లెస్ మీద మనసు పారిందల్లే ఉంది."

"మనసుల కేం ! ఇష్టంవొచ్చినట్టు పోతూనే ఉంటాయి. ధనమూల మిదం జగత్. అది లేనిదే ఏం లాభం ?"

"డబ్బుంటే అన్ని కోరికలూ తీరతాయా?"

"డబ్బుతో సంబంధించినవన్నీ అని నా అభిప్రాయం."

రమ సమాధానం చెప్పకుండా తనలో తాను

నవ్వుకున్నట్టుగా పెదవులు కొద్దిగా విస్తరింప చేసింది. ఉమే అంది మళ్లీ, తన ప్రకటనకి సవరణ ప్రతిపాదిస్తూ.

"అయితే కొంతమంది డబ్బున్నా సుఖపడ లేరులే."

"ఎవరిసంగతి నువ్వు మాట్లాడేది?"

"మన రాజ్యంలేదూ! గెజిటెడ్ ఆఫీసర్ భార్యకదా! పైగా ఎకరాలు అటూ, ఇటూ కూడా తెగకలిశాయూ! నిన్న కాక మొన్న ఇమిటేషన్ డైమండ్ నెక్లేస్ కొంది..."

రమ ఒకక్షణం ఉమ కళ్ళలోకి చూసింది. ఆమె చూపులో విస్మయం, మరేదో భావంతో మిళితమై తాండవమాడింది.

"నీకు కూడా ఆశ్చర్యంగా ఉందా? దాన్ని పీనాసితన మనాలో, కొంచెపు మనస్తత్వ మనాలో నాకు తెలియటంలేదు."

రమ ముఖంలో కొంచెం కాంతి తగ్గింది. నెమ్మదిగా అంది. "చుట్టూఉన్న సంఘం అద్దం లాంటిది." ఉమ తన ధోరణిలో అంది. "రాజ్యానికి ఆలోచన తక్కువ. బొత్తిగా ఆలోచించదు. నలుగురిలో తిరుగుతున్నప్పుడు, తన్నుగురించి నలుగురూ ఏమనుకుంటారో దానికి అక్కర్లేదు. డబ్బు కూడ బెడితే సరి..."

ఉమ విసుగ్గా "పోనిద్దూ" అంది. మరు క్షణంలో లైటు ఆరిపోయింది.

"ఎలెక్ట్రిసిటి ఫెయిలయింది. ఇప్పుడే వొస్తుందిలే, మామూలే." అంది రమ కంగారుపడుతున్న ఉమతో. రెండు నిమిషాలు గడిచాయి.

"దొంగలకి పగలంటే భయం, దొంగవజ్రాలకి రాత్రి అంటే భయం." ఉమనవ్వుతూ అంది. రమ యథాలాపంగా 'ఊఁ' అంది.

బయట దగ్గు వినిపించింది.

"అడుగో మీ మూపలి నౌకరు షికారునించి ఇంటికి చేరుకున్నాడు."

"రోజూ సాయంత్రం మోతీని బయట తిప్పమన్నానులే."

రమ జవాబు పూర్తయేలోపలే మోతీ 'కుంయి' మంటూ ఆ అస్పష్ట కాంతిలో తన యజమానురాలిని గుర్తించటానికి ప్రయత్నించి, ఉమ కుర్చీలోకి ఒక్క దూకు దూకింది. ఉమ ఉలిక్కి పడి గభాలున ఆ కుక్క పిల్లని బల్లమీదికి విసిరేసింది. ఆ ఊపుతో మోతీబల్లమీది రెండు నెకెసులతో సహా రమ ఒళ్లోపడిపీఠం వేసుకుకూచుంది. రమ కుక్కపిల్లని నిమిరి బల్లమీద ఉంచింది. ఆమె ఒళ్లో, చీకటిలోక కాంతిని ప్రసారంచేస్తూ, దొంగని పట్టుకోటానికి వేసిన సెర్చిలైటులాగా వెలుగుతోంది డైమండ్ నెక్లేసు. పక్కనే, రహస్యం బయటపడిన దొంగలాగావెలవెల పోతూ ఇమిటేషన్ డైమండ్ నెక్లేస్ మినుకుమినుకుమంటోంది. రమ హృదయంలో అనిర్వచనీయమైన అభిమానం—తప్పు ఒప్పుకుని అసహాయంగా దిక్కులు చూసే నేరస్థుడిని చూస్తే కలిగే జాలిలాంటిది—ఏదో కలిగింది. ఆ రెండిటివైపూ ఆమె అలాగే చూడసాగింది...

లైట్లు వెలిగాయి.

"అమ్మయ్య, ఇహ వెడతాను." ఉమ లేచి నుంచుంది. రమ ఆమెచేతికి నెక్లేసు అందించింది. నెక్లేసు అందుకుంటూన్న సమయంలో రమ చెయ్యి తగిలి, కొంచెం ఆశ్చర్యంతో అంది ఉమ.

"ఇంత వేడిగా ఉంది—జ్వరం తగిలిందా ఏమిటి?"

"ఉఁహుఁ...ఏం లేదు." రమ నసిగింది.

"అదేమిటి, కొంచెం వొణుకుతున్నావు కూడా. డాక్టరుకి కబురుచెయ్యి."

"అబ్బ, ఏం లేదులే." కొంచెం విసుగ్గా అంది రమ. రామయ్యా, డ్రైవర్‌ని త్వరగా కారు తీసుకు రమ్మను. అమ్మగారు వెడుతుందిట."

ఉమ నెక్లేసు పెట్టుకుని బయలుదేరింది. అదే క్షణాన మళ్ళీ లైట్లు ఆరిపోయాయి. తన కంఠంలో కాంతివంతంగా వెలిగే నెక్లేసువైపు ఆశ్చర్యంగా చూసి ఉమ వెనక్కి తిరగబోయే సమయంలో హఠాత్తుగా మళ్ళీ లైట్లు వెలిగాయి. ఆమె వెనక్కి తిరిగి చూసింది. రమ కుక్కపిల్లని 'కీఁబ్బు' చేయిస్తోంది.

ఆమె ఇదేం గమనించినట్టులేదు.

"రమా, మన నెక్లేసులు సరిగా ఉన్నాయా?"

"ఎందుకుండవు, చాదస్తం. పద, పోదాం."

"మారుపడలేదుగద!"

"ఎందుకు పడతాయి? ఒకవేళ పడితేమాత్రం, ఇందులో పోయేందుకు లక్ష లేమున్నాయి?"

"అబ్బ, ఎంత నిర్లక్ష్యం? ఇదంతా నా దగ్గిరే. ఎలాగూ పోదని ధైర్యం"

"సరేలే, అదుగో డ్రైవర్ వొస్తున్నాడు, పద."

ముందుకుపోయే బదులు ఉమ వెనక్కి వొచ్చి, స్విచ్ వేసింది. లైటుఆరిపోయింది. ఉమ నవ్వి అంది. "ఇప్పుడు తెలిసిందా?" ఆమె నవ్వుతో పాటు లైటు కూడా వెలిగింది. "అసలు పొరపాటు చేశాను. కొట్టేసి ఉండాలిసింది. తెలివితక్కువదాన్ని."

"నువ్వు తెలివిగలదానివని ఎవరనుకున్నారే!" రమ ముఖంమీద కొట్టినట్టుగా ఇలా అనటం మొదటి సారి కాకపోయినా, ఈసారి నవ్వుతూ అలా అనక అతి విసుగ్గా అనటం స్పష్టంగా గమనించిన ఉమ, రమవైపు ఒక క్షణం తేరిపార చూసింది.

పదములు - శృంగారము

శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య

'అమరుకకవేః ఏకః శ్లోకః ప్రబంధశతాయతే' అని ప్రాచీనుల ప్రస్తుతి. రససిద్ధి సంపాదనంలో శృంగారసర్వస్వం అనదగిన అమరుక కావ్యంలోని ఒక్కొక్క శ్లోకమూ ఒక్క ప్రబంధమే యేమి నూఱు ప్రబంధములకు సమానము కాగలదని ప్రాచీనాలంకారికుల విశ్వాసం. సంస్కృత భాషా వాఙ్మయంలో అమరుక యెట్టిదో ప్రాకృత భాషా వాఙ్మయంలో హాలుని గాథా సప్తశతి అట్టిది. రెంటను ప్రతిపాద్యమూ శృంగారమే అయినా గాథా సప్తశతి కల్లకపటము తెలుగని పల్లెపడుచువలె దైనందిన జీవితములోని మధురఘట్టములను నిర్వంచనంగా నగ్నంగా ప్రదర్శిస్తూ సహజ సౌందర్యంలో ప్రతిభాసిస్తున్నది. అమరుకము, గాథాసప్తశతి, ఆర్యాసప్తశతి, గీతగోవిందము అనునవి శృంగార రసోత్తరము లయిన మధుర రచనములు. సాహితీ రసజ్ఞుల కివి అమృతోపమానములు. తెలుగున వీనిని మించిన ఆనందానుభూతిని రసజ్ఞకోటికి పదసాహిత్యం ప్రసాదించినది. తెలుగులో శృంగార కావ్యములు బహుళముగానే కలవు. కాని పదసాహిత్యము కలిగించిన రసానుభూతిని కలిగించడంలో అవి సమర్థములు కావన్న విషయం సత్యదూరం కాదు.

ఆంధ్ర సాహిత్యోద్యానంలో పోగరు మిగిలిన కోయిలలు స్వచ్ఛంద సుందరంగా మధుర గానాలాపములు చేసిన మనోజ్ఞకాలం అది! మానవజీవితంలో యౌవనంవలె ఆంధ్ర సాహితీజీవనంలో పరువమునకు గరువము వెలసిన కాలం అది! యౌవనోన్మాదం కన్నుల కెగదట్టినపుడు ప్రపంచములోని సర్వమూ సుందరముగా తోచినట్లు ఆ కాలంలో కవీశ్వరులకు కవితాజగత్తు అంతా సౌందర్య మహితంగా ప్రతిభాసించింది. వారి సుందర సుమధుర దృక్పథ ఫలితమే తెలుగున వెలసిన పదసాహిత్యం. వారి దొక అపూర్వ దృష్టి! అది ఒక అపూర్వసృష్టి! తెలుగువారు పండించుకొన్న క్రొత్తపంట అది. తెలుగుసాహితి చేయించుకొన్న క్రొత్తసొమ్ము అది. అది సాహిత్యవీథిలో వెలసిన సుందర నందనోద్యానం!

తెలుగులో యీ పదసాహిత్యం యేనాడు అవతరించిందో సరిగా చెప్పదగిన ఆధారాలు మనకు లభించలేదు. తెలుగులో తొలిసారిగా పద్యకవిత్వం వెలయడానికి పూర్వమే గేయాత్మకమయిన యీ పదకవిత్వం వున్నట్టున్నది. క్రీస్తుశకం పండ్రెండవ శతాబ్దివాడయిన పాలకుర్కి సోమనాథుడు తుమ్మెద పదములు, ప్రభాతపదములు, పర్వతపదములు, ఆనందపదములు, శంకర పదములు, నివాళి పదములు, వాలేశు పదములు, గొబ్బి పదములు, వెన్నెలపదములు మొదలయిన పద రచనా ప్రభేదములను పేర్కొనినాడు. అతని కింకా పూర్వంలోనే సామాజిక జీవనానికి సంబంధించిన పదరచన లనేకములు బహుళ ప్రచారములో నున్నట్టు తెలియవస్తున్నది. ఇలా సామాజిక జీవన వర్ణనాత్మకము లయిన పదరచనములను తరువాతి కొందఱు భక్తాగ్రేసరులు భక్తివ్యక్తికి సాధనాలుగా వుపయోగించుకున్నారు. ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో ఓరుగంటికి సమీపప్రాంతాలలో నివసిస్తూవుండిన కృష్ణమాచార్యులు మహాభక్తాగ్రేసరుడు. అతడు సింహాద్రి నరసింహస్వామి భక్తుడు. అతడు తాళగంధి వచనములను రచించి భగవంతుని కీర్తించినాడు. అతని తరువాత సుప్రసిద్ధ సంకీర్తనాచార్యులు తాళ్ళపాక వారు భక్తివ్యక్తికి పరమ సాధనంగా యీ పదరచనలను వినియోగించుకున్నారు. ఇంతదాకా భక్తిమయము లయిన గేయాత్మక రచనము లివి తాళ్ళపాక అన్నమయ్య కాలంలో శృంగార సంకీర్తనములను స్వరూపాంతరమును పరిగ్రహించినవి. భగవంతుడు

వేంకటేశ్వరస్వామి నాయకుడు. భక్తుడు నాయిక. వేంకటేశ్వరుడు తానొక్కడు పురుషుడు. మానవ కోటి స్త్రీ. ఈ స్త్రీ పురుషుల అనంత శృంగార లీలయే విశ్వము. ఇట్టి అలౌకిక మధురభావము అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనములకు బీజమయినది. ఏతద్భావ స్ఫూర్తితో అన్నమయ్య శ్రీ వేంకటేశ్వర లీలలను అనంతముగా శృంగార సంకీర్తనములలో కీర్తించినాడు. అతడు రచించిన యధ్యాత్మ సంకీర్తనల సంఖ్యకన్న శృంగార సంకీర్తనల సంఖ్య యధికముగా నున్నది. ఇందుచే నీయలౌకిక శృంగార భావము అన్నమయ్యలో యెంత రూఢముగా వేళ్లూనుకొని చిలవలు పలవలు వేసినదో ఊహింపవచ్చును.

'శ్రుతులై శాస్త్రములై
పురాణకథలై సుజ్ఞానసారంబులై
యతిలోకాగమవీథులై
వివిధ మంత్రార్థంబులై నీతులై
కృతులై వేంకటశైలవల్లభ
రతిక్రీడారహస్యంబులై
నుతులై తాళ్లపాకయన్నయ
వచోనాట్యక్రియల్ చెన్నగున్-'

అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనములు 'వేంకటశైల వల్లభరతి క్రీడారహస్యములు' వెల్లడించునవి. అవి పదసంజ్ఞ దాల్చినవి. అధ్యాత్మ సంబంధములగు సంకీర్తనములును పదరచనములే యయినప్పటికిని శృంగార సంకీర్తనముల యావిర్భూతితో నవి పదసంజ్ఞను కోలుపోయి కేవల సంకీర్తన సంజ్ఞను మాత్రము తాల్చినవి. నాటినుండి పదసంజ్ఞ శృంగార సంకీర్తనములయందు రూఢమై పోయినది. భగవద్గుణ సంకీర్తనాత్మకము లయిన పదరచనములకు సంకీర్తనములని, శృంగార సంకీర్తనములకు పదములని వ్యవహారము నాటినుండి యేర్పడినది. తాళ్ళపాక చిన్నన్న సంకీర్తన లక్షణంలో యీ రెండువిధము లయిన రచనలకు లక్షణం నిరూపించినాడు.

'వైరాగ్య వృద్ధికరగం
భీరపదశ్రేణి పొసఁగఁ జెనుపుచు నగ్రా
మ్యారమ్య విష్ణుచరితో
దారములైయున్న జాలుధరణిన్ వెలయున్.
దేహాత్మ వివేకో
త్సాహంబును లోకవేదశాస్త్రార్థా
ద్యూహాపోహంబులఁ గల
యాహరిసంకీర్తనంబు లధ్యాత్మంబుల్.'

అధ్యాత్మ సంకీర్తనములు వైరాగ్యవృద్ధి కరగంభీర పదశ్రేణి కలిగి యగ్రామ్యములు, విష్ణుచరితోదారములు నయి చెలువార వలయును. శృంగార ప్రధానము లయిన పదములలో గ్రామ్యోక్తు లుండవచ్చును.

'పదములు శృంగారవధూ
మృదుమధురమనోజ్ఞ వాక్యవిభ్రమములైనన్
విదితార్థ గ్రామ్యోక్తులు
పదిలము గాబొంకమెఱిఁగిపలుకగవలయున్,
పల్లవనారీ మ్లేచ్ఛా
ద్యుల్లాసమనోజ్ఞ బంధురోక్తులు చవిరౌ
జెల్లును గ్రామ్యము లయినను
హల్లీసక ముఖ్య నాటకాదికఫణితిన్.'

'శృంగార ఏవ ఏకోరసః' అని భోజదేవుని అభిప్రాయము. ఇతరము లాతనికి రసములు కావు. మానవునకు స్వభావసిద్ధమైన హృదయస్పందము రాగమయము. ఆరాగము వ్యష్టము కానపుడు అది రూపాంతరములలో గోచరించును. వ్యష్టము కాగా రాగము రాగమై శృంగారములో పర్యవసించును. ఇది సాధారణముగా భోజదేవుని భావము. తక్కిన రసములు చరమావస్థయందే మనోహరము లగుచుండగా శృంగార మాద్యంతి మధురముగ నున్నది. అన్యరసవిషయమున కావ్యగతమయిన గుణగణనీయత లోకమున నుండదు. ఉద్ధతములయిన వీర రౌద్రభయానక బీభత్సాదులు అసాధారణములు. ఆనంద జనకతకు అవి సద్యశ్శక్తములు కావు. శృంగార రసస్థాయి భావము రతి. రతీతరములయిన రసస్థాయులకు శృంగారమునకున్నంత చురుకుగాని శుద్ధిగాని లేవు. అందుచేతనే శృంగారమునకు ఉజ్జ్వల, శుచియను నామాంతరములు కలిగెనని. సృష్టిరహస్యమంతయు నిముడ్చుకొన్న యీ శృంగారము తరతరముల దేశదేశముల సారస్వతోపాసకుల నుయ్యాల లూగించినది. తెలుగు కవులలో ననేకులు శృంగారము నారాధించినవారే!

అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనములలోని శృంగారము దివ్యశృంగారము. అతని శృంగార

విషయక సంకీర్తనములను జనుపుచున్నను మనసున నెట్టి వికారమును జనింపదు. అది యొక యలౌకికానందమును జేకూర్చుటతో పర్యవసన్నమగును. అన్నమయ్యకు తరువాతి శృంగారమును తన పదములలో ముంచెత్తి వేసినవాడు పదకవితాసార్వభౌముడు క్షేత్రయ్య. అతడు చూపినమార్గము నందుకొని యతని తరువాతివారు వంగల సీనయ్య, సారంగపాణి, కస్తూరి రంగకవి, సభాపతయ్య మొదలగువారు శృంగార రసోత్తరములయిన పదములను విరచించి మించినారు. క్షేత్రయ నాటినుండి తెలుగున వెలసిన పదరచనము లన్నీ శృంగార రసగుళికలు! అలంకారికులు తమ యలంకార శాస్త్రగ్రంథములలో నానా విధ శృంగారభావములకు లక్షణముల నిరూపించి లక్ష్యముల నొసగిరి. ఆ లక్ష్యములు శృంగారమును సూచించునవే యయినను నందలి కామతంత్రము అస్పష్టము, అజ్ఞేయమునై దూరదూర మయినది. తెలుగు పదసాహిత్యములో నది ఆదూరమయిన తంత్రము! అమరు శతకంలోని శృంగారము కామినీ కాముకుల గాఢ ప్రణయమును భావింపజేస్తుంది. అమరుకదేవు డొక్కడే నాయకుడు. నాయిక ఒక్కతె కాదు. అనేకలు. అనేకరీతులవారు. నానా నాయికల తృప్తి సంతృప్తులు, బాధావ్యధలు, ఎడమోములు, పెడమోములు నందున్నవి. కాని తెలుగు పదరచనములలో వున్న రమ్యత అందులో లేదు. అందు ముఖ్యముగా క్షేత్రయ్యపదములలో అట్టి రమ్యత హృదయగోచరం కాగలదు. ఆ రమ్యత సహృదయుని మనస్సులో గిలిగింతలు పెట్టగల సామర్థ్యం కలది. ఇదే అన్నమయ్య శృంగారపదములకు, తక్కిన పదరచయితల శృంగారపదములకు వున్న ప్రధానమయిన భేదం. అన్నమయ్య శృంగారపదములలో వర్ణితమయిన దివ్యశృంగారం పలుచబాఱి క్షేత్రయ్య రచనములో లౌకిక శృంగారముగా పరిణమించినది. క్షేత్రయ్య చూపిన మార్గమును తరువాతిపదరచయితలు అనుసరించినారు. కాగా క్షేత్రయ నాటినుండి పదరచనలలో విశేషంగా లౌకిక శృంగారమే ప్రతిపాద్యమయింది.

భానుదత్తుడు రసమంజరిలో నాయికా లక్షణములను ప్రస్తరించి నిరూపించినాడు. భోజదేవుడు శృంగార ప్రకాశములోను, శారదా తనయుడు భావ ప్రకాశములోను నాయికల విశేషముల నింకెన్నిటినో చూపినారు. ఆయా భేదములన్నీ తెలుగుపదరచనలలో గోచరించును. ఆలంకారికులు కావించిన బహువిధ నాయికాభేద నిర్వచనములు చాలవన్నట్టుగా ఈ పదరచనములలో ఒక్కొక్క పదములోను, ఒక్కొక్క నాయిక విలక్షణ హావభావములతో ప్రత్యక్షం అవుతూవుంటుంది. నేడు ఉపలబ్ధమవుతున్న క్షేత్రయ్య పదములలో నే దాదాపు పదశతము స్వీయా నాయికలకు లక్ష్యములు. సుమారు అఱువది పదములకు పైగా పరకీయాలక్ష్యములు. ఇంచుమించుగా అన్ని పదములే సామాన్యాలక్ష్యములు. తెలుగులో విలసిన తక్కిన పదరచనలను కూడ యీ రీతిగానే వర్గీకరిస్తే వివిధనాయికలకు లక్ష్యములు ఎన్నో మనకు లభింపగలవు.

వివిధనాయికల అనుభవములను నిరూపించే యీ పదరచనలు నాయికా ప్రధానకములు. నాయకు డొక్కడు. మువ్వగోపాలపదములలో అతడు మువ్వగోపాలుడు. మన్నారురంగని పదములలో అతడు మన్నారురంగడు. సారంగపాణిపదములలో అతడు వేణుగోపాలుడు. సభాపతయ్య పదములలో అతడు రాజగోపాలుడు. నామభేదమే కాని ఆ పదములలోని నాయికలకు నాయకుడు భగవానుడు. అతడు అనంతరూపచక్రవర్తి! ప్రేమవివశలయిన నానావిధనాయికలు వివిధావస్థలలో, వివిధమనోభావములతో మన కీముక్తకపదరచనలలో సాక్షాత్కరిస్తారు. ఆయా నాయికల మనోభావములు, మాటలు, చేతలు, విలాసములు, విలాపములు అన్నీ యిందులో వున్నవి. ఇందులో లేనివి లేవు!

శృంగారము అయోగము, సంయోగము, వియోగమునని మూడువిధములు. ఇవి అనంతభేదభిన్నములు. కాని కవులకు వియోగశృంగారమే పరమ ప్రియమయినది. వియోగమునందు ఎంతో ప్రతిపాద్యమున్నది. సంయోగమునందును, అయోగమునందును నది అంతకు తక్కువ. విప్రలంభము లేక సంయోగమునకు పుష్టి లేదు. తెలుగు పదరచనములలో విప్రలంభ శృంగారము విశేషముగా వర్ణింపబడినది. వియోగభేదములు అభిలాషాదులు అన్నీ వాటిలో తారుణ్యంతో నిండుకొన్నవి.

పదములలో కొన్నిట నాయక కథనము, కొన్నిట నాయికా కథనము, కొన్నిట దూతీకథనము కలదు. విప్రలంభాత్మక పదములలో నాయికా కథనమే విశేషముగా వర్ణితము. ఏకథనములో కాని పరిపూర్ణ శృంగారసామగ్రి వుండడం గమనార్హమయిన విషయం! శృంగారరసం యింత విపులంగా యే కావ్యాలలో కూడా పోషింపబడలేదు! పదసాహిత్యానికి ఇది ఒక అసాధారణమయిన యోగ్యత!

స్త్రీపురుషుల యన్యోన్యానుభవకాంక్ష రతి. అది సుస్థిరమయినప్పుడు స్థాయిభావం అవుతుంది. నాయకుడు ఒక్కడు భగవానుడు. అతని విషయమై ఆయా పదములలోని నాయికకు అనురాగమున్నది. ఆ సమయమునందు ఆ నాయికమనసులో అన్యరాగము లేదు. విరుద్ధ భావావేశమును నామె కప్పుట లేదు. ఆ నాయికయందు నాయకుడు రతిచిత్తము కలవాడు. అందుచే నా నాయికానాయకుల రతి స్థిరము. అది స్థాయీకృతమగును. భావము నుద్దీపింప జేసే సామగ్రి ప్రతిపదములోను పుష్కలముగా వున్నది. నాయకునికి నాయిక, నాయికకు నాయకుడు ఆలంబనము. ఆయా నాయికల హావభావాది శృంగార విలాసాదులు అనుభావములు. నాయిక స్థాయి రతిసాగరములో అసూయాదులు, శంకాదులు, ఉత్సాహాదులు ఆలీనములై అనితరశోభను కూర్చుచున్నవి. ప్రియసందర్శనాదులచే వివశయయిన నాయిక సాత్వికస్థితి యుండనేయున్నది. 'విభావానుభావవ్యభిచారి సంయోగాత్ రసనిష్పత్తిః' అని కదా భరతుని వాక్యము. ఆ సంపద వీటిలో నున్నది. విభావాదులసంయోగమువలన రతిస్థాయి శృంగారరసమై ప్రతిపదమునను సహృదయులకు చర్వ్యమాణముగుచున్నది !

ఈపదములలోని నాయికలలో సీతలు, అనసూయలు, రుక్మిణులు, సత్యభామలు మొదలయిన పురాణనాయికలు ఆయాగుణవిశేషములతో అందరున్నారు. మఱొకవిధముగా నిందలి నాయికలు కన్యలు, ముగ్ధలు, మధ్యలు, ప్రౌఢలు, ధీరలు, అధీరలు, ధీరాధీరలు, జ్యేష్ఠలు, కనిష్ఠలు, స్వాధీనపతికాదులు, బాలింతలు, రజస్వలలు, పరకీయలు, సామాన్యలు, సర్వరూపలు. ఇందలి యాయా నాయికల యనురాగములు నిత్యము, నైమిత్తికము, ప్రకాశము, ప్రచ్ఛన్నము, సహజము, కృత్రిమము, సామాన్యము, విశేషము ననువివిధభేదములతో నొప్పుతున్నవి.

క్షేత్రయ్య – ఒక్క క్షేత్రయ్యయే యేమి పదకర్తలందఱు లోకవృత్తమును చక్కగా పరిశీలించినవారు. కాంతల చిత్తవృత్తులు వారికి తెలిసినట్లు ఇతరులకు తెలియ వనవచ్చును. ఏయే అవస్థలలో, ఏయే సమయాలలో స్త్రీజనం ఎలా మాటాడుతుందో వారికి బాగా తెలుసు. మాటలే కావు. వివిధ సమయాల్లో వారు మామూలుగా ఎలా ప్రవర్తిస్తారో, ఏం చేస్తారో కూడా వారికి బాగా తెలుసు. లోకంలో వివిధరూపాలతో వున్న శృంగారవృత్తము సర్వమూ వారికి కరతలామలకం! లౌకికశృంగారము నంతా వారుతమపదములలో మూసపోసినారు. ఆలంకారికుల లక్షణాల కన్నిటికీ మన కీ పదాలలో లక్ష్యాలు సులభంగా లభిస్తవి. లక్షణశాస్త్రం దగ్గఱ పెట్టుకొని అందులోని లక్షణాలకు అనుగుణంగా రచింపబడిన లక్ష్యాలు కావు ఇవి. భావుకు లయిన ఆయా పదకర్తల నిశిత పరిశీలనమే, లోకవృత్త సంగ్రహ నైపుణ్యమే అలాంటి లక్ష్యాలరచనకు తోడ్పడివుంటుంది. అజ్ఞాతభావుకు డొకడు క్షేత్రయ్య పదాలను భానుదత్తుని రసమంజరిలోని నాయికాది లక్షణాలకు లక్ష్యాలుగా దర్శించినాడు. రసమంజరికే కాదు ఏ అలంకార శాస్త్రానికైనా తెలుగు పదసాహిత్యం లక్ష్యకోశంగా వెలయగలదు.

'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' అని విశ్వనాథుడు. 'రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దః కావ్యం' అని జగన్నాథ పండితుడు. ఇందులో ఎవరి అభిప్రాయంతో ఏకీభవించినా తెలుగు పదసాహిత్యంలో వెలసిన ప్రతిపదమూ ఒక్క కావ్యమే అవుతుంది! రసపోషణము, అర్థపుష్టి, భాషాసౌందర్యము— యీ మూడూ పద్యసాహిత్యంలోకన్నా పదసాహిత్యంలో విశిష్టశోభతో వెలుగొందటం అనుభవరసికులకు తెలియని విషయం కాదు.

అ మ రు క ము శృంగార ధ్వనికావ్యము! అందులో శ్లోకములలోని నాయికా నాయకుల ప్రణయభావ భావనమువలన మనకు శృంగార రసానుభవం కలుగుతుంది. పదము అలా కాదు. అంతకంటె యెక్కువ రసానుభూతిని ఇవి చేకూర్చగలవు. అమరుకము ఒక్క భావనమువల్ల మాత్రమే రసానుభూతిని కలిగిస్తే పదములు భావనము, శ్రవణము, దర్శనము అనే యీ మూటివల్లా రసానుభవం చేకూరుస్తవి. ఈ పదాలలో ఒక్కొక్క పదమును ఒక్కొక్క ఖండకావ్యంగా చదువుకొని ఆనందింపవచ్చును. రాగతాళయుక్తంగా, శ్రావ్యమధుర కంఠంతో యెవరైనా పాడితే అంతకంటే ఆనందం అనుభవింపవచ్చును. సంగీతంతోపాటు ఆంగిక, వాచిక, ఆహార్య అభినయాలతో చక్కని నట్టువకత్తె అభినయిస్తూ వుంటే యిక రసానుభవం సంగతి వేఱే చెప్పాలా? మనసుకు, చెవులకు, కండ్లకు కడుపు

నిండుగ పెట్టిన భోజనం అది! ఇతర భాషలలో ఇటువంటి సంపదలేదు. తెలుగులో పదసాహిత్యం, కవిత్వం, సంగీతం, నాట్యం అనే మూడు కళలను పొదుగుకొని పుష్టిచెందిన అద్భుత కళాసృష్టి! ఆంధ్ర సాహితీజీవనంలో పదసాహిత్యం ఒక మధుర సన్నివేశం! శృంగారరసభూని పదసాహిత్యం! లలిత కళలకు లోకంలో గౌరవం వున్నంతకాలం పద సాహిత్యానికి వినాశం లేదు.

నా చదువు

శ్రీ పులివర్తి శరభాచార్యులు

గోచి గొడవలేక, గోనంబు విడగాక
జిలుగు వలువ మడత చెరగనీక;
బ్రతుకుబాట బట్టి పయనంబు సాగించి
చూచుకొంటి నొక్క చుట్టుగోడ.

భువనగృహము కట్టి రవిచంద్ర తారకా
సకల దీపరాజి సంతరించి
ప్రాణికోట్లు గల ద్విపాద చతుష్పాద
చిత్రశాల నన్ను జేర్చగంటి.

జీవ వితతికెల్ల శిక్షణాలయముగా
జన్మశతము లిందు చదువ వలసె
పవలు రేలు పెక్కు పాఠాలు గరపగా
పదవి కెక్కె మూడు పంతులయ్య

ఎపుడు తెరచినాడొ ఈ పాఠశాలను
ఎపుడు చేర్చినాడొ ఇతని; నెన్ని
పారితోషికములు పంచియున్నాడొ నా
వీపువిరుగ ఎన్ని పెట్టినాడొ

మూడు గోనములనడి ముప్పరి త్రాళ్లతో
ఆట బయలు నెల్ల ఆయకట్టి
అరలు గిరులు గీసి గిరికీలు పెట్టించి
త్రిప్పు వీని మదిని తెలియరాదు.

ఆడు మగల వలపు లన్యోన్య భేదాలు
నేలనీళ్ల పంపిణీల తగవు
లొకటి రెండు కాదు సకల సంకులమైన
గొట్టు పొత్తమంత గట్టినాడు.

పర ధనాపహరణ పాఠాలు బాగుగా
వల్లెవేయ 'వంట' బట్టిపోయె
కామకళలలో జగాజెట్టినై కొట్ట
కొన పరీక్షకొలకు కూరుచుంటి.

గంట మొరయవచ్చి గబగబా అధికారి
ప్రశ్న పత్త్రిములను పంచి యిచ్చి
పోయె; అర్థకామపురుషార్థముల రెంట
ప్రశ్న మొక్కటైన రాకపోయె.

'ధర్మ' 'మోక్ష' ఖండ దండాన్వయాదుల
లేశభావమేని లేని కతన
తెల్లపోయి ఉత్త తెల్లకాగితములే
ఇచ్చి వచ్చినాడ నింటికడకు.

విశ్వ విద్యాలయమున ప్రవేశమై ప్ర
ధాన పాఠ్య ప్రణాళిక మానివేసి
ఆయువంతయు విత్తమోహముల గరచి
దుర్గతిం బోవవలయు వ్యర్థుండనైతి.

లల్లయోగీశ్వరి

శ్రీ నేల తల శ్రీకృష్ణమూర్తి

క్రీ. శ. 1350–1400 కాలమున 'లల్ల'యను గృహిణీమణి కాశ్మీరరాజ్యమున వెలిసెను. పుట్టినయూరు తెలియదు. మెట్టినయూరు పాంద్రేన్థాన్ యను, శ్రీనగరప్రాంత గ్రామము. గృహిణీ ధర్మముల నెల్ల వినయముతో నిర్వర్తించినను, అత్తగారిని మెప్పించలేకపోయెను. భర్త మాతృవిధేయుడై లల్లను సుఖపెట్టలేకపోయెను. అత్త లల్లను బహుకష్టములు పెట్టెను. సతీసక్కుబాయి, రాణి మీరాబాయి, భక్తత్యాగబ్రహ్మములవలె లల్లకుకూడ గృహబాధ మెక్కువగ నుండెను. కడకు లల్లకు కడుపునిండుటయు దుర్ఘటమయ్యెను. లల్లకు పరులబంతితో పాటు భోజనము వడ్డించునప్పుడు రాక్షసియగు అత్త, పళ్లెరములో పెద్దరాతినిబెట్టి, దానిపై వరియన్నము కప్పి వడ్డించుచుండెను. ఈ బాధలుగాక అత్త తన కుమారునితో లల్లనడతె దారితప్పెననియు దుర్బోధనము చేసెను. భర్త లల్ల వెంబడిపోయి ఆమెను ప్రార్థించుటను చూచెను. కాని అవ్వాధీనుడను వ్యర్థుడగుటచే, భార్యను యింటినుండి వెడలగొట్టెను.

అప్పటినుండి లల్ల, యోగినియై పూర్వజన్మ సుకృతముచే, విరాగియై, గేయములు పాడుచు, ఆడుచు, ఊరూరు తిరిగి బోధలు చేయుచుండెను. ఆమె పాడిన గీతములు ప్రసిద్ధములై ఈనాటికిని, వైదిక, ఇస్లాము మతస్థులందరినోటను పలుకబడుచున్నవి. ఈ భక్తురాలు శివయోగ తత్త్వవేత్త. ఈమె ఇట్లు తిరుగుచు ఆశువుగా చెప్పిన గేయములలో, స్వీయ చరిత్రము స్థూలముగ సూచింపబడినది.

తన్ను అత్తపెట్టిన బాధలగూర్చి చెప్పిన దుగ్గేయము:—

"హొంఢ్ మరాన్ కినకర్
లాలి నీల్ వుటూ కాలి వజ్జా."

వారు పెద్దగొఱ్ఱెనుచంపినా, చిన్నదానిని చంపినా నొక్కటే. (లాలి) లల్లాకు తినుటకు రాళ్లే.

ఇట్లు తిరుగుచు శైవయోగతత్త్వప్రచార స్థాపకుడగు 'వాసుగుప్తుని'శిష్య పరంపరలోని 'సెద్ బాయు' (సెద్ అనగా సిద్ధుడు) శిష్యురాలై, యోగినియై విలసిల్లెను. విరాగియగుటచే, వివస్త్రయై కూడ పర్యటన సల్పుచుండెను. ఆమెయే:

"గోరక వొక ఉనమ్ కున్యువచున్
నెబరా దొప్నమ్ అంపరె అత్సన్
సుయ్ గాప్ లాలి మేవాఖ్ తవచున్
తవె మే హ్యోతుం నన్ గే నచున్."

నా గురువు నాకొక్క వాక్యమే బోధించెను. "బాహ్యమునుండి, అంతఃకరణము నన్వేషింపుము." ఈ సూక్తియే నా కాదర్శమై, యనుభవమునకు వచ్చెను. అప్పటినుండి, నగ్ననై, ఆడుచుంటిని"

అట్టి నగ్నాకారమును చూచి, గృహిణులు కొందఱు పరిహాసముగా ప్రశ్నింప, యామె ప్రత్యుత్తరము చమత్కారయుతమే గాక తత్త్వబోధనాయుతముగ చెప్పెను. "పురుషులనదగినవారు, భగవంతునికి భయపడువారు, అట్టివారు ఈ కాశ్మీరమున అరుదు."

దేహాభిమానముల కతీతమైన జ్ఞానసంపత్తి బడసిన దివ్య సంభూతురాలీ లల్లయోగీశ్వరి.

"మారీ పంచభూత్ తే హంఢే
చేతున్ ధాన్ నా ఖుర్ దిత
జానహా పరమెపద్ యిన్ రంఢే
ఖ శేఖుర్ హి తోఖట్ కత్".

భూతములను అజపంచకమును యోగాభ్యాసమున వశీభవము చేసిను, ధ్యానమును ధాన్యముతో పెంచి, వాటిని బలి యివ్వుము. అట్లు భూతిలయము చేసినగాని పరమమైన జ్ఞానోదయము కల్గదు.

జ్ఞానార్జనమునకు ముందు తృష్ణను పోగొట్టుకొనవలెను. లోభమున్నంతకాలము మనుజుడు పరమసోపానములపైకి పోజాలడు.

1 "హితా కరా రాజ్యఫరిహా
దేశాకరా తృప్తి నామన్
విన్ లోభా జావ్ మరినా
జావస్తోయ్ మరితా సోదే జ్ఞానీ"

రాజ్యప్రాప్తి తృప్తిని గూర్చదు. మఱియొక రాజ్యసమీకరణమును లోభమును పుట్టించును. కాని లోభత్వము నణచిన జీవి నష్టము చెందదు. బ్రతికియుండి లోభమును చంపుకొనిన నిజమైన జ్ఞానము ప్రాప్తించును. 2

---

1. శ్లో. "దాతుర్ మనఃతృప్తి నైవ రాజ్యం
దత్వా గృహీతుశ్చ తద్ ఏవ లబ్ధ్వా
జీవో ఒపిలోభేన న మృత్యు మేతి
మృతస్య నైవాస్తిహి జాతు మృత్యుః."

రాజానక భాస్కరుని సంస్కృతీకరణము.

2 ఈ సూక్తిని పురస్కరించుకొని, శ్రీ శ్రీ శ్రీ పరివ్రాజకులు శివశంకరస్వామివారు నొక కాశ్మీర చక్రవర్తి జీవితమును 'సుదీర్ఘ కావ్యముగా' రచించుచున్నారు.

ఈమె శివయోగమును అనుష్ఠించినట్లు స్ఫుటముగ తెలియవచ్చుచున్నది.

3 ఏకుమ్ ము త్తి తీమయ్ షమి
శ్యామగలాచి యావిన్ తుట్టాస్
ఏహుయ్ భిన్నా భేద్ చితావి
మాపన్‌స్వామీ భుమయ్ భూతూస్."

'నీలకంఠా నీకు షడ్గుణములున్నవి. (అంతర్యామిత్వము ఇత్యాది) నాలోను ఆరు గుణములున్నవి (అరిషడ్వర్గము). కాని నేను పాపపంకిలమందున్నాను. మన ఇద్దరకును భేదము యొక్కటియే. నీవు షడ్గుణదేవతవు. నేను అరిషడ్వర్గముచే పెడదారిన పోవుచున్న దానను.

ఇందు కవయిత్రి చూపిన చమత్కారము సహజపాండిత్యమునకు వన్నె తెచ్చుచున్నది. లల్ల యోగాభ్యాస మనుష్ఠించినది స్పష్టము.

"బానిహో నా డీదలామున్, రట్టీక్
చట్టీక్, పట్టీక్, కుట్టీక్ లేక్క శి
జానిహా అక్షరసాయున్, ఘట్టిక్
శివక్లోయీ కప్తోతి చిన్ ఉపదేశ."

నా మనస్సుచే, నా వాకులను స్వాధీనము తెచ్చుకొనుటకు తెలిసియుండిన, ఎట్లు తెగగొట్టవలయునో, కట్టవలయునో, తెలిసి, దుఃఖమును అణచియుందును. అట్లు చేయుదో, శివముగను.

తరువాత క్రమముగా :—

"4భాన్‌గలో సుప్రకాశా జోని
చన్ద్రిగలో తాముతో చిత్త
చిత్తగలో తాకిం హనాకోని
గమ్ భవాని సర్గనకిత్ !"

సూర్యుకు పోగా పోయుటు వచ్చును. చంద్రుడుపోయిన మనస్సు నిల్చును. ఆత్మపరమాత్మపై లగ్నమైన, మనస్సు కూడ లయించును. అప్పుడు సర్వభూతములను వశించును అప్పుడే పరమపదము చెందుట.

యోగాభ్యాసమున ఎన్ని కష్టముల కోర్వవలెనో లల్ల చెప్పిన ఉపమ చక్కగనున్నది.

"లాల్ బ్రోద్రాయేసి కపనిపోష్ సేకు స్తియే
కోడతిదూన్ కుటునమ్ యుఞ్జిమేలత్
తా యేమేలి భారేవమ్ జోయి శేతాయే
శేవారీ వానగయేమ్ అలోన్గలాత్."
దోటియేలి చోవునస్, దోటికనే పేనయే
షజ్ తిసాబన్ ఎ స్టినమ్ యుత్సుయ్యా
సత్సియేలి ఫిర్ ఉపంహాని హానికోస్తలు
అద లాలి మే ప్రోవుమ్ పరమగత్

"నేను రమ్యమగు పత్తిపుష్పమువలె ప్రకాశింప నుంటిని. కాని, నన్ను చెట్టునుండి రాల్చి, దులిపి, కొట్టిరి. తరువాత స్త్రీలు రాటముచే త్రిప్పి, దారము తీసిరి. తరువాత, ఎంపచెట్టి, కొట్టి పోగులు దీసిరి. ఆపై, మగ్గమున బంధించి నేసిరి.

ధావకుడు నన్ను బండలపై తడిపి దంచి ఉతికెను. అంతియె గాక, మట్టితో, సబ్బుతో కలిపెను.

తరువాత సూచీపల్లవుడు, ముక్కలుగా కత్తిరించి, కుట్టెను.

ఆపైన లల్లా సన్మార్గమును చెందెను.

అద్వైతసిద్ధి చెందుటకుగల ఆటంకములు తెల్పుచు:—

5 "నాథా పానా నాపర్జానా
సాధిత్ బోధిమ్ ఏహాకుదేహా
చిథు మామిమిలో నాజానా
మాకు భుకుక్కస్యం సన్దేహా"

"స్వామి, 'నేను' అనుటతప్ప మరి ఒకరి నెరుంగలేదు" అని మేము మీ దేహము నే నమ్మియుంటిని. 'అహం బ్రహ్మాస్మి'యని,' 'తత్త్వమసి' యని నెరుంగలేకపోతిని. 'నే నెవరని? నీ వెవరని?' ప్రశ్నించుట, తప్పు స్వామి నేను నీకు భిన్నమగు దాన ననుటకొంటె అపరాధము. ఈ భ్రమ దేహాభిమానమున జనించినది.

తత్త్వమసి.

పరమసిద్ధిని పొందినవారు:—

6 "పరతో యవాన్ యెమ్‌సోమ్ తాన్
యేమ్‌హ్యూజ్ మోన్ దన్‌క్యోగ్ త్
యేమిసే అద్వ్యమన్ హోహా
తామి జ్యోష్టాన్వసురా - గురునాథ్."

"తినను. మరియొకరిని సమభావమున ఒక్కరే యని తలంచినవానికి, పగలు (సుఖము) రాత్రి

---

3. రా. భాస్కరుని సంస్కృతీకరణము.
"యస్ ఏవ షట్కమ్ తే దేవ
తస్ ఏవ చ మమ ప్రభో
నియో క్తత్తు వియోజ్యహం
తస్య స్థితి అవయో ర్భిదా."

4 రా. భాస్కరుని సంస్కృతీకరణము.
"భానౌ నష్టే కానతే చంద్రబింబమ్
తస్మిన్ నష్టే కానతే చిత్తమేవ
చిత్తేనష్టే దృశ్యజాతంతు నేవ
పృథివ్యాదీదం గచ్ఛతి క్వాపి సర్వం."

5 రా. భా: సంస్కృతీకరణము.
"నాథ! నత్వం నచత్ మపి జ్ఞాతో దేహాభిమానతం
స్వపైర్యం చత్వయ లేనక ఆవామ్ ఇతిసంశయః"

6 రా. భా. సంస్కృతీకరణము.
"అస్తాపరోదినం రాత్రిఃయస్య సర్వమ్ ఇనంసమం
భాతిమ్ అద్వైత మనసస్తేన దృష్టో మహేశ్వరా !"

(కష్టము) ఒక్కటే. ద్వైతభావము వీడినవానికి, పరబ్రహ్మప్రాప్తి కల్గును."

మన త్యాగరాజు "ఎవరని నిర్ణయించెదిరా" యని ప్రశ్నార్థముగా, పరబ్రహ్మ ఒక్కడేనని నిరూపించెను. లల్ల :—

"7శివ్ వా కేశవ్ జిన్ వాకమలుక్
నాథా నావ్ ధారినియ్ యిామొ
సోమి అబలకాసిమా తన్ భవరుక్
సో వాసో వాసో వాసో.

పరమేశ్వరుకు, శివుడు కాని, కేశవుడు కాని, జినదేవుడు కాని, పద్మభవుడు కాని, సంసారపీడన మనుభవించు నబలనగు నన్ను జాప్యరహితగా చేయును గాక, ఆతడు, ఆతడను గాక, మరొకడను గాక, మరి మరొక్కడను గాక."

లల్ల నమస్కరించి, ధ్యానించినది ఓంకారము. ఈ ప్రణవోపాసనమే యామెను తరింపచేసినది.

ఓమ్ కార్ యేలిల యే ఓనుమ్,
వుహికోరుమ్ పనున్ పాన్
షెవోట్ త్రోవిత్ తపత్ మార్గరోతుమ్
తేలిలాల్ ట్లో వోత్సుస్ ప్రకాశస్థాన్.

ప్రణవమును ధ్యానించి, నా దేహమును ఎర్రని మంటవలె చేసితిని. ఆరు చక్రమార్గముల దాటి ఏడవ దాని చేరుకుంటిని. ఈ లల్ల ఇట్లు సుప్రకాశస్థానము చేరుకొన్నది.

సెడ్ బాయి శిష్యరాలై, యాజ్ఞవల్క్యునివలె, గురువును మించిన జ్ఞానార్జనము చేసెను. ఒకనాడు గురువు ఎదుట సంవాదమొకటి జరిగెను. అందు ఈ ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పవలసివచ్చెను.

అన్నిటికన్న ప్రకాశించు వెలుగు ఏది?
యాత్రలన్నిట ప్రసిద్ధిచెందిన దేది?
బంధువర్గమున ఉత్తము లెవ్వరు?
సౌఖ్యమిచ్చున దేది?

ఇందులకు లల్లజవాబు, సెడ్ బోయి, ఆక్షేపణ, మరల లల్ల ప్రత్యుత్తరము గీతముగ కలవు.

"శికస్ యుయ్యాః న ప్రకాషకు నే
గంగియుయ్యాః న తీర్థ కాః
బొయిస్ యుయ్యాః న బావదవ్ కు నే
రాణీయుయ్యాః న సుఖ కాః"

సూర్యునిమించిన ప్రకాశమేది లేదు.
గంగకుమించిన తీర్థము లేదు.
తోబుట్టువునుమించిన బాంధవుడు లేడు.
భార్యనుమించి సుఖమిచ్చువారు లేరు.

దేశికుని ఆక్షేపణ:—

అచ్ఛెన్ యుయ్య న ప్రకాష్ కూ నే
కొక్లెన్ యుయ్య న తీర్థ కాః
చవదస్ యుయ్య న బాన్దవ్ కూ య నే
ఖావి యుయ్య న సుఖ కాః ?

కన్నులమించిన జ్యోతి లేదు.
పద్మాసనము మించిన తీర్థయాత్ర లేదు.
స్వశక్తికంటె బంధువు లేడు.
కంబలిని మించి మరెవ్వరు సుఖమివ్వరు.

ఇందులకు లల్ల ఈ దిగువ జవాబిచ్చెను.

మాయియుయ్య న ప్రకాష్ కూ య నే
లఃయియుయ్య న తీర్థ కాః
దయేస్ యుయ్యన బాన్దవ్ కూ య నే
భేయస్ యుయ్యన సుఖ కాః

పరమజ్ఞానము మించిన వెల్గు లేదు
నిష్కల్మష ప్రేమకుమించిన తీర్థము లేదు.
దేవునిమించిన బంధువు లేడు
శరణాగతిని మించిన సౌఖ్యము లేదు.

ఈమెయందు ప్రహ్లాదుని భక్తి, పోతరాజు సహజపాండిత్యము, సనకసనందుల జ్ఞానము శుకుని వైరాగ్య సంపత్తి మూర్తీభవించియుండెను. అనుభవమున అద్వైతసిద్ధి చెందిన పరమ పవిత్రురాలు. భారత సంస్కార సదనమున ఈమెను ఇలవేల్పుగా కొలువవలయును.

ఈ గేయములను 1896. డాక్టరు. స్టీన్ పండిత శేఖరులు, సేకరించి నాగరిలిపియందు వ్రాయించి యున్నారు కొన్ని గేయములను 8 రాజానక భాస్కరుడు సంస్కృతీకరించెను. జార్జి గ్రీర్ సన్, యల్ డి బార్నెటువారిచే 1920 సం॥ ఆంగ్లీకరింపబడినవి వీరు ఆంగ్లభారతికి సేవ చేసిరి. 1924 రిచ్చర్డు "కార్నర్ టెంపుల్ లల్లా పలుకని" ఆంగ్లమున వ్యాఖ్యానము వ్రాసెను.

భారతి వైదికజ్ఞానము పూర్ణముగ వ్యక్తమైన గొప్పవచనములలో లల్లా వాక్యావళి ఎన్నతగినది.

వీటిని ఆంధ్రీకరించుట తెనుగుతల్లికి సేవ చేయుట.

---

7. రా. భా. సంస్కృతీకరణము.
శివో వా కేశవో వాపి జినో వా ద్రుహిణోఽపి వా
సంసార రోగేణ క్రాంతామ్ అబలామ్
మాం చికిత్సతుం

8 శ్రీ అభినవగుప్త పాదాచార్యుని 'ఈశ్వర ప్రత్యభిజ్ఞ విమర్శిని'కి భాస్కరియని వ్యాఖ్యానము చేసిన 18 వ శతాబ్దము నాటి పండితులు (?)

గ్రంథ విమర్శనము

శాకుంతల విమర్శనము

నండూరి బంగారయ్య. ప్రతులకు : నండూరి బంగారయ్య, అడ్వొకేటు, రాజమహేంద్రవరము. వెల : 5 రూపాయలు.

ఇది సర్వాంగీణమైన శాకుంతలవిమర్శనము. కాళిదాసుని నాటకరచనా పరిణామము, నిర్మాణ శిల్పము, రసవిచారము, పద్యరచనము, ఆశ్రయ శిల్పము, శాకుంతలము—శకుంతలోపాఖ్యానము మొదలయిన శీర్షికలలో విమర్శకులీ యా విషయాలు కూలంకషంగా చర్చించారు.

షేక్స్పియరు మొదలయిన పాశ్చాత్యకవులతో పోల్చినపుడు ఇంతవరకు కాళిదాసుమీద వచ్చిన విమర్శన చాలా స్వల్పమే. అరవింద, రవీంద్ర, ద్విజేంద్రు లింతకుపూర్వం తలస్పర్శి అయిన కాళిదాస విమర్శ రచించారు.

వీరు ముగ్గురు, నిర్మాణశిల్పము, పాత్రోచిత భాష, పద్యరచనము, ఆశ్రయ శిల్పము, శాకుంతలము—శకుంతలోపాఖ్యానము మొదలైన విషయాలు స్పృశించనే లేదని చెప్పవచ్చును.

బంగారయ్యగారీ పై విషయాలమీద వెలువరించిన అభిప్రాయాలు వీరి నిశిత విమర్శక శక్తికి తార్కాణంగా ఉన్నాయి.

అయితే 'అవర్ణ్యకరణమునందలి యనర్థములు—విశ్వాసరాహిత్యము' అనే శీర్షిక క్రింద వీరు వ్రాసిన విషయాలలో ఒకచోట వీరు మూలం అన్యథా అవగాహన చేసుకున్నారేమో ననిపిస్తుంది. ఈఘట్టం ఇది.

"చూతానాం చిరనిర్గతాపి
కలికా బధ్నాతి న స్వం రజః
సన్నద్ధం యదపి స్థితం
కురవకం తత్కోరకావస్థయా
కంఠేషు స్ఖలితం గతేపి శిశిరే
పుంస్కోకిలానాం రుతం
శంకే సంహరతి స్మరోపి చకితః
తూణార్ధకృష్టం శరం

ఈవిధంగా ప్రకృతి స్తంభించిపోయినట్లు వర్ణించడం విశ్వాసజనకంగా లేదని విమర్శకులు వ్రాశారు.

ఇది కంచుకి వాక్యము. ఇతడు తన ప్రభువు మీద అచంచలమైన భక్తివిశ్వాసా లున్నవాడు. ఈ సందర్భంలో శిశిరము గతించినా ఇంకా వసంత లక్షణాలు పొడచూపకపోవడం ప్రభుభయం వల్లనే జరిగి ఉండవచ్చునని కంచుకి ఉత్ప్రేక్షిస్తున్నాడు; ఆవిధంగా తన ఏలికవారిని భావింపజేస్తున్నాడు. అంతేగాని వాస్తవంగా వసంత ప్రాదుర్భావం కాకుండా శిశిరం స్తంభించిపోయిందని కంచుకి అభిప్రాయం కాదు. ఈశ్లోకంలో 'శంకే' అనే పదం దీనికి తార్కాణంగా ఉన్నది. ఇది ఈవిధంగా ఉత్ప్రేక్షా ప్రధానమైన శిశిర వసంత సంధివర్ణనంలా ఉన్నది గాని బంగారయ్యగారు భావించినట్లది వాస్తవికవర్ణనలా కనబడదు.

ఇక "క్షామం కేనచి దిందుపాండు తరుణా మాంగళ్యమావిష్కృతం", అనే శ్లోకం కూడా విశ్వాసజనకంగా లేదని విమర్శకులు వ్రాశారు. నిజానికిది వారు వ్రాసినట్లు వాస్తవిక వర్ణనమే. అయితే అభిజ్ఞాన శాకుంతలం కేవల వాస్తవిక దృక్పథంలో నడిచే రూపకం కానేకాదు. విమర్శకులు కూడా దీనితో ఏకీభవిస్తారనుకుంటాను.

ఈ రూపకంలోనే శకుంతలాంతర్ధానాదులైన అద్భుతాలనేకం కనిపిస్తున్నాయి. ఇవన్నీ సహృదయులకు సంభావ్యములైనపుడు—ఈ శ్లోకం అంత అభూతకల్పనగా ఎందుకు భావించాలో బోధపడడం లేదు.

ఇక "సహజం కిల యద్వినిందితం" అనే శ్లోకం పల్లెవారు మాట్లాడినట్లు లేదని కూడా విమర్శకులన్నారు. మనం మన దేశంలో పాటకజనం నోటిలోనించి కూడా తత్త్వాలు అవీ వింటూంటాము. ఆవిధంగా చూసినప్పుడు పాఠకుల కిది అసహజంగా కనబడదేమో!

ఇక శాకుంతలము—శాకుంతలము శకుంతలోపాఖ్యానము అనే ఘట్టంలో వీరు శాకుంతల నాటకము సంస్కృతభారతంలోని శకుంతలోపాఖ్యానంతో పరిపోల్చి నాటక పాత్ర పోషణాదు లుకుంతలోపాఖ్యానానికి లోచ్చుగా ఉన్నవని విపులంగా విమర్శించారు.

ఇది కూడా అభిప్రాయభేదానికి తావిచ్చే విషయము. షేక్స్పియరు కాళిదాసులను కొందరు పరిపోలుస్తున్నారనీ, ఇది సరియైన విమర్శనాపద్ధతి కాదనీ, ఈ ఇద్దరు కవుల దృక్పథాలు చాలా విభిన్నంగా ఉన్నాయనీ అందుచేత వీరిద్దరినీ పరిపోల్చడమే అసలు సరియైన పద్ధతి కాదనీ విమర్శకులు వ్రాశారు.

వ్యాస కాళిదాసులను పరిపోల్చడంలో కూడా ఇలాంటి చిక్కే వస్తుంది. ఈ ఇద్దరు కవుల రచనా దృక్పథాలు చాలా విభిన్నమైనవి. వ్యాసునిది ఇతిహాస పద్ధతి. కాళిదాసునిది రసప్రధానమైన రూపక పద్ధతి. ఈవిధంగా ఇద్దరి దృక్పథాలు వేరు వేరుగా ఉన్నప్పుడు వీరిద్దరికీ తారతమ్య పరీక్ష చెయ్యడం ఎలాగో తెలియడం లేదు. ఇంతేకాక అరవిందులు కాళిదాస విమర్శనలో ఒకచోట వాల్మీకిది నీతి ప్రధానమయిన దృక్పథమనీ వ్యాసునిది మేధా (*Intellect*) ప్రధానమయిన దృక్పథమనీ కాళిదాసకవిది రస ప్రధానమయిన దృక్పథమనీ వీరు ముగ్గురు ఈ మూడుమార్గాలకు ప్రతినిధులనీ వ్రాశారు. ఇది చాలా నిశితమయిన సూక్తి. ఈవిధంగా చూసినప్పుడు ఈ మహాకవుల దృక్పథాలు మూడు మూడు విధాలుగా ఉంటాయి. అలాంటప్పుడు ఇతివృత్తాదులు మలచడంలోను, రసనిర్వహణలోను, కావ్యలక్ష్యసాధనలోను చాలా విభేదాలు వస్తాయి. వీరి ముగ్గురిలోను అనుస్యూతమయిన భారతీయ సంప్రదాయం ఒకటే కావచ్చును. అంతమాత్రంచేత తారతమ్యపరీక్షలోకి దిగడం న్యాయం కాదనుకుంటాను.

అందుచేత అసలు తారతమ్య పరిశీలన మేకూడదు. ఒక వేళ విమర్శకు లెవరయినా ఇలాంటి పరిశీలనలోకి దిగినా ఆయా విమర్శకుల దృక్పథాలనుబట్టి వారి విమర్శనలు మారిపోతూంటాయి.

ఇలాంటి మహాకవులను విమర్శించేటప్పుడు వారి వారి రచనాస్వభావాలు వివరించి ఆ స్వభావాల దృష్ట్యా వారెంతవరకు కృతకృత్యులయ్యారో విమర్శించవచ్చును. అంతేగాని కేవలం విభిన్నులయిన కవుల తారతమ్య పరీక్ష చెయ్యడం మొదలుపెడితే విమర్శకుల అభిరుచులే బయటపడిపోతాయిగాని ఆయాకవుల సహజలక్షణాలు తెరమరుగునే ఉండిపోతాయి. అందులోను ఈ తారతమ్య పరీక్ష చెయ్యవలసినవారు మహాకవులైనప్పుడు ఈ సమస్య మరింత క్లిష్టమైపోతుందేమో అనిపిస్తుంది.

బంగారయ్యగారీ విమర్శగ్రంథానికి శాకుంతల విమర్శనమని పేరు పెట్టారుగాని నిజానికి వారిందులో కాళిదాసరూపకాలన్నీ చాలా చక్కగా విమర్శించారు. తెలుగులో కాళిదాస రూపకాల

మీద ఇంతవరకు ఇంత సమగ్రమయిన విమర్శన గ్రంథం వెలువడలేదు.

ఈ వ్యాసాలలో కొన్ని ఇదివరకు భారతిలో వెలువడినవే. అయితే వీరింకా కొన్ని వ్యాసాలు చేర్చి ఈ పుస్తకం సర్వాంగసుందరంగా వెలువరించారు. ఈ పుస్తకంలో రచన గ్రాంథికమే. అయితే గ్రాంథికరచనపై అభిమానం సన్నగిలిపోతూన్న ఈ రోజుల్లో కూడా ఇది తిరిగి గ్రాంథికరచనపై అభిమానం రేకెత్తించేటట్టుంది.

కాళిదాస రూపకాభిమానులందరు ఇది తప్పక పరిశీలించవలసిన అమూల్య విమర్శనగ్రంథము.

నిరంకుశోపాఖ్యానము

కందుకూరి. రుద్రకవి. ఆంధ్రశిల్పకళాపరిషత్తు. సత్తెనపల్లి. గుంటూరుజిల్లా. వెల: అయిదురూపాయలు.

కందుకూరి రుద్రకవి ఆంధ్రప్రబంధ కర్తలలో పేరెన్నిక గన్నవాడు.

అయితే ఇతని ప్రబంధం ఇంతవరకు వ్యాఖ్యానాదికాలు లేకుండా సామాన్య ధోరణిలోనే అచ్చుపడిందిగాని అంతకంటె విశేష ప్రసిద్ధికి నోచుకోలేదు. ఆంధ్రశిల్ప కళాపరిషత్తువారీ ప్రచురణతో ఆలోటు తీర్చివేశారు. ఈ సంపుటిలో స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి విరచిత విపుల ప్రతిపదార్థ వ్యాఖ్యానము, కొండూరు వీరరాఘవాచార్యులుగారి కావ్యమీమాంస, వ్యాఖ్యాత వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతము, పూర్వముద్రణకోశ సవరణలు పండితాభిప్రాయాలు మొదలైన విశేషాలన్నీ ఉన్నాయి.

వ్యాఖ్యాత తమ ఉపోద్ఘాతంలో కవి కాలాదులను గురించి విపులంగా చర్చించారు. నిరంకుశోపాఖ్యాన కథకు, పాండురంగ మాహాత్మ్య కథా పూర్వోదయ కథలకు దగ్గిర పోలికలున్నాయి. అందుచేత ఎవరో ఒకరు తదితరకవుల కావ్యాలు కొంచెం కాకపోతే కొంచమైనా పరిశీలించి ఉంటారని చెప్పక తప్పదు. ఈ వివాదం స్పష్టమైన కవికాల నిర్ణయం దొరికినప్పుడే సరిగా పరిష్కారం అవుతుంది.

ఈ కవికృతమని చెప్పబడిన సంస్కృత రాష్ట్రౌఢవంశ మహాకావ్యంలో కవే వ్రాసిన 'శాకే భోగి శరాబ్ధి భూపరిమితే సంవత్సరే దుర్ముఖే మాసే చాశ్వయుజే సిత ప్రతిపది" అనే శ్లోకం ఒక్కటి నిశ్చితమైన కాలనిర్ణయానికి ఉపయోగపడుతున్నది. దీనికి సరియైన క్రీస్తు శకం 1536 అయింది. ఇదొక్కటే కొంచెం విశ్వసనీయమయిన కాలనిర్ణయంలా కనబడుతుంది. అయితే వ్యాఖ్యాత లిచ్చిన మంగలికొండోజీ కథ, తాతాచార్యుల చాటుపద్యకథలు కవికాలంలో మళ్లీ కొంత గందరగోళం కలిగిస్తూనే ఉన్నాయి.

ఇక పాండురంగమాహాత్మ్యంలోని "నీ భావయుక్, నీరాకల్ మదిగోరు చంద్రుపానుపున్ నీలాకరంబుం బలెన్" అన్న పాదాలకు, నిరంకుశోపాఖ్యానంలోని

"వందను నిన్ను గనుంగొను
వందనుకను నెదురుమాచు నకటసముద్రం

తింగుమరులో నె జనం
తింగునకా నీ మహత్త్వ మేమని చేర్తువ్."

అన్ని పద్యానికి భావంలోనే గాక శైలిలో కూడా పోలికలున్నాయి. కందుకూరి రుద్రకవి రామకృష్ణకవి అంతటి ఉత్తమకవి కాకపోవచ్చును. అంతమాత్రంచేత కందుకూరి కవి రామకృష్ణుని అనుకరించాడని చెప్పలేము. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక కవి చెలబాటుగా అన్న భావమే తీసుకుని మరొక కవి ఆకారాని కర్తి చేసిన ఘట్టాలనేకం వాఙ్మయంలో కనిపిస్తున్నాయి. అందుచేత కవిత్వంలో పోలికలనుబట్టి కూడా ఈ సమస్య పరిష్కారం కాదు. ఇక ఈ ఇద్దరికవుల కాలాలు స్పష్టంగా నిర్ణయించడానికి తగిన ముఖ్యాధారాలు దొరికేదాకా ఈ సమస్యను ఇలాగ వదిలివేయ్యడమే మంచిది. బహుశః ముందు ముందింకా ప్రబల ప్రమాణాలు దొరికి దీని కొక మార్గం కనబడితే కనబడవచ్చును.

రుద్రకవి ప్రబంధ కవులలో పరిగణింపదగిన కవి.

ఈ కవి కావ్యానికి ఇంత సర్వాంగసుందరమయిన ముద్రణ ఇంతవరకు జరగలేదు. ఆంధ్ర కవితాభిమానులందరికీ ఇది అవశ్యపఠనీయమైన గ్రంథము.

తత్త్వ సందేశము

[కీర్తనలు]

శ్రీ ఉమర్ అలీషా కవి. ప్రతులకు: శ్రీ ఉమర్ అలీషాకవి గ్రంథమండలి. పిఠాపురము, తూర్పుగోదావరి జిల్లా. వెల: 1-8-0.

ఇవి వేదాంతపరమైన గీతికలు. ఉమరాలీషా కవిగారీ గీతికలలో మహమ్మదీయ తాత్త్విక విషయాలు వివరించి ఉండవచ్చునని పాఠకు లూహించి ఉండవచ్చును. కాని ఇవి స్వచ్ఛమైన హైందవతత్త్వ పరములయిన గీతికలు. ఉమరాలీషా కవిగారికి పల్లె పట్టులలో పాడబడే తత్త్వాల ఫణితి చాలా చక్కగా పట్టుబడింది. ఇంతేగాక వీరి గీతికలలో హృదయంగమమైన నిజాయితీ, భక్తిభావము ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తాయి.

ఇటీవలి ఆధునిక కవులలో ఇటువంటి గీతికలు వ్రాసినవారు చాలా అరుదుగా ఉన్నారు. ఉమరాలీషా కవిగారు ఆంధ్రదేశంలో ఒక సుప్రసిద్ధాధ్యాత్మిక సంఘానికి ఆచార్యులుగా ఉండేవారని గ్రంథ పీఠికలో ఉదాహరించిన వారి జీవితచరిత్రవల్ల స్పష్టపడుతున్నది. ఈ గీతికలలో కొన్ని శిష్యులు ప్రార్థనాదికాలలో పాడేవారని తెలుస్తున్నది. ఈ క్రింది గీతిక స్వచ్ఛమయిన జానపదతాత్త్విక ఫణితికి ఉదాహరణంగా తీసుకోవచ్చును.

1

"కళ్ళులై తిరిగెదరు జనులార!
నిజ మింత తెలియక
కళ్ళులై తిరిగెదరు జనులార!
మళ్ళీ కిరువదిరెండు కొమ్మలు
తోళ్ళ లారయు తొమ్మిదున్నవి
పళ్ళు పళ్ళున తిరుగు పక్షి
కుళ్ళు మని పోలేను మిథ్య.

2

ఏడు కొండలు చుట్టి కుండలి
పాడుచున్నది ప్రణవనాదము
తోడనే మనసనెడు చేటిక
ఆడుచున్నది శివనాటిక.

3

పంచకోశము లనుసరించి
పంచ వాయువులను నటించి
పంచ విషయములను కలంచి
సంచరించెను హంస నెరుగక—

4

సుందరంబగు సరసు లోపల
మందిరం బొకటున్న దదిగో!
అందులోపల వెలుగు దీపము
ముందు నిలిచిన చక్రి నాయిక.

5

ఒక్క రూపున గాంచిలేను
ఒక్క మాటను తెలిపిలేను
ఒక్క జ్యోతిని నిలిచిలేను
నిక్కముగ నిను దెలియగలరు!"

ఈవిధంగా ఈ పాట హైందవ తాత్త్విక పరిభాషలలో తాత్త్వికరహస్యాలు వ్యాఖ్యానిస్తూ సరళంగా సాగిపోతుంది.

ఉమరాలీషాకవిగారి రచనా వైవిధ్యాని కీ పుస్తకం చక్కని తార్కాణ.

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press,
No 7, Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.

మీద ఇంతవరకు ఇంత సమగ్రమయిన విమర్శన గ్రంథం వెలువడలేదు.

ఈ వ్యాసాలలో కొన్ని ఇదివరకు భారతిలో వెలువడినవే. అయితే వీటికి కొన్ని వ్యాసాలు చేర్చి ఈ పుస్తకం సర్వాంగసుందరంగా వెలువరించారు. ఈ పుస్తకంలో రచన గ్రాంథికమే. అయితే గ్రాంథికరచనపై అభిమానం సన్నగిలిపోతూన్న ఈ రోజుల్లో కూడా ఇది తిరిగి గ్రాంథికరచనపై అభిమానం రేకెత్తించేటట్టుంది.

కాళిదాస రూపకాభిమానులందరు ఇది తప్పక పరిశీలించవలసిన అమూల్య విమర్శనగ్రంథము.

——

నిరంకుశోపాఖ్యానము

కందుకూరి. రుద్రకవి. ఆంధ్రశిల్పకళాపరిషత్తు. సత్తెనపల్లి. గుంటూరుజిల్లా. వెల : అయిదురూపాయలు .

కందుకూరి రుద్రకవి ఆంధ్రప్రబంధ కర్తలలో పేరెన్నిక గన్నవాడు.

అయితే ఇతని ప్రబంధం ఇంతవరకు వ్యాఖ్యానాదికాలు లేకుండా సామాన్య ధోరణిలోనే అచ్చుపడిందిగాని అంతకంటె విశేష ప్రసిద్ధికి నోచుకోలేదు. ఆంధ్రశిల్ప కళాపరిషత్తువారీ ప్రచురణతో ఆలోటు తీర్చివేశారు. ఈ సంపుటిలో స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి విరచిత విపుల ప్రతిపదార్థ వ్యాఖ్యానము, కొండూరు వీరరాఘవాచార్యులు గారి కావ్యమీమాంస, వ్యాఖ్యాత వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతము, పూర్వముద్రణకోశ సవరణలు పండితాభిప్రాయాలు మొదలైన విశేషాలన్నీ ఉన్నాయి.

వ్యాఖ్యాత తమ ఉపోద్ఘాతంలో కవికాలాదులను గురించి విపులంగా చర్చించారు. నిరంకుశోపాఖ్యాన కథకు, పాండురంగ మాహాత్మ్య కళాపూర్ణోదయ కథలకు దగ్గిర పోలికలున్నాయి. అందుచేత ఎవరో ఒకరు తదితరకవుల కావ్యాలు కొంచెం కాకపోతే కొంచమైనా పరిశీలించి ఉంటారని చెప్పక తప్పదు. ఈ వివాదం స్పష్టమైన కవికాల నిర్ణయం దొరికినప్పుడే సరిగా పరిష్కారం అవుతుంది.

ఈ కవికృతమని చెప్పబడిన సంస్కృత రాష్ట్రౌఘవంశ మహాకావ్యంలో కవే వ్రాసిన 'శాకే భోగిశరాబ్ధి భూపరిమితే సంవత్సరే దుర్ముఖే మాసే చాశ్వయుజే సితే ప్రతిపది" అనే శ్లోకం ఒక్కటి నిశ్చితమైన కాలనిర్ణయానికి ఉపయోగపడుతున్నది. దీనికి సరియైన క్రీస్తు శకం 1536 అయింది. ఇది ఒక్కటే కొంచెం విశ్వసనీయమయిన కాలనిర్ణయంలా కనబడుతుంది. అయితే వ్యాఖ్యాత లిచ్చిన మంగలికొండోజీ కథ, తాతాచార్యుల చాటుపద్యకథలు కవికాలంలో మళ్లీ కొంత గందరగోళం కలిగిస్తూనే ఉన్నాయి.

ఇక పాండురంగమాహాత్మ్యంలోని "నిరాబాధయుక్, నీరాకల్ మదిగోరు చంద్రుపాదువున్ నీరాకరంబుంబలెన్" అన్న పాదాలకు, నిరంకుశోపాఖ్యానంలోని

"నందను నిన్ను గనుంగొను
నందనుకను నెరుకుమాను వకటసముద్రం

శింకునవుబోలె జనకుం
"శింకునకా నీ మహత్త్వ మేమన నేర్తున్."

అన్న పద్యానికి భావంలో నేగాక శ్లోకాలు శ్లోగాండా పోలికలున్నాయి. కందుకూరి రుద్రకవి రామకృష్ణకవి అంతటి ఉత్తమకవి కాకపోవచ్చును. అంతమాత్రంచేత కందుకూరి కవి రామకృష్ణుని అనుకరించాడని చెప్పలేము. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక కవి చిలవలుగా అన్న భావమే తీసుకుని మరొక కవి అకారాని కత్తివేసిన ఘట్టాలనేకం వాఙ్మయంలో కనిపిస్తున్నాయి. అందుచేత కవిత్వంలో పోలికలనుబట్టి కూడా ఈ సమస్య పరిష్కారం కాదు. ఇక ఈ ఇద్దరికవుల కాలాలు స్పష్టంగా నిర్ణయించడానికి తగిన ముఖ్యాధారాలు దొరికేదాకా ఈ సమస్యను ఇలాగ వదిలివెయ్యడమే మంచిది. బహుశః ముందు ముందింకా ప్రబల ప్రమాణాలు దొరికి దీని కొక మార్గం కనబడితే కనబడవచ్చును.

రుద్రకవి ప్రబంధ కవులలో పరిగణింపదగిన కవి.

ఈ కవి కావ్యానికి ఇంత సర్వాంగసుందరమయిన ముద్రణ ఇంతవరకు జరగలేదు. ఆంధ్ర కవిత్వాభిమానులందరికీ ఇది అవశ్యపఠనీయమైన గ్రంథము.

———

తత్త్వ సందేశము

[కీర్తనలు]

శ్రీ ఉమర్ అలీషా కవి. ప్రకాశకులు: శ్రీ ఉమర్ అలీషాకవి గ్రంథమండలి. పిఠాపురము, తూర్పుగోదావరి జిల్లా. వెల: 1-8-0.

ఇవి వేదాంతపరమైన గీతికలు. ఉమరాలీషా కవిగారీ గీతికలలో మహమ్మదీయ తాత్త్విక విషయాలు వివరించి ఉండవచ్చునని పాఠకు లూహించి ఉండవచ్చును. కాని ఇవి స్వచ్ఛమైన హైందవతత్త్వపరములయిన గీతికలు. ఉమరాలీషా కవిగారికి పల్లెపట్టులలో పాడబడే తత్త్వాల ఫణితి చాలా చక్కగా పట్టుబడింది. ఇంతేగాక వీరి గీతికలలో హృదయంగమమైన నిజాయితీ, భక్తిభావము ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తాయి.

ఇటీవలి ఆధునిక కవులలో ఇటువంటి గీతికలు వ్రాసినవారు చాలా అరుదుగా ఉన్నారు. ఉమరాలీషా కవిగారు ఆంధ్రదేశంలో ఒక సుప్రసిద్ధాధ్యాత్మిక సంఘానికి ఆచార్యులుగా ఉండేవారని గ్రంథపీఠికలో ఉదాహరించిన వారి జీవితచరిత్రవల్ల స్పష్టపడుతున్నది. ఈ గీతికలలో కొన్ని శిష్యులు ప్రార్థనాదికాలలో పాడేవారని తెలుస్తున్నది. ఈ క్రింది గీతిక స్వచ్ఛమయిన జానపదతాత్త్విక ఫణితికి ఉదాహరణంగా తీసుకోవచ్చును.

1

"వెఱ్ఱులై తిరిగెదరు జనులార!
నిజ మింత దెలియక
వెఱ్ఱులై తిరిగెదరు జనులార!
మఱ్ఱి కిరువదిరెండు కొమ్మలు
తొఱ్ఱ లారయు తొమ్మి దున్నవి
పఱ్ఱు పఱ్ఱున తిరుగు పక్షి
గుఱ్ఱు మని పోయెను మిథ్య.

2

ఏకు కొండలు చుట్టి కుండలి
పాడుచున్నది ప్రణవనాదము
తోడజీ మనసనెడు చేటిక
ఆడుచున్నది జీవవాటిక.

3

పంచకోశము లనుసరించి
పంచ వాయువులను నటించి
పంచ విషయములను కలంచి
సంచరించెను హంస నెరుగక—

4

సుందరంబగు పరను లోపల
మందిరం బొకటున్న దదిగో!
అందులోపల వెలుగు దీపము
ముందు నిలిచిన చక్రి నాయిక.

5

ఒక్క చూపున గాంచిలేను
ఒక్క మాటను తెలిపిలేను
ఒక్క జ్యోతిని నిలిచిలేను
ఎక్కమంగ తిను దెలియగలరు!"

ఈవిధంగా ఈ పాట హైందవ తాత్త్విక పరిభాషలతో తాత్త్వికరహస్యాలు వ్యాఖ్యానిస్తూ సరళంగా సాగిపోతుంది.

ఉమరాలీషాకవిగారి రచనా వైవిధ్యాని కీ పుస్తకం చక్కని తార్కాణం.

———

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press, No 7, Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.